

ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

УКРАЇНСТВО: ДИНАМІКА СЕНСІВ І ВИМІРІВ НАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ

*Матеріали Всеукраїнської наукової
конференції, приуроченої до
Дня української писемності та мови*

8 листопада 2019 року

Кривий Ріг – 2019

ББК 63.36 (4 Укр) 66.3
УДК 477:323.11+17
У 45

*Рекомендовано до друку рішенням
Вченої ради Донецького юридичного
інституту МВС України,
протокол № 3 від 27.11.2019 року*

Редакційна колегія:

Голова:

Бесчастний В.М. – ректор Донецького юридичного інституту МВС України, доктор наук з державного управління, доктор юридичних наук, професор

Заступник голови:

Лоц Л.Б. – т.в.о. першого проректора Донецького юридичного інституту МВС України

Відповідальний секретар:

Сабельникова Т.М. – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка філологічних наук, доцентка

Члени редакційної колегії:

Новікова О.О. – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка філологічних наук

Пономаренко К.В. – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка філологічних наук

Українство: динаміка сенсів і вимірів національного буття:
У 45 матеріали Всеукр. наук. конф., м. Кривий Ріг, 8 лист. 2019 р.
Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2019. 240 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Українство: динаміка сенсів і вимірів національного буття», яку було проведено 8 листопада 2019 року на базі Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг). У публікаціях розкриваються питання розвитку національної ідентичності, формування історичної пам'яті, мовної та культурної політики, реалізації прав людини в сучасній Україні. Матеріали подаються в авторській редакції.

УДК 477:323.11+17
ББК 63.36 (4 Укр) 66.3

© ДЮІ МВС України, 2019
© автори доповідей, 2019

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	8
ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	10
Засипкін Є.О. Концепція українського козацтва	10
Пономаренко К.В. Нове мовне законодавство як чинник регулювання мовної ситуації в Україні	11
Романуха О.М. Культура як чинник національної ідентичності	14
Титаренко Д.М. «Забуті жертви війни...»: доля душевнохворих під час нацистської окупації України	17
СЕКЦІЯ 1. ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ ВИМІРИ ЕКЗИСТЕНЦІЇ. ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	22
Василиненко Н.Б. Українська національна ідея: генеза й витоки	22
Кононенко Т.В. Свобода як фундаментальна цінність	25
Лютко Н.В. Форми національної ідентичності	28
Myronenko V. Features of National and Cultural Identity Formation of Teenagers in Modern Conditions	32
Мудраков В.В. До проблем дослідження ідентичності. Про етику та політику патріотизму	34
Нікішина Н.В. Проблема сублімації потреб	38
Павлишин О.В., Дурдинець М.Ю. Національно-патріотичне виховання молоді як передумова подолання світоглядних загроз українству в процесі державотворення	41
Тарановська А.О. Теорія культурної гегемонії Антоніо Грамші як теорія зламу державної влади	45
Туренко О.С. Недієздатність «евристики страху» Г. Йонаса або чинники екологічного нігілізму сучасної цивілізації	47
Шумейко О.В. Толерантність як ціннісний орієнтир українства в контексті наукового дослідження сучасної української сім'ї	50
СЕКЦІЯ 2. ІСТОРИЧНА ТА КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ У ВИЗНАЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ. ВИДАТНІ ПОСТАТІ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ	54
Аббасов І.А., Дьякова О.В. Учасник італійського Движення Сопротивлення В.И. Литовка	54

Бойчук В.М., Бойчук М.В. Політико-правова діяльність Костя Левицького	57
Бурмак Д.В. Формування української нації в ХІХ столітті під владою імперій: європейський та азійський впливи	60
Волошенко В.О. Джерела фінансування українськомовних просвітницьких видань Наддніпрянщини у другій половині ХІХ ст.	63
Греченко В.А. Погляди Ф.І. Леонтовича (1833 – 1910) щодо звичаєвого права як джерела права Давньої Русі	67
Григораш І.В. До проблеми вивчення української козаччини в історичних європейських джерелах	70
Кочерженко О.М. Василь Стус: на сторожі українського слова	72
Кучук А.О. Образ України в поетичних творах Михайла Пронченка	74
Лаврут О.О. Взаємодія школи Української РСР та родини: досвід 1980 – початку 1990-х років	77
Лисенко В.С. Трансформація модерної ідеї українського П'ємонту в умовах інкорпорації Східної Галичини до Другої Речі Посполитої у державно-соборницьких концепціях	80
Лунгу Д.І. Життя та ідеї Дмитра Донцова	81
Максименко О.В. Постать Володимира Дрозда крізь призму щоденникових записів	84
Маргулов А.Х. Історія заселення Донбасу: ефективні інфраструктурні та реінтеграційні рішення	88
Moskalevych G. T.G. Shevchenko – Outstanding Defender of Human Rights and Freedoms	89
Никифоренко А.Р. Націєтворення у соціально-проектному форматі: досвід Галицької СРР	92
Нуждов В.В. «Батько незалежності» Левко Лук'яненко	95
Сокур Ю.В. Людські втрати та наслідки Голодомору 1932 – 1933 років у свідомості українців	96
Сусликов В.Є. Шкільний курс історії як ідеологічний інструмент	101
Суюсанов Л.І. Депортації 1944 – 1951 років – трагедія населення Західної України	104
Титаренко О.О. Соціально-правове регулювання материнства в Україні у повоєнний період	108
Чумаченко О.П. Семіотичний аналіз козацьких татувань	113
Шрамко Д.О. Соціальна справедливість та її прояви в громадянській ліриці Павла Грабовського	115

СЕКЦІЯ 3. МОВА ЯК АТРИБУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ. ПРАВОВИЙ СТАТУС МОВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	118
Вдович С.М. Мовна підготовка як необхідна складова формування національної ідентичності майбутніх фахівців	118
Гавриляк Л.С. Українська мова як чинник національної ідентичності: ретроспективний огляд	121
Гуляк Т.М. Мовна політика в сучасній Україні: стан і законодавче регулювання	124
Колесова О.В. Правовий статус української мови	127
Короткова Ю.М. Застосування методу проектів під час навчання української мови майбутніх правоохоронців	129
Михайленко Р.В. Мова як фундаментальний чинник суспільного буття	133
Федорова О.Ф. Державна мова як засіб формування національної свідомості українського суспільства	134
СЕКЦІЯ 4. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО, ОСВІТНЬОГО ТА КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ	137
Баланаєва О.В. Основні напрями розвитку юридичної термінології	137
Боровенська А.А. Проблеми політичної маргінальності в Україні та світі	139
Volik O., Mamonova O. Current Innovation Trends in Improving Foreign Language Training of Future Law Enforcers	141
Дзевицька Л.С. Освіта як основна вимога сучасного суспільства	143
Казаків О.О. Знання української мови як допомога при вивченні польської	145
Когут О.О. Концепція розвитку стресостійкості на теренах сучасного науково-культурного простору України	147
Кокош К.А. Емоційний інтелект як складова комунікативної компетентності керівників органів та підрозділів Національної поліції України	151
Коротков Є.П. Застосування фемінітивів в професійній діяльності поліцейських	154
Мухіна Г.В. Рольова структура особистості поліцейського	156
Новікова О.О. Структурно-функціональні особливості вставних конструкцій в юридичному дискурсі	159
Повстюк О.Ю. Внесок Петра Зінченка у розвиток психологічної науки в Україні	164
Polovin S. Using Screencastify Videos in the Classroom	167

Полудьонна Н.С. Стратегія розвитку вітчизняної освіти: теорія і практика	170
Ромашенко В.Є. Умови впровадження інноваційних технологій в сучасний заклад вищої освіти	172
Ryabovol G., Kovtun O. Features of Business Communication in the Conditions of Contemporary Police Officers Activities	174
Фоміна О.О., Шаповал І.А. Економічні санкції та економічне зростання країни	176
Шпак Т.С. Створення буккросингової платформи в Кривому Розі	179
Шульженко І.В. Проблеми гендерної рівності в галузі зайнятості у сучасних соціально-економічних умовах	181
СЕКЦІЯ 5. УКРАЇНА ТА ЄВРОПА: КУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ І ВЗАЄМОДІЯ	185
Голінько Н.А., Гребенюк Л.М. Україна і Європа: культурний діалог і взаємодія	185
Дужак О.В., Зайчикова О.О. Український і європейський модус життя: порівняльний аналіз	189
Рибакова Х.С. До питання про стратегію формування міжнародного іміджу України	191
Rudenko S. The Eu-Ukraine Agreement Implementation	194
Сабельникова Т.М. Високі етичні стандарти як умова ефективної роботи поліції в умовах демократії: європейський досвід	197
СЕКЦІЯ 6. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНА ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА. РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ВИРШЕННІ СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ	201
Авдєєва А.О. Charlie Hebdo як спосіб захисту прав та свобод людини	201
Волянюк А.В. Порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях: реальність та шляхи подолання	202
Деля Ю.В. Місце і роль конституції України у розвитку правової системи та українського суспільства	205
Дюжев Д.В. Актуальні питання забезпечення медичних прав людини в умовах конфлікту на Сході України	208
Кльова В.О. Актуальні проблеми виборчого процесу в Україні	212
Микитенко М.В. Законодавче забезпечення принципу недискримінації в освіті	214

Мухай А.А. Проблема вибору ефективної моделі демократії в державницьких практиках сучасної України	218
Пархоменко М.М., Лабузова Ю.Г. Історичні аспекти формування корупції	221
Rudenko I. Challenges between Public Institutions and CSOs	224
Сальнікова Н.В. Громадянське суспільство та інформаційний простір: дієвий діалог сучасності	226
Слюсарчук І.В., Герасимчук Л.В. Деякі аспекти правового регулювання фактичних шлюбних відносин в Україні	228
Шемет У.Р. Патерналізм української свідомості: сталість чи винятковість?	230
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	234

ВСТУПНЕ СЛОВО

Бесчастного Віктора Миколайовича – ректора Донецького юридичного інституту МВС України, доктора наук з державного управління, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України

Шановні учасники конференції, гості, усі присутні!
Щиро вітаємо Вас з початком роботи
Всеукраїнської наукової конференції
«Українство: динаміка сенсів і вимірів національного буття»!

У сучасних умовах, насичених суспільно значущими подіями, проведення Всеукраїнської наукової конференції «Українство: динаміка сенсів і вимірів національного буття» є знаковою подією, адже 9 листопада відзначають День української писемності та мови. Започатковане зазначене свято 1997 року (Указ Президента України № 1241/97 «Про День української писемності та мови»). За традицією цього дня покладають квіти до пам'ятника Несторові-літописцю, відзначають найвагоміших популяризаторів українського слова, заохочують найкращі українські видавництва, проводять Міжнародний конкурс знавців української мови імені Петра Яцика тощо.

Для будь-якої нації мова – це гарант на вічність, її генетичний код, її історія, сучасне і майбутнє. Українська мова, могутня своїм структурним розмаїттям і багатомістовими традиціями, вистояла в епохи бездержавності, чужомовного домінування й цілеспрямованого лінгвоциду, без належної підтримки й захисту пройшла тернистий шлях розвитку й удосконалення. Сьогодні, у Незалежній Україні, яка виборює європейське демократичне майбутнє, українська мова зміцнює свої позиції як мова державна, далі розвиває свою структуру й комунікативний потенціал, поступово набуває прав і обов'язків інтегратора багатонаціонального українського суспільства.

Мова як основа гуманітарних наук вчить розуміти й виражати себе, поважати інших, осмислювати різні культури та епохи, толерантно ставитись до розмаїття світу, усвідомлювати цілі людства та процес історичного розвитку. Гуманітарне знання формує людину-особистість – соціальну істоту, орієнтовану на творіння, а не на руйнування.

Не випадково, що ініціатором проведення такого заходу є саме Донецький юридичний інститут МВС України, адже гуманістичний світогляд, високий рівень правової культури, сформованість моральних настанов – необхідні елементи загальної культури юристів й працівників поліції, гарантія їхньої здатності сумлінно виконувати професійні обов'язки й чесно служити суспільству.

Маю надію, що конференція допоможе всім учасникам набути важливого досвіду публічного спілкування, збагатити загальну ерудицію й мовленнєву культуру, поглибити знання з обраного фаху й навички словесного переконання.

Від імені Донецького юридичного інституту МВС України та від себе особисто хочу висловити щирі побажання успіхів, плідної роботи, конструктивного діалогу, творчого натхнення, нових вагомих здобутків. Сподіваюсь, що Ви отримаєте професійне задоволення від результатів роботи конференції та від перебування в нашому закладі вищої освіти.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Засипкін Є.О.
Дніпропетровський національний історичний музей
імені Дмитра Яворницького

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

На сьогоднішній день сприйняття і ставлення до українського козацтва продовжує бути нав'язаним минулими епохами. Козаків вимальовують або як п'яниць, гультяїв, або непереможних, нездоланих поборників України, які постійно повстають проти гнобителів за волю, яку ж одразу і втрачають. Корінь подібного сприйняття криється в нашому недавньому минулому. За часів Радянської тоталітарної держави історія розглядалась як одвічна класова боротьба. Козаки зображувались виключно як селяни-втікачі, що втомилися від феодального гніту і втекли до степу [3, с.324]. Козацтво, як і селянство, своїм основним завданням ставило національно-визвольні військові акції проти польської шляхти [3, с.174]. Тобто ця концепція робить з українського козацтва звичайних озброєних селян. В 90-ті роки з'являється концепція нації вічних мучеників, яка нічим не краща за попередню. Концепції часу незалежної України, на перевірку, виявляються трохи зміненими концептами доби УРСР, а саме – козацтво знову постає як селянство і біднота, які перетворюються на військо під постійним тиском з боку Кримського ханства й Османської імперії [5, с.43].

Одне з важливих питань: як же самі козаки і їх сучасники сприймали козаків? Тут доречним буде звернутися до статті Ігоря Куташева [4]. В ній наводяться висловлювання військово-політичних діячів, істориків, філософів XVI – XVII ст. Вони розглядають козаків як носіїв нової соціально-політичної культури, які мають завершити процес державотворення Русі і створити нову країну чи автономію у складі реформованої Речі Посполитої, Україну чи Україну-Русь. Один із таких проєктів наприкінці XVI ст. розробляє Йосип Верещинський: передбачається створення автономії на Задніпров'ї, у складі Речі Посполитої, Князівства Війська Запорізького [1, с.367]. Що для нас важливо: козацтво вже в XVI ст. розглядається як завершена та структурована група. Ще один важливий момент – селянство. В наш час селяни як прошарок постійно згадуються паралельно з козаками. В роздумах мислителів XVI – XVII ст. селянство не фігурує як соціальна приналежність козаків. Частіше за все ці паралелі проводять із селянсько-козацькими повстаннями. Гадаємо, таке поєднання йде від бажання надати цим повстанням більше національного забарвлення: українське селянство – український народ. Але подібні тези про національність і народ в XVII ст. не є коректними [2, с.348].

Отже, говорячи про козацькі військові акції – повстання, є доцільним відокремити селянство. По-перше, козацькі повстання були спрямовані виключно на самих себе, боротьба йшла за розширення козацьких привілеїв, збільшення реєстру [5, с.213]. По-друге, у повстаннях, звісно ж, брали участь селяни та міщани [3, с.428], але їх виступи були реакцією на повстання козаків, вони здебільшого не мали самостійного характеру. Після повстань селяни та міщани фігурують в домовленостях, але зазвичай все, на що вони могли розраховувати, – це залишити собі військові трофеї, мати амністію та повернутися додому [5, с.212]. Отже, робимо висновок, що козацькі виступи – це не просто бунти, це внутрішньофеодальні військові конфлікти, де певна соціально-політична група, у складі якої є і шляхта, і селянство, і міщанство, бореться за своє становище в країні.

Також забувають і про те, що козаки вели самостійну зовнішню політику. Один з прикладів – підписання договорів між Гетьманом Михайлом Дорошенком і Ханом Шагін Гереєм у 1624 р. про військову співпрацю проти Османської імперії [6, с.22]. Тобто вже в XVII ст. козаки сформувались як самостійна військово-політична сила всередині Речі Посполитої.

У підсумку зазначимо, що козацтво є окремим соціумом, сформованим на принципах братерства і волі, якому вдається створити, або відродити, реформовану Русь у вигляді Гетьманщини.

Література:

1. Енциклопедія історії України. У 10 т. Т. 5. К., 2003. 528 с.
2. Енциклопедія історії України. У 10 т. Т. 7. К., 2003. 728 с.
3. История Украинской ССР. В 10 т. Т. 2. К., 1982. 592 с.
4. Куташев І. Політичні ідеї періоду становлення Козацької держави. Політичний менеджмент. 2007. № 2. С. 176-186.
5. Мицик Ю., Плохін С., Стороженко І. Як козаки воювали. Історичні розповіді про запорізьких козаків. Дніпропетровськ, 1990. 302 с.
6. Чухліб Т. Козаки і Татари. Українсько-Кримські союзи 1500 – 1700 рр. К., 2017. 272 с.

Пономаренко К.В.
Донецький юридичний інститут МВС України

НОВЕ МОВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ЧИННИК РЕГУЛЮВАННЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Вже тривалий час Україна має складну й конфліктогенну мовну ситуацію, спричинену тривалим періодом бездержавності. Незважаючи на те, що українська мова має статус державної, широкоживаною в усіх сферах публічного життя залишається російська.

Мовному питанню та мовній політиці тривалий час приділяють значну увагу науковці (Б. Ажнюк, Т. Возняк, Г. Карашук, Л. Масенко, О. Пономарів та ін.), проте остаточно розв'язати його не вдається. Факт політичних маніпуляцій надає цій проблемі особливої актуальності.

Поняття «державна мова» є активно вживаним у багатьох країнах. Державна мова – це мова більшості населення, що проживає на території певної держави, і водночас мова нормативних актів, діловодства, судочинства, діяльності державних органів, освіти, засобів масової інформації. Конституційний Суд України визначає державну мову як мову, якій «державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя [4, с.7]».

З огляду на те, що українськомовні продукти (медіа-продукти, друкована продукція, кіноіндустрія, ІТ-продукти тощо) через кількість носіїв мови програють на ринку російськомовним, постало питання про захист української мови в медіапросторі, важливим етапом вирішення якого став Закон України від 23.05.2017 № 2054-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», який регламентував вживання державної мови. Зокрема, передачі та/або фільми, виконані державною мовою, мають становити не менше 75 відсотків загальної тривалості передач та/або фільмів (або їх частин) у загальному тижневому обсязі мовлення, частка передач новин державною мовою – в обсязі не менше 75 відсотків загальної тривалості всіх передач новин, фільми та/або передачі, трансляція яких допускається недержавною мовою, субтитруються державною мовою, визначено й частку пісень (словесно-музичних творів) державною мовою [1]. Протягом першого року, з моменту набуття чинності документа, частка пісень в ефірі державною мовою становитиме 25%, починаючи з другого – 30%, а із третього зросте до 35%. Також передбачається, що протягом першого року мінімальна частка ведення передач державною мовою становить не менше 50%, протягом другого року – не менше 55%, а з третього року – не менше 60%.

16 липня 2019 року набрав чинності Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2]. Відповідно до норм цього закону, сьогодні державною мовою повинні послуговуватися в професійному та публічному спілкуванні: найвище керівництво держави (президент, прем'єр-міністр, голова Верховної Ради, секретар РНБО, генпрокурор, голова СБУ, члени ЦВК і так далі, а також заступники високопосадовців), держслужбовці, голови місцевих державних адміністрацій, судді, військові, поліцейські, педагогічні працівники, працівники медичних закладів (державних і комунальних) тощо. Також володіти державною мовою зобов'язані особи, які претендують на обрання чи призначення на посади, визначені статтею 9 цього закону.

Державна мова визначена єдиною робочою мовою органів державної влади та місцевого самоврядування, має застосовуватися в нормативно-правових актах і актах індивідуальної дії, діловодстві та документообігу органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

Державна мова є мовою виборів і референдумів, будь-які матеріали передвиборної агітації виконуються державною мовою. У порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України в окремих населених пунктах допускається поширення матеріалів передвиборної агітації, виконаних державною мовою та дубльованих мовами відповідних корінних народів, національних меншин України.

Державна мова функціонує в усіх публічних сферах: трудових відносин, культури, транспорту, сфери охорони здоров'я, телекомунікацій та поштового зв'язку, публічних заходів тощо.

Окремо варто відзначити те, що цим законом регулюється й сфера книговидавництва: видавець зобов'язаний видавати державною мовою не менше 50 відсотків усіх виданих ним упродовж відповідного календарного року назв книжкових видань (крім видавничої продукції, виданої кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів відповідно до закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України). Частка книжкових видань державною мовою у загальній кількості назв книжкових видань, наявних у продажу в кожній книгарні або іншому закладі, що здійснює книготорговельну діяльність, має становити не менше 50 відсотків.

Безсумнівно, факт прийняття цього закону є дуже вагомим досягненням, зокрема й громадськості. Він уможливує уникнення так званого «білоруського» мовного сценарію, за якого російська витіснила білоруську з усіх сфер публічного спілкування.

Але, питання в тому, як будуть імплементовані норми цього закону, чи дійсно створить держава безоплатні курси української мови й вагомі стимули для її вивчення й застосування, чи фінансуватиме український кінематограф тощо. Адже норми щодо адміністративної відповідальності (зміни в Кодексі України про адміністративні правопорушення) за порушення вимог закону наберуть чинності лише за три роки – 16 липня 2022 року. Тим не менше, відсутність механізму покарання ще не означає, що закон можна ігнорувати.

Зрозуміло, що закон не є ідеальним. Але ми маємо розуміти, що він є компромісом, у вироблення якого суспільство вклало більш ніж чверть століття. Це закон конституційного рівня. Він запроваджує конкретні механізми реалізації застосування статті 10 Конституції України [3], яка передбачає забезпечення використання української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Література:

1. Закон України від 23.05.2017 № 2054-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2054-19>
2. Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII «Про забезпечення функціонування української мови як державної». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
3. Конституція України.
4. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. Справа про застосування української мови. Вісник Конституційного Суду. 2000. № 1. С. 7-9.

Романуха О.М.

**Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**

КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Формування національної ідентичності – важлива складова процесу державотворення. Ідентичність визначає комплекс життєво важливих інтересів суспільства, що забезпечують його сталий розвиток, а також виявляє та попереджує загрозу національних інтересів. Іншими словами національна ідентичність виконує роль імунної системи суспільства, що має слідувати не лише за особливостями внутрішнього розвитку, але й запобігати атакам та загрозам ззовні. Національну ідентичність формує велика кількість елементів: культура; мова; релігія; територія та ін. Робота цієї системи має бути чіткою, злагодженою та всеохоплюючою, інакше втрата позицій на певній ділянці роботи спочатку призведе до ослаблення організму в цілому, а потім його загибелі.

Сьогодні питання національної ідентичності перебуває на стадії оновлення, перезавантаження. Довготривале перебування українських земель у складі різних держав, з одного боку, негативно позначилося на національній ідентичності, а з іншого – формувало її унікальність. Культура, як важлива складова національної ідентичності, при цьому зазнавала найбільшого впливу, що продовжується і на сучасному етапі державотворення.

Саме культура потребує чи не найбільшої уваги з боку влади та суспільства. У гонитві за економічними достатками ми часто забуваємо про головне – «не хлібом єдиним живе людина!». Сьогодні матеріальний бік, на жаль, домінує у нашому житті, витісняючи з нього духовне. Проте, саме завдяки духовності людина стала суб'єктом життя, створила культурний простір. Його зникнення чи занепад загрожує катастрофою людства.

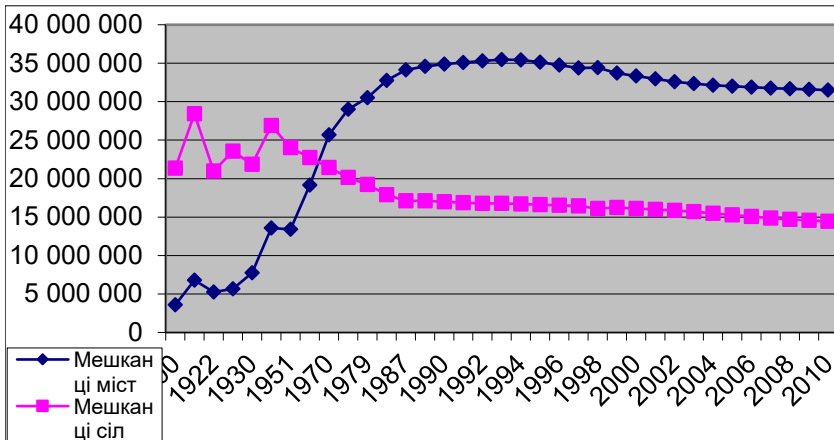
Отже, необхідність державного захисту культури є беззаперечним фактом. Розглядати стан української культури слід у двох напрямках: традиційна українська культура (являє основу сучасної української культури) та сучасна офіційна культура (віддзеркалює ефективність роботи театрів, бібліотек, музеїв, системи виховання, цінностей та ін.).

Одним з головних завдань по збереженню національної ідентичності є розвиток української традиційної культури. Українська традиційна культура є не просто результатом діяльності попередніх поколінь, а логічно виваженим та перевіреним способом життя на певній місцевості, досвідом, засобом пізнання світу. Кожен її елемент являє собою важливу частину життя народу, його поведінки та моралі. Інтегруючим елементом української традиційної культури з давніх-давен було сільське господарство. Саме село формувало унікальний тип культури, який, з одного боку, дивує своїм багатством, а з іншого – практичністю. Історія свідчить, доки активно розвивалося село, українська культура виступала основою національної єдності та ідентичності. З початком переходу від аграрного до індустріального суспільства ця сфера почала зазнавати великих втрат. Національні цінності, що формувалися на протязі багатьох тисяч років, почали переосмислювати, спираючись на досвід декількох століть. Багатовіковий досвід піддавався сумніву нових віянь та тенденцій економічного розвитку.

Ставши на шлях індустріального розвитку, Україна почала відриватися від свого коріння та забувати про село – колыску української культури. Воно перетворювалось на засіб наповнення бюджету, джерела робочої сили. Як наслідок, кількість сільських жителів поступово зменшувалась, а з ними і ареал розповсюдження української культури. Як видно з схеми 1, різка зміна у співвідношенні міських та сільських мешканців відбулась у 1960-х рр. Причина цього – побудова комунізму та боротьба з «буржуазним націоналізмом», яка уособлювалась в українському селі та селянах.

У 90-ті рр. ХХ ст. ситуація погіршилася ще більше. Через соціально-економічні негаразди та відсутність роботи селяни почали масово тікати у місто. Занепад сільського господарства, як основи української духовності, автоматично призвів і до занепаду культури. Молодь, що не мала змоги контактувати із старшим поколінням опинилась відірваною від джерел власної культури та почала сприймати чужу. Міста, будучі осередками розповсюдження Західної культури, відіграли у цьому негативну роль.

Схема №1. Динаміка розвитку міського та сільського населення України

Не меншої стурбованості викликає стан офіційної державної культури. Головним її ворогом виступає масова культура. Недофінансування установ культури призводить до неефективності їхньої роботи та неможливості надання високоякісного культурного продукту, що пропагував би притаманні українському населенню цінності, норми поведінки, традиції тощо. Поширення масової культури є не лише українською проблемою, а загальносвітовою. Негативність цієї культури полягає у її комерціалізованому характері. Головне її завдання – заробляння грошей, а не прищеплення певних цінностей. Вона швидко опановує усі сфери культурного життя: мистецтво, кіно, телебачення, моду, насаджуючи нам неприйнятні цінності, стереотипи, героїчні образи. Сучасне суспільство полюбає дивитися захоплюючи (з точки зору спецефектів) фільми, читання витісняється телебаченням, що переповнено ток-шоу. Дивлячись їх, молодь формує нових героїв у вигляді зірок естради, а не людей праці. Ми носимо речі певних брендів, споживаємо розрекламовані напої, бо усе це формує наш імідж. Людина втрачає необхідність затвердження у суспільстві через працю, інтелект, свій внутрішній світ, оскільки певні недоліки свого розвитку вона може компенсувати речами. Потрапляючи під вплив масової культури, ми перетворюємось на суспільство, яке лише споживає, а не продукує товар. Фактично з сприйняттям масової культури ми визнаємо свою належність до країн третього світу, які виступають ринками збуту продукції розвинутих країн та базами постачання сировини.

Причини цього полягають у: недофінансуванні; економічних чи політичних кризах; складних соціальних трансформаціях початку 90-х рр. ХХ ст. (розпад Радянського Союзу призвів до руйнування старої системи цінностей і духовності та необхідності формування нової); відсутності дієвої державної програми розвитку культури; політизації певних аспектів культури.

Отже, культура являє собою один із стовпів, на яких тримається українська державність. Маючи стати базою, основою економічних, політичних реформ, сьогодні вона перетворюється на крихкий фундамент, що, розвалюючись, валить і усю структуру державності. Історія засвідчує неможливість побудови ефективної економічної та політичної системи без паралельного розвитку культури (прикладі: СРСР; США; КНР та ін.).

Література:

1. Романуха О.М. Українське село – основа української культури та ідентичності // Українська ідентичність у глобальних вимірах : Матеріали міжвузівського науково-теоретичного семінару. Донецьк, 2012. С. 19-21.
2. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. К., 2011. 336 с.
3. Співак Л.М., Піонтковська Д.В. Стан вивчення проблеми національної ідентичності студентської молоді у вітчизняній психологічній науці. Психологія: реальність і перспективи. 2013. Вип. 1. С. 112-114.
4. Челомбицкая М.П., Лавинский Н.Г. Ценностные ориентиры современного общества. Молодой ученый. 2011. № 12. Т. 1. С. 198-201.
5. Опанасенко О. Вплив глобалізаційних процесів на соціальну комунікацію. <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/33349/1/67-150-151.pdf>

Титаренко Д.М.
Донецький юридичний інститут МВС України

«ЗАБУТІ ЖЕРТВИ ВІЙНИ...»: ДОЛЯ ДУШЕВНОХВОРИХ ПІД ЧАС НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ

Характерною особливістю нацистської окупаційної політики на території СРСР і, зокрема, України стало особливо брутальне і за формою, і за змістом переслідування та знищення різних категорій населення за расовою, етнічною або політичною ознакою. До їх числа належали і психічно хворі особи. Протягом тривалого часу питання, пов'язані із знищенням пацієнтів психіатричних лікарень на окупованій території України, в силу різного роду причин знаходилися на периферії дослідницького інтересу. У зв'язку із розширенням доступу українських дослідників до українських та зарубіжних архівів, зокрема до матеріалів кримінальних справ і судових

процесів, по яких проходили нацистські злочинці та колаборанти, з'явилися можливості до певної міри реконструювати обставини нацистських злочинів.

Стрімкість просування німецьких військ, відсутність планів евакуації психіатричних лікувальних установ, їх персоналу та пацієнтів призвели до того, що значна частина душевнохворих залишилася в лікарнях на окупованій території України, хоча деяке число забрали родичі по домівках. Опинившись на периферії інтересів окупаційної влади, лікувальні установи з самого початку зіткнулися з проблемою забезпечення продовольством і стали джерелом неприємного додаткового клопоту для окупантів.

З самого початку окупації по відношенню до душевнохворих була відсутня чітка концепція поведінки. Їх доля залежала не тільки від расово-гігієнічних і евгенічних уявлень, поширених в Німеччині, але і від ряду чисто прагматичних чинників. Ключовими серед них були такі: зацікавленість у використанні приміщень лікарень як місця розміщення військовослужбовців вермахту або ж лазаретів і госпіталів; необхідність скорочення кількості «непотрібних» їдців. Певну роль щодо ухвалення рішення про подальшу долю душевнохворих могла грати тяжкість захворювання: так, в інформації про результати інспектування тилового району групи армій «В» і, зокрема, про ситуацію в психіатричній лікарні в Сватовому Ворошиловградській області, зазначалося, що серед 500 пацієнтів лікарні 200 є хворими на ідіотизм. Остаточне рішення щодо подальшої їх долі мав прийняти командувач тиловим районом групи армій «В» [16, с.275-276].

Ключову роль у знищенні душевнохворих на окупованій території зіграли оперативні команди СС і СД. Вбивство хворих часто здійснювалося за співучасті військового командування, а також місцевих комендатур, якими виділялися військовослужбовці для охорони місць страт, а також транспорт. Так, зокрема, для перевезення до місця знищення душевнохворих Херсонської психіатричної лікарні командуванням 77-ї ескадри пікіруючих бомбардувальників було виділено кілька автомобілів з водіями, а також військовослужбовці для охорони.

Знищення душевнохворих на території України в основному здійснювалося протягом другої половини 1941 – першої половини 1942 року. Так, 12 листопада 1941 року було розстріляно 800 душевнохворих Ігреської лікарні в Дніпропетровську [9, арк.5] (пізніше, в січні 1942 року, розстріляли інших, близько 400 осіб [10, арк.100]), восени 1941 року було розстріляно близько 800 і отруєно близько 700 пацієнтів Вінницької психіатричної лікарні, 18 грудня 1941 року були вбиті 470 пацієнтів Українського психоневрологічного інституту (Сабурова дача) в Харкові [6, с.90], близько 800 душевнохворих Київської психіатричної лікарні було знищено в ході декількох акцій протягом жовтня 1941 – жовтня 1942 року. Восени 1941 року були розстріляні 565 пацієнтів психіатричної лікарні в Полтаві [1; 2], 320

пацієнтів психіатричної лікарні в Василівці Запорізької області були вбиті на початку 1942 року [6, с.90]. Протягом 1941 – 1942 років мали місце і інші випадки знищення душевнохворих.

Окрім хворих, що утримувалися в спеціалізованих психіатричних лікарнях, знищувалися також і пацієнти психіатричних відділень, які діяли при великих міських лікарнях до окупації або ж були відкриті після приходу німців для утримання пацієнтів, що захворіли вже в період окупації. У лютому 1942 року за розпорядженням окупаційної влади було відкрито психіатричне відділення в міській лікарні в Чернігові. У червні 1942 року близько 100 хворих, що утримувалися там, були отруєні, після чого відділення закрили [12, арк.68]. У травні 1942 року з психіатричного відділення Макіївської міської лікарні забрали, попередньо зв'язавши, 10 пацієнтів, що утримувалися там, завантажили на машину і відвезли в невідомому напрямку. Пізніше стало відомо, що їх розстріляли. В кінці грудня 1942 і навесні 1943 року, після передачі списків пацієнтів персоналом лікарні до місцевої комендатури, з цього лікувального закладу забрали для подальшого знищення загалом ще 19 осіб [3, арк.44].

Універсального алгоритму знищення душевнохворих не було, воно варіювалося і за способом, і за часом. Знищення душевнохворих в основному здійснювалося шляхом розстрілів поблизу заздалегідь підготовлених могил, протитанкових ровів, ярів, шляхом газациї в автомобілях-душогубках. Спроба знищення частини хворих за допомогою смертельних ін'єкцій, правда не дуже успішна, була здійснена в Херсоні. Вбивство душевнохворих здійснювалося без диференціації їх за статевою ознакою. У тих випадках, коли в лікарні перебували також і діти (зокрема, в Полтавській і в Херсонській психіатричних лікарнях), їх знищення було здійснено разом з дорослими [11, арк.573] або ж, як це було з дітьми – пацієнтами психіатричної лікарні в Києві – перед розстрілом дорослих.

Мали місце випадки, коли у вбивствах душевнохворих брали участь німецькі військовослужбовці. Є відомості про те, що під час розстрілу душевнохворих Херсонської психіатричної лікарні один з військовослужбовців 77-ї ескадри пікіруючих бомбардувальників убив душевнохворого, який намагався втекти [15, арк.1443]. Також, за деякими даними, 2 військовослужбовців цього підрозділу добровільно погодилися взяти участь у розстрілі душевнохворих і отримали для цього від команди, яка здійснювала розстріл, 2 трофейних радянських автомати [13, арк.30]. Охорону душевнохворих перед розстрілом здійснювали як члени оперативних команд СС і СД, так і залучені для цього військовослужбовці вермахту, а також місцеві поліцейські і добровільні помічники («хіви») з числа військовополонених. У деяких випадках, як, зокрема, під час другого розстрілу пацієнтів Полтавської психіатричної лікарні влітку 1942 року, у розстрілі жертв брали участь і українські поліцейські [14, арк.365].

Транспортування душевнохворих з лікарень до місць страти, як правило, здійснювалося під приводом того, що на новому місці їм будуть забезпечені кращі умови проживання та харчування або ж, як це було в Херсоні, під приводом екскурсії [13, арк.68]. У випадку з пацієнтами психіатричної лікарні в Харкові (Сабурова дача) про заплановане переведення хворих в Полтаву і Дніпропетровську область «... в зв'язку з труднощами їх харчування...» було навіть повідомлено в місцевій пресі [5].

Серед пацієнтів психіатричних установ були хворі різних категорій: невиліковно хворі, які не усвідомлювали дійсність, хворі, які вимагали стаціонарного лікування тільки в періоди загострення, неврологічні хворі і навіть абсолютно випадкові люди, що не страждали ані на психічні, ані на нервові хвороби. Так, серед вивезених на розстріл пацієнтів Сабурової дачі в Харкові був хворий на крупозну пневмонію співробітник лікарні Раков.

Більша частина душевнохворих, яких конвоювали до місця знищення, до кінця не усвідомлювала того, що з ними станеться аж до моменту розстрілу або завантаження в душогубки. Так, за словами одного з обвинувачених у знищенні душевнохворих Ігреньської лікарні в Дніпропетровську, «... люди йшли на смерть частково сміючись, частково дико жестикулюючи, оскільки вони не знали, що станеться з ними... [10, арк.126]». Серед пацієнтів були також і ті, хто усвідомлював, що чекає на них, і намагався врятувати собі життя. Так, у протоколі «Надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників...» (далі – НДК) щодо знищення хворих в Чернігові зазначалося: «Частина хворих була в свідомості і мала сумніви щодо намірів свого вивезення з лікарні, вони просили німців залишити їх вдома і отримали негативну відповідь... [12, арк.67]». Усвідомлення частиною жертв з числа душевнохворих того, що з ними станеться, в ході післявоєнних судових процесів служило в якості кваліфікуючої обставини, яка вказувала на заподіяння жертвам особливих додаткових мук і страждань.

Значна частина душевнохворих померла внаслідок виснаження, викликаного скороченням норм харчування. Значною – 212 осіб, за даними Ворошиловградської обласної НДК, – була кількість хворих, які померли від голоду в Сватівській психіатричній лікарні, що мала статус обласної [4, с.413]. У той же час, за твердженням І.В. Русавського, який обіймав посаду головного лікаря цієї лікарні в 1982 – 2006 роках, цілеспрямованих заходів щодо знищення хворих в лікарні не проводилося. Частина хворих була врятована завдяки зусиллям медиків, а також допомоги місцевих жителів [7]. Скоріш за все Сватівська психіатрична лікарня стала єдиною лікарнею, де вдалося врятувати від знищення відносно значну кількість пацієнтів такого роду.

Нааявні на сьогоднішній момент джерела дозволяють стверджувати, що в період нацистської окупації на території України було знищено не менше 8 – 9 тисяч душевнохворих. Подальше встановлення місць, вивчення обставин знищення душевнохворих можливо на основі вивчення матеріалів українських і російських обласних і центральних архівів, архівів Служби безпеки України, німецьких архівів. В кінцевому підсумку пам'ять про одну із категорій «забутих жертв» війни – душевнохворих – має стати складовою частиною українського історичного та суспільного дискурсу про жертви нацизму.

Автор висловлює щирі вдячність фонду імені Олександра Гумбольдта (Німеччина) за надану можливість проведення досліджень в архівних установах і бібліотеках Німеччини.

Література:

1. Архів Управління Служби безпеки України в Полтавській області (*далі* – Архів УСБУ-ПО), спр.18186.
2. Архів УСБУ-ПО, спр.18457.
3. Державний архів Донецької області, ф. Р-1838, оп. 1, спр. 7.
4. Книга Скорби України: Луганская область: В 2 т. Т. 1. Луганск, 2001. 480 с.
5. Нова Україна. 1941. 11 грудня.
6. Петрюк П.Т., Петрюк А.П. Психиатрия при нацизме: убийства душевнобольных на временно оккупированных территориях СССР. *Психичне здоров'я*. 2012. № 1. С. 88-92.
7. Телефонне інтерв'ю із Русавським І.В., 1946 р.н. (Донецьк, жовтень 2011 р.) //Особистий архів автора.
8. Bundesarchiv, Berlin, В 58/219.
9. Bundesarchiv, Ludwigsburg (*далі* – BAL), В 162/1553.
10. BAL, В 162/1570.
11. BAL, В 162/3771.
12. BAL, В 162/7671.
13. BAL, В 162/25761.
14. BAL, В 162/25762.
15. BAL, В 162/27950.
16. Pohl D. Die Herrschaft der Wehrmacht. Deutsche Militärbesatzung und einheimische Bevölkerung in der Sowjetunion 1941 – 1944. S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 2011. 399 S.
17. Tytarenko D. Medizinische Betreuung und nationalsozialistische Krankenmorde in der Ukraine unter der deutschen Okkupation // Diskriminiert-vernichtet-vergessen. Behinderte in den Sowjetunion, unter nationalsozialistischer Besatzung und im Ostblock 1917 – 1991 / Hrsg. von Alexander Friedman und Rainer Hudemann. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2016. S. 355-372.

СЕКЦІЯ 1

ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ ВИМІРИ ЕКЗИСТЕНЦІЇ. ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Василиненко Н.Б.
Криворізький державний комерційно-економічний технікум

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ: ГЕНЕЗА Й ВИТОКИ

Не є таємницею, що народ еднають спільні тріумфи в минулому, спільна воля в сучасному і спільні плани на майбутнє. Тому проблема формування й підвищення національної свідомості та самосвідомості завжди залишається визначальною для збереження і розвитку нації та національної культури. Усвідомлення сутності, сенсу існування свого народу, усвідомлення його самотності й неповторності завжди виступають чинником прискорення національного культуротворення.

Для України, яка мріяла про власну державу, особливо значущою є ідеологічна єдність, утворення якої неможливе поза національною ідеєю. Її зміст визначає властиве українцям прагнення Волі, Правди, Долі, що протягом усього часу спрямовувало історичний шлях народу. Багатовікове чужоземне панування не могло не викликати в українського народу потреби у Волі, Правді, Долі. Ідея Волі, Правди, Долі для українців – головна ідея життя.

Воля є уособленням самоповаги, рівності та поваги до будь-якої людини. Завдяки Волі забезпечується максимальна реалізація особистості на основі її активної діяльності, відповідальності за досягнення високих результатів. Воля розуміється як свобода, що починається тоді, коли людина долає свої примхливі бажання завдяки самопримушуванню, самодисципліні, силі духу, сформованих самовдосконаленням [1]. Воля не існує без Правди, у якій об'єднані істина і справедливість. Справедливість – це рівність кожного й усіх, це рівність умов життя кожного й усіх. Рівність конкретної людини визначена її природними й розвиненими здібностями. Істина асоціюється з тим, що відповідає уявленню про реальну дійсність.

Правда постає як підґрунтя Долі, можливості самореалізації кожної особи, пов'язаної з її особистісними бажаннями, волею, розумом. Доля в кожного своя, вона залежить від успадкованих і набутих можливостей. Самоствердження особистості завдяки улюбленій праці та досягнення результатів, що мають цінність для родинного кола (а опосередковано й для суспільства) – вияви щасливої Долі. А такою вона може бути тільки за умов

наявності Правди та Волі. Водночас Правди та Волі не можна здобути без щасливої Долі.

Реалізація ідеї Волі, Правди, Долі можлива лише в державі, демократичний устрій якої забезпечував умови для вдосконалення та самореалізації кожної людини, надавав їй широких прав і захищав її. Воля, Правда, Доля кожної людини є для українців органічним продовженням Волі, Правди, Долі всього народу. Воля, Правда, Доля народу забезпечують Волю, Правду, Долю кожного індивіда. Отже, для українського народу важливим є життя в таких суспільних умовах, які спрямовані на поєднання державних інтересів та інтересів особистості, базуються на рівноправності та незалежності [2].

Безумовно, українська національна ідея не ототожнюється з українським менталітетом, українськими традиціями та чеснотами. Її покликанням є забезпечення українського самоздійснення, реалізація національних інтересів у всіх сферах буття. Свого часу літературознавець Ю. Шевельов стверджував, що єдиний спосіб для України заснувати реально в русі людства – витворити та запропонувати людству власну концепцію доби. Тому в українській ідеї повинна бути закарбована максима українського самоздійснення на основі реалій сучасності і традиції, примирення минулого і сьогодення, бачення перспективи майбутнього.

Значення української ідеї підкреслював відомий учений Д. Донцов: «Брак свого... ідеалу і розміна його на ідеали свого хутору, повіту, фабрики... привели до того, що, мов кара, впав... на цілий народ новий бич Божий, меч більшовизму...». Вакуум, який утворюється через брак національної ідеї, неодмінно буде заповнений ідеєю чужинців, їхньою ідеологією.

Українська ідея здатна впорядкувати, гармонізувати, одухотворити безладний рух розшарованих мас суспільства, визначити орієнтири трансформації соціуму, мобілізувати народ на їх втілення.

Наприкінці XIV – XV ст. українська спільнота почала усвідомлювати себе єдиною етносоціальною цілісністю, головним завданням народу було проголошено визволення від польської залежності і зміцнення православної віри. У XVI – XVII ст. головною силою, яка уособлювала ідеали, прагнення українського народу, було козацтво. Воно спромоглося об'єднати українців ідеєю боротьби за збереження віри, за давні права і волю, яка не була повною мірою реалізована. Певним чином винною в цьому була українська еліта (частина аристократії, духовенства, козацької старшини), яка зрадила свій народ заради власних інтересів. Суспільство опинилося в стані «роздвоєності», різновекторності духовних орієнтирів, втрати віри в національну ідею, знищення національних ідеологічних цінностей.

Часом, коли в Україні розпочалося розроблення національної ідеї, вважають XIX ст. Першими, хто став розробляти філософію української ідеї, були члени Кирило-Мефодіївського товариства (1845 – 1847 рр.), зокрема

М. Костомаров, П. Куліш та ін. Вони в різних інтерпретаціях та варіаціях доводили, що головне для українців – боротьба за соціальне і національне визволення, зосереджувалися на діяльності, спрямованій на відтворення образу України й українського народу, розкритті місця українців у світовому просторі, визначенні особливостей національного духу [3].

Надалі питанням розроблення української ідеї приділяли увагу революційне народництво, громадівці, демократичні об'єднання, політичні партії тощо, а також такі відомі українські культурні діячі, як М. Драгоманов, Д. Донцов, В. Липинський, І. Франко, Леся Українка, В. Винниченко, М. Грушевський та ін. Проблема розроблення національної ідеї у XIX – на початку XX ст. посідала провідне місце в теоретичній та практичній діяльності української інтелігенції. Романтичні погляди, які панували серед інтелігенції, сприяли активізації її роботи в цьому напрямі.

У суспільстві поступово поглиблювалося усвідомлення національної самобутності, поширювалося бажання володіти українською мовою та вдосконалювати її, з'явилася потреба в пізнанні історичного шляху і долі народу. Головний акцент інтелігенція робила на ідеї абсолютної неповторності народу, його духу і традицій, на тому, що український народ інший за своєю історією, мовою, характером, духом, він може вимагати своїх прав у власній державі.

Процес кристалізації національної ідеї продовжувався протягом всього XIX ст., а на початку XX ст. сформована українська ідея була покладена в основу програм багатьох політичних партій. Її головні постулати – воля, віра, правда, свобода – виступили фундаментом боротьби українців за самостійність, незалежність, державність. Тому початок XX ст. ознаменувався активізацією національно-визвольного руху та сподіваннями на розбудову власної держави.

Великодержавна комуністична ідеологія, спрямована на процес інтернаціоналізації, викорінення будь-яких національних ідей, фактично позбавляла націю майбутнього. Того часу в Україні практично було знищено національну еліту: частина її емігрувала, частина почала активно співпрацювати з владою і перетворилася на партійно-радянську номенклатуру. Усе це стало підставою пасивного буття українського народу, руйнувало його національну свідомість [3].

У нинішніх умовах підвищення національної свідомості формування української національної ідеї є нагальною потребою та одним з головних чинників забезпечення подальшого розвитку національної культури, існування незалежної держави. Національна ідея спроможна консолідувати суспільство, вберегти його від імплантації ідеології інших держав, підпорядкування іншим державам, визначити перспективи розвитку держави і народу.

Література:

1. Михальченко М. Національна ідея як регулятивна сила в загальнонаціональному та регіональному масштабах // Регіональні версії української національної ідеї: спільне та відмінне. К., 2005. С. 9-35.
2. Попович М. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. К., 2005. 328 с.
3. Розпутенко І. Державне будівництво «по-українськи». К., 2007. 154 с.

Кононенко Т.В.
Донецький юридичний інститут МВС України

СВОБОДА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЦІННІСТЬ

Свобода – базова антропологічна характеристика. Вона усвідомлюється як фундаментальна цінність, яка диктує необхідність формування власної світоглядної та ціннісної позиції, зумовлює можливість волевиявлення та вибору. Це не тільки цінність, а й необхідна умова для реалізації всієї аксіологічної сфери. Це здатність людини бути собою, бути відкритою до змін, самостійно визначати та реалізовувати життєву позицію, цілі та завдання, нести відповідальність за результати своєї життєдіяльності, тобто творити власне життя.

В історії філософії існує безліч ракурсів бачення свободи. Так, вона постає як домінанта, яка визначає головні цінності, саме життя як найбільшу цінність (М.О. Бердяєв, А. Камю, Ж.-П. Сартр, М. Гайдеггер, А. Швейцер); як найбільше благо, базова умова ефективного розвитку людини та суспільства (Дж. Локк, П.А. Гольбах, Ж.-Ж. Руссо); свідчить в єдності з любов'ю та творчістю про причетність людини до божественного буття (В.С. Соловйов, М.О. Бердяєв, Б.П. Вишеславцев); обумовлюється необхідністю приймати рішення та нести за них відповідальність (І. Кант, Г.В.Ф. Гегель, М. Гартман, Т. Адорно, М. Бланшо, Ж. Дерріда, Ж.-П. Сартр); завдяки свободі людина переживає і долає відчуження, самотність і страх (С. К'єркегор, Ф. Ніцше, М. Гайдеггер).

Згідно з визначенням «Нової філософської енциклопедії», свобода – одна з основоположних для європейської культури ідей, що відображає таке ставлення суб'єкта до своїх актів, за якого він є їх визначальною причиною – вони, отже, безпосередньо не обумовлені природними, соціальними, родовими, індивідуальними чи комунікативними факторами. Людина не обмежена в можливостях створення й утвердження себе як особистості – суб'єкта соціокультурного життя, носія ціннісної системи.

Розрізняють негативну і позитивну свободу. Негативна – свобода «від», відсутність втручання з боку інших суб'єктів, позитивна – свобода «для», спроможність самостійно приймати рішення. Перша – корелюється з

незалежністю, передбачає наявність приватної зони, автономності. Це право на захист від будь-якого втручання, що обумовлюється наявністю основних прав і свобод. Друга – корелюється з самореалізацією, фіксує статус зрілої особистості, вільної від фобій і комплексів і націленої на активне суспільне та політичне життя, реалізацію своїх громадянських прав. І. Берлін розмежовує їх таким чином: негативна – «Я нікому не раб», позитивна – «Я сам собі господар».

Сучасні концепції свободи представляють нового суб'єкта, якому властиві здатність до духовного розвитку, бажання цілісності та гармонійності життя. На перший план виходить етичний зріз розуміння життєдіяльності, самореалізація як самовдосконалення, що передбачає відповідальність у прийнятті рішень.

Безумовно, свобода обмежується низкою фізіологічних і соціальних чинників. Вона завжди співвідноситься з необхідністю. Перш за все, людина не вільна від біологічних потреб, більшість із яких сьогодні вона задовольняє завдяки суспільству, науково-технічному прогресу, посилюючи тим самим свою несвободу. Перебуваючи в суспільстві, вона існує у сфері зовнішньої (співвіднесення та коригування власних потреб, бажань із потребами та бажаннями інших суб'єктів) і внутрішньої (обумовленість світогляду засвоєними нормами) несвободи. З одного боку, суспільство сприяє розвитку свободи, з іншого – її ж і обмежує. У сучасному розумінні свобода корелюється з толерантністю, яка передбачає самореалізацію з урахуванням іншої людини. Це не тільки можливість існування безлічі варіантів вибору, а й відносне прийняття кожного з них, що сприяє розвитку та звільненню від упереджень окремо взятої людини та всього суспільства.

Свобода невід'ємна від відповідальності. Людина повинна бути організованою, критичною до себе, передбачати наслідки своїх дій і відповідати за них. Є зовнішня відповідальність перед суспільством і державою – моральна і правова, наявність певних санкцій, і внутрішня відповідальність перед собою – почуття провини, муки совісті. З. Фройд визначає совість як показник «ідеального Я», який покликаний контролювати «реальне Я» і сферу несвідомих устремлень. Це арбітр внутрішнього конфлікту між свідомим і несвідомим, високим і низьким поривом, еталон відповідності будь-якої дії нормам моралі та загальнолюдським цінностям.

Й.Г. Фіхте констатує, що свобода добра та правди не є свободою свавілля. Однак вищий ступінь зберігає та містить в собі нижчий, отже, свавілля – це необхідний момент свободи. Людина протистоїть всьому суцільно в абсолютній свободі: вона не пов'язана з законами природи, оскільки є вільною у виборі цілей і засобів; вона не пов'язана з законами суспільства, оскільки може прийняти або відкинути той чи інший моральний імператив; вона не пов'язана з божественними законами, оскільки може відкинути самого Бога. Б.П. Вишеславцев виділяє три стадії входження до

світу свавілля. Перша – це злочин, «порушення закону з чистого духу непокори, з духу протиріччя». Друга – скасування будь-якого закону, революція, впевненість у тому, що людина є вищою інстанцією. Третя стадія – диктатура, тиранія, «самочинне будування своєї злочинної волі в закон для інших», «Великий Інквізитор». Для М.О. Бердяєва свобода означає можливість вибору між шляхом добра і шляхом зла. Бог не створює примусово добру чи злу людину. Добро і зло – акт волі. Кожен самостійно вирішує, реалізовує або не реалізовує свою ідею, особистість.

Безумовно, людина жадає свободи, але коли мова заходить про наслідок і відповідальність, знімає з себе цей тягар, апелюючи до випадковості чи фатальності. Це страх перед самотністю вільного, отже, надзвичайно ризикованого самовизначення. На думку Р. Сафранські, сучасній людині потрібна така політика, яка дозволить кожному знайти свою власну істину. Необхідно жити одночасно у двох світах, зважати на два «регіони істини». Один регіон – культурний – пов'язаний з формуванням власного «Я» та тлумаченням навколишнього світу, тобто з індивідуальним, екзистенціальним актом осмислення. Він може бути уявним, фантастичним, йому не потрібно бути суспільно корисним і навіть придатним для життя. Інший регіон – політичний – вміщує досвід іншого, повагу до його волі. Він є об'єктивним, прагматичним, суспільно корисним і необхідним для життя.

Сучасний лібералізм проголошує права і свободи людини найвищою цінністю, розглядає їх як основу суспільного, економічного та політичного порядку. Орієнтиром виступають: свобода слова, віросповідання, недоторканність приватної власності, свобода торгівлі та підприємництва, свобода вибору представників, тобто свобода від утисків з боку держави, традиції, релігії; реформи, які мають на меті свободу людини та суспільства; ідея громадянського суспільства та правової держави. Громадянське суспільство – високорозвинене, демократичне об'єднання людей, для якого характерні високі моральні та громадянські якості його членів. Громадянське суспільство невіддільне від правової держави, яка виражає його інтереси і відмовляється від тотального контролю, необґрунтованого втручання в приватне життя. Основними ознаками правової держави є: верховенство права (пріоритет прав людини, демократичності, розумності, справедливості, гуманності), верховенство закону (Конституція – основний закон, який має вищу юридичну силу, закони регулюють найбільш важливі суспільні відносини, мають найбільшу юридичну чинність у системі права), принцип поділу влади (система стримувань і противаг, поділ державно-владних повноважень і компетенції між трьома гілками влади: законодавчою, виконавчою та судовою), широкі права і свободи людини (визнання їх найвищою цінністю, реальність, а не декларативність, судовий захист), рівність перед законом (незалежно від соціального чи майнового стану), взаємна відповідальність громадянина та держави (громадянин відповідає за

скоєні правопорушення, держава, державні органи та посадові особи – за порушення прав і свобод), політичний та ідеологічний плюралізм (відсутність переслідування опонентів). Таким чином, правовою вважається демократична (участь народу в здійсненні державної влади) і соціальна (забезпечення гідного існування людини) держава.

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, проголошує: кожна людина народжується вільною, рівною у гідності та правах, вона має всі права та свободи, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового або іншого стану. Кожна людина має право на життя, особисту недоторканність і свободу. Ніхто не повинен бути в рабстві, зазнавати тортур. Ніхто не може зазнавати втручання в особисте чи сімейне життя, посягання на честь, репутацію, тайну кореспонденції, недоторканність житла і майна. Кожна людина має право на свободу та вільне виявлення переконань, соціальне забезпечення, здійснення необхідних для підтримання гідності і вільного розвитку особи прав в економічній, соціальній і культурній галузях. Єдиною умовою є дотримання прав і свобод інших людей, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Відповідно, Конституція України також проголошує і гарантує: особисту недоторканність, недоторканність житла, приватність особистого і сімейного життя, свободу слова, світогляду, віросповідання, пересування, об'єднання у політичні партії і громадські організації, право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, володіти, користуватися і розпоряджатися власністю, право на підприємницьку діяльність, працю, відпочинок, соціальний захист, достатній життєвий рівень, охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, безпечне довкілля, освіту, захист інтелектуальної власності. Обов'язками громадянина України є: захист Вітчизни, її незалежності і територіальної цілісності, шанування державних символів, бережне ставлення до природи й культурної спадщини, сплата податків, неухильне дотримання Конституції та законів України, прав і свобод інших людей.

Лютко Н.В.
Хмельницький національний університет

ФОРМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У сучасних наукових дослідженнях проблема національної ідентичності залишається пріоритетним напрямом теоретичних та прикладних досліджень. Поняття «ідентичність» має велику кількість

трактувань, оцінок, інтерпретацій, а також широко використовується в дослідженнях представників різних наук, це зумовлює розбіжності в розумінні природи, структури, форм цього явища, проявів тощо.

Національна ідентичність є неодмінним фактором стабільного і стійкого існування держави, а в критичних ситуаціях – головним фактором, що визначає виживання тієї чи іншої країни. Навпаки, при відсутності сильної національної ідентичності настає криза в роботі політичних інститутів, а більш значну роль починають відігравати інші ідентичності – кланові, релігійні, сімейні, етнічні. Внаслідок цього послаблюється внутрішній суверенітет держави, що в свою чергу призводить до стагнації, а потім до кризи її розвитку.

Дослідники використовують термін «ідентичність», а також словосполучення для позначення її різновидів (національна, етнічна, релігійна тощо).

Етимологія слова «ідентичність» (від латинського *identicus* – однаковий, тотожний) поєднує у собі два значення: перше – тотожність особі самій собі, антиномією у цьому розумінні для нього буде слово «Інший»; друге – виняткова однаковість із кимось або чимось, у цьому випадку антиномією є «різний». Зазначимо, що в європейських мовах ідентичність (англ. *identity*, фр. *identite*, нім. *Identitat*), на відміну від українського відповідника, означає не тільки «тотожність» і «автентичність», а й «особу», «особистість». Саме останнє значення стало висхідним і для його термінологічного використання в дослідженнях колективної (групової) ідентичності.

Поняття «ідентичність» може мати й інше значення – унікальність, справжність (лат. *ipse*, англ. *selfhood*, нім. *Selbstheit*). Подібний підхід знаходимо у філософській спадщині М. Хайдеггера. Він використовує поняття «тожсамість» як позначення для буття Я (само-буття), тобто такого сущого, яке може сказати: «Я». Самість не є тотожністю, вона репрезентує інший бік ідентичності. Збіг цих двох аспектів можливий лише за аналізу їх як перманентностей у часі [1, с.75].

Як уже зазначалося, у структурі ідентичностей одне з чільних місць посідає національна ідентичність. Національна ідентичність – це комплекс уявлень про власну націю та її зв'язки з подібними формаціями. Образи інших етнічних спільнот і націй часто детермінують відносини з цими утвореннями. Кожна особистість формується в суспільстві у процесі соціалізації, через мову долучається до національної культури, засвоює національно марковану систему цілісних координат, унаслідок чого усвідомлює свою національну ідентичність.

На думку американської дослідниці Л. Грінфелд, «національна ідентичність в її суто сучасному розумінні є ідентичністю, яка полягає в належності до «народу», найважливішою ознакою якого є те, що його

визнають як «націю». Дослідниця називає п'ять найважливіших аспектів ідентитетів нації та національної ідентичності. По-перше, це людські переконання: нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників і прагнуть продовжувати спільне співіснування; по-друге, спільне історичне минуле, спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє; по-третє, є спільні дії, тобто дійова ідентичність; по-четверте, постійне проживання в одній країні і, по-п'яте, спільні характеристики, які об'єднуються поняттям «національного характеру» і котрі формують загальнонародну культуру [2, с.57-58].

Зміни національної ідентичності відбуваються як в історичному процесі (філогенез), так і в процесі індивідуального розвитку (онтогенез). Зміни національної ідентичності в філогенезі здійснюється в чотирьох формах. Першою формою національної ідентичності, яка виникла у мисливців і збирачів, є «горизонтальна ідентичність» – свідомість споріднення по крові та шлюбу. Друга форма національної ідентичності – усвідомлення спільності походження. Формується ідея «вертикального споріднення», яка проявляється в міфах про походження народу від героїв і культу предків. Третя форма національної ідентичності формується на основі територіальної спільності. Четверта, сучасна форма національної ідентичності виникла в XVIII в. на основі мови і культури. Зміни ідентичності почалися так само давно, як існують нації, в процесі зіткнення з внутрішніми і зовнішніми викликами. Формування ідентичності – це процес, завжди відкритий до змін і ніколи не закінчується [3].

Аналізуючи роботи зарубіжних та вітчизняних науковців, спробуємо виокремити форми національної ідентичності. Нормальна ідентичність, коли образ свого народу сприймається як позитивний, з адекватним ставленням до культури, історії, природнього патріотизму, з толерантною установкою на спілкування з іншими народами. Етноцентрична ідентичність – некритична перевага якої-небудь національної групи і самоідентифікація індивіда з нею. Етнодомінуюча ідентичність, що фіксує таке ставлення самосвідомості і поведінки людини, коли не тільки національна ідентичність стає першочерговою з-поміж інших видів ідентичностей (громадянин, матір, батько), але й досягнення цілей, інтересів народу починає сприйматися як домінуюча цінність. Етнічний фанатизм – ідентичність, у якій абсолютне домінування національних інтересів і цілей, часто ірраціонально сприйнятих, супроводжується готовністю йти за них на будь-які жертви і дії. Амбівалентна, невиражена, а інколи «подвоєна» чи навіть «потроєна» ідентичність. Такий тип національної ідентичності достатньо поширений у національно змішаному середовищі.

Спіраючись на дослідження Ю. Арутюняна, Л. Дробіжевої, З. Сінкевича, А. Сусоколова щодо форм етнічної ідентичності, було визначено такі форми національно-культурної ідентичності: етнічна

індиферентність (розуміється як байдуже ставлення людини до проблем етнічності та міжетнічних відносин, до цінностей свого та інших народів, суб'єктивне переживання свободи від норм і традицій); етніцизм (виражається у трансформації етнічної ідентичності, гіпоідентичності); етногеоїзм (відносно лояльна форма гіперідентичності, спирається на категорію «мій народ» і призводить до некритичної переваги своєї етнічної групи); етноізоляціонізм (переконаність у перевазі своєї етнічної групи над іншими, визнанні необхідності «очищення» національної культури, негативному ставленні до шлюбних міжнаціональних шлюбів); національний фанатизм (готовність йти на будь-які дії заради так чи інакше зрозумілих етнічних інтересів аж до етнічних «чисток», відмова іншим народам у праві користування ресурсами та соціальними привілеями, визнання пріоритету етнічних прав народу над правами людини). Крім цих форм, сформульованих за аналогією поняття «етнічна ідентичність», Т. Потапчук пропонує авторські форми національно-культурної ідентичності особистості, а саме: імпліцитна національно-культурна ідентичність (визначається прихованістю змісту, непевністю того національного змісту, який може бути виявлений лише опосередковано через свої зв'язки з іншими об'єктами або процесами); експліцитна (передбачає явний, чітко виражений, розгорнутий текст чи дію, доступні для розуміння і спостереження; виявляється у чітко осмислених програмах, сформульованих концептах, інформаційних бюлетенях, повідомленнях, наукових матеріалах, а також у жартах, приказках, прислів'ях); компліцитна національно-культурна ідентичність (забезпечується суб'єктивною значущістю того, що є у складі імпліцитно-експліцитного змісту світосприйняття й формує основу для прийняття рішень, вчинків, здійснення окремих дій та діяльності в цілому щодо соціально-культурного середовища). Ця форма є однією з основних для визначення сутності національно-культурної ідентичності [5].

Формування національної ідентичності – це складний, динамічний та безперервний процес. В процесі історичного розвитку національна ідентичність може набувати різних форм, які, в свою чергу, впливають (екстраполюються) на політичний розвиток держави. Окрім цього форми вияву національної ідентичності залежать від національного оточення індивіда і конкретного народу.

Література:

1. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії. Львів, 2006. 415 с.
2. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. Житомир, 2009. 558 с.
3. Кочетков В.В. Национальная и этническая идентичность в современном мире. <https://socio.msu.ru/vestnik/archive/text/2012/2/12.pdf>

4. Лисенко О.М. Проблема національної ідентичності: педагогічний, соціологічний, філософський аналіз. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. Педагогіка. Вип. XLVII. 2014. С. 138-146.
5. Погапчук Т.В. Форми, функції та рівні національно-культурної ідентичності студентів. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17\(2\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17(2)_23)

V. Myronenko
Poltava Oil and Gas College of PoltNTU

FEATURES OF NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY FORMATION OF TEENAGERS IN MODERN CONDITIONS

The problem of national-cultural identity is highlighted in scientific sources, in particular, in the concepts of S. Huntington, E. Gelner, A. Etzioni, E. Smith, Y. Humbermas, K. Hubner, problem of national and cultural identity viewed within the limits of non-classical rationality and reduced to awareness people define themselves as a phenomenon other than others nationality, national feeling.

From the perspective of L. Gudkov, I. Dubov, A. Zdravomysova, V. Ilyina, V. Kuvaldin, V. Yadov, national and cultural identity is most intensively formed in the context of globalization, state formation. Representatives of the Ukrainian Diaspora of Canada and the United States N. Iriney, O. Kulchytsky, B. Tsymbalisty, M. Shlemkevich, S. Yarmus considered national-cultural identity in terms of its preservation in foreign cultural environment.

The teenager's national and cultural identity is manifested in subjective experience of belonging to the Ukrainian people, nation, conscious acceptance of his moral values, characterized by identification and forming an appropriate national self-concept that manifests itself self-respect, national dignity, ability to enjoy rights and freedoms, justice, responsibility, love for Ukraine and the desire to connect its fate with the fate of Ukraine [2].

The formation of national and cultural identity of the teenager is underway several stages. In the first stage, identification is the basis for the delineation We-they. The second stage is the formation of national-cultural identity ideas about the distinctive qualities of their national culture and are aware of its basic characteristics.

The third stage of formation of national and cultural identity with formation national consciousness and self-awareness, national dignity and respect for other ethnicities and cultures, ready for dialogical interaction.

National and cultural identity is the basis of nation-building and social identity life of any state. For adolescents, priority is given to self-determination, which is national and cultural identity rests on the roots of family, country, people

and connection with historical past, knowledge of myths, legends, shrines, use of Ukrainian languages, and respect for Ukrainian characters [1].

The formation of national-cultural identity is based on national outlook, national culture, language, national idea.

National culture is unique, based on folk Ukrainian culture. Creator of Ukrainian national culture is the Ukrainian people who created it for many centuries reflection in moral values, shrines, national symbols, in traditions, customs, rituals, spiritual feelings (national, moral, aesthetic, religious, civic, patriotic) embodied in folklore.

The development of national culture was negatively affected by wars and long-lasting ones bans, repressions, negative mythology of the image of the Ukrainian, copying the history and diminution of the role of Ukrainians in the lives of those countries or empires they are part of they were coming in at different times. All this was the cause of widespread emigration the processes by which Ukrainians were forced to leave their land and seek their fortune other countries and enrich other cultures of the world. Constant military conflicts and the struggle for their land against various oppressors made the Ukrainians the highest to value freedom and independence, which remain the most important moral ones and spiritual values and at the same time characterize Ukrainians [4].

National outlook is the basis of understanding the personality of their place and role in the life of society, the country, its responsibility for its own actions, moral choice, direction of own activity. In modern conditions, worldviews and Ukrainian youth's beliefs are formed in the context of dramatic realities, reassessment of the historical past, myths, affirmation democracy, multiculturalism, respect for diversity of opinion, views on different aspects of social life. National outlook as a form of moral consciousness of man stands a way of interpreting being, as well as a form of spiritual reflection, assimilation and understanding, which is reflected in the knowledge, ideas of man about the world, personal and social life.

The national outlook reflects national intelligence, and its basis advocate moral values that have been established for centuries and proven time and history.

The interactive nature of the outlook implies its structural complexity, and allows you to distinguish the following levels of outlook: individual, group (professional, national, class), universal worldview. By the degree of historical development – antique, medieval, renaissance, modern, etc. [3].

The national outlook as a relation to the world is characterized by outlook (emotional and sensual comprehension of the world, experience and evaluation of phenomena and the world in general), worldview as an image of the world (spatiotemporal conceptions of the world that manifests itself in the attitude towards themselves, people, and the world: positive, neutral, negative, worldview (mythical, religious, philosophical).

References:

1. Keating, Michael (2008). Nationalism, nation-building and language policy in Quebec and Catalonia. In: Haupt, Heinz-Gerhard/Müller, Michael/Woof, Stuart (Hrsg.). National and Regional Identity in Europe in the Ninetenth and Twentieth Centuies. The Hague: Kluwer. S. 466-494.
2. Lecours, André (2011). Political Institutions, Elites, and Territorial Identity Formation in Belgium. In: National Identities. Vol. 3 (1). 51-68.
3. Raagmaa, Garri (2002). Regional Identity in Regional Development and Planning. In: European Planning Studies. Vol. 10 (1). 55-76.
4. Van 'T Klooster, Susan A., Van Asselt, Marjolein B.A., Koenis, Sjaak P. (2002). Beyond the Essential Contestations: Construction and Deconstruction of Regional Identity. In: Ethics, Place and Environment. Vol. 5 (2). 109-121.

Мудраков В.В.

Хмельницький національний університет

ДО ПРОБЛЕМ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ. ПРО ЕТИКУ ТА ПОЛІТИКУ ПАТРІОТИЗМУ

Дослідження ідентичності належить до розряду фундаментальних світоглядних питань, адже воно у конкретизованій постановці індивідом звучить найвищим смисловим регістром в філософському акорді «кантивського квартету питань» як «*хто я?*» чи загальній «*що таке людина?*». Згадані постановки наповнюються конкретними змістами, зокрема – політичний конструкт людини та її моральне єство. Вони, у свою чергу, можуть презентуватися різними ідеологічними характеристиками чи етичними імперативами. Це й є, власне, межі «саморозгортання людини» як духовно-практичної істоти. У глобальному вимірі суспільно-духовного простору від цих меж сьогодні залежить як «етичний настрій» міжнародних відносин, так й «політичний градус» ідеологічної кореляції. Відповідно, такий контекст актуалізує ті феномени із ціннісних та соціальних настанов життя сучасника, які розгойдують параметри співвідношення політичної міри та морально належного. Йдеться, отже, про патріотизм. Особливо «гостро» ця тема звучить у таких суспільствах, як українське, яке науковим дискурсом визначено поняттям «перехідне», адже піддається спекулюванню у надважливих питаннях світоглядно-політичної запитуваності нації, формування теорії поступу власної самобутності та гуманітарної безпеки.

Зазначимо: ідеї, які викладені у цьому тексті, є певним продовженням міркувань, що знайшли своє місце у збірнику матеріалів конференції «Гуманітарно-наукове знання: горизонти комунікативістики» (Чернівці, 2019). Тому, одразу пошлемося на цей текст – «*До проблем дослідження ідентичності. Про буття та пізнання патріотизму*» [2], який описує

підходи дослідження патріотизму запропоновані нами, а також уточнить параметри контексту запропоновані у вступному абзаці.

Так, у низці концептуальних дефініцій патріотизму визначальними є формулювання «любов до своєї країни/Батьківщини», а також «готовність жертвувати заради неї». Про це йдеться, зокрема, у Стенфордській енциклопедії з філософії [7], у німецькому тлумачному словнику [8] й українській політичній енциклопедії [6]. Ці визначення, власне, передають той смисл і типологію афекту людини, що у давній грецькій мові визначено словами *φιλία* та *αγάπη*. Йдеться про почуття солідарності, що будується на принципах морального добра, а також турботливості та безкорисності. Виходячи із етимологічних та сутнісних експлікацій поняття, що передає описаний зміст – любов – головними його ознаками є *природа*, *модальність*, *інтенсивність* і *об'єкт* [4]. Ці ознаки вказують на вибір контекстів для дескрипцій проблеми, тобто уможливають диференціацію тих дослідницьких платформ філософського пошуку, на яких патріотизм вдається розглянути з кількох різних позицій. Тож, для цього вбачаємо такі контексти: (I) онтологічний та гносеологічний – *об'єкт* і *природа*, (II) етичний та політичний – *модальність* та *інтенсивність* [див.: 2, с.160-161].

З наведеного напрацювання випливає, що *об'єктом* цього почуття постає своя країна/Батьківщина/рідний край, *природою* – умови його формування та розуміння, *модальністю* – спосіб та якість його втілення, *інтенсивністю* – темп та ритм змінюваності. Останні два контексти виказують практичну інструменталізацію почуття патріотизму як якість його втіленості, а отже, формують свої напрями запитуваності – специфіка втілення: акція чи реакція, відтак – це й рівень активності досліджуваного почуття. Тож, основне питання формулюємо так: *у який спосіб і в якій мірі реалізується (проявляється) це почуття?*

Втілення почуття патріотизму у практиках особистої та суспільної життєдіяльності передбачає постійну кореляцію з моральними якостями людини: оскільки це почуття як вельми специфічне узагальнене переживання є певним визначальником проєкції соціальної активності, остільки не можна не доглянути його вагу й у соціальній нормативності. Специфіка його вияву, отже, залежить від моралі. Це створює щонайменше дві площини для пояснення цього співвідношення – *незацікавлена* і *зацікавлена*. Е. Макінтайр, відповідаючи на питання «чи є патріотизм чеснотою?», поймає ці позиції «ліберальною або безсторонньою мораллю» та «патріотичною мораллю» [1]. Зауважимо, що у обидвох площинах співвідношення можна вбачати як негативні, так й позитивні моменти.

(1) *Модальність почуття* у проєкціях першої площини визначається її ціннісним базисом об'єктивної моралі. Так, Е. Макінтайр зазначає: «[...] судження з морального погляду є судженням безстороннім. Так судить кожна розумна людина – незалежно від власних інтересів, пристрастей, суспільного

становища. І діяти морально теж означає діяти у відповідності з таким безстороннім судженням. Таким чином, думати і діяти морально означає включити моральний чинник і абстрагуватися від будь-якої соціальної особності та нахилів [1, с.526-527]». Виходячи з цього міркування, можна говорити, що між моральним судженням та патріотичним покликом може з'являтися певна несумісність, ба більше, навіть конфліктність. Відповідно до пріоритетних настанов цієї площини, патріотизм завжди мусить обмежуватися у його практичній царині, тобто його активність не повинна порушувати норми універсальної чи незацікавленої моралі. «Патріотизм слід розглядати не інакше, як цілком законну відданість своїй нації, але він ніколи не повинен виходити за обмеження, встановлені з неупередженої моральної позиції [1, с.527]», – наголошує Е. Макінтайр. Отже, *модальність та інтенсивність почуття*, відповідно до цієї проєкції, визначаються космополітичними пріоритетами.

Акцентуючи увагу на параметрах контексту цієї тези з урахуванням першої площини, варто зазначити, що у суспільно-політичному житті соціуму прогрес процесів підтримки і розвитку *незацікавленого* співвідношення, тобто домінування моральної позиції, мав би забезпечуватися владними структурами на рівні формування *природи* досліджуваного *почуття* та його *об'єкту*. Іншими словами, державні інституції забезпечують повноцінну реалізацію завдань своїх монополій на справедливість, на політичну владу і на силу без значущих відхилень чи збоїв у контролі за концептуальним виформовуванням почуття патріотизму. Тож, існування *більш патріотичного* як такого, аніж за погодженням із морально належним у практичній площині «здорових суспільств» не є допустимою акцією формування світоглядних пріоритетів, відповідно реакція на подібне – це водночас толерантність як розуміння проблеми та бажання її подолати і гуманітарний спротив як ціннісне переформатування та проєкт нового виховання. Головним докором критики з боку *зацікавленої* позиції, тобто патріотичної моралі, постає теза про несправжність чи вихолощеність такого патріотизму. Тож, ліберальна мораль чи *незацікавлена* позиція формує певні стандарти, що уможливають перетворення реальних зумовлених почуттям суспільних акцій і реакцій на об'єкт судження, тобто пропонує незалежну від усіляких почуттєвих зумовлень точку зору для осмислення та усвідомлення їхніх характеристик як факторів визрівання соціальної подієвості різного штибу: загрозливого чи утверджуючого. Таким чином, *модальність почуття* у проєкціях першої площини постає розсудливою толерантністю, сказати б «вихованим почуттям», *інтенсивність* якого визначається потенціалом збереження позитивної моральної якості людини.

(2) *Модальність почуття* у проєкціях другої площини, так само, визначається її ціннісними пріоритетами, але, так би мовити, ангажованої моралі. Формотворчим принципом цього підходу постає розуміння

патріотизму у якості моральної чесноти. Е. Макінтайр з цього приводу пише: «[...] мораль патріотизму – це така мораль, яка саме тому, що сформована в умовах членства в якійсь конкретній спільноті з певною соціальною, політичною й економічною структурою, повинна захищати від критики принаймні деякі фундаментальні структури суспільного життя цієї спільноти [1, с.535]». Тобто мораль постає світоглядною системою захисту своєї спільноти. У цьому випадку патріотизм не мусить обмежуватися у практиці і, відповідно, домінує над універсальними нормами *незацікавленої* моралі. Такий захист, по-суті, позбавлений раціональної критики тих структурних елементів системи, які визначатиме сама система: скажімо, політичних інститутів визначених політичною системою. Отже, *модальність* та *інтенсивність почуття*, відповідно до цієї проєкції, визначаються локальними (національними) пріоритетами.

Патріотизм як суспільно-політичний феномен узмістовлюється політичною аксіологією – патріотизм як визначальна цінність. Тобто, у такий спосіб формується безперечність ціннісного базису ідеології, на якій постає політична система та базується політична влада. Інакше кажучи, *об'єкт* цього почуття зростає із конкретної традиції і місця у онтологічному сенсі, піддаючись спекуляції на особливостях його *природи* з боку системи – безкорисності, а відтак, «граючи» на генеалогічному аспекті засобами виховання та інформування, перетворюється у такий спосіб на ірраціонально-пристрасну константу. М. Нуссбаум у цьому контексті наголошує: «Однією із найбільш серйозних перепон на шляху до раціонального обговорення у політиці є уявлення про те, що ті переваги та звички, які нині є в цей момент у людини, нейтральні та природні. Освіта, яка вважає національні кордони морально значущими, занадто часто сприяє укріпленню цієї ірраціональності, надаючи випадковості історії оманливу видимість моральної ваги і слави [3, с.115]». У цьому, власне, й постає те, що прихильники цієї *модальності* називають міцною позицією суспільного укладу, закидаючи *незацікавленій* моралі тим самим нездатність у міцних соціальних зв'язках під дією аж надто вже раціональних та безперестанних рефлексій та критики. Тож, зрозуміло, що проголошуючи такий докір, *зацікавлена* мораль обстоюватиме свої принципи у антагоністичний спосіб. Тому, оскільки «антагоністичне начало сягає онтології політичного світу й відображає фундаментальне розмежування на істинні та неістинні форми існування політичного як такого [5, с.111]», остільки будь-які «побічні обставини» й вказуватимуть, власне, на ритміку реакційної спрямованості цього почуття. Таким чином, *модальність почуття* у проєкціях другої площини має антагоністичну спрямованість, *інтенсивність* якої визначається потенціалом збереження політичної єдності соціальної групи.

Отже, проявлення патріотизму для обраного контексту – етика та політика – можна зафіксувати його міру та специфіку як акційну та реакційну

форми: перша *модальність* постає поміркованим феноменом толерантності – «виховане почуття», *інтенсивність* якого визначається потенціалом збереження позитивної моральної якості людини; друга модальність постає антагонізмом політичного як такого, *інтенсивність* якого визначається збереженням соціально-політичної єдності.

Важливо наголосити, що запропонований підхід має за мету не тільки «оголити слабкі місця» виокремлених аспектів функціональності патріотизму, але й висновувати про їх взаємозумовленість, взаємодоповнюваність, взаємопотенціювання.

Література:

1. Макінтайр Е. Чи є патріотизм чеснотою? // Сучасна політична філософія: Антологія. К., 1998. С. 524-543.
2. Мудраков В. До проблем дослідження ідентичності. Про буття та пізнання патріотизму // Гуманітарно-наукове знання: горизонти комунікативістики : Матеріали Міжнародної наукової конференції 4 – 5 жовтня 2019 р. Чернівці, 2019. С. 160-165.
3. Нуссбаум М. Патріотизм и космополітизм. *ЛОГОС*. 2006. № 2 (53). С. 110-119.
4. Оврей-Ассея К., Баладьє Ш., Бютген Ф., Кассен Б. Любити, любов, дружба // Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. К., 2009. С. 451-463.
5. Шевчук Д. Смысл і межі політичного: філософська інтерпретація. Острог, 2014. 374 с.
6. Явір В. Патріотизм // Політична енциклопедія. К., 2011. С. 546.
7. Patriotism // Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/>
8. Patriotismus // Duden. <https://www.duden.de/rechtschreibung/Patriotismus>

Нікішина Н.В.

Центр іноземних мов «Альянс Лінгва»

ПРОБЛЕМА СУБЛІМАЦІЇ ПОТРЕБ

Потреби є невід’ємною умовою людського життя. Людина не може існувати, не задовольняючи свої природні потреби. Однак задоволення цих первинних, властивих і тваринам, потреб – в безпеці, їжі, питті, теплі, розмноженні – становить лише фізіологічну основу. Існують потреби більш високого порядку, характерні виключно для людини, – пізнання, діяльність, творчість, спілкування, любов. Реалізуючи ці потреби, людина утверджує себе як таку, принципово виокремлює зі світу природи.

Е. Фромм виділяє певну особливість людського життя, обумовлену двома протилежними тенденціями. З одного боку, людина прагне звільнитися

від влади природи, перейти з тваринної форми буття в людську, з іншого – бажає повернутися до стану початкової єдності з природою. Проблема людського існування якраз і полягає в пошуку рівноваги між цими двома тенденціями.

Одним із шляхів досягнення такої рівноваги виступає сублимація потреб, тобто сходження від нижчого до вищого, перехід від загальнобіологічних потреб до суто людських. У процесі і в результаті сублимації людина звільняється з рабства у природи і знаходить єднання з усім сущим на більш високому рівні свого розвитку.

Можна виділити три підходи до цієї проблеми. Перший пропонує З. Фройд. Він визначає сублимацію як трансформацію сексуальної енергії, що є захисним механізмом, який дозволяє людині вирішити внутрішні конфлікти. Другий підхід демонструє К.-Г. Юнг. Швейцарський психолог виносить поняття сублимації за межі сексуальності, трактує його як прагнення до самовдосконалення та особистісного зростання. Представляючи третій підхід, А.Х. Маслоу розглядає сублимацію як ієрархію потреб. Американський вчений фіксує процес сходження людини з нижчого, біологічного, рівня на вищий, духовний, на якому і стає можливою самоактуалізація людини, особистості.

На жаль, в реальному житті до самоактуалізації прагнуть далеко не всі. Ми виділяємо дві групи причин відсутності такого прагнення. Перша група пов'язана з недостатнім усвідомленням необхідності особистісного зростання, небажанням розвиватися. Багато людей навіть не замислюються про існування свого потенціалу, не ставлять свідомої мети щодо його реалізації. Потреба в самоактуалізації може перебувати в конфлікті з потребами нижчого рівня. Процес зростання вимагає відкритості новим ідеям, постійної готовності змінюватися, ризикувати, перебувати у творчому пошуку. У деяких людей страх перед невдачею настільки великий, що стає перешкодою для особистісного розвитку, зменшує їхні шанси на успіх. Друга група причин обумовлена зовнішнім фактором. Наприклад, прагнення до самоактуалізації може придушуватися авторитарним суспільством і державою.

Слід зауважити, що існують певні умови для задоволення вищих потреб. До них належать свобода слова, право на інформацію, свобода самовираження, правосуддя, справедливість, чесність, дисципліна. Ці умови повинні перебувати під захистом суспільства і держави. Та все ж вирішальна роль тут належить самій людині. Вона повинна вміти захищати свій статус і досягнення.

Як зазначає Е. Фромм, кожна людина змушена вирішувати надзвичайно актуальну проблему свого народження. Все її життя – це процес самонародження. Вона народжується мінімум тричі: по-перше, як індивід, біологічна істота, по-друге, як людина, член соціуму, і, по-третє, духовно, як

особистість. Ці три народження і визначають процес становлення і подальшого розвитку людини, особистості.

Людина, особистість характеризуються екзистенціальними потребами. Однією з них є потреба в об'єднанні. Існує кілька шляхів досягнення такої єдності. Перший шлях – мазохізм – добровільне підпорядкування іншій людині, групі, інституту або Богу. Другий – садизм – підпорядкування, поневолення інших. Здобуваючи владу над іншими, людина робить їх складовою частиною самої себе. І в першому, і в другому випадках окремих індивід долає свою відособленість, стаючи частиною симбіотичного цілого. Однак обидві сторони цього симбіозу втрачають власну цілісність і свободу. «Той, хто одержимий такою пристрасною, насправді залежить від іншого; замість того, щоб розвивати своє, індивідуальне буття, він робить себе залежним від того, кому він підпорядковується або кого він поневолює [1, с.452]». Третій, єдино адекватний, шлях єднання є любов. Виключно любов дозволяє з'єднатися з іншою людиною, суспільством, світом, не порушуючи власної цілісності. Це діяльне і творче ставлення і до самого себе, і до навколишнього світу.

З потребою в єднанні тісно пов'язана ще одна потреба – в трансценденції. Як зазначає Е. Фромм, людині не терпиться подолати роль «тварної істоти» і самій стати творцем. Існує два способи реалізації цієї потреби: творчий і руйнівний. Фактично це дві рівноцінні можливості, два варіанти розвитку. Кожен самостійно робить свій вибір на користь творення чи руйнування, любові чи ненависті. Передумовами творчості виступають активність, турбота і любов. Бажання руйнувати якраз і виникає тоді, коли не задовольняється потреба любити. Німецький мислитель застерігає: «Задоволення потреби в творчості веде до щастя; руйнування веде до страждання, і перш за все для самого руйнівника [1, с.458]».

Не менш важливою є потреба звільнити себе від влади первинних зв'язків, тобто сім'ї, державних інститутів, природи, потреба в самототожності. Людина не відчуває себе психічно здоровою і повноцінною, якщо вона не задоволена. Самототожність – це усвідомлення самого себе як самостійної величини, своєї індивідуальності та неповторності. У сучасному суспільстві існують різні способи для реалізації цієї потреби. В першу чергу це розумова, чуттєва і творча індивідуалізація. До неї приєднуються основні сурогати дійсно індивідуального самоототожнення: нація, релігія, клас і професія. Ми змушені слідом за Е. Фроммом констатувати готовність людей ризикувати своїм життям, жертвувати своєю свободою і любов'ю, відмовитися від незалежних оцінок тільки заради того, щоб бути «членом стада», досягти ілюзорного єднання з навколишнім світом.

Ще однією екзистенціальною потребою є потреба в орієнтації, або потреба мати певну картину світу. Це своєрідна система координат, життєвих і ціннісних орієнтирів. Потреба в орієнтації представлена двома рівнями.

Перший, основний, полягає в тому, щоб мати орієнтацією, незалежно від того, чи правильна вона чи неправильна. Другий рівень – це досягнення об'єктивного й адекватного розуміння світу. Реалізуючи цю потребу, людина прагне знайти об'єкт самовіддачі, який надає сенсу її життю і становищу у світі. У служінні такому об'єкту вона долає свій егоїзм та егоцентризм, підноситься над власним «Я», трансцендує. Від вибору цього об'єкта значною мірою залежить ціннісна орієнтація, спрямованість на активність або пасивність, творення або руйнування, любов або ненависть.

Література:

1. Проблема человека в западной философии. М., 1988. 552 с.

Павлишин О.В., Дурдинець М.Ю.
Національна академія внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОДОЛАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ЗАГРОЗ УКРАЇНСТВУ В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Сучасна Україна характеризується доволі виразними, подекуди навіть гострими регіональними відмінностями на рівні стереотипів суспільної свідомості. Зрозуміло, що наявність таких відмінностей зумовлена різною історичною долею регіонів держави, тривалим і болісним шляхом формування сучасної національної території. Бурхливі суспільні перетворення, свідками яких ми є, відроджують тему пошуків оптимальних форм організації громадянського суспільства та політичної доктрини, найбільш прийнятної для нашої держави, – ідеї, здатної консолідувати громадян України різних національностей і віросповідання незалежно від регіону, в якому вони мешкають. Саме таке непросте завдання стоїть перед нашою державою на сучасному етапі її розвитку в умовах боротьби за власну ідентичність.

Як свідчать дослідження академіка М.В. Костицького та інших сучасних українських учених [1-2; 3, с.58-60; 4, с.107-108; 5, с.47-49], основними світоглядними загрозами безпеці держави є наступні: 1) культурно-ціннісна загроза (низький рівень розвитку світогляду, загальної та правової культури кожного члена суспільства, нерозвинене світобачення та світосприйняття особистості, недостатньо сформована система індивідуальних цінностей, відсутність власної життєвої позиції); 2) ідейно-доктринальна загроза (відсутність єдиної державної теоретичної суспільно-ідейної платформи, що призводить до заміщення відповідних прогалин альтернативними ідеологічними концептами); 3) суспільно-організаційна загроза (відсутність світоглядних, а відповідно – правових та організаційних

передумов формування політичної свідомості населення та побудови дієвого механізму політико-правового забезпечення суспільного життя, здатного консолідувати суспільство, використати його неоднорідність як таку властивість соціальної системи, що додає їй гнучкості, динамізму, різноманітності, а відтак – життєздатності). Наслідком цього є наявність перманентних антагонізмів або відмова від активної участі в політичному житті, байдужість до реалізації людиною своїх прав і обов'язків, які можуть призвести до дезінтеграції українського суспільства. Головною небезпекою при актуалізації цих загроз є втрата народного суверенітету, однак небажано результати їх здійснення вражають значимістю та широтою спектра, при цьому всі вони призводять до зниження «політичного імунітету» держави, її здатності опиратися негативним явищам і процесам, конкурентоздатності на міжнародній арені.

Перша загроза конкретизується у низькому рівні загальної та професійної культури населення, переважанні у світогляді прагматично-меркантильних та інших практично-приземлених мотивів. Друга загроза полягає у відсутності чітко сформульованих орієнтирів суспільно-політичного розвитку, ідеологічній невизначеності державного будівництва. Третя загроза криється у неефективній роботі механізмів, відповідальних за активізацію політичної свідомості та згуртування населення навколо спільних соціальних цілей, що призводить до мобілізації сил, які спекулюють на суспільних суперечностях, отже, постійного і гострого політичного протистояння, яке руйнує конструктивні здобутки демократичної політичної влади, або до консервації влади за допомогою авторитарних методів, результатом якої є відчуження людини від участі в політичному житті – конформізм, абсентеїзм, політична апатія тощо.

Відповідно, передумовами подолання зазначених внутрішніх загроз безпеці держави можна вважати підвищення рівня освіти, яка відповідає за розвиток теоретичного світогляду, загальної, політичної та правової культури соціального суб'єкта, формування єдиної державно-ідейної доктрини та створення відповідної системи реалізації її положень, розвиток національної свідомості та патріотичне виховання громадян, а також розробку ідей соціальної солідарності та солідаризму.

На наш погляд, ці передумови (у зв'язку з омолодженням політичних еліт і констатованим сучасним спрощенням механізмів просування системою соціальних ліфтів) дозволять подолати також і основні моральні проблеми політичної влади, основними з яких є такі:

1. Марнославство, яке затьмарює реальну оцінку результатів ефективності влади та стає живильним середовищем для стагнації державних інституцій та придушення лідерства як тренду інноваційного розвитку.

2. Некомпетентність, яка спостерігається на всіх рівнях матеріального та духовного виробництва, у всіх професіях і напрямках діяльності у зв'язку з

руйнацією попередньої системи освіти та незрілістю й недосконалістю нової, яка знаходиться в процесі становлення (особливо страждає середня ланка фахівців, покликаних невдовзі замінити професіоналів найвищого класу).

3. Категоричність у судженнях і невміння знаходити компроміс заради реалізації національних інтересів, пріоритет меркантильних мотивів.

4. Безініціативність або ж, навпаки, позірна надлишкова ініціативність, позбавлена належного теоретичного обґрунтування власних ідей і пропозицій.

5. Сприйняття влади як чогось вищого за інших, а не інституцій, покликаних реалізувати умови та можливості створення блага для громадян.

6. Відсутність стратегічного бачення розвитку держави та спадкоємності державотворчих процесів, недостатня увага концепту національної ідеї.

7. Недоліки національно-патріотичного виховання політичних еліт, які часто применшують культурний потенціал українства та сприймають об'єктивні проблеми державного будівництва молодій країні як свідчення неповноцінності нації, незнання управлінцями історії власного народу та недостатнє усвідомлення реального потенціалу українського культурного простору, який дав світу цілу когорту видатних діячів науки, мистецтва, спорту.

У зв'язку із зазначеним, абсолютно недоцільним видається скорочення годин на світоглядні курси у ЗВО та вилучення ряду відповідних дисциплін (філософії, професійної етики, політології, релігієзнавства, культурології та ін.), з освітнього процесу. Очевидною як для самих освітян, так і для посадових осіб є необхідність визначення проблемних аспектів, перспектив і напрямів виховання національної свідомості, розвитку теоретичного світогляду та підвищення рівня загальної культури навчанців усіх спеціальностей, але особливо тих студентів і слухачів, які визначатимуть державну і законодавчу політику, працюватимуть в системі «людина – людина», зокрема, тих, які навчаються у вузах юридичного профілю, адже саме від них залежить конкурентоздатність суспільства. Потребує удосконалення світоглядне супроводження процесу підготовки навчанців, які будуть працювати на державній службі, в міністерствах і відомствах, в поліції, інших правоохоронних органах і в цілому – усіх службах і підрозділах, які захищають інтереси людини та держави від протиправних посягань.

В сучасних умовах особливе значення для життєдіяльності соціуму має рівень юристів і правоохоронців – як суто професійний, прикладний, так і рівень теоретичної світоглядної підготовки. Цінності та уявлення, які визначають світогляд людини, покликаної стояти на варті правопорядку в державі, не повинні залишитися поза увагою вчених і державних діячів, відповідальних за розробку концептуальних засад реформування системи

освіти та реалізацію цих ідей, оскільки здатність молодого фахівця бути правознавцем і правозастосовником (а не лише суто законознавцем і формалістом-виконавцем буквально інтерпретованих норм, який не здатний відрізнити правовий закон від його замітника, законного неправа, «правового сурогату») прямо впливає на зміст юридичної діяльності, її відповідність основним принципам права.

Національне виховання в системі освіти повинно здійснюватися з урахуванням культурно-історичного досвіду рідного народу, його традицій, звичаїв і обрядів, особливостей духовного життя. Від розвитку культури та системи національного виховання у вищих навчальних закладах залежить не лише загальний рівень підготовки юриста, але і його суто фахові якості, спрямованість і характер професійної діяльності.

Національне виховання у вищих навчальних закладах об'єднує світоглядну підготовку, національно-духовне та національно-патріотичне виховання і забезпечується консолідованою діяльністю керівництва вузу та адміністративного складу структурних підрозділів, відповідальних працівників навчально-методичних центрів і навчальних відділів, закріплених за цим напрямом роботи працівників кадрового апарату, кураторів у структурних підрозділах і навчальних групах, а також науково-педагогічних працівників профільних кафедр, які забезпечують викладання соціогуманітарних дисциплін.

Література:

1. Костицький М.В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції. Чернівці, 2008. 560 с.
2. Павлишин О.В. Правова реальність як знакова система. Харків, 2017. 336 с.
3. Павлишин О.В. Правова освіта як передумова подолання внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці держави // Європейське право і європейська правова освіта – пріоритетні напрями підготовки вітчизняних фахівців права. Випуск 3. К., 2014. С. 58-60.
4. Павлишин О.В. Світоглядні загрози процесу творення політичної нації та передумови їх подолання // Сучасна політична нація: духовно-моральні, культурно-етичні та соціально-економічні засади розвитку. К., 2014. С. 107-108.
5. Павлишин О.В. Семіотико-правовий аналіз основних загроз духовній безпеці суспільства та передумов їх подолання в сучасній Україні // Духовна безпека України: погляд суспільствознавства і богослов'я. К., 2018. С. 47-49.

ТЕОРІЯ КУЛЬТУРНОЇ ГЕГЕМОНІІ АНТОНІО ГРАМШІ ЯК ТЕОРІЯ ЗЛАМУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Антоніо Грамші – італійський філософ ХХ століття, теоретик неомарксизму, революціонер. Незважаючи на те, що він був засновником і керівником комуністичної партії Італії та у 1920-х роках жив і працював у Москві, його ім'я невідоме широкому загалу на пострадянському просторі як Карл Маркс чи Володимир Ленін. Проте, напрацювання Антоніо Грамші досить популярні серед політологів Західної Європи та Америки. Чому так? Відповідь на це запитання можна знайти у творчій спадщині, зокрема у роботі «В'язничні зошити». Назва красномовно говорить за себе, оскільки Антоніо Грамші був засуджений фашистською владою до позбавлення волі на строк 20 років, але внаслідок амністії вийшов з в'язниці через 11 років тяжко хворим і немічним. Він зміг з реформістських позицій інтерпретувати ідеї марксизму та надати їм інакшого забарвлення, без соціалістичного войовничого «присмаку».

Антоніо Грамші сформулював і розвинув теорію культурної гегемонії – частину загальної теорії революції як зламу держави. На відміну від Карла Маркса, він зробив акцент не на економічному базисі та революції, а саме на позиційній та маневреній «війні», «війні» інтелектуальній і культурній, що має на меті забезпечити домінування певного класу або політичної сили завдяки впливу на «народну культуру і філософію суспільства» [1].

Основа діалектики щодо взаємодії об'єктивного та суб'єктивного в історичному процесі була відкинута теоретиками марксизму як неважлива. Марксистичні не зрозуміли складності надбудови держави і суспільства, а саме ролі політичного, ідеологічного та культурного фактору, обмежившись лише економікою. Сила й оригінальність аргументів Антоніо Грамші полягає в спробі відновити значення людської суб'єктивності як однієї з найважливіших ідей управління державою та суспільством. У праці «Німецька ідеологія» Карл Маркс та Фрідріх Енгельс стверджували, що ідеї правлячого класу у кожному історичний період є панівними, і клас, який управляє матеріальними силами суспільства, одночасно є керуючою інтелектуальною силою. Антоніо Грамші повністю відходить від цього твердження, він говорить, що правління певного класу має два окремих аспекти: примус і моральне лідерство [3, с.88]. Політичне класове панування засновується не лише на примусі, але й на ідеологічних факторах мовчазної згоди підлеглих. Політичне не можна характеризувати або як насилля, або як згоду. Це одночасно і насильницький примус, і погодження. Тому культурним гегемоном може стати лише той клас або політична сила, що

зможе досягти активної згоди підлеглих (керованих). Держава сприймається як альтернативна сцена боротьби, що охоплює увесь комплекс політичної та теоретичної діяльності, за допомогою якої керуючий клас не лише легітимізує та підтримує своє панування, але й керує отриманням активної згоди підлеглих [3, с.90].

Концепція влади, за Антоніо Грамші, включає в себе велику кількість інститутів, за допомогою яких у суспільстві діють владні відношення: освіта, засоби масової інформації, органи державної влади, суди тощо і, навіть, театр. Тобто боротьба за свідомість має таке ж значення, як і боротьба за власність і засоби виробництва, і справа не лише у досвіді експлуатації, але й в тому, яким чином підлегли класи отримують повну ідеологічну інтерпретацію реальності. Культурна гегемонія не є постійною, сталою, це динамічний процес, що необхідно постійно відвойовувати. Культурна гегемонія – це не зіткнення суспільних мас, а непомітні зміни думок та настроїв у свідомості людей [2, с.187].

Отже, Антоніо Грамші стверджує, що підрив та встановлення гегемонії – це процес тривалий і «молекулярний», тому що гегемонія спирається на культурне ядро суспільства, що являє собою сукупність уявлень та вірувань про добро і зло, про світ, це множинність символів, образів, традицій, знання та досвід. Допоки ядро стабільне, у суспільстві діє усталена колективна воля, що направлена на збереження існуючого порядку. Для підриву ядра необхідно впливати на буденну свідомість людей, на «маленькі» думки середньостатистичного громадянина, це постійне невтомне повторення одних і тих самих тверджень, які з часом повинні сприйматися на віру і як істина. Головна діюча особа в установленні або підриві культурної гегемонії суспільства – це інтелігенція. Антоніо Грамші пояснює, що всі люди є інтелігентами, але не всі виконують роль і функції інтелігенції у суспільстві. Саме інтелігенція формує «кризу гегемонії» і створює підґрунтя для швидких політичних цілеспрямованих операцій, що мають наносити удар по свідомості громадян та шокувати суспільство. Ці відкриті дії мають на меті добити діючу владу та запровадити новий порядок [1].

Особливу увагу Антоніо Грамші приділяє релігії, оскільки суспільство не може опанувати певну філософію інакше, ніж віру. Саме обрядовість, повторюваність і послідовність релігійних дій допомагає підтримувати вірування та переконання.

Послідовники Антоніо Грамші, політики та соціологи розвинули його ідеї та вміло використовують їх на практиці й до сьогодні. Наприклад, професор Гарвардського університету Джозеф Най у 1990-х роках запровадив цікаву політичну категорію – «м'яка сила». Сила як здатність впливати на інших з метою досягти бажаного результату, але якщо отримати це привабливістю, то це і є «м'яка сила». Ця теза є актуальною і в політиці, і в повсякденному житті. У певних історичних процесах ХХ та ХХІ століття

помічається причинний зв'язок з теорією Антоніо Грамші. Відповідно до вищевикладеного, можна зробити висновок, що думки Антоніо Грамші є зрозумілими, актуальними і дотепер.

Література:

1. Алексеева Т.А. Современные политические теории. <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-73.html>
2. Мельник Ю. Медійна гегемонія колонізаторів у Південній Африці: візія Стіва Біко. *Вісник Львівського університету*. 2019. Випуск 46. С. 186-193.
3. Савіно Дж. Норма політичної моралі: інтелектуальний проєкт Антоніо Грамші. *Соціологія влади*. 2017. Том 29 (2). С. 84-95.

Туренко О.С.

Донецький юридичний інститут МВС України

НЕДІЄДАТНІСТЬ «ЕВРИСТИКИ СТРАХУ» Г. ЙОНАСА, АБО ЧИННИКИ ЕКОЛОГІЧНОГО НІГІЛІЗМУ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Безумовно, сучасний екологічний стан є кризовим і стає все більше загрозливим для існування людства. Також не підлягає сумніву і те, що такий стан речей є слідством споживацького ставлення людини до природи, особливого раціоналістично-утилітарного мислення. Така парадигма мислення утверджувалась на протязі тривалого історичного часу і спирається на пануванні техніки, яка остаточно затвердилася в капіталістичну епоху.

Проте, не зважаючи на глобальне погіршення екологічного становища та численні застереження науковців, світова спільнота в цілому залишається байдужою до цих процесів. Складається враження, що людство увірвало в свою раціональну непогіршеність й позасвідомо бажає штучно утворити ситуацію «світового випробування» своєму досконалому розуму та виробленої технологічної цивілізації. Щоправда, при цьому воно забуває моторошний досвід ХХ століття – досвід тоталітарних режимів, двох світових війн, де ідеологічна й економічна раціональна доцільність «вкинула в експериментальну топку» мільйони неповинних душ, порушуючи при цьому всі гуманістичні цінності.

Зрозуміло, що після такого «випробування розуму» взаємовідношення між державами стали значно обережнішими та прогнозованими. І нині міжнародні відношення базуються на взаємоповазі та баченні в кожній державі Іншого, рівного всім Іншим, на прерогативі принципу людяності, порушення якого визначається світовою спільнотою як «злочин проти людства». Втім, це не скажеш про екологічний стан природного середовища, що ані як не усвідомлюється сучасною людиною як рівноправна сфера.

Навпаки, людина ігнорує екологічну катастрофу, і тому виникає на перший погляд дивне питання: невже людству потрібен досвід світової війни з зіпсованою природою, щоб остаточно сприйняти природне як рівноправне Інше? Невже людству потрібне всесвітнє «випробування розуму» з його безглуздими жертвами? І де той морально-раціональний принцип, який може й зобов'язаний зупинити рух цивілізації до екологічної катастрофи?

Як вже було сказано, локальні екологічні катастрофи сьогодення та футурологічні застереження не одержали відклику в реальних справах світової спільноти. Мабуть тому, що раціоналістична гордина людини сподівається не лише на свої технологічні можливості, а і тому, що прогнозує майбутнє спиратися на відчуття надії та віри на краще. Це відбувається в межах християнської світоглядної міфологеми, яка хоч і очікує Страшного Суду, але за ним вижидає Царства Небесного з його вічним життям в лоні безмежної любові Бога. Тобто, для сучасної людини апріорним є переконання, яка б катастрофа не відбулася, вона завершиться для людства позитивно, з деякою долею дива. Імовірно, тому людство остаточно не може помислити ситуацію зворотно – ситуацію кінця історії. Отже, сучасна світоглядна парадигма не має іншої раціоналістичної позиції окрім безрозсудного оптимізму, який зі схованою радістю очікує нового виклику середовища.

Ймовірніше, така світоглядна позиція в новітніх умовах постіндустріального суспільства застаріла і потребує свого переосмислення, переоцінки вихідних пунктів сприйняття світу та принципів моралі як взаємовідношення людини до людини, так і людини до природного середовища. Саме такий концепт застереження майбутнього пропонує Г. Йонас. Він вважає, що ключовою цінністю, яка може стати відправною для моралі, новим світоглядним фундаментом є феномен страху. В цьому сенсі німецький філософ зазначає, що філософія моралі «мусить спершу просити поради у наших страхів, а не в наших бажань, або знати, що ми насправді цінуємо [1, с.50]». Таким чином, оптимістичні прогнози (принцип надії) майбутнього мають бути перевірені песимістичним прогнозами, основою яких є відчуття страху, що стає «евристичним» відчуттям.

«Евристичний страх», за думкою А. Єрмоленка, стає «важливим елементом етики відповідальності. Страх переоцінює всі передуючі цінності [2, с.143]», і, таким чином, перетворюється в універсальний засіб зміни світогляду і утворення нової парадигми прогнозування майбутнього. Але, навіть коли ця думка і є слушною, то феномен страху в новітніх моральних принципах дійсно стає визначальним. Виникає наступне питання: чому в сучасних умовах «евристика страху» не діє, і де та межа, яка поділяє спрямованість та силу страху на позитивну, що творить і прогнозує, та на руйнівну, що перетворює людину в істоту, яка втрачає себе, яка лишається розуму та свободи.

Не занурюючись в глибинну суть питання, слід звернути увагу на наступні чинники недієздатності «евристики страху».

По-перше, в сучасній науковій і світоглядній парадигмі страх усвідомлюється як суто негативне відчуття, яке в силу своєї природи не може слугувати цивілізації допоміжним критерієм прогнозування майбутнього, а тим більше стояти на чолі моральних цінностей людства. Оскільки ще в Середньовіччі страх (страх Божий, страх Страшного Суду тощо) був сакральньо-суспільним явищем, яке сприяло удосконаленню душі християнина, підготовлювало його до Нового життя та затверджувало принцип колективної відповідальності перед Всесвітом. Навпаки, час модерну започаткував нову традицію, де на перше місто виступає право окремої корпорації, об'єднаною загальними інтересами, або, як відокремлена частка загальнолюдського, право індивіда сприймати сакральне як свій власний вибір, право предстати перед Ликом Бога. З часу модерну правом або жахаючим тягарем для людини стало сприймання страху індивідуально-покинуто, самотньо. Від того цей феномен в свідомості стає суто руйнівним, а методи боротьби з ним – завданням всього природознавства. Останнє доволі ефективно справлялося з поставленим завданням, але зараз його прогресивні кроки в напрямку збереження природного середовища зіткнулися зі зворотнім – зі світоглядним бар'єром, який не сприймає страх позитивно. Іншими словами, людство якщо і мало позитивну культуру страху, то втратило її зміст, залучаючи для свого цивілізаційного руху лише одну сферу амбівалентного по своїй природі феномена.

По-друге, новітня історія свідчить, що в столітті, яке минуло, ЗМІ, кінематограф, а головне – держави послідовно впроваджували в свою внутрішню політику й ідеологію феномен страху. Він стає доволі звичним технологічним засобом взаємовідношень держави з суспільством. Більш того, за думкою М. Мамардашвілі, досвід ХХ століття показав, що «можна вторгтися і в самі джерела думок і відчуттів, підрубати саму можливість мислити, саму можливість відчувати по-своєму [4, с.206]». Завдяки цьому у людини відбулась внутрішня трансформація відчуттів та їх свідомого сприйняття, трансформація, яка спричинила атрофію чуттєвого світу людини, його розриву з інтелектуальним життям. Страх в цьому процесі в деякій мірі атрофується і стає «ручним». Умовно розщеплений, він втрачає свою прогнозуючу функцію й вже не страшить. Тому страх не може бути евристичним феноменом, який передує аксіологічним установам суспільства.

По-третє, виправлення сучасної екологічної кризи і подальше налагоджування взаємовідношень між природним середовищем і людством передбачає постійну раціонально спрямовану діяльність переважної більшості населення планети. Проте, суспільне життя передбачає не лише цілеспрямовану дію, в ньому присутня афективна мотивація, яка заперечує

будь-які раціональні принципи. Так, сучасна світова спільнота усвідомлює можливу загибель людства від екологічної кризи зовсім не адекватно самої загрози. Підсвідомо людство вважає, що тотальна загибель не така вже і страшна. Така «масова смерть» є не лише християнсько обумовленим кінцем світу, але і деяким виявом революційного принципу справедливості та рівності. Таким чином, в деякій мірі людство несвідомо прагне до Танатосу, а розум оптимістично виправдовує це бажання. Отже, афективна мотивація може перемагати раціональний мозок людини. В цьому процесі страх приймає не прогнозовані форми для розуму, передуючи йому, стаючи демонічною силою, і не в якому разі не може бути евристичним феноменом.

Література:

1. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. К., 2001. 400 с.
2. Ермоленко А.Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (Современная немецкая практическая философия). К., 1994. 198 с.
3. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. М., 1992. 415 с.

Шумейко О.В.

Національна академія внутрішніх справ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР УКРАЇНСТВА В КОНТЕКСТІ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї

Сучасні трансформаційні процеси українського суспільства, його соціальної структури, соціальних інститутів детерміновані як загальнонаціональними соціокультурними проблемами загалом, так і змінами в життєдіяльності сім'ї, її цінностей, норм, зразків поведінки зокрема. З іншого боку, виступаючи базовим інститутом соціалізації, сім'я постулює систему цінностей кожної окремо взятої людини та суспільства в цілому. Отже, значний вплив на прийняття рішень особистості у сфері сімейних взаємин мають ціннісні орієнтири, які в сучасній сім'ї перш за все ґрунтуються на індивідуальних потребах та інтересах.

Без ціннісних орієнтирів неможливо уявити гармонічний розвиток індивідуального та суспільного життя. Виступаючи граничними підставами системи регуляції та саморегуляції життєдіяльності та поведінки людини, ціннісні орієнтири допомагають вдосконалити систему міжособистісних відносин у сім'ї. З системи цінностей особистості впливає і мотивація її діяльності, яка є свідомим обґрунтуванням необхідності здійснення тих чи інших дій.

Наприклад, рішення про взяття шлюбу або його припинення впливає із ієрархії цінностей, яка ґрунтується на системі соціально значимих потреб людини. Коли майбутнє подружжя вирішує взяти шлюб, можна стверджувати, що їх система загальнолюдських цінностей узгоджується між собою. Система цінностей – це одна з найважливіших складових внутрішньої структури особистості, яка дає можливість особистості визначити, що для неї є важливим і значущим в сімейному житті.

У нашому дослідженні ми визначаємо основні ціннісні орієнтири сучасної української сім'ї, що знайшли своє закріплення у таких категоріях, як толерантність, рівноправ'я та свобода вибору.

Існують різноманітні підходи до дослідження проблеми толерантності у сучасній науковій літературі:

- *загальнофілософські* аспекти дослідження методології толерантності обґрунтовані в роботах О.О. Бандури, Ю. Бромля, І.Б. Гасанова, М.П. Капустіна, М.В. Костицького, В.А. Лекторського, М. Мchedлова, Л.В. Скворцова, проблеми формування толерантності у сім'ї досліджували Г. Олпорт, Г. Клауд, О. Грива, соціокультурним і етнічним аспектам толерантності приділяв увагу в своїх публікаціях В.В. Шалин та ін., розуміння толерантності як терпимості до будь-яких відмінностей, таких як етнічні, національні, релігійні, расові (А.С. Бандурка, Д. Бродський, А. Гербер, Н.В. Мольденгауер, В.Ф. Петренко та ін.), розуміння толерантності як стійкості до конфліктів (А.Г. Асмолов);

- *психологічні* аспекти формування толерантності як фактора неохочності до зовнішніх впливів (Ф.Д. Горбов, Е.А. Мілерян, В.В. Суворова, А.В. Петровський та ін.), як стійкості до маніпуляції і протистояння впливу (Є.В. Сидоренко, А.Ю. Панасюк, І.Б. Шебураков та ін.), як психологічна стійкість в деструктивних ситуаціях (Г.Ю. Платонов та ін.), а також психолого-педагогічні проблеми (К.Ф. Грауманова, Д.В. Зінов'єва, П.Ф. Комогорова, К. Уейна);

- *теоретико-правові* аспекти толерантності визначаються в «Декларації принципів толерантності (ЮНЕСКО, 1995)», де термін «толерантність» трактується як ціннісна та соціальна норма громадського суспільства, яка виявляється у праві бути інакшим та забезпечує стабільну гармонію та конструктивну взаємодію серед різних соціальних класів, повага до різноманітності різних світових культур, цивілізацій і народів, готовність до розуміння та навички міжкультурної взаємодії. Тобто мова йде про сприйняття та розуміння різноманітних культур нашого світу, форм самовираження та прийняття людської індивідуальності, а це можливо на засадах розвитку знань, відвертості, свободи думки, совісті та переконань, що дозволяють бачити не тільки відмінності в плюралістичному світі, але й єдність у різноманітності [1; 2]. Толерантність є ознакою впевненості людини

в надійності своїх позицій, відсутності страху в порівнянні та конкуренції з іншими переконаннями, страху втратити свої власні відмінності [2].

Зважаючи на значну кількість наукової літератури, можемо констатувати багатоманітність підходів дослідження проблеми ролі толерантності в суспільстві і в соціалізації особистості, яке має велике значення для аналізу ціннісних орієнтирів сучасної української сім'ї.

Серед них можемо виділити наступні тлумачення:

- у філософському розумінні – це термін, що позначає доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних). Світоглядною основою толерантності є поцінування різноманітності – природної, індивідуальної, суспільної, культурної. Межі допустимої толерантності залежать від соціальних норм, що діють в даному суспільстві (і, отже, в своїй основі мають культурне походження); однак в межах діючих соціальних норм можливі більш толерантні і менш толерантні варіанти особистої та групової поведінки. Зокрема, окремі особи чи групи осіб можуть виступати ініціаторами перегляду таких звичаїв та норм, які вони оцінюють як жорстокі (нетолерантні);

- у юридичному розумінні толерантність – це своєрідна форма індивідуального чи колективного прояву, що формується на основі взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами (індивідами, соціальними групами тощо), а також демонструється кожною з них, проявляючи терпимість щодо різниці у поглядах, уявленнях, поведінці, позиціях, діях тощо відносно протилежної сторони. Практична реалізація толерантного ставлення до учасників подій, відносин, конфліктів тощо відбувається у декларативній, реляційній, акційній формах. Декларативна форма толерантності передбачає демонстрацію сприйняття і терпіння шляхом проголошення заяв, декларацій, меморандумів тощо. Реляційна толерантність, навпаки, не вимагає від учасників застосування активних дій чи заяв. Акційна ж толерантність проявляється виключно активізацією будь-яких дій з боку учасників процесу [3];

- в історичному розумінні – це терпимість до іншої, відмінної від власної, позиції. У своїх дослідженнях історики виділяють етнічну толерантність – (від лат. *tolerantis* – терплячий) – це відсутність негативного ставлення до іншої етнічної культури, наявність позитивного образу іншої етнокультури при збереженні позитивного сприймання своєї власної. Таким чином, у відповідному розумінні – це відсутність або ослаблення реагування на відмінність взаємодіючих етнічних культур;

- у довідкових виданнях з соціології толерантність трактується на рівні взаємодії рівних соціальних груп (міжнаціональних, міжетнічних, міжкультурних, міжвікових, релігійних та ін.). У такому розумінні вчені визначають її як здатність приймати людей іншої поведінки, вірувань і

звичаїв, почуттів, думок як рівноправних громадян. Концепції плюралізму і соціальної свободи є ключовими для принципу толерантності у соціології, а співробітництво та партнерство є важливими умовами її реалізації;

- у психологічному розумінні толерантність – це відсутність або послаблення реагування на який-небудь несприятливий чинник у результаті зниження чутливості до його дій (С.Ю. Головін). Саме здійснення впливу найближчого оточення (сім'ї, колективу тощо) на індивіда є психологічним фактором формування толерантності.

Література:

1. Акмеологічний і аксіологічний підходи до проблеми толерантності в міжособистісному спілкуванні. <http://medbib.in.ua/akmeologicheskij-aksiologicheskij-podhodyi.html>
2. Вовк В.М. Бівалентність римської правової дійсності. Полтава, 2011. 352 с.
3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К., 2010. 820 с.

СЕКЦІЯ 2

ІСТОРИЧНА ТА КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ У ВИЗНАЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ. ВИДАТНІ ПОСТАТІ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Аббасов И.А.
Институт философии Национальной Академии наук Азербайджана
Дьякова Е.В.
Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды

УЧАСТНИК ИТАЛЬЯНСКОГО ДВИЖЕНИЯ СОПРОТИВЛЕНИЯ В.И. ЛИТОВКА

Среди исторических событий XX века большое влияние на судьбы многих европейцев имела Вторая мировая война. Ее важной частью было движение Сопротивления, развернувшееся в оккупированных гитлеровцами странах. Среди партизан в Западной Европе было немало выходцев из Советского Союза, в том числе и из Украины. Попав в плен или на принудительные работы в Третий Рейх, многие граждане Советского Союза считали своим долгом бороться с нацизмом даже вдали от Родины плечом к плечу с местными патриотами, приближая час Победы.

Целью данной работы является освещение боевого пути уроженца Харькова, участника итальянского Движения Сопротивления Виталия Ивановича Литовки.

О некоторых страницах его биографии писали в советское время в местной прессе [1]. В 1965 году в Харькове были напечатаны его мемуары [2].

Следует отметить, что в исследовании этого вопроса встречаются определенные трудности. Условия оккупационного режима заставляли участников европейского движения Сопротивления в целях конспирации обходиться минимумом документов в виде боевых донесений, информации об исполненной работе. К тому же, многие из этих документов не были сохранены по причине конспирации. Тем не менее, некоторые данные о жизни В.И. Литовки можно почерпнуть из фондов Центрального государственного архива общественных объединений Украины [3, 4], когда он числился в Ворошиловградском партизанском отряде Р.С. Бакланова.

Следует отметить, что в захваченных гитлеровцами западноевропейских странах условия для антифашистского Движения Сопротивления были очень сложными, т.к. марионеточные правительства поддерживали установленные у них оккупационные режимы и жестко

подавляли любые проявления оппозиции. Однако и в этих странах, особенно после ряда поражений нацистских войск на немецко-советском фронте, движение Сопротивления с 1943 года приобретает массовый характер. В Италии на начальном этапе движение Сопротивления формировалось на базе разрозненных групп, стихийно образованных представителями разных политических партий. Позже его под свой контроль взял Комитет национального освобождения, созданный 9 сентября 1943 года представителями шести партий: социалистической, коммунистической, христианско-демократической, либеральной, трудовой демократической партий и партии действия. Основные силы Сопротивления были представлены тремя основными группами: Гарибальдийские бригады (коммунисты), «Справедливость и свобода» (связанная с Партией действия) и бригады Маттеотти (социалисты).

В.И. Литовка родился в 1925 году в Харькове. В 1941 году вступил в комсомол. Работал шофером. Участвовал в эвакуации партийных документов в г. Энгельс Саратовской области, где тогда размещалось правительство Украины [1]. Добровольцем вступил в Красную Армию. Но командование решило использовать его в качестве партизана. После прохождения учебы в партизанской школе был зачислен в Ворошиловградский отряд, командиром которого был С.Р. Бакланов [3, л.23]. По одним данным, В.И. Литовка был подрывником [4, л.63], по другим – разведчиком [1].

В октябре 1942 года отряд отправился в тыл противника. В первый же день высадки, 27-го числа, партизан разнесло далеко друг от друга, и они потеряли связь между собой [3, л.23]. Поэтому каждый действовал на свое усмотрение. В.И. Литовка вернулся в родной Харьков. Здесь, недалеко от дома, в январе 1943 года он попал в облаву и был вывезен на принудительные работы в Европу. «Повезли в закрытых вагонах в Ней-Штеттин [город на северо-западе Польши – И.А., Е.Д.]. Оттуда отправили дальше – в Северную Италию. В апреле я попал в небольшое городишко Мори в провинции Тренто, вблизи итальянских Альп. Мори расположен на важной стратегической дороге из Италии в Австрию, и у немцев здесь были большие воинские склады. Мы должны были работать грузчиками в пакгаузах железнодорожной станции [2, с.124-125]».

Однако роль покорного исполнителя приказов нацистов В.И. Литовку не устраивала, он начал искать выходы на участников итальянского движения Сопротивления. Вскоре ему удастся связаться с местными партизанами, и он с двумя такими же военнопленными бежит из лагеря. «Три дня мы бродим в горах, пока нас не останавливает неожиданно появившийся из гущи леса партизанский патруль. Нас приводит в маленькое горное селение к командиру отряда. Человек лет тридцати, с густой бородкой, получивший за нее кличку «Барба» – «Бородач» – присматривался к нам недолго – русские, пришли с оружием [с тремя немецкими винтовками,

запасом патронов и гранат – И.А., Е.Д.] – и вскоре мы уже были равноправными членами отряда [2, с.126]».

Вначале новые бойцы отряда участвовали в небольших операциях. Добывали оружие, нападая на немецкие и итальянские патрули. Со временем их стали брать на более ответственные задания. Узнав, что В.И. Литовка является шофером, командование поручало ему использовать в боевых операциях машины. Со временем соратники даже подшучивали, когда В.И. Литовка предлагал ездить на задания на грузовике или автомобиле.

Первое партизанское формирование, в котором воевал В.И. Литовка, называлось «Пазубио» [1] (21-я Гарибальдийская бригада «Пазубиана», действовавшая в районе горного массива Пазубио). Здесь его называли «Витторио» [1]. В 1943 году партизаны, контролировавшие дороги из Италии в Австрию, весьма досаждали нацистским группировкам. Для уничтожения партизан немцы провели операцию «Барабан», которая позволила им рассеять партизанское формирование. Вдвоем с товарищем по отряду Фиделем Бонтури В.И. Литовка ушел в сторону границы с Югославией, где действовали крупные партизанские силы (по дороге Фидель Бонтури решил вернуться домой).

Вскоре В.И. Литовка вернулся в Италию. Командир Гарибальдийской дивизии Лино Дзокки предложил ему сформировать отряд из советских военнопленных, бежавших из концлагерей. Так был организован батальон, получивший имя В.И. Чапаева. Вместе с итальянскими товарищами советские партизаны нападали на немецкие и итальянские коллаборационистские гарнизоны, освобождали из плена своих товарищей. На боевом счету батальона немало успешно проведенных операций против немецких и итальянских фашистов – налет на немецкий гарнизон в городе Пальма-нова, пять пущенных под откос эшелонов на участке железной дороги Удине – Триест, нападения на немецкие опорные пункты, засады на стратегических коммуникациях врага. За дерзость и отвагу итальянцы называли партизан батальона «дьяволи росси» – «красными дьяволами».

В 1945 году многие военнослужащие Италии, сотрудничавшие с гитлеровцами, видя их поражение, стали активно переходить на сторону гарибальдийцев.

Из Италии немцы отступали на север, уходя в Австрию. Важным стратегическим пунктом на их пути был город Удине. В апреле 1945 года Гарибальдийская дивизия «ГАП-Фриули» получила задание освободить город от немцев и перерезать им пути отступления. К исходу дня подразделения партизанского формирования (и среди них батальон имени В.И. Чапаева) окружили город. По сигналу зеленой ракеты комбатанты со всех сторон пошли в наступление. К утру город был взят.

После окончания войны В.И. Литовка некоторое время работал в советской миссии по делам репатриации советских граждан из Италии. Но его очень тянуло домой, в Харьков. И вскоре его мечта сбылась.

За участие в итальянском Движении Сопротивления В.И. Литовку наградили гарибальдийской медалью «Партизанская звезда».

Таким образом, на примере уроженца Харькова В.И. Литовки можно увидеть, что советские люди вели борьбу с гитлеровскими оккупантами в разных странах, куда забрасывала их судьба. Жизнь и боевой путь В.И. Литовки является ярким примером мужества и большой любви к своей Родине, ненависти к ее врагам.

Литература:

1. Генкин А. Камарадо Витторио. *Красное знамя* (Харьков). 1990. 9 мая.
2. Литовка В.И. Красные дьяволы «Фриули» // От Карпат до Нормандии: Люди интернационального долга. Харьков, 1965. С. 120-132.
3. Центральный государственный архив общественных объединений Украины. Ф. 1. Оп. 22. Д. 182.
4. Центральный государственный архив общественных объединений Украины. Ф. 62. Оп. 4. Д. 20.

Бойчук В.М.

Національна академія внутрішніх справ

Бойчук М.В.

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ КОСТЯ ЛЕВИЦЬКОГО

Українознавство як комплексна наука про українство у широкому розумінні цього терміна велике значення надає осмисленню державотворчої, україноцентричної діяльності видатних діячів минулого, що своєю невтомною працею суттєво долучилися до процесів становлення України як незалежної держави.

У перевиданій в Україні Енциклопедії українознавства, зокрема у 4 томі [2], знаходимо низку статей із прізвищем Левицький, де подано інформацію про непересічних особистостей в українській історії, що своїм життям щоденно творили те, що сьогодні ми називаємо культурною спадщиною нашого народу. Це – державні діячі, правники, історики, музиканти, педагоги та люди інших професій, що уможливили та заклали передумови створення сучасної Української держави. Їх професійний досвід не може залишатися поза сферою наукових студій у сучасних реаліях, оскільки містить той вітальний компонент і державотворчий контент, які у

часи окупації України не дозволяли нашій нації «розчинитися» у вирі політичних вихорів 20 ст. чи загалом зникнути з політичної карти світу.

У когорті Левицьких не можна оминати постать Костя Левицького (1859 – 1941), адвоката, публіциста, політичного діяча Галичини, почесного члена Наукового товариства ім. Тараса Шевченка і «Просвіти», співзасновника і члена багатьох політичних, культурних та економічних установ [2, с.1268]. Саме тому предметом дослідження є політико-правова діяльність Костя Левицького, оскільки в цій царині діяльності якнайповніше проявився його талант як правника, менеджера, політичного лідера і борця за невід’ємне право українців Галичини жити у єдиній незалежній Україні. Варто зауважити, що радянська історіографія висловлювала вкрай негативну оцінку діяльності великого українця, що й не дивно, і лише з набуттям Україною незалежності багатогранний творчий і життєвий шлях став об’єктом наукових зацікавлень таких науковців, як Андрухів І., Арсенич П., Кугутяк М., Литвин М., Науменко К., Чорновол І., Тишик Б., Вівчаренко О., Павлюк О., Макачук С., Сливка Ю. та багатьох інших.

Передумовою формування україноцентричного світогляду Костя Левицького стала його гімназійна та університетська освіта, де він мав змогу спілкуватися з такими відомими людьми, як Олександр Огоновський, Євген Олесницький, Андрій Чайковський, Іван Добрянський тощо, а також його непереможна енергія бути дотичним до усіх громадських, освітніх, культурних, економічних процесів, що протікали в Галичині в кінці 19 ст. Одним із яскравих прикладів цього є те, що, будучи ще студентом університету, 19 листопада 1881 р. установчі збори обрали Костя Левицького головою «Кружка правників», «фактично першого професійного об’єднання українських правників на західноукраїнських землях» [3].

Подальша адвокатська робота у власній конторі, починаючи з 1890 р., і захист на судових процесах художників К. Устияновича і С. Тимосевича, студента М. Січинського, редагування українського журналу «Часопись правнича» лише гартували переконання, що українському народу в умовах відсутності власної держави необхідний не лише правовий захист, але й освіта, світоглядні цінності, що зумовлять усвідомлення своєї ролі як націєтворця, повноцінного європейського народу.

Такі мотиви спонукали Костя Левицького вступити до «Просвіти» і активно займатися усіма аспектами діяльності цього товариства (створення читалень, позичкових кас і крамниць, господарських і промислових шкіл, рільничих спілок тощо). Тісні зв’язки з «Просвітою» зберігалися практично все життя, оскільки Кость Левицький був одним із творців статуту товариства, безпосередньо заклад підвалини його подальшої діяльності.

Заслуговують уваги його думки, викладені у праці «Про право руской мови», в передмові до якої Левицький писав: «Як у кожнім ділі, так і щодо мови нам треба бути свідомими свого народу права та й виконувати то право,

бо не варт свободи і людського права той народ, що з них не користає... Русини все була дорога его мова..., тому то високий народний обов'язок кличе до нас: чи то дома межі своїми, чи межі чужими; в уряді, чи поза урядом; в справі малий, чи то у великій справі; в гаразді, чи в нещастю, супротив малих, чи то найвисших достойників – все і всюди говорити та писати по руски (українськи – Авт.)! Той обов'язок, що виходить з почуття власної гордості народу, не є ніяким самовільним покликком до боротьби або ворогування проти других народів; бо він має своє забороло (захист – Авт.) безпечно в наданім праві, котре всякі уряди і власти мають шанувати. А хто доходить свого права, той не робить нікому кривди. Не тільки уряд, але і другий нарід, як хоче, щоби его шанували, то мусить пошанувати і нашу рідну мову [1, с.373]». Як бачимо, думки вченого актуальні й нині, коли навколо мовного питання часто виникають політичні спекуляції тих чи тих політичних сил.

Іншою важливою складовою багатогранної діяльності Костя Левицького є його політична кар'єра, яка розпочалася у середовищі народовців, «ідеологія яких ґрунтувалася на засадах лібералізму й націоналізму, піднесенні соборного духу і національної свідомості не лише галицьких, але й наддніпрянських українців [3]».

Варто зазначити, що вже у програмі «Народної ради», секретарем якої був Левицький, стверджувалося, що галицькі русини є частиною 20-мільйонного українського народу, самостійного серед інших слов'янських народів. Окрім того, Кость Левицький перебував у керівному комітеті Української національно-демократичної партії (УНДП), що оголосила своїм ідеалом незалежну Русь-Україну.

Парламентська діяльність в австрійському парламенті (з 1907 р.) збільшила потенційні можливості Левицького працювати на благо свого народу. Так, в ухваленій 5 липня 1907 р. програмі правничо-адміністративної фракції, до якої входив парламентар, зазначено мету її діяльності – самостійний політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток українського народу. Серед інших важливих аспектів як депутат Кость Левицький велику увагу звертав на порушення права української мови, в судах зокрема, виборював справедливості в електоральному праві галичан, виступав проти переслідування українських шкіл тощо.

Важливим етапом політичної діяльності Костя Левицького стала його робота в Галицькому красвому сеймі, Українсько-руському клубі, Українському сеймовому клубі, а також Головній українській раді (з 1914 р.), де він у зовнішній політиці обстоював австрофільські орієнтації Галичини. За час головування ГУР Левицький ініціював створення у складі австрійського військового легіону Українських січових стрільців, що мав слугувати прототипом армії відродженої Української держави.

Розширення територіальної юрисдикції ГУР (нараховувала 3 секції – галицьку, буковинську і наддніпрянську) дозволило утворити на її базі Загальноукраїнську раду, головною метою якої проголошувалося створення на теренах Наддніпрянщини Української держави та українського автономного краю в межах Австро-Угорщини [3].

Окремої уваги заслуговує питання участі Костя Левицького у створенні УНРади та проголошення ЗУНР. Можна стверджувати, що багато внутріполітичних подій на Галичині були зумовлені і зреалізовані завдяки державницькій позиції Костя Левицького та його однодумців, які вели свою титанічну боротьбу за право українського народу на суверенітет в умовах окупації України Австро-Угорщиною і пізніше Польщею.

Вивчення історичного досвіду державотворення таких подвижників, як Кость Левицький, зможе допомогти сучасному політикуму відстоювати національні інтереси нашої країни на світовій арені, дбати про добробут української нації, знаходити раціональні консенсуси з іншими народами у час глобалізаційних змін та кризових явищ.

Література:

1. Андрухів І.О., Бойчук В.М. Культурно-просвітницька та економічна діяльність Костя Левицького (кінець XIX – початок XX ст.) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. К., 2007. Т. XV. С. 366-373.
2. Енциклопедія українознавства: в 11 т. Львів, 1994. Т. 4. С. 1264-1270.
3. Литвин М., Науменко К. Кость Левицький. <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/18/160Levyckyj.pdf>

Бурмак Д.В.

**Криворізький державний комерційно-економічний технікум
(науковий керівник – Лисенко В.С.,
методист, викладач соціально-гуманітарних дисциплін)**

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ У ХІХ СТОЛІТТІ ПІД ВЛАДОЮ ІМПЕРІЙ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА АЗІЙСЬКИЙ ВПЛИВИ

У наш драматичний час чергового національного відродження Україна знову спинається на ноги, вже вкотре змушена відстоювати незалежну державу – власний дім, без якого український народ приречений зійти з арени історії.

Перш ніж перейти до складних питань національної історії українського народу, слід визначитись з деяких ключових проблем народознавства. Маються на увазі такі базові поняття сучасної публіцистики

та політології, як «етнос», «нація», «національна еліта», «національна ідея» тощо.

Важливе місце в цьому питанні посідає саме XIX століття. Для України це час, коли постала українська модерна нація. Головною проблемою цього періоду історії було визрівання українського питання, формулювання цілей і завдань національно-визвольного руху, подолання труднощів на його шляху. Визвольний рух в цей час став наслідком розвитку суспільної думки. Спочатку до національної ідеї були прилучені одиниці, згодом вона стала надбанням сотень тисяч людей і запанувала у суспільстві [1, с.35].

В українських землях, що входили до Австро-Угорської та Російської імперій, було характерним витіснення корінного населення з його мовою та культурою з міста у село представниками пануючого імперського етносу – закономірний для колоній процес. Контроль метрополії над колонією здійснюється перш за все через імперську адміністрацію та військові гарнізони, які розміщуються у міських центрах підкореного народу. Міста перетворюються на осередки мови та культури поневоловача, а корінний етнос неминуче витісняється в провінцію. Культура та мова сільського населення не могла конкурувати з мовою колонізаторів, яка спиралася на потужну адміністративну, фінансову, ідеологічну підтримку агресивної держави. Виникали і підсилено культивувалися міфи про вищість пануючої мови та культури і неповноцінність та приреченість «сільської» мови місцевої людності. Це, звичайно, не могло не позначитись на розвитку національної української ідеї та не могло не вплинути на формування української нації [2].

Суттєво гальмувала розвиток української нації політика етноциду. Спочатку було заборонено друкувати українською мовою підручники, читанки і тексти до музичних творів (Валуєвський циркуляр), а пізніше – ввозити в імперію видані за кордоном книжки і брошури українською мовою, а також нею користуватися на сцені. Крім того, русифікація і полонізація міст заважали розвитку української традиційної селянської культури, української міської культури і масовому поширенню її серед українства.

Це тривало так довго, поки Російська та Австро-Угорська імперії не опинилися перед викликом нових прозахідних політичних ідеологій та потреби модернізації свого суспільно-політичного й господарського ладу. Наполеонівські війни та польський революційний рух разом з поширенням ідеології романтизму змінили тип мислення українських інтелектуалів. Українські діячі вирішили творити нову українську ідеологію не на тих розв'язках, які пропонувала стара еліта, а на народній основі [4].

Безпосередній вплив на Україну мали національні рухи в Чехії, Словаччині, Хорватії, Сербії, діяльність західно- та південнослов'янських будителів, зокрема Я. Колара, П. Шафарика, В. Караджича, В. Ганки,

Л. Штура, які проникали в українські землі через Австро-Угорщину, хоча й таємно [1, с.35]. Особливо великим на українські землі був вплив чеського національно-визвольного руху, зокрема на Лівобережжя, де, не дивлячись на ліквідацію козацької автономії, місцева людність ще довго зберігала риси «історичної», «державної» нації. Боротьба нового типу українського дворянства за збереження своїх станових прав разом з пам'яттю народних мас про своє ще недавно вільне існування створювали сприятливий ґрунт для розвитку національного руху. Лівобережжя стало географічним ядром цього руху і основним постачальником його кадрів [4].

Унаслідок цього, процес становлення української нації у другій половині XIX століття не тільки не припинявся, а й посилювався. Це виявилось особливо рельєфно у подальшому розвитку загальнонаціональної української мови, що ставала найважливішим засобом спілкування і цементуючою силою української нації. На всій території України впроваджувався у вжиток розроблений П. Кулішем український правопис, що ґрунтувався на фонетичному принципі («кулішівка»), виходили наукові праці й навчальні посібники з історії та граматики української мови О. Потебні, П. Житецького, І. Франка, А. Кримського, К. Михальчука та інших, друкувалися словники української мови і т. д. [5].

Найважливіше значення в остаточному оформленні та поширенні серед інтелігенції і широких народних мас української літературної мови мали художні твори класиків української художньої літератури, зокрема, другої половини XIX – початку XX століття – Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Панаса Мирного, Бориса Грінченка, Івана Нечуя-Левицького.

Видатну роль українська інтелігенція відіграла в утвердженні національної самосвідомості свого народу, допомагаючи йому зберегти історичну пам'ять, етнічну самоназву і назву своєї етнічної території, яку царизм намагався замінити принизливим терміном «Малоросія» [3].

Факт виникнення нації на місці провінції чи окраїни, як це відбувалося з Україною в її взаєминах з Росією та Польщею, може бути визначений за таким показником, як ступінь самоусвідомлення цієї нації на ширшому міжнародному тлі, міра виходу її за рамки спільності, частиною якої вона вважалася раніше. Змагання за незалежність не викликане прагненням відокремитися від ширшого світу; навпаки, воно мотивоване бажанням брати безпосередню участь у світових справах, не через столицю іншої держави, а шляхом створення власної столиці. Для того, щоб посісти у світі чільне місце, навіть у таких галузях, як спорт, музика чи наука, потрібна політична незалежність [5].

Тому можна говорити про те, що творення української нації у XIX столітті треба розглядати в міжнародному, інтернаціональному контексті. Перші будівничі російської нації воліли бачити українців росіянами; будівничі Польщі хотіли, щоб «іхні» українці були поляками. Національна

свідомість українців формувалася тими, хто не бажав бути ані поляком, ані росіянином. Але якщо українці стверджували свою окремішність, «виходячи зі складу» Росії та Польщі, то росіяни й поляки у свою чергу формували власну національну (модерну) ідентичність, протиставляючись уже Заходові та взаємодіючи з ним.

Отже, ті центри, історія яких безпосередньо пов'язана з Україною, – Санкт-Петербург, Варшава, Стамбул, – зіткнулися з тим, що їхня вищість щодо їхніх «Україн» поєднувалася з власною нерівноправністю, відсталістю щодо Заходу, Європи, «цивілізації», стосовно яких вони самі були окраїнами, або ж «Українами». Отже, український проект націотворення був спробою перетворення окраїн кількох націй (останні, в свою чергу, були окраїнами Заходу) в суверенну спільноту, здатну безпосередньо спілкуватися з ширшим світом [6].

Література:

1. Гирич І. Формування модерної української нації: теорія і суспільні виклики. (XIX – початок XX ст.). Тернопіль, 2014. 112 с.
2. Залізник Л. Від склавинів до української нації. http://ukrlife.org/main/prosvita/zalozn_1.htm
3. Історія України. <http://www.history.vn.ua/book/ukrzn0/79.html>
4. На досвітках Нової доби. Інтеграція українських земель у складі Російської та Австрійської імперій. http://history.franko.lviv.ua/gryc_r1.htm
5. Становлення української нації. <http://readbookz.com/book/201/7659.html>
6. Україна: від імперської окраїни до незалежної держави. <http://litopys.org.ua/sporl/sh09.htm>

Волошенко В.О.

Національний транспортний університет

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ПРОСВІТНИЦЬКИХ ВИДАНЬ НА ДНІПРЯНЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

У другій половині ХІХ ст., на фоні штучного законодавчого стримування інституалізації українських освітянських ініціатив у Російській імперії, українське слово стає єдиним способом формування національної ідентичності українського «народу» (фактично, абстракції селянства); у той же час урядове блокування вільного випуску української книжки – «найболючішим місцем українського національного життя» [7, с.256-257]. Видання українськомовної літератури просвітницького характеру у цілях національного виховання було справою некомерційною, «ідейною» і потребувало громадської опіки. Питання фінансового забезпечення популярного українського книговидання другої половини ХІХ ст. побіжно

розглядалось у книгознавчих дослідженнях [3; 4; 5; 8], але темою спеціального розгляду не ставало. Метою розвідки є розгляд джерел фінансування українськомовних просвітницьких видань Наддніпрянщини зазначеного періоду.

Видавничі практики українських інтелектуалів, пов'язаних з випуском просвітницької літератури, склалися в інформаційному полі, сформованому у Кирило-Мефодіївському братстві; співтоваристві, згуртованому навколо часопису «Основа» та розгалуженій мережі українських громад.

Від 1840-х рр. оформлюються традиції поєднання індивідуальних і групових зусиль у фінансуванні видання і поширення рідномовної просвітницької літератури. Меценатство, як один із засобів культурної комунікації українських інтелектуалів з кінця ХУІІІ ст., у другій половині ХІХ ст. зазнало подвійної демократизації – із суспільним запитом на випуск «ідейної» літератури для масового читача та формуванням явища колективної добродієвості («складок») у на загал не грошовитому різночинному середовищі. Вже братчики уявляли собі справу видання української просвітницької літератури як простір колективного меценатства та альтруїзму – збирали гроші на омріяне «Общество для печатання», а видані книжки планували роздавати безкоштовно [5, с.49]. Складки на видавничі цілі практикували і у громадах, відзначаючи на книжечках, що їх видання було результатом колективних зусиль. Фінансування на кошти ініціативних гуртків знаходило відображення у групових псевдонімах видавців – «К. Гурт», «Н-й Г-ъ Волинський», «А. Гурт», «І. Гурт» та ін. [4, с.152].

У 1862 р. була вперше апробована практика збору дрібних пожертв від значної кількості людей за закликом морального авторитету. На кошти, зібрані М. Костомаровим через організаційне посередництво «Основи», у петербурзькому видавництві П. Куліша встигли видати кілька брошур. Для збору частини коштів активісти використали салонний досвід влаштування спеціальних вечорів.

З кінця 1850-х рр. реалізовувались практики індивідуального інвестування до суспільно значущих видавничих проєктів – у вигляді значних персональних пожертв на видавничі проєкти, оплати видання праць конкретних авторів та самофінансування. П. Куліш заклав поведінкову модель українського видавця-філантропа: заснував видавництво; оплачував видання творів своїх і інших авторів; разом із О. Кониським у 1867 р. фінансово підтримував львівський часопис «Правда» [9]. Власним коштом видавав історичні брошури у Галичині і Наддніпрянщині І. Нечуй-Левицький.

Зовнішні обставини посилення урядового тиску на українське слово обмежували можливості акумулювання коштів для заснування власних

видавництв. Комбінацією громадських та персональних зусиль стала спроба Київської громади на початку 1880-х рр. закласти власне видавництво через громадівця Л. Льницького, який у придбаній ним книгарні до 1884 р. видавав українські книжки для «інтелігенції» і «народу». У 1885 р. видавничою фірмою Л. Льницького заволодів його підручний С. Гомолінський, який продовжував випускати українські книжки до 1893 р., але «лихого» вигляду і без розбору – «ідейні» і «макулатуру» [1, с.125-126].

У 1880-х рр. були й інші поодинокі спроби організації «ідейних» видавництв. Виданням українськомовних просвітницьких книжок опікувались О. Пчілка та представник лівого крила Київської громади М. Старицький. У Харкові «збив» видавничий гурток Б. Грінченко.

За відсутності власних видавничих потужностей українські інтелектуали мусили налагоджувати комунікацію із комерційними видавцями. Громадівці від 1860-х рр. частину своїх брошур випускали у приватних друкарнях [8, с.221-225]. Однак мовні викривлення та велика кількість помилок у недбало підготованих до друку текстах підважували їх просвітницьке призначення.

Взаємини із комерційними книгарями підштовхнули Б. Грінченка до заснування у 1894 р. першого стаціонарного українського видавництва у Чернігові («Треба своєї хати!»), якому «довелося стати на цілком комерційний шлях, робити перші спроби пристосуватися до книжкового ринку, до читача [5, с.68]». Акцент на філантропічних цілях випуску просвітницької літератури нібито виключав комерційну складову організації видавничого процесу, однак в реальності видавці зіштовхувались із проблемами фінансової нерентабельності видавництв.

Серед українських інтелектуалів Б. Грінченко був чи не першим, хто почав розглядати книгу не лише як засіб просвіти, але й як крам. Готував до видання тексти, усвідомлюючи важливість привчання читачів до української книги через знайому їм форму та тематику, але з «культурним» змістом. Успіх чернігівського видавництва надихнув інших піонерів української видавничої справи 1894 – 1905 рр. – засновників Київської Спілки (майбутнього «Віку»), ініціаторів харківського видавничого гуртка на чолі з Г. Хоткевичем та українських інтелектуалів, які від 1898 р. опікувалися діяльністю «петербурзької «Просвіти» – «Благодійного товариства видання дешевих і загальнокорисних книг у народі» (БТ).

Через цензурні репресії з кінця 1860-х рр. центр українських видавничих ініціатив був перенесений на південноукраїнські терени. Сформована інфраструктура навколо видавничих взаємин (коло контактів, моделі комунікації, практики обміну інформацією, поширення видань і збору коштів) уможливила налагодження діяльності вказаних українських видавництв 1890-х – 1900-х рр. На Галичині організаційними центрами загальноукраїнського видавничого простору стали Товариство ім. Шевченка,

львівська «Просвіта» та низка часописів, поміж яких виділялася «Зоря». Наддніпрянські літератори видавали брошури у Галичині власним коштом або на гроші редакцій західноукраїнських часописів та громадських об'єднань.

У національне русло видавничий процес скеровували чільні активісти Київської громади 1860 – 1870-х рр. – В. Антонович і О. Кониський. Носії досвіду координації і практичної реалізації видавничих ініціатив Київської громади, вони були одними з головних культурних об'єднувачів підросійської і півавстрійської України [2]. Ці діячі проклали шляхи розгортання української видавничої справи, допомагали з фінансуванням часописів та окремих видань у Наддніпрянщині і Галичині (вклали власні кошти, організовували «складки», звертались до представників майновитих кіл).

У 1897 р. з ініціативи В. Антоновича і О. Кониського задля об'єднання українських інтелектуалів для культурницької роботи у Києві була заснована Загальна українська безпартійна демократична організація (ЗУБДО). Видавничим органом об'єднання став «Вік», один з організаторів якого – С. Єфремов – головував і у спеціальній групі ЗУБДО, створеній для координації всієї української видавничої справи [6]. Одним з джерел прибутку «Віку» була щорічна субсидія у сумі близько 200 руб. від ЗУБДО. Під свій контроль (і часткову фінансову опіку) організація взяла і БТ.

На зламі століть видавництва Б. Грінченка та Г. Хоткевича, як і «Вік» та БТ, користали з практик персональної та колективної доброчинності, апробованих у другій половині XIX ст. На зібрані у складчину кошти була заснована Київська Спілка та гурт Г. Хоткевича. Для підтримки БТ пожертви збирали, зокрема, під час проведення благочинних вечорів. Використовувалися випробувані способи звертання до приватних книгарів. Серед нових джерел фінансування були збори членських внесків (у БТ і частково у «Віку»): збільшилася доля надходжень від збуту виданих книжок.

На зламі століть поширилися практики посмертних пожертв та створення спеціальних фондів. Так, діяльність чернігівського видавництва уможливила передача йому коштів, завішаних українським письменником і меценатом І. Череватенком. На початку XX ст. фонд І. Череватенка був переданий Благодійному товариству. Загалом у БТ для видання українських «корисних» книжок використовували кошти кількох фондів. Прихованими джерелами фінансування українських видавництв була економія на авторських гонорарах і оплаті праці співробітників.

Набутий українськими інтелектуалами Наддніпрянщини досвід громадської взаємодії, індивідуальної і колективної доброчинності у фінансуванні українських видавничих проектів після 1905 р. був використаний при розгортанні діяльності «Просвіт», заснуванні низки нових українських видавництв, виробленні культурної політики кооперативних об'єднань.

Література:

1. Антонович Д., Лотоцький О. Українська книга // Українська культура. Київ, 1993.
2. Гирич І.Б. Між наукою і політикою. Історіографічні студії про вчених-концептуалістів. Тернопіль, 2012.
3. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів, 2002.
4. Книга і друкарство на Україні. Київ, 1964.
5. Козаченко А. Минуле книги на Україні. Харків – Київ, 1930.
6. Лавров Ю.П. Загальна українська безпартійна демократична організація (ЗУБДО). <http://www.history.org.ua/?termin=ZUBDO>
7. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. I. Варшава, 1932.
8. Петров С.С. Книжкова справа в Києві: 1861 – 1917. Київ, 2002.
9. Ясь О.В. Правда. <http://www.history.org.ua/?termin=Pravda> z

Греченко В.А.

Харківський національний університет внутрішніх справ
МВС України

ПОГЛЯДИ Ф.І. ЛЕОНТОВИЧА (1833 – 1910) ЩОДО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА ДАВНЬОЇ РУСІ

Перу Ф.І. Леонтовича належить значна кількість ґрунтовних робіт як з історії права, так і загальної історії. В них він розробляв різні важливі питання історії України. Професор Ф.І. Леонтович був визнаним фахівцем в галузі історії державних установ та права Великого князівства Литовського. Він разом з професором М.Ф. Владимирським-Будановим є засновником авторитетної в історико-правовій науці київської історико-юридичної школи (школи істориків західноруського права) [1, с.102]. Слід відзначити і його внесок у вивчення системи звичаєвого права Давньої Русі. Незважаючи на значну кількість досліджень наукового доробку Ф.І. Леонтовича, цей аспект його наукової діяльності залишається маловивченим. У праці «Старий земський звичай» («Старый земский обычай», 1889 р.) він охарактеризував звичаєве право як центральну вісь життя давньоруського суспільства. Звичаєве право Ф.І. Леонтович називав *побутовою* формою права. Він стверджував, що воно утворюється та діє в народному житті незалежно від закону, як зовнішній вираз правових поглядів і правил, що живуть в народній пам'яті з найдавніших часів, яких одноманітно дотримуються і застосовують в житті в силу загального переконання в їх необхідності та обов'язковості.

Ф.І. Леонтович вважав, що слов'яни здавна жили за звичаями предків і окрім звичаєвого права не знали ніяких інших форм права. Ідея права, – відзначав він, – висловлювалася у них в понятті *правди*, як об'єктивної норми права [2, с.1]. При цьому вчений зауважував, що первісне значення слов'янської «правди» тяжіє до суду і лише пізніше, при подальшому

розвитку права, назва суду та його окремих моментів могла бути перенесена з суду на загальне, родове поняття права [2, с.15]. Зовнішнім виразом правди у всіх слов'ян здавна слугували народні звичаї. Цей термін вживався для позначення дій та правил з звичаєво-правовим характером. За своїм засадничим поняттям, переконував дослідник, – звичай містить в собі вказівку на момент *походження* правових норм. Як він вважав, термін «обычай» походить від слова «быть», тобто того, що побутує, практикується в людському побуті, вимагається ним, виникає та встановлюється відповідно до умов людського співжиття [2, с.17].

Ф.І. Леонтович піддав критиці вчення історичної школи про народний дух і про народне переконання як корінні джерела права. Він стверджував, що історія людських суспільств зовсім не підтверджує це. Він писав, що «історія не знає первісно ні народної єдності, як свідомого політичного принципу (що робить можливим «єдине народне переконання»), ні загальних народних звичаїв, як природного продукту загального народного переконання та свідомості. Початкова історія має справу досить довго з різноманітністю звичаїв, дія яких обмежується лише тісним середовищем дрібних союзів і залежить від ступеня культури, умов економічного та суспільного життя. Схожі риси у звичаях не можна виводити з «єдності народного духу», вони пояснюються єдністю співжиття, яке відтворює і схожі правові норми та інститути [2, с.20]».

Вчений також не погодився з поширеним тоді вченням про індивідуальний розсуд особи як першоджерело права. Він вважав, що таке твердження не можна вважати історичним. З цього приводу він писав: «Не праву сильного зобов'язані своєю схожістю або навіть тотожністю звичаї різних народів, розділених простором і часом. «Право сильного» нічого не може зробити з культурними умовами життя степового кочівника, приреченому цими умовами до певного способу життя відповідному степовій культурі. Об'єктивні, життєві стосунки дають зміст та буття праву взагалі, а тим більше праву звичаєвому [2, с.20]». Тут Ф.І. Леонтович виступає послідовником органічної та реалістичної шкіл.

Він висловлював думку, що першоджерелом права є природа людини (фізична та моральна), яка підлягає тим же законам, що й природа органічна та неорганічна. Право на першому ступені, – підкреслював він, – є почуттям (інстинктом); такою є помста, захист батьками дітей та зворотне; таким є і право володіння. Усі вчиняють однаково не тому, що наслідують комусь одному, а діють одночасно і повсюди, в силу дії однакового почуття. У даному визначенні погляди Ф.І. Леонтовича близькі до міркувань М.Ф. Владимирського-Буданова [3, с.301].

Аналізуючи право Давньої Русі, Ф.І. Леонтович вважав, що правові формули та приказки – одна з досконалих форм виразу звичаєвого права. Також він зазначав, що звичаєве право виражалось в правових діях та нормах, що констатувалося старими митними статутами та збірниками, літописами, показами «знаючих людей», судовими актами, актами

юридичних правочинів, в яких дані правочини та дії здійснювалися відповідно до існуючих звичаєво-правових норм. До третьої групи термінів, що визначали за старими пам'ятниками звичаєве право, вчений зараховував закон, покон, устав, урок. Він підкреслював, що у давнину термін «закон» використовувався у значенні народного звичаю [2, с.29, 39-40, 43].

Дослідник проаналізував еволюцію звичаєвого права у давньоруському суспільстві. Він зазначав, що звичаї, які утворювалися первісно в розрізних родових групах, отримували потім визнання у великих племінних союзах, як обов'язкові для них заповіді божества, відкриті родовими вождями та жерцями [2, с.63]. Вчений звернув увагу на таке питання, як «органи звичаєвого права». Під цим терміном він розумів тих осіб чи ті інституції, які формулювали та висловлювали норми звичаєвого права. Ф.І. Леонтович зазначав, що у давніх слов'ян органами звичаєвого права були «добрі люди» (речники права), а також старійшини громади, князі, думи, віча [2, с.73, 75]. Він застеріг від ототожнення цих органів і органів законодавчої влади у тому розумінні, яке вкладали в це у XIX столітті.

Звертаючись до походження та змісту «Руської Правди», вчений відзначав, що у ній записувалися не закони у нашому розумінні, а саме такі норми, які мали коріння в звичаєвому праві і обов'язкова сила яких поширювалася на громади, які вступали *за рядом* в союзні відносини, як автономні частини окремих земель-волостей. Він також застерігав від приписування князям тієї епохи, вічам «ідеї творчості законодавчої функції». Він стверджував, що вони не усвідомлювали її – їх турботою була лише охорона старого мита, що і здійснювалося розпізнаванням мита і записом його у «правди», «митні» та «уставні» грамоти, а також «виписуванням» з них застарілих мит. Ф.І. Леонтович писав: «Ні князі, ні мужи не «творили» норм права, а лише «згадували» і записували звичаї, що обов'язково діяли у житті тому, що це були стародавні мита та старовини, обов'язкові через це для всіх та кожного [2, с.149, 150]». Разом з тим, він вказував на те, що стосовно мит діяли норми як звичаєвого, так і писаного права. Вчений відзначав, що у справі обов'язковості мит запис їх в уставах не давав ніякої суттєвої переваги митам записаним перед незаписаними [2, с.151-152].

Отже, Ф.І. Леонтович ґрунтовно проаналізував походження звичаєвого права, його сутність, показав, до якої міри воно було джерелом права Давньої Русі.

Література:

1. Головка О.М., Греченко В.А. Право Київської Русі у дослідженнях вчених університетів на теренах України у XIX – на початку XX ст. Харків, 2018. 472 с.
2. Леонтович Ф.И. Старый земский обычай. Одесса, 1889. 160 с.
3. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. Киев, 1907. 714 с.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЧЧИНИ В ІСТОРИЧНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЖЕРЕЛАХ

Українська козащина справді є унікальним феноменом, який, незважаючи на численні дослідження, донині залишається цілісно не вивченим. Це й не дивно, адже, не маючи власної державності, наш народ спромігся сформувати регулярні збройні сили, що є обов'язковою інституцією державності нації. Саме в козацькому середовищі зародилася, сформувалася й зміцніла свідомість відокремленості від інших суспільних станів, виробився своєрідний імунітет, що полягав у неприйнятті звичайної влади, у підпорядкуванні лише своїй старшині, позбавленні від різних повинностей, праві вільно розпоряджатися власними статками.

Найбільший комплекс рукописних джерел, опрацьованих при дослідженні проблеми козацтва, становлять матеріали архівів та бібліотек Польщі. У Головному архіві давніх актів (Варшава) зберігаються різноманітні документальні збірки, що стосуються українського козацтва XVI – першої половини XVII ст. Особливу цінність являють фонди «Архів Радзивіллів» та «Архів Замойських». Так, перший з них містить багато справ про військові походи запорожців, універсали королів Речі Посполитої Стефана Баторія, Сигізмунда III і Владислава IV, литовського гетьмана Криштофа Радзивілла до Війська Запорозького, накази коронних гетьманів Станіслава Жолкевського та Станіслава Конєцпольського. При дослідженні історії українського козацтва до середини XVII ст. попередники звертали увагу переважно на військову діяльність запорожців, їхню участь у визвольній боротьбі проти польсько-шляхетського гноблення і турецько-татарської агресії. Проте, це зовсім не означає, що окремі питання формування козацького стану в Україні опосередковано не висвітлювались.

Польський шляхетський історик Марцін Бельський у своїй праці «Хроніка Польська» показав козаків воїнами-служебниками, які перебували при місцевій адміністрації. Про причетність південноукраїнських старост до «організації козацьких загонів», а точніше, – прагнення магнатів перетворити частину козаків на своїх слуг, писав і польський хроніст, італієць за походженням, Алессандро Гваньїні, який тривалий час перебував на службі короля Сигізмунда II Августа.

Найціннішою за змістом і різноманітністю свідчень про українське козацтво в першій половині XVII ст. є праця французького дворянина, військового інженера Гійома Левассера де Боплана «Опис України». Автор

зобразив козаків трударями й воїнами, які склали значний відсоток української людності.

Слід зауважити, що козацтво XVIII ст. як соціальна категорія майже не стало предметом спеціальних наукових зацікавлень, що пояснюється досить повільною «переорієнтацією на пряму розвитку української історичної науки в бік її соціалізації», а також тим, що «засвоєння новітніх парадигм світової історичної науки, в тому числі й у сфері соціальної історії, відбувається недостатньо динамічно». Якщо проблема перетворення козацтва на окрему соціальну верству, формування його станової свідомості у XVI – першій половині XVII ст. розглядалася в науковій літературі, то причини та зміст процесу станової трансформації протягом XVIII ст. в цілому майже не привертала уваги дослідників або вивчалася під кутом зору «оселяння» козацтва, формування козацько-старшинського землеволодіння (О. Лазаревський, О. Гуржій). Тому еволюція свідомості козацтва від лицарського етносу до сприйняття себе, зміна ставлення козаків до військового обов'язку та війни загалом потребує особливого вивчення.

Історичні джерела свідчать про появу українського козацтва в другій половині XV ст. на теренах так званого «Великого кордону», який упродовж тривалого часу розділяв європейську та азійську цивілізації. Звідси цілком закономірним було існування типологічно схожих явищ – гайдуків у Болгарії та Волощині, секеїв в Угорщині та Трансильванії, граничарів та ускоків у південних слов'ян, татарських козаків у Кримському ханстві, донського козацтва в Московії. Причини походження цих вільних громад відповідно позначилися на багатьох рисах їхнього внутрішнього устрою, соціальному становищі, формах і методах діяльності, стосунках із владою та суспільних функціях. Однак, подібність українського козацтва до аналогічних прикордонних утворень не знімає питання про його особливість та унікальність щодо місця й ролі у вітчизняній історії.

Найголовніше, що всі історичні європейські джерела засвідчили, що козацька воля – це незламний національний дух, що притаманний українським козакам – воїнам, що залишаються уособленням кращих людських якостей. Однією з найяскравіших сторінок літопису боротьби українського народу за свою незалежність був козацький рух. Козаки стали тією силою, яка впродовж століть пильно стояла на сторожі свободи і гідності України як незалежної, суверенної держави серед держав Європи.

Література:

1. Щербак В.О. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. К., 2000. 300 с.

ВАСИЛЬ СТУС: НА СТОРОЖІ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

Особистість одного з найвизначніших українських поетів ХХ ст., філософа й правозахисника Василя Стуса викликає великий інтерес. Значний суспільний резонанс спричинили прем'єра фільму «Заборонений» (5 вересня 2019 р., режисер Роман Бровко), присвяченого життю, боротьбі із радянською системою й загибелі видатного поета; книга «Справа Василя Стуса» (2019 р., упорядник Вахтанг Кіпіані). Це є свідченням актуальності творчості митця, його поглядів та ідей і в сьогодні.

Василя Стуса нерідко порівнюють із Тарасом Шевченком: обидва геніальні поети зазнавали утисків від тоталітарних імперій, перебували у неволі, померли на чужині й повернулись на рідну землю тільки після смерті. Але не лише подібність біографій єднає ці величні особистості. Головним є те, що обидва вони були і є символами незламності людського духу та втіленням національної гідності, оборонцями України, її волі, культури і мови.

Проблема української мови, її місця в державі, боротьби за неї є актуальною і нині. Дана робота присвячена питанню позиції Василя Стуса щодо становища рідної мови в тогочасному суспільстві, його опору системі, яка передбачала тотальну русифікацію, применшення національної гідності українців.

Світоглядні засади кожної особистості слід шукати, насамперед, у її дитинстві, родинному оточенні, землі, де вона проживала. Як відомо, дитячі роки Василя Семеновича минули на Донбасі, куди перебрались батьки майбутнього поета з рідної Рахнівки, рятуючись від колгоспної сваволі. Хлопчик виростав у родині, яка не забувала української мови, своїх звичаїв і традицій, а з іншого боку на нього, звичайно, впливав розмаїтий конгломерат Донбасу. У цих умовах значно простіше було зректися материнської мови, щоб не стати «білою вороною». Але Василь не обирав легшого шляху, адже прагнув бути сильним. Та й батьки не соромилися свого походження. Певно, саме такі обставини сприяли тому, що на все життя у Василя вистачило непереможного бажання відстоювати національну гідність. Характеру і зятятості для цього Стусові не бракувало, а трудне життя батьків лише змушувало міцніше стиснути зуби [5, с.62].

Після закінчення педагогічного інституту Василь Стус працює вчителем у селі Таужне на Кіровоградщині. Хоча вчителював лише 2 місяці, але, за словами колег, залишив гарні спогади: «У Василеві нас вражала

висока культура у всьому. Найкраще це відчувалось у розмові. Він приїхав сюди вчителювати з Донбасу, а нам було соромно за себе, що так калічимо рідну мову. Проте він ніколи не дорікав нам, не було цього». Останнє зауваження не випадкове. КДБ згодом збиратиме компромат на Стуса навіть тут, і одним із постійних запитань буде: «А чи не поправляв він вас, коли ви якийсь слово не по-українському говорили?» [6, с.31-32].

Після служби в армії, з грудня 1961 р., Василь Семенович викладає українську мову та літературу в одній із шкіл міста Горлівки і констатує гіркий факт, що української мови діти практично нечують, батьки – переселенці з інших регіонів України – її соромляться, прагнуть перейти на російську.

У листі до А. Малишка В. Стус зазначає, що «... картина дуже сумна. У нас немає майбутнього. Коріння нації – тільки в селі, а «хуторянським» народом ми довго не проживем, пам'ятаючи про вплив міста, про армію, про всі інші канали русифікації».

На Донбасі (та й чи тільки!) читати українську мову в російській школі – одне недоумство.

Одна усна заява батьків – і діти не будуть вивчати мови народу, який виростив цих батьків... Обов'язково – німецьку, французьку, англійську мови, крім рідної [6, с.39-40]».

За спогадами І. Дзюби, єдиним питанням, здатним вивести поета з рівноваги, було мовне [1]. У праці «Дещо з думок наших попередників про національне питання в Україні та про її сьогоденне буття» В. Стус зазначає: «За переписом населення 1959 року бачимо 4,5 млн українців, які відмовилися від материнської мови на користь російської, бачимо, що тут уже йдеться не просто про проблеми, а щось фатальніше, про життя і смерть української нації... Сільське українське населення, колгоспники фактично не мають доступу до міста, не можуть вливатися в міське населення і виносити за межі села українську мову... Міське населення в українських містах рекрутується в основному за рахунок найджих росіян [4]».

1979 р. В. Стус після арешту пише листа до першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста: «Внаслідок багатьох причин соціально-політичного й культурного характеру національна приналежність українця стає мало не предметом його сорому [5]».

Поет знав, який тернистий шлях йому судився, але не прагнув «сховатися од долі». Як згадував письменник Юрій Покальчук, у розмові з ним Василь сказав одного разу: «Я просто інакше вже не можу! І жити не можу спокійно, і не зможу! Я знаю, що за мною одного разу прийдуть, знаю свою долю, але я відчуваю, що мушу її пережити саме ось так! [3]».

Отже, Василь Стус не міг мовчати про національну духовну катастрофу, про тотальне нівелювання людських цінностей, про конформізм і непорядність. «То був чоловік, який говорив і писав за будь-яких обставин

ясно, як перед Богом, і платив за це життям», – так характеризує В. Стуса український літературний критик, філософ, політв'язень радянського режиму Євген Сверстюк [2].

Сьогодні Україна продовжує боротьбу за власну незалежність, за право зберегти свою мову і культуру. Це нелегка боротьба, ціною якої є людські життя. І доля Василя Стуса, його творчість і боротьба, принциповість і безкомпромісність як поета і громадянина є для нас яскравими прикладами найвищого служіння Батьківщині, правді, люду.

Література:

1. Бабенко Л.Л. Витоки опозиційних настроїв Василя Стуса. *Література та культура Полісся*. 2012. Вип. 71. С. 104-109.
2. Сверстюк Є. Василь Стус – летюча зірка української літератури // Правда полинова. К., 2009. С. 16-23.
3. Смоліна О. Життя як творчість (вечір-меморат до 70-річчя від дня народження Василя Семеновича Стуса). <http://lib.kherson.ua/majster7-6.htm>
4. Стус В.С. Дещо з думок наших попередників. Про національне питання в Україні та про її сьогодинішнє буття // *Історія Української культури* : зб. матеріалів і док. К., 2000. С. 457-458.
5. Стус В.С. Лист поета В. Стуса першому секретареві ЦК КП України П.Ю. Шелесту // *Історія Української культури* : зб. матеріалів і док. К., 2000. С. 458-461.
6. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість. К., 2005. 368 с.

Кучук А.О.

**Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана**

ОБРАЗ УКРАЇНИ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ МИХАЙЛА ПРОНЧЕНКА

Михайло Пронченко – справжній українець, патріот, син свого народу. Він є втіленням незламної боротьби проти будь-якої імперської окупаційної влади, тоталітарної системи. А всяка злочинна влада стає такою вже від самого початку загарбання чужих, нерідних їй землі та народу. Така влада одразу починає відчувати небезпеку для себе з боку представників корінного народу, що не приховують своєї щирої любові до рідної культури і традицій. Саме тому Михайло Пронченко одночасно був визнаний ворогом, як з боку Московської, так і з боку Німецької імперії. Всі загарбники, всі імперії завжди боялись рідної культури корінного народу, а тому намагалися негайно знищити найкращих представників інтелігенції, лідерів і провідників нації.

Дослідженням творчості Михайла Пронченка займалися: Костюк Н.Г. «Ономастичні дослідження Михайла Пронченка на Криворіжжі» (2011);

Чабан М. «Минуло 100 років від дня народження відомого криворізького поета Михайла Пронченка» (2014). Та поза їх увагою залишилася тема: «Образ України в поетичній творчості М. Пронченка». Це і є мета нашого дослідження.

Виростаючи на землях колишньої запорозької вольниці, Михайло Пронченко замолоду був закоханий в козацьку історію, її дослідників. Знайомство з героїчною минувшиною ріднокраю дуже багато важило для формування його національної самосвідомості. З дитячих років обійшов він всі історичні місця степового краю, що пов'язані зі славетним Військом Запорозьким – Хортиця, Жовті Води, Микитин Ріг, село Покровське, Чортмлик. «Хотілося мені бачити запорізьких лицарів нашої землі, знаходив я уламки запорізьких пістолетів та шабель, хотілося бачити бодай маленьку річ, що була в руках овіяних вічною славою лицарів України, незабутніх січовиків [1]».

Неймовірна любов до козацької України, що пронизувала душу поета, вилилася у проникливі ліричні рядки поезії, які пронизані величним духом часу:

*І в своїй хаті соколино
Брати братаються – дивись,
Моя хороша Україно,
Що будеш вільна, як колись!
(«Україні»)*

У чому тільки не звинувачували поета – і в нескромності як редактора, і в манії величності, і в його статтях і віршах, що не відповідають настановам радянської доби. Відомо, що Михайла Пронченка було заарештовано 1932 року за звинуваченнями в українському буржуазному націоналізмі. У 1933 році його було засуджено до п'яти років концтаборів. Заслання він відбував на Далекому Сході. Але в таборах продовжував писати вірші. У цей час Михайло Пронченко познайомився з Іваном Багряним, який присвятив йому повість «Розгром» 1948 року. Із заслання Михайло Пронченко повернувся напередодні війни, наприкінці 1939 року, проте влаштуватися на роботу було дуже важко, оскільки мав судимість. Перед зайняттям Кривого Рогу німцями він десять днів переховувався в плавнях, рятуючись від «зачисток» неблагонадійних підрозділами НКВД. Після приходу німців Михайлу Пронченкові вдалося все ж таки працевлаштуватися редактором газети «Дзвін», у якій публікувались твори українських письменників і поетів, авторські вірші, нариси з історії України, спогади відомих українських діячів. У листопаді 1941 року у Кривому Розі вийшла збірка його віршів «Кобза», що ідейно споріднена з поетичною збіркою «Кобзар» Т. Шевченка. Проте вже в кінці 1941 року його було звільнено з посади редактора, а у січні 1942 року заарештовано. 11 лютого 1942 року разом з іншими працівниками редакції газети «Дзвін» було страчено. Німецькою окупаційною владою було також

знищено майже весь тираж збірки «Кобза». Коли до Кривого Рогу повернулись комуністи – вони продовжували пошуки і знищення тієї невеличкої збірки віршів «Кобза» (25 віршів і уривків з поем), яку Михайло Пронченко встиг видати у 1941 році, поки радянська влада була відсутня на криворізькій землі. Таким чином, пройшовши через голодомори і репресії більшовицького режиму, поет загинув від німецької кулі, був розстріляний нацистами у лютому 1942 року разом з його криворізькими товаришами по націоналістичному підпіллю: Сергієм Шерстюком, Іваном Потапенком і Ганкою Максимець. Так трагічно склалася доля провісника української незалежності, що опинився між жорнами двох найжорстокіших в історії імперських режимів – російського більшовизму і німецького нацизму.

За своє коротке, але напрочуд насичене життя (32 роки) Михайло Пронченко звичайно багато не встиг зробити, та було в ньому найголовніше – велика любов до України та боротьба за омріяну багатьма поколіннями українців незалежність рідної землі. За що й віддав найдорожче – своє життя.

Михайло Пронченко є, безумовно, знаковою фігурою в історії не тільки літературного краєзнавства Криворіжжя, а й усїєї української довоєнної літератури. Адже, як зазначав дослідник його творчості М. Чабан, «важко знайти в радянській підцензурній літературній спадщині цього періоду таке відкрите, гаряче і пристрасне бажання побачити Україну вільною, яке висловив у своїх віршах. *«Моя поезія сумна! Моя згвалтована Вкраїна!»* – з гіркотою писав поет в одному зі своїх віршів, виданих в Кривому Розі вже в період німецької окупації окремою збіркою «Кобза» [1].

Михайло Пронченко – один з небагатьох українських художників слова, який в той час наважився відтворити Україну часів радянської колективізації на селі. Так, у поезії «Забирали останню зернину» детально відтворені події голодомору 1932 – 1933 років:

В хаті – дітки, а батька немає.

І нема повороту йому...

Комсомолец мішок підіймає

І несе, як життя, у нітьму.

(«Україна в сльозах утопала»)

Отже, Україна в поетичних творах Михайла Пронченка – це не лише мальовничий край з казковими пейзажами та неймовірно доброзичливими людьми, який багато років знаходився під гнітом різних імперій. Це є незалежна самодостатня держава, за яку не одне покоління боролосся – виборювало право на її існування, що і наразі є найголовнішою метою та мрією українців.

На жаль, Михайло Пронченко пішов з життя, коли Україна палала в огні, але його палке бажання і тверде переконання, що рано чи пізно вона таки скине ярмо і стане вільною, були не даремними. Сьогодні незалежну Українську Державу ми таки маємо. Але на неї знову зазіхає кривава

недоімперія, яка, за поетичними висловами Михайла Пронченка, не раз ішла на нас ордою і «в сутані чорній і кривавій ішов московський Чингіс-Хан». І знову ллється кров, і «від наруги, від туги лютої і бід» знову никне українське дерево життя. Але дає йому сили і снаги одвічна енергія боротьби, з якою кращі сини України борються по-козацьки, «щоб неволю навів повалить» і щоб «розбивши облуди кайдани, заспівали ми вільно пісні».

Література:

1. Чабан М. Минуло 100 років від дня народження відомого криворізького поета Михайла Пронченка. <https://gorod.dp.ua/news/95323>

Лаврут О.О.

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ТА РОДИНИ: ДОСВІД 1980 – ПОЧАТКУ 1990-Х РОКІВ

1980 – початок 1990-х років характеризувався різними процесами. Це був період кінця кризи радянської системи, перебудови, розпаду СРСР і становлення на пострадянському просторі незалежних держав. Відбувався перегляд цінностей. Вагому роль при цьому відіграла сім'я. У другій половині 1980 – початку 1990-х років змінили акценти у взаємодії з батьками. Гуманітаризація та повернення до народної спадщини відгукнулися і у цій сфері суспільної діяльності.

У рубриці «Сімейна педагогіка» газети «Радянська освіта» піднімали теми душевної щедрості, турботи, любові до найближчих, найрідніших людей [2; 3]. Практикували і домашні завдання батькам, прохаючи їх продемонструвати і розповісти про сімейні реліквії, традиції тощо [5]. У періодичних виданнях читачів знайомили із українським фольклором, в тому числі, в контексті взаємостосунків у сім'ях. Друкували легенди, перекази, різні бувальщини із різних регіонів. До уваги – історія, яку розповіла Марія Семенівна Охріменко від свого діда ще до Другої світової війни. Була собі сім'я, у якій жила старенька бабуся. Одного разу до сина звернувся батько із проханням підготувати візок для неї. Хлопець запитав: «Куди ми, тату?», – на що останній відповів: «До старого шахтного обвалу, бо яка від старої користь, коли тільки сидить, молочко попиває, а робити вже нічого не ладна...». Вони підійшли до шахтного шурфу (а було це на Криворізьких рудниках), і батько тихенько пустив возика. Син закричав: «Що ви наробили, тату? Навіщо і возика кинули? А коли прийде час, на чому тоді я вас відвезу на звалище!». Автор продовжував: «Батько подивився на сина й наче прокинувся, ніби полуда з очей спала, гірко заплакав, аж затрясся, і поліз до ями – витягати матір, а заодно і возика...». Так, увагу читачів звертали на

силу притчі про обов'язок дітей перед батьками й про виховання поваги до людей похилого віку.

У іншій казці-легенді, записаній на Криворіжжі від Олега Васильовича Борозни, йшла розповідь про те, що у давні часи на місця, де мешкали слов'янські племена, напали суховії, чорний мор пробіг, що вже й жити нічим було. Тому захвилювалася молодь: навіщо нам старці? Не сіяли, не полювали, останнє від малих дітей віддавали їм. Вирішили усіх до Зміїного урвища покидати, повиносили своїх бабусь і дідусів. Але у племенах достатку більше не стало, порядку не додалось, щастя не з'явилося. Проте у одній сім'ї Добряченків старший син не зробив те, що інші. І батько цього Мирослава порадив навчити племена уникати збройної зустрічі з кочівниками, спрямувавши потік ворогів у Голий Край, де несподівано вдаривши із засідки, подолати непроханих завойовників, де і загинули основні загони кочівників. А хто врятувався, той біг і кричав: «Карачун», що означало «чорна смерть». З тих пір і місцевість назвали «Карачуни».

Другого разу батько сказав Мирославі, що буде скоро засуха і необхідно порадити людям, щоб ті прорили канали від ріки до Крутої балки і наповнити її водою. А люди думали, що це Мирослав сам до цього додумався. Коли вони у нього запитали, то він сказав, що не зганьбив себе та свого батька. Захвилювалися усі, адже несправедливо віднесли до власних батьків, бабусь та дідусів. І зробили із того батька Мирослава свого старійшину. Вважається, що з тих пір у слов'ян ніколи не підводиться рука на старих. Проте трапляються й інші випадки, коли діти віддавали власних батьків до «державного закутку для убогих», пояснюючи вчинок тим, що старі доглянуті. Можна навести чудовий приклад із життя африканських племен, коли ті знали свій родовід аж до чотирнадцятого коліна [4].

Заступник директора Грукської середньої школи Охтирського району Сумської області В. Лавріненко, яка була і вчителем української філології, запропонувала шестикласникам провести родинний урок, що зустріли оплесками. Запитання планували ставити татові, а завдання мала виконати мама, і подивитися, чи співпадали відповіді. Діти зраділи, говорячи, що нехай батьки побудуть на їхньому місці – як воно – вчити, знати, відповідати! Але потім трохи принішкли, бо знали, що батьки мало часу проводили з ними, особливо татусі, хіба що трохи побігають, пограють у футбол. Все ж, діти готувалися. Вони прикрасили столи слясними виробами, приготували страву української національної кухні, ділячись рецептами із присутніми та мали підготувати українську народну пісню, думу, колядку, щедрівку, танець або зінценізувати народну казку. Діти разом з батьками вдома почали випилювати, витинати, випалювати, розписувати, малювати, в'язати, гортали бабусині записники з рецептами, навідувалися у гості, співали, зачували напам'ять. Рипіли двері сільської бібліотеки, а вдома біля книжкових полиць

могли зіткнутися відразу всі члени сім'ї. Заклопотані тата і мами уважніше, ніж будь коли, цікавилися шкільною програмою з літератури.

Свято відбувалося в «Остаповій криниці» – етнографічному куточку з дерев'яним будиночком, змайстрованим народними умільцями на честь 100-річчя з дня народження їх земляка Остапа Вишні. У світлиці – піч, розмальована півниками, різьблені столи та лавиці. Шестикласники вітали гостей:

*«Я з того краю, де дубки і люди мужні, коренасті,
Де поле пахне до глибин ласкавим небом голубим...
Блакитний Псел, Сула ясна колишуть вигуки чайні.*

Цей щедрий край – то Сумщина, вишнева гілка України».

Учні читали вірші, просячи вболівальників їх продовжити: «Гече вода із-за гаю...», «І золотої і дорогої...», «Сонце заходить, гори чорніють...», «Сім'я вечерея коло хати...», «І мене в сім'ї великій...». Вгадували Івасика Телесика, Язикату Хвеську, Марусю Богуславку... «А на столах аж дух забивали вареники, гречаники, галушки, пампушки з часником, домашня ковбаса, узвар, хліб [2]».

Про турботу старших до менших та недоліки виховання молодшого покоління свідчить такий твір:

*Хитрий онук
До бабусі у село
Онучок приїхав.*

*Йї – мов сонце розцвіло –
Є старій потіха.*

Водить тут його і там – все щоб показати...

– Хочеш, каченятко дам?

Можеш вибирати!

– Ні, нехай у вас росте, –

Вставив той в балачку,

– А під осінь віддасте

Вже готову качку.

І додав він до цих слів:

– Можу й всі забрати.

Ви ж, бабусю, без зубів –

Чим же їх жувати? [1].

У кожного покоління є власні цінності: особистого життя, суспільні, державні тощо. Ставлення до значущих речей чи людей можна спостерігати у народному гуморі:

«Батько запитує сина-школяра, який дивиться телевізор:

– Ти вже сьогодні що-небудь читав?

– Так, тату, телепрограму».

Отже, сім'я продовжувала відігравати значну роль у житті дитини. Саме вона формувала світогляд дитини, її прагнення та майбутнє. У 1980 – початку 1990-х років співпраця загальноосвітньої школи колишньої Української РСР із закладом освіти сприяла відродженню українських національних традицій: дітей долучали до минулої спадщини через бесіди, життєві приклади, народний фольклор.

Література:

1. Калениченко І. Хитрий онук. *Радянська освіта*. 30 березня 1990 р. С. 5.
2. Лаврінченко В. Родинний урок. *Радянська освіта*. 20 березня 1990 р. С. 3.
3. Майданник С. Квіти чи їх зображення? *Радянська освіта*. 5 липня 1985 р. С. 5.
4. Федоренко Д. Візок для тата. *Радянська освіта*. 16 жовтня 1990 р. С. 3.
5. Шануймо матір. *Радянська освіта*. 3 липня 1990 р. С. 3.

Лисенко В.С.

Криворізький державний комерційно-економічний технікум

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕРНОЇ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОГО П'ЄМОНТУ В УМОВАХ ІНКОРПОРАЦІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ДО ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У ДЕРЖАВНО-СОБОРНИЦЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ

На трактування Східної Галичини як оплоту українства у міжвоєнний час з усією силою позначились поразка національно-визвольних змагань, втрата української державності, збройна окупація Польщею західноукраїнських земель та подальша її політика щодо українського населення. Ігноруючи міжнародні домовленості, польські власті на початку 20-х років спрямували свої зусилля на знищення будь-яких ознак національної суверенності галицьких українців, придушення їх національно-визвольного руху, ліквідацію громадських та культурних інституцій, перетворення захоплених земель в інтегральну частину польської держави.

Українська суспільно-політична думка Східної України міжвоєнного періоду була представлена повним спектром ідеологічних течій: комунізмом, соціалізмом і соціал-демократією, націонал-демократією (лібералізмом), консерватизмом, націоналізмом. Зважаючи на колоніальне становище українського народу, в наукових концепціях мислителів та в діяльності українських організацій важливе значення відводилося обґрунтуванню месіанської візії Східної Галичини під час боротьби за національне визволення та визначення краю як оплоту українства [1].

Розвиток української політичної думки на протязі 20-х і 30-х років ХХ ст. тісно переплітається з постаттю Дмитра Донцова та його ідеями. У цей важливий і трагічний своїми наслідками історичний період українського

національного життя Дмитро Донцов відіграв особливу роль: він зумів опанувати своїми ідейними впливами досить широкі кола українського суспільства, поширивши серед нього свою ідеологію «чинного націоналізму».

Аналізуючи думки Д. Андрієвського, можна дійти висновку, що він мало розумівся на особливостях проведення внутрішньої політики у країні та не розумів історичного досвіду європейської політичної традиції. Говорячи про Україну, автор у першу чергу цікавився Західною Україною, він не мав жодних знань про Радянську Україну [3].

Серед основоположників державно-соборницьких ідей чільне місце займає концепція націоналізму Степана Ленкавського. У своїй основній праці «Український націоналізм» він розкрив історію формування, становлення та розвитку націоналістичної ідеології. Велику увагу присвятив історії політичної думки Галичини 20-30-х років ХХ ст. Він обґрунтував власну концепцію політики Галицької України на підставі трьох основних рис ментальності галицьких українців – консерватизму, легалізму і лоялізму.

Творчість Матвія Стахівіва займає чільне місце в обґрунтуванні Східної Галичини як оплоту українства. Він залишив чималу кількість науково-публіцистичних праць з історії Західної України, у яких висвітлював питання партійних суперечок, економічних та національних основ.

Література:

1. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: проблеми польсько-українських стосунків. Львів, 2000. 416 с.
2. Сухий О.М. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ – початку ХХ ст. Львів, 1997. 204 с.
3. Сухий О.М. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ – початку ХХ ст. 2-ге видання, доповнене. Львів, 1999. 226 с.

Лунгу Д.І.
Донецький юридичний інститут МВС України

ЖИТТЯ ТА ІДЕЇ ДМИТРА ДОНЦОВА

Дмитро Донцов – видатний мислитель України, теоретик та ідеолог українського націоналізму. Його фундаментальна праця «Націоналізм» стає своєрідною «Біблією» для сотень і тисяч українських патріотів. Він пише: «України, якої прагнемо, ще нема, але ми можемо створити її в нашій душі. Українці без ілюзій усвідомлюють, що попри Декларації та Акти, ми живемо в окупованій ментально чужим елементом нашій Батьківщині. І те, що вона наша, а не їхня, – повинні відчувати ми і вони... поки ми не виплекаємо в собі пристрасного бажання створити свій власний світ з зовнішнього хаосу, поки

«малоросійську» ніжність не заступить у нас зачіпна любов посідання, поки теореми – не стануть аксіомами, догмами, «соромливість» – не обернеться в «брутальність», а безхребетне «народолюбство» – в агресивний націоналізм, – доти не стане Україна нацією [4]».

Ігор Загребельний констатує: «Ще в 1920-х роках Донцов підняв гасло традиціоналізму. Немає сенсу заперечувати, що спочатку донцовське розуміння поняття «традиція» було досить далеким від генонівського і нерідко стосувалося форми, а не змісту. Та згодом Донцов почав апелювати саме до сутнісних елементів європейської (християнської) Традиції: до ідеї ієрархічного, станового суспільства, до пов'язаної з існуванням такого суспільства ідеї провідної верстви, до ідеї примату релігії над політикою, до ідеї аскетизму і служіння вищим, трансцендентним цілям тощо [1]».

В українському суспільстві ідеї Дмитра Донцова розлетілися блискавично. Від пустопорожньої балаканини про звільнення від імперії, яка мала найбільшу в світі армію, належало переходити до справ. Тож нікого не здивував факт, що першим головою Союзу Визволення України (СВУ), заснованого 4 серпня 1914 р., ще до початку Першої світової війни став Дмитро Донцов. Не майбутній безстрашний полковник Євген Коновалець, не теоретик і практик національної фізичної культури, організатор сокільсько-січового руху Іван Боберський, не виконавець вбивства у Львові галицького намісника Анджея Потоцького, прибічник політичного терору Мирослав Січинський, а саме 31-річний правник. Це безцінний показник того, що Україна прагнула мирним шляхом здобути волю [2].

Його постать є однією з найбільш суперечливих з-поміж ключових в історії України ХХ століття. Адже його погляди еволюціонували від соціал-демократії до націоналізму. Він наголошував на духовному відокремленні України від Росії, культуру якої вважав споконвічно антиіндивідуальною, азійською. Своїм головним завданням вважав виховання активної провідної верстви української нації, особливі надії покладаючи на молодь. «Коли Україна хоче вийти зі стану провінції, мусить витворити в собі... велику всеобіймаючу ідею, ідею опанування духовної, економічної і політичної нації. Без такої ідеї ми лишимося нацією уярмленою, провінцією, народом, що житиме роздвоєною душею, не в стані витворити збірної волі; народом «конвульсійних вибухів», народом без пафосу, сателітом сильніших; парією, верствою, навіть у себе вдома невільником не лише політичним, але й духовним і соціальним [3]». Такою ідеєю може стати «лише тільки національна ідея, щоб гляділа в майбутнє і мала відвагу скорити собі свій світ [3]».

Дмитро Донцов постійно застерігає українських політиків від захоплення соціалістичними ідеями, що надходять з передреволюційної Росії. «Рівність рабів перед сильним володарем і паном, – пише він після подій революції 1917 року, – уходила за рівноправність вільних громадян, і

легенда про «демократичну Росію» робила формальне спустошення серед вульгарно думаючої маси. До того прилучалася нова легенда – про Росію – носительку політичного і суспільного поступу. Імпульсивна гра сил у варварській, неукермованій суспільності, природній вибух незадоволення у деспотично правленім краю – бралося за прояву колосальної духовної енергії, безладне шамотання зламаною деспотичною хворобою організму – за ознаку його відпорности й великої життєвої сили». До речі, намальовану Дмитром Донцовим картину ми фактично можемо спостерігати й сьогодні.

Первинною, головною метою є створення європейської української нації. Відкидаючи популярні в кінці XIX – початку XX ст. ідеї федералізму чи автономії як у складі Польщі, так і в складі Росії, Дмитро Донцов закликає до орієнтації на загальноєвропейські цінності, до боротьби й опору імперському націоналізму Росії та шовінізму Польщі, проти засилля чужих ідей та ідеалів. Його перу належить чимало творів: «Хрестом і Мечем», «За який провід?», «Росія чи Європа», «Клич доби», «Московська отрута» та багато інших. Його статті друкують в популярних часописах: «Шлях перемоги», «Гомін України», «Визвольний шлях», «Вісник ООЧСУ», «Америка». Всі вони формують «людину донцовського типу», людину, яку веде по життю любов до України.

Багато років Дмитро Донцов видає Літературно-науковий вісник – журнал, який об'єднує кращих українських літераторів, включно з емігрантами. Сам мислитель назавжди залишає Україну в 1939 році. Його погляди стають ідейною платформою Організації українських націоналістів, а деякі думки сьогодні здаються геополітичним пророцтвом. Так, він застерігає Західну Європу від прагнення Росії до світового панування, вважаючи, що відокремлення України від Росії та підтримка її Заходом може зупинити цей процес.

Одже, на початку XX століття Дмитро Донцов піднімає гасло традиціоналізму та націоналізму, незалежності української нації. Його постать є однією з найбільш суперечливих з-поміж ключових в історії України XX століття. Він застерігає українських політиків від більшовизму, що надходить з Росії, проголошує незалежність. Погляди й ідеї Дмитра Донцова актуальні і зараз, він ще на початку XX століття застерігає українців від ворожих намірів Росії, які ми бачимо сьогодні.

Література:

1. Дмитро Донцов – основоположник інтегрального українського націоналізму. <https://pravvysektor.info/poglyvad/dmytro-doncov-osnovopolozhnyk-integralnogo-ukrayinskogo-nacionalizmu>
2. Дмитро Донцов. Очолена нація. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2670336-dmitro-doncov-1-ocolena-nacia.html>

3. Дмитро Донцов: «України, якої прагнемо, ще нема». <https://ukrainianpeople.us/дмитро-донцов-україни-якої-прагнемо/>
4. Ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов повертається. <http://www.golos.com.ua/article/312937>

Максименко О.В.
Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

ПОСТАТЬ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЩОДЕННИКОВИХ ЗАПИСІВ

Володимир Дрозд – відомий український письменник, журналіст, редактор, який належить до плеяди українських шістдесятників.

Щоденник із коментарями Володимира Дрозда «Бог, люди і я» об'єктивно розкриває реалії життя письменника, концентруючи увагу читача на постаті автора, його життєвій та світоглядній позиціях, відтворенні низки подій та водночас елементів аналізу написаного.

Використання автором багатоплановості оповіді виявляється в компонованні документального матеріалу, у встановленні часопросторових відношень: реального відображення подій у житті письменника та його коментарі.

Автор здійснює на основі першоджерела утворення нових художньо-документальних повідомлень, які можна назвати «розширеним гіпертекстовим автокоментарем, який, відштовхуючись від інших текстів, максимально широко й різнобічно розкриває життєві реалії. Як наслідок, «для інтерпретатора слова стають текстами, які треба зламати, щоб зміг віднайти повністю прихований за ними смисл [3, с.393]».

Володимир Дрозд відтворює низку мотивів, проблем, які складають змістове наповнення твору письменника. Автор проголошує ідеї шістдесятництва: «Попри все, я вірю в людство, вірю в майбутнє свого народу і знаю: у наступних поколіннях прийдуть знову ті, хто настирно, уперто, пристрасно дошукуватиметься істин, хай і ілюзійних, як шукали їх ми, так звані – шістдесятники... [2, с.94]». Авторські уявлення про державний статус України як європейської держави сконцентровано в «Блокноті 1959 року».

У записках Володимир Дрозд аналізує літературний процес, тематичну та жанрову своєрідність творів. Письменник звертається до творів українського письменства: «... сиджу, читаю Тарасів вступ до «Гайдамаків» і думаю: «Рідна моя, рідна Україна. Забута, занехаяна, усі цураються тебе. А яка ж ти чудова, моя Роксолано! Наді мною – дуби шумлять, а поруч ген-ген – хвилячки грають...» [2, с.104]».

Ідейна позиція митця-шістдесятника щодо тоталітарного суспільства: нівелювання особистості, психологічне зомбування людей та їхнє переродження під тиском системи, суперечила принципам радянської влади. Цей період життя відображений у щоденнику: «А каральна машина держави це уміла робити, як засвідчили події наступних років, непогано. З мого покоління я чи не найперший відчув її силу – і у відділенні для «ідіотів» знаменитої Павлівки, і на військових плацах Забайкалля, і в добре відрегульованому армійському пресові на околиці Чернігова... [2, с.112]».

У діарії Володимира Дрозда проаналізовано загальнолюдські проблеми моральних та духовних цінностей особистості. Існує своєрідна авторська настанова – «щось справжнє створити в мистецтві», максимальне наближення до життя з метою донесення правди. Щоденник покликаний відтворювати думки автора: «... звісно, щоденник не повинен навіть нагадувати того поверхового переліку фактів і настроїв [2, с.101]».

Елементи антропоцентричності потрактовуються в авторських коментарях письменника, зокрема, у відображенні його поглядів на місце людини у світі: «... Устремління до чогось високого, прекрасного і звичайнісінькі лінощі. Тільки так можна і треба аналізувати людину. Людина саму себе тримає у ланцюгах характеру, звичок, поверхових уявлень про себе і світ тощо. Цікава властивість мого характеру – бачити душу живу у кожній речі... [2, с.109]».

Володимир Дрозд надає великого значення освіті та самовдосконаленню особистості, її «духовній висоті та духовному зросту». Щоденник об'єктивно фіксує етапи літературної праці письменника. Ставлення автора до написаного стає вагомим чинником до композиційної побудови твору. Авторський коментар реалізує задум письменника заглибитись у просторі чинники подій та фактів, дозволити реципієнтові пізнати внутрішній світ прозаїка та його власне «Я».

Процес дослідження власної особистості вибудовує «філософію «Я», що репрезентує результати письменницького пошуку. Його сутність полягає в розумінні власного особистісного «Я», яке виступає носієм духовних цінностей. За Й.-Г. Фіхте, «Я» – абсолютне творче начало, яке покладає основу «усього сущого і самого себе». Це центральне поняття філософської системи, яке залежить від рівня розвитку моральної самосвідомості та ступеня духовної зрілості. Володимир Дрозд створює теорію розуміння зазначеного філософського поняття: «... філософія розпочинається з приходом у світ твого «Я» і з ним залишає цей світ. «Я» приходить на голий, пустельний острів і будує його. І кожен із нас будує власний острів за своїм індивідуальним проектом. Філософія «Я» нікого не закликає у збудований дім. Філософія «Я» – це лише дитячий конструктор, дерев'яні кубики, із яких кожен будує, як він бачить і відчуває. Філософія «Я» – філософія для усіх, а не для вибраних [2, с.105]». Аналізуючи наслідки

діяльності сучасної людини, письменник доходить висновків щодо глобальної деморалізації суспільства: «Безперервне зростання злочинності, девальвація (знецінення) вироблених протягом тисячоліть демократичних засад, моральних критеріїв – і як наслідок – знецінення, виродження людської особистості – свідчать про найбільшу із небезпек, яка коли-небудь загрожувала людству [2, с.106]». Автор наголошує на існуванні світу з відтінком «двоїстості», побудований на протистоянні суперечностей, «вічна боротьба двох кольорів у людській душі – чорного і світлого». Особливого значення Володимир Дрозд надає оптимістичному сприйняттю життя, що ґрунтується на пізнанні природи, навколишнього світу та її впливу на людську свідомість та подальше вдосконалення духовного розвитку. Г. Лейбніц асоціював оптимізм з найважливішою рисою людини і людського життя, уважаючи, що ми живемо в «найкращому зі всіх можливих світів».

Сенс людського буття автор убаचाє в щохвилинному щасті. Усвідомлення та сприйняття кожної щасливої, але невловимої миті життя, яка так швидко зникає, особливо, коли «витрачаєш себе на дрібниці [1, с.107]». Динамічний рух життя виховує в людині постійне прагнення щастя, іноді навіть не відчуваючи його присутності, або при звичайстві до щастя, перестає відчувати себе щасливою людиною та прагне більшого. Щастя, згідно з трактуванням автора, – часопросторова категорія між минулим та майбутнім. «Але щастя людське невічне, то ж насолоджуйся, пий цю мить. Але уже немає сили глибше, гостріше і довше відчувати, і починаєш розуміти, що можливості людини обмежені навіть для відчуття нею щастя. Найгостріше відчуваєш щастя на часовій віддалі: щастя минуле або щастя майбутнє [2, с.107]».

Позитивна позиція автора систематично переплітається з песимістичними мотивами щодо створення вітчизняного «літературного цеху»: «Без великих попередників навряд чи може бути великий художник сучасності. Література, на жаль, – це естафета. Нам ще далеко до рекордів і лаврових вінків. Ми – лише сходинка до майбутніх поколінь... [2, с.111]».

Щоденник автор іменує «калейдоскопом днів», констатує, що ведення щоденника було не систематичним, а, навпаки, хаотичним: «... щоденники свої я вів дуже нерегулярно, періодами, ніби щось «находило на мене» [2, с.116]».

Щоденники різних років із авторськими коментарями Володимира Дрозда створені як мистецьке поєднання особистих, літературних та суспільних подій письменника. Володимир Дрозд виокремлює роль митця в суспільстві та його авторську позицію: «Найдужча і найпевніша влада між людьми – влада письменника, митця. Він судія поколінь, він – голос Бога на землі, він уособлює свій земний час для тих, хто прийде на Землю потім. За умови, звичайно, великого таланту і великої душі... [2, с.116]». Формується концепція особистості автора: «виявляється, що мемуарист з усіма своїми

крайнощами, перебільшеннями, болісними роздумами, стражданнями, гострими оцінками і є цінним для нащадків у своїй самодостатній сутності [1]».

Написання щоденника з авторським коментарем підкреслює щирість та відкритість автора, допомагає зосередитися на найважливіших фактах життєвого екскурсу письменника.

Отже, авторські коментарі характеризують щоденник Володимира Дрозда «Бог, люди і я» як вдалу авторську спробу не лише детального фіксування подій, а й щоденного, іноді щохвилинного авторського світосприйняття, нової біографічної інформації, спогадів, важливих деталей. Авторський задум реалізується за допомогою використання достовірних життєвих фактів. Назва щоденника «Бог, люди і я» вибудовує його структуру та ідейну позицію письменника. Особистість автора є вирішальним компонентом твору, що доповнюється його релігійними поглядами та поєднується з різноманітними образами пересічних особистостей – «людей», які, у свою чергу, дозволяють реципієнтові сприймати й аналізувати життєві факти та досягати повноти написаного за допомогою авторського коментаря.

Література:

1. Галич О. Теорія літератури. К., 2008. 488 с.
2. Дрозд В. Бог, люди і я. Щоденники різних років із коментарями. *Київ*. 2003. № 1. С. 93-114.
3. Медоренко О.М. Співвідношення аспектів документального та художнього в жанрі сучасного автокоментаря кін. ХХ – поч. ХІХ ст. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. 11 (198). С. 240-247.

Маргулов А.Х.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ІСТОРІЯ ЗАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ: ЕФЕКТИВНІ ІНФРАСТРУКТУРНІ ТА РЕІНТЕГРАЦІЙНІ РІШЕННЯ

Війна на сході поставила перед нашою державою комплекс складних питань. Актуальним серед них є способи інтеграції цих територій у державний соціально-гуманітарний простір. Шляхи вирішення пропонуються різні, розглядаючи існуючий світовий досвід у вирішенні схожих конфліктів.

Історія заселення Донбасу може підштовхнути нас до пошуку шляхів вирішення реінтеграційних процесів. Активним етапом заселення Донбасу можна визначити 1861 рік. У цей період почався активний етап освоєння промислового потенціалу регіону. З цим було пов'язано великі переселенські хвилі, які в декілька разів збільшили чисельність місцевого населення. Промисловий розвиток та залучення в цей процес збільшеної кількості

населення призвели до активного розвитку місцевої соціально-економічної інфраструктури. На кінець століття тут з'являється низка промислових селищ, які динамічно зростали [1, с.19].

Фундаторами таких змін була держава, яка роздавала економічно вигідні концесії, вітчизняні та іноземні підприємці. Кожен мав свій зиск. Держава залучала існуючі нові технології, фахівців та розбудовувала вкрай важливий для себе промисловий регіон без зайвих капіталовкладень. Підприємці отримали можливість заробітку в умовах трансформації світової економіки.

Такий інтерес до регіону спричинив активний розвиток внутрішньої інфраструктури: заклади освіти, медичні та фінансові установи, адміністративні [2, с.36-40]. У 1861 – 1917 роках поступово прискорюються урбанізаційні процеси, що проходили у Донецькому регіоні. Зростання промисловості призвело до появи значної кількості робітничих поселень, селищ та містечок. Процес їх зростання, розширення і облаштування, набуття ними статусу міст, утвердження міського способу життя і є головними ознаками урбанізації.

Звільнення селян від кріпацької залежності та обезземелення їх значної маси призвело до зростання безробіття на селі і пошуку альтернативних засобів існування. Саме вони, позбавлені можливості працювати та «годуватися на землі», і поповнили робітниче населення регіону. Спрямування державної політики разом із дією промисловців і підприємців позбавляли «новоспечених» робітників можливості повернутися на село. Діти робітників майже обов'язково теж ставали робітниками. Так утворювались цілі робітничі спадкові династії.

Історія заселення регіону наочно демонструє ефективність економічних моделей у справі вирішення інфраструктурних питань. Так само це є прикладом плідної кооперації із боку держави, вітчизняних та іноземних підприємців. Намагаючись побудувати моделі реінтеграції окремих регіонів Донецької та Луганської областей, нам не слід забувати історичні реалії та історичні практики. Нам здається, що одним з ефективних способів реінтеграції є ефективний економічний розвиток регіону.

Література:

1. Гайдук В.А., Ляшенко В.Г., Мозговий В.І., Навка І.П. Юз і Юзівка. Донецьк, 2000. 320 с.
2. Однодневная перепись начальных школ в Империи, произведенная 18 января 1911 г. Вып. 4. Ч. 1. Одесский учебный округ. Губернии: Бессарабская, Таврическая, Херсонская и Екатеринославская. Петроград, 1914. 93 с.

T.G. SHEVCHENKO – OUTSTANDING DEFENDER OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

T.G. Shevchenko entered the history of Ukrainian and world culture not only as a brilliant poet and artist, but also as a fighter for human rights and freedoms. This fact determines the relevance of the study of the problem associated with the legal and socio-political views of T. Shevchenko as a public figure and his work. Many aspects of the problem of protecting human rights and freedoms in the works of Shevchenko today attract the attention of Ukrainian society, as well as the international community, who are not indifferent to these problems.

Taras Shevchenko is a famous Ukrainian poet, prose writer, artist and public figure with a worldwide reputation. All his work is mainly devoted to the Ukrainian people, since he was always a patriot of his country.

In his works T.G. Shevchenko defended the rights of a common person, opposed his oppression by representatives of the authorities, whether it was the Russian autocracy (tsars, officials, landlords) or Ukrainian exploiters (hetmans). The interests of the working people, serf-working peasants, were close to him and understood, because he himself came out of their midst. His parents were serfs of the wealthy landowner V.V. Engelhardt.

The poet also reacted with distrust to the 18th-century French encyclopaedists, who proclaimed the beautifully sounding slogan “Freedom, Equality, and Brotherhood,” but they did practically nothing to put this slogan into practice. T.G. Shevchenko rightly reproached them for not completing the elimination of “whips, thrones, and crowns” [3].

He did not absolutize the bourgeois-republican system; he did not see in it the bright future of his homeland – Ukraine. The poet (and, in the opinion of his contemporaries, the “prophet”) saw a way out of a situation that was powerless for the people in the people’s self-government, in a public, collegial form of exercising power as a guarantee against the arbitrariness of the lords.

As a basis for the self-government of the people, T.G. Shevchenko examined public ownership and, above all, ownership of land. A change in ownership forms, which is inevitable in the transition from feudal-feudal foundations of economic life to bourgeois forms, also involves a change in labor motivation – a transition from non-economic coercion to the introduction of an economic incentive, the use of economic methods of engaging in labor. Therefore, we are already talking about private property rights.

T.G. Shevchenko showed a deep interest in the problems of legislation, while the Russian ones, sharply criticized the organization of the court and legal proceedings, the tsar’s laws, their legal interpretation as a way of oppressing the

working people. He was one of the first in Ukraine to reveal the criminal essence of legislative acts of that time: these laws, he wrote, “were written by executioners”, “there is no truth in court” [2].

The poet seeks to establish a labor democratic republic, which is for him the ideal of political power, which in its actions is guided by the “righteous law”. He again and again repeats this term in his works, understanding under it the traditional concepts of “truth”, “freedom”, “justice”. T.G. Shevchenko constantly emphasizes that the law adopted by the exploiting authorities cannot correspond to human values and cannot be “fair”. What did the poet understand by “social justice”? An analysis of his works shows that this is, first, the elimination of exploitation, the requirement of compulsory labor for all members of society, legal equality, the elimination of estate division of citizens, the even distribution of land between members of society.

However, considering the views of T.G. Shevchenko, it is necessary to take into account the features of the period in which he happened to live and create. These were the times of extreme absolutism, when in the Russian Empire there was almost no real political life [2].

One can imagine what kind of civic courage a progressive Ukrainian poet should have possessed in these difficult times, speaking as an exponent of vital popular interests, the interests of the broad masses of the population, serfs in the struggle for elementary rights. In fact, Taras Shevchenko became the first in Ukrainian literature to express such interests. Already in his early works, the poet calls for freedom (“Kobzar”, “Katerina”, “The Drowned Woman”, lyric poems), lives on the interests of his people, shares his grief and joys.

In 1841, the historical poem by Taras Shevchenko “Gaydamaki” (written in 1839 – 1841) was published. The poem is dedicated to the feudal uprising of 1768 on the Right-Bank Ukraine against the Polish gentry. In the poem T.G. Shevchenko “Gaydamaki” was praised the struggle of the broad masses of popular avengers against feudal serfdom and national oppression. The whole work is permeated with deep humanity, humanism. It is imbued with the pathos of the liberation struggle, which helped the reader to realize its modern socio-political subtext. It is no accident that in the conditions of the revolutionary situation in Russia in 1861, “Gaydamaki” was published in a Russian translation in the journal *Sovremennik* [3].

In lyrical digressions, Taras Shevchenko reminded readers that two fraternal Slavic peoples could live in peace and friendship: “live and fraternize”. In addition, in the preface to the poem “Gaydamaki” he first expressed the broad democratic idea: “Let the rye-wheat as gold is covered, the Slavic land will remain forever from sea to sea”.

Poetry of “Three Years” T.G. Shevchenko, first, is political poetry. This is a revelation of autocracy and serfdom as a system in its entire links without exception, in all aspects – state, political social, national, and moral. A

characteristic feature of political and legal views of T.G. Shevchenko is a deep rejection, condemnation of the autocracy. For him there are no “good” kings. In the poem “Dream”, which the poet himself called a comedy, he debunking sarcasm destroys the image of the king as the anointed of God on earth; in the work, “The Fool” calls him “sergeant major on the throne”. In the face of a severe reaction, T.G. Shevchenko boldly raised the question: “How long will the masters rule over seven more worlds?”. In the history of the exploiting states, he saw satraps, tyrants, kings, Caesars, emperors, who ruled, relying on the church, which sanctified arbitrariness and violence against man. In the work “Kings”, the poet reveals and strongly condemns the criminal arbitrariness of the autocracy, despotic kings.

Taras Shevchenko put a certain idealizing moment into the concept of the struggle for a national liberation idea. In particular, he talked about the future, about the prospect of the final release of the people from the networks of slavery and darkness: “Brother and brother hugged; there will be no enemy, adversary”.

He always remained a national poet, an exponent of the thoughts and aspirations of the working people, a consistent revolutionary democrat, a realist poet.

The revolutionary democrats used Shevchenko's works in the fight against tsarism, they were admired by the participants of the Polish January uprising of 1883, and they were copied by the Bulgarian revolutionaries – fighters against the Turkish yoke.

In the works of T.G. Shevchenko, along with anti-serfdom, anti-royal ideas, there is a red thread about the independence of Ukraine. All his work is permeated with boundless love for Ukraine, its people. In the poem “Will we still converge again?” Written in exile, he called on his compatriots: “Love your Ukraine, love it ... During a fierce, last grave minute pray for the gentlemen” [3].

So, in the work of T.G. Shevchenko, in his political views combined the ideas of revolutionism, democracy and independence of Ukraine. His work had a great influence on the development of liberation ideas, the national identity of the Ukrainian people, on the formation of the Ukrainian intelligentsia, capable of fighting for the ideals of social and national freedom. T.G. Shevchenko was the first in Ukrainian political philosophy to justify the inevitability and necessity of the peasant revolution, the ultimate goal of which should be the establishment of a democratic republic.

Taras Shevchenko, the world famous Ukrainian poet, dreamed of liberating Ukrainians from social and political oppression. He left his people a call to fulfill his commandment to build a prosperous and just social state in Ukraine.

References:

1. Galtsev V.A. Legislation and customs in Russia of the XVIII century. SPb., 1996. 325 p.
2. Sokurenko V.G. Socio-political views of T.G. Shevchenko. *Soviet state and law*. 1984. No. 9. P. 115-116.
3. Wreath of Russia to Kobzar: Poems of Russian poets about T.G. Shevchenko. M., 1989. 320 p.

Никифоренко А.Р.

Донецький державний університет управління

НАЦІЄТВОРЕННЯ У СОЦІАЛЬНО-ПРОЕКТНОМУ ФОРМАТІ: ДОСВІД ГАЛИЦЬКОЇ СРР

Нації є складними ментальними утвореннями, основу виникнення, функціонування, розвитку та трансформації яких становить спонтанний культурно-історичний процес. Вони – продукт певних переконань, прихильностей та взаємного визнання [1]. Осмислення й витлумачення досвіду минулого при цьому виступає також як «тло» та чинник націєтворення. Міра засвоєності «уроків історії» визначає життєздатність націй, їхню спроможність адекватно відповідати на виклики сьогодення та уникати застрягання в «глухих кутах» минулого. На жаль, Україна, як і Росія, застрягла у своєму минулому [2].

Агресія РФ проти України, власне – її соціально-проектний характер (проявами якого є: 1) раціональна стандартизація засобів досягнення поставлених цілей; 2) опора на чіткий покроковий алгоритм дій (з властивими йому етапами, операціями, процедурами) індивідуальних або корпоративних агентів [3, с.190]; 3) маскуванню під спонтанні прояви соціальної дії та активна імітація такої – стихійності, самоорганізації, народної творчості, ініціативи знизу, імпровізації, некерованості, хаотичності), подібність між інструментарієм сучасного російського вторгнення в Україну й більшовицьким досвідом підкорення України в 1917 – 1921 рр., передумовою і засобом якого виступала не лише організація «соціалістичних перетворень», а й кероване «націєтворення», – актуалізують вивчення останнього. У даній роботі характеристики такого націєтворення окреслені в регіональному – щодо території Галичини – форматі.

Нині мало хто в Україні, а тим більше – за її межами, крім фахових істориків, цікавиться державо-, соціо-, націєтворчим досвідом Галицької СРР 1920-го р. Падіння комуністичного режиму в СРСР, державне незалежнення України та пов'язана з цими подіями кардинальна зміна політико-ідеологічної та соціально-економічної кон'юнктури, потім – процеси декомунізації та євроінтеграції України позбавили зазначений досвід

практичного значення та перспективи, виступивши чинником втрати інтересу широкого загалу громадськості до нього. Дається взнаки також нетривалість (52 дні [4]), периферійність щодо територіального ядра та вторинність щодо ідеологем комунізму, локальність, але насамперед – штучність, нежиттєздатність, історична випадковість, протиприродність цього комуністичного експерименту.

В офіційному українському радянському дискурсі та історіографії другої половини 1960-х – 1980-х рр. тема державо-, соціо-, націєтворчого досвіду Галицької СРР 1920-го р. (як частини загальноукраїнського досвіду «революційних перетворень», зміст яких витлумачувався як «соціалістичне будівництво» у відповідних царинах життя, здійснюване «під керівництвом партії більшовиків» у 1917 – 1921 рр.) була однією з топових. Її розробку вели І. Гаркавенко, О. Карпенко, І. Кічий, І. Компанієць, М. Кучеров, Б. Олійник, Б. Тищик, А. Ткачук, А. Ярошенко та ін. Теоретичним фундаментом їхніх праць виступили твори В. Леніна, рішення партійних з'їздів та інші партійні документи, мовним кодом – апеляція до істини та ортодоксальність, призначенням – обґрунтування тягlosti державно-політичної традиції комуністичного панування в Галичині, меморіалізація наявного досвіду організованого «згори» перетворення суспільних відносин, елементом якого було «національне будівництво», а результатом – становлення системи «реального соціалізму».

Ґрунтовний і неупереджений аналіз історіографії, присвяченої Галицькій ССР, передумов, обставин створення більшовиками Галицької Советської Республіки, її організаційної структури, призначення, змісту діяльності та подій, пов'язаних з її кінцем, дав у середині 1980-х рр. в еміграції В. Верига. Про наслідки більшовицької окупації краю дослідник зазначає: «... переконавшись у фальшах і облуді московського типу інтернаціоналізму, населення Галичини, а зокрема молодше покоління, радо підпало під впливи ідеології українського націоналізму», який відкинув теорію класової боротьби [5, с.161].

1990-ті – 2010-ті рр. позначилися появою багатьох праць, присвячених Галицькій СРР (І. Васюта, Т. Галицька-Дідух, О. Карпенко, О. Красівський, М. Литвин, Я. Малик, В. Місько, М. Мухіна, С. Полторак, М. Сергомасов, О. Федорів), впровадженням до наукового обігу нових документів, накопиченням фактографії, компромісним висвітленням подій локального комуністичного експерименту, зображенням його в контексті політико-історичних альтернатив.

Як зазначає І. Лисяк-Рудницький, у визвольних змаганнях 1917 – 1921 рр. українцям не вдалося закріпити власної державності, але Україна вийшла з революції як політична нація. Це стало фактом, з яким змушені були рахуватися навіть окупанти. Формально визнали існування української нації й більшовики [6, с.39]. Таке визнання вони перетворили на інструмент

політико-ідеологічного панування, яке дослідники подекуди відтіняють змінами компартійної лінії в межах трикутника «сприяння – поборювання – вимушене замирення» [7].

Внутрішня логіка розгортання комуністичного експерименту в «національних районах», одним з яких для більшовиків була Галичина, передбачала використання ними специфічних прийомів завоювання влади на місцях («альтернативний» уряд – одна з таких технологій), спроб та логіки її поширення [8], інспірування й розгортання масштабних «революційних перетворень» фундаментальних суспільних інститутів та практик (серед них – й імітація боротьби за національне визволення, і «державне будівництво») відповідно до базових положень квазірелігійної доктрини К. Маркса.

Сумнівною видається слушність наявного в сучасній історіографії фактичного уподібнення спонтанних актів народного волевиявлення та штучних («свідомо організованих», шаблонних) феноменів періоду революції (наприклад, націєтворчого досвіду ЗУНР і, відповідно, досвіду Галицької ССР).

Потребують оновлення теоретико-методологічні засади дослідження проблематики більшовицького державо-, соціо-, націєтворення. Шляхи такого оновлення бачимо в: 1) необхідності декодування й адаптації величезного історіографічного масиву наукової літератури, накопиченого в 1950-х – 80-х рр.; 2) подоланні безальтернативності матеріалістичного розуміння історії з властивим йому соціально-економічним детермінізмом, зосередженістю на діях та ігноруванням ціннісних настанов, які зумовлюють людську поведінку, роблять зрозумілими її результати та наслідки, в тому числі – на рівні таких складних цілісностей як ідентичність та націєтворення; 3) зміщенні акцентів з описовості в історичних студіях в бік систематизації, аналітики, компаративістики, використання для осмислення конкретно-історичних фактів, подій, явищ теоретичних конструктів; 4) відмові від використання марксистсько-ленінської термінології задля подолання відповідних мисленневих шаблонів.

Література:

1. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм. <http://litopys.org.ua/gellner/gel02.htm>
2. Грицак Я. Диявол міцно осів в українській історії. <https://zbruc.eu/node/91590>
3. Рушенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Х., 2015. 268 с.
4. Федорів О. 52 дні Галицької радянської республіки. <http://liva.com.ua/galician-socialist-republic.html>
5. Верига В. Галицька соціалістична советська республіка (1920 р.): (Перша большевицька окупація Галичини). Нью-Йорк, Торонто, 1986. 203 с.

6. Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу й нації // Історичні есе. В 2 т. Том 1. К., 1994. С. 11-40.
7. Єфіменко Г. Комунізм VS. Українське націєтворення в радянській Україні (1917 – 1938 pp.): сприяння, поборювання чи вимушене замирення? <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/264-hhyefimenko-komunizm-vs-ukrainske-natsiitvorennia-v-radianskii-ukraini-19171938-rr-spryiannia-poboriuvannia-chy-vymushene-zamyrennia>
8. Литвин М. ЗУНР і Галицька СРР у геостратегії більшовицької Росії. <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/20/02-01LytvynM.pdf>

Нуждов В.В.

Донецький юридичний інститут МВС України

«БАТЬКО НЕЗАЛЕЖНОСТІ» ЛЕВКО ЛУК'ЯНЕНКО

Левко Григорович Лук'яненко – український націоналіст, дисидент часів СРСР, політичний діяч незалежної України, Герой України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка. З раннього дитинства багато читав, задумувався над тим, як пригнічений український народ. Після поїздки у відпустку додому в 1950 р., де побачив нужду, приниження, він дійшов до висновку, що треба боротися за незалежну Україну і цьому слід присвятити життя. Він був письменником, громадським діячем, політиком, засновником Української Гельсінської спілки. Це дійсно один із символів боротьби за незалежність України.

Після п'яти років навчання в університеті Левко Лук'яненко починає підпільну антирадянську діяльність в Україні. Він домовляється з Львівським обкомом партії, щоб той попросив у комісії з розподілу кадрів направити його в Галичину. Його призначають пропагандистом у Радехівській райком компартії. Там він знайомиться з людьми, які також поділяють антирадянські погляди. Вони створюють підпільну «Українську робітничо-селянську спілку». З точки зору Левко Лук'яненко, збройна боротьба, якою до цього займалась УПА на цих територіях, є неефективною в нових умовах, повинен бути беззбройний опір. З 1957 р. Левко Лук'яненко виношує ідею відриву УРСР від СРСР, критикує теорію марксизму-ленінізму та підриває авторитет КПРС. Такі дії грозять смертною карою. 72 дні він проводить у камері смертників, очікуючи на страту. Та зрештою вирок змінюють, присудивши натомість 15 років ув'язнення. Він пише: «Ті знання, що їх я отримав в університеті, є ніби компасом, що вказує мені напрямок руху, маю на увазі шлях, який я обрав для боротьби за відокремлення України від Союзу РСР і створення самостійної України, яким я пішов остаточно на початку 1959 року [2]». У 1976 р. Левко Лук'яненко виходить на свободу і стає одним із засновників Української Гельсінської групи. У наступному році він знову

заарештований і засуджений до 10 років тюремного ув'язнення і 5 років заслання. У 1988 р. виходить на свободу. Таким чином, він проводить 26 років свого життя в ув'язненні. 30.11.88 р. Левко Лук'яненко помилований, звільнений із заслання, на початку 1989 р. повертається в Україну. 30 березня 1990 р. він обраний 54 % голосів (при 8 претендентах) депутатом Верховної Ради України від Залізничного (№ 196) виборчого округу.

Левко Лук'яненко – автор Акта про незалежність України від 24 серпня 1991 р. Спочатку документ мав називатися універсалом, проте назву змінили, щоб комуністична більшість не відмовилася голосувати через альянсу на часи Центральної Ради Михайла Грушевського. З цієї ж причини з проекту прибрали формулювання «відновлення державності» й замінили на «проголошення». Більшість у Верховній Раді склали комуністи, хоч і на той час розгублені. «Ми хоча й проголосили Незалежність у 1991-му, але серйозно впливати на процеси не могли», – згадує Левко Лук'яненко, вказуючи, що тоді при владі залишалися ті ж самі комуністи [1].

«Останні 10 років він ставав щораз більшим націоналістом. Відкидав будь-які компроміси. Ще до початку війни казав, що вона просто неминуча, мусить статися. Він вважав, що, можливо, навіть Україна мала ініціювати якийсь наступ на Росію... Ця імперія повинна розвалитися, і він сподівався дожити до того часу, коли від Російської імперії – сучасної Росії залишиться первісна Московія [2]». Левко Лук'яненко був впевнений, що війна з Росією неминуча. Його справді можна назвати «батьком» української незалежності та нації.

Література:

1. Левко Лук'яненко: політв'язень і «батько незалежності». <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38587235>
2. Смертник ЛУК'ЯНЕНКО: «Я дав обітницю небу – здобути Україні волю». <https://vybory.pravda.com.ua/files/graph/smertnyk-lukjanenko/>

Сокур Ю.В.

Національна академія внутрішніх справ

ЛЮДСЬКІ ВТРАТИ ТА НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ 1932 – 1933 РОКІВ У СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

16 лютого 1933 року, коли багато тисяч селян почали вмирати з голоду, на місце надійшла директива: «Категорично заборонити будь-яким організаціям вести облік випадків опухання й смерті на ґрунті голоду, окрім органів ДПУ». Сільрадам було дане розпорядження при реєстрації смерті не вказувати її причину. Більше того, у 1934 році надійшло нове розпорядження:

усі книги ЗАГС про реєстрацію смертей за 1932 – 1933 роки відіслати до спецчастин, де, напевне, вони і були знищені.

Дослідження Станіслава Кульчицького на базі розсекречених даних перепису 1937 року та демографічної статистики вказують на те, що населення УРСР за переписом 1937 року становило 28 мільйонів 388 тисяч, за переписом 1926 року – 28 мільйонів 926 тисяч осіб, тобто за 10 років воно скоротилося на 538 тисяч. З підрахунку втрат від голоду потрібно виключити очікувану природну смертність 1933 року. Для цього найкраще вважати її рівною середньому арифметичному від показників смертності за 1927 – 1930 роки, тобто в середньому 524 тисячі осіб на рік. Виходячи з відкоригованої народжуваності у 1933 році (621 тисяча), одержуємо нормальний приріст за цей рік в 97 тисяч людей. Цей приріст п'ятикратне менший, ніж у попередні роки. Таким чином, маємо народжуваність і нормальну смертність за 10 років міжпереписного періоду. Маємо також загальну чисельність населення за обома переписами. Порівняння цих величин дозволяє визначити єдиний невідомий показник – неприродну смертність у 1933 році. Природний приріст за 1927 – 1936 роки становить 4 мільйони 43 тисячі людей. Додаючи до цієї величини різницю в чисельності населення між двома переписами (538 тисяч), одержуємо демографічний дефіцит у 4 мільйони 581 тисячу людей. Облік механічного руху населення, який проводився працівниками ЦУНГО СРСР протягом 10-ти років, вказує на від'ємне для України сальдо в 1 мільйон 343 тисячі осіб. Статистичні органи визнавали, що він більш неточний, ніж облік природного руху [1].

Потрібно також врахувати сальдо міграційного балансу, яке становить 3 мільйони 238 тисяч осіб. Цю цифру можна вважати прямими втратами від голоду 1933 року. Вона увібрала в себе неточності в державному обліку природного і особливо механічного руху населення. Деякі історики відмовляються враховувати міжреспубліканське міграційне сальдо, вважаючи його непевною величиною. Згідно з даними демографічної статистики можна зробити висновок, що голод 1932 року в Україні був причиною смерті 144 тисяч людей. Цей голод був наслідком конфіскації зерна для хлібозаготівлі з урожаю 1931 року. Він припинився влітку 1932 року, тобто з новим урожаєм. Голод 1933 року став наслідком чергової конфіскації, з урожаю 1932 року. На відміну від 1931 року, у 1932-ому, у разі відсутності у селян зерна, проводилася конфіскація їхніх незернових запасів продовольства. В результаті цього перевага смертності над народжуваністю в українських селах почалася вже з жовтня 1932 року. Апогей голодомору припав на червень 1933 року, коли статистичні органи реєстрували десятикратно більшу, ніж звичайно, смертність у селах (тепер також відомо, що насправді було зареєстровано не більше половини смертних випадків). Аналіз статистичних даних вказує на те, що у 1933 році від голоду померло 3 мільйони 238 тисяч людей. Або, беручи до уваги неточність статистики,

цифри в діапазоні від 3 до 3,5 мільйонів людей. Крім прямих втрат від голоду, тобто загибелі людей, є втрати опосередковані – падіння народжуваності. Так, відбулося зниження природного приросту населення з 662 тисяч на рік у 1927 році до 97 тисяч на рік у 1933 році (без врахування померлих від голоду) і 88 тисяч на рік у 1934 році. Якщо прямі втрати у 1932 році становлять 144 тисячі, то загальні, включаючи ненароджених, визначаються цифрою 443 тисячі людей. Прямі й опосередковані втрати за 1932 – 1933 роки разом з демографічним відлунням 1934 року становлять 4 мільйони 649 тисяч людей. Ці дані характеризують демографічні наслідки голодомору 1932 – 1933 років в Україні [2, с.53].

Згідно з дослідженнями Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України, демографічні втрати від Голодомору 1932 – 1933 років в Україні становлять 3,2 мільйони осіб. За даними інституту, в роки Голодомору в містах загинуло 940 тисяч працездатного населення (віком від 15 до 60 років), 262 тисячі людей похилого віку і 800 тисяч дітей. Серед сільського населення загинуло 660 тисяч людей працездатного віку, 242 тисячі осіб похилого віку і 594 тисячі дітей. За п'ять місяців 1933 року (з березня до липня) в Україні загинуло стільки ж людей, скільки померло за п'ять попередніх років. Найбільше українців загинуло у Київській (майже 15 % населення) та Харківській областях, Молдовській Автономній Республіці, що входила до складу УСРР, а також у Вінницькій, Чернігівській та Одеській областях. Найменше українців загинуло в Донецькій області [3].

За підсумками судової справи за фактом Голодомору було встановлено, що кількість людських втрат від Голодомору 1932 – 1933 років становить 3 мільйони 941 тисячу осіб. Втрати українців в частині ненароджених, що за даними слідства СБУ становлять 6 мільйонів 122 тисячі осіб, судом не встановлювалися [4].

Слід зазначити, що під час Другої світової війни серед українців загинуло близько 14 мільйонів осіб, тобто умовно 3,5 мільйонів смертей українців за рік бойових дій Радянського Союзу. Таким чином, у мирний час за рік між урожаями 1932 і 1933 років загинуло більше українців, ніж за рік бойових дій під час Другої світової війни.

Голодомор великою мірою зруйнував українське село, яке зберігало традиції української родини. Високий шлюбний потенціал українського села був зруйнований і вже ніколи не був відновлений. Це означає, що був зруйнований потенціал дітонародження, що в майбутньому призвело до зменшення кількості населення.

31 серпня 1933 року побачила світ постанова РНК «Про переселення на Кубань, Терек та Україну». Запропоновано Всесоюзному переселенському комітету при РНК СРСР організувати до початку 1934 року переселення в Україну 15 – 20 тисяч сімей, а на Кубань і Терек не менше 10 тисяч сімей.

Окрім того, необхідно враховувати неpolічену кількість загиблих від супутніх захворювань. 2 листопада 1933 року відправлено повідомлення німецького консула в Києві А. Хенке про поширення в місті висипного тифу. В ньому зазначено, що кожного дня до лікарень потрапляє близько 200 хворих на тиф; причиною поширення тифу стало сільське населення, яке масово приїздить до Києва за хлібом; на селі розпочалася епідемія, спричинена масовою смертністю людей [2, с.53-54].

Як бачимо із наведеного нами великого обшину партійних постанов, рішень вказівок, саме тоталітарна сталінська машина і спричинила в подальшому страшний український голод.

Щодо психологічних наслідків у свідомості українців, слід зазначити, що у проведеному соціологічному опитуванні взяли участь понад 1 000 нащадків родин, які пережили Голодомор. Як саме це проявляється у повсякденному житті українців? З'ясувалося, що звички і переконання, механізми психологічного захисту та стратегії виживання в умовах тоталітарного режиму сьогодні мають відлуння і подекуди знижують якість співжиття громадян. Одним із діагностичних критеріїв посттравматичного стресового розладу є уникання. Психологічні наслідки Голодомору проявляються у світогляді, переконаннях, поведінці, установках, які передавалися з покоління у покоління. На сході та півдні України, які найбільше постраждали від Голодомору, дуже мало про це говорять. Так, наче це було не з ними. Натомість Західна Україна щороку про це згадує більше. Одна з учасниць опитування, яка є істориком, зауважила, що знання про Голодомор ще не дають змоги зануритися у переживання тих подій. Історична травма не має показових психологічних наслідків у свідомості осіб, які знали про Голодомор з історії, але не переживали в родині. Вдалося встановити той факт, якщо людина мала травму в родині і не говорила про неї, то психологічні наслідки травми більші, ніж у тих, хто ці історії переповідав. На сході України уникання розмов про Голодомор було не лише одним з механізмів захисту психіки очевидців, яке як стратегія передалося нащадкам, але й страхом перед радянською владою, яка могла через згадки про Голодомор навіть ув'язнити когось із родини [5].

До прикладу, наслідком травми, пов'язаної з Голодомором, є такі переконання у свідомості українців: «Звідси треба тікати, бо нічого доброго тут не буде», «Нікому не можна довіряти, особливо владі», «Треба робити заготівлі та консервації, в домі завжди має бути запас їжі». Усе це відлуння радянської ментальності, яка диктувала – щоб вижити, треба красти в держави, треба робити домашні запаси на всяк випадок консервації, сухарів, солі тощо. Особливо це властиво старшому поколінню. Молодь остерігається народжувати багато дітей: «Чим їх потім годувати?», «Навіщо плодити злидні?». І т.д.

Цікавими є й інші переконання: «Не варто йти проти влади, рішень тих, хто вищий за тебе в службовій ієрархії», «Не варто висловлювати свою думку, якщо вона може бути не схвалена більшістю». Через мовчання у людей заблоковані емоції, процес пережитого. За часів Радянського Союзу це підсилювалося табуванням теми Голодомору. В індивідуальній травмотерапії одним із симптомів травми є уникання спогадів, забуття. Травма є настільки сильною, що мозок відмовляється її пам'ятати. Відтак, наслідки травми перейшли з покоління в покоління. В ході дослідження долучилися навіть ті, хто відверто знецінював дані події, мовляв, ніякого Голодомору не було, і навіть якщо це було, то про це треба забути і жити далі. Табування теми Голодомору лише поглиблює травму. Людям треба було дати можливість виговоритися, але цього не сталося. Подивіться, як євреї багато говорять і оплакують Голокост. Вони не соромляться свого болю і своїх сліз, вони не вважають це своєю провиною.

Погодимось із дослідницею Голодомору 1946 – 1947 років на Харківщині Т. Лупіка: «Люди, які виживали, назавжди несли в собі страх пережитого, сором за нівелювання людських цінностей. Від цього їхнє міжособистісне спілкування часто вже ніколи не поверталось в русло колишньої, перевіреної часом односельської довіри, дружнього розуміння, родинного співчуття. Залишок свого життя постраждали покутували перед пам'яттю безвинно загиблих. Ці підсвідомі мотиви через традиції селянського виховання передавалися батьками своїм нащадкам, які зазвичай із розумінням ставилися до тієї страшної сторінки родинного життя. У селянській повсякденності, культурі вже ніколи не забували про пережитий голод [6]».

На жаль, український народ має багато травматичного досвіду. Це репресії і війни. Це Чорнобиль. Це і сьогоднішні негаразди. Чи можливо закласти основу для зцілення українців від травми голоду? Вагомим загальним маркером зцілення українців буде припинення звинувачень інших у своїх проблемах. Коли народ почне разом вирішувати проблеми та припинить перекладати відповідальність на владу. Фокусуючись не на проблемах, а на рішенні, ми не будемо застрягати у болі. Щоб просуватися вперед, треба будувати мости, а не стіни.

Література:

1. Кульчицький С., Єфіменко Г. Демографічні наслідки Голодомору 1933 р. в Україні. Весесоюзний перепис 1937 р. в Україні: документи та матеріали. Київ, 2003. 192 с.
2. Сокур В., Сокур Ю. Голодомори мовою документів і свідчень. Київ, 2018. 123 с.

3. Демографічні втрати України внаслідок Голодомору 1932 – 1933 рр. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/1919610-demografichni-vtrati-ukrajini-vnaslidok-golodomoru-1932-1933-rr-zala-2.html>
4. Постанова Апеляційного Суду міста Києва за кримінальною справою, порушеною за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932 – 1933 роках від 13 січня 2010 року. <http://www.memory.gov.ua/publication/postanova-apelyatsiinogo-sudu-mista-kieva-za-kriminalnoyu-spravoyu-porushenoyu-za-faktom>
5. Якими є психологічні наслідки Голодомору в повсякденному житті українців. <https://life.pravda.com.ua/health/2017/07/31/225607/>
6. Лупіка Т. Голод 1946 – 1947 рр. – катастрофа українського повоєнного села (на прикладі Харківщини). *Волинські історичні записки*. 2010. Т. 5. С. 99-107.

Сусликов В.Є.

Донецький юридичний інститут МВС України

ШКІЛЬНИЙ КУРС ІСТОРІЇ ЯК ІДЕОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

Історична наука у масовій суспільній свідомості сприймається головним чином через призму її шкільного курсу. Це й не дивно – «пересічний» громадянин у повсякденному житті стикається з вивченням минулого хіба що на ґрунті сумнівних медійних маніпуляцій. Доволі часто наслідком такого поверхового ставлення до історичної науки стає обвинувачення шкільного курсу у брехливості – «нам у школі казали таке, але ж насправді...» і автоматично – звинувачення істориків у некомпетентності та сервілізмі.

Відповідь на ці закиди насправді має дві складові – методологічну та інструментальну. По-перше, слід визнати, що, з погляду системи методології сучасної науки, історія специфічна тим, що предмет її дослідження на даний момент часу є відсутнім в об'єктивній реальності – минуле за самим своїм визначенням вже не існує. Тобто на відміну від фізика чи біолога, історик має справу не з подією, а з опосередкованою (а отже – суб'єктивною) інформацією про неї, яка позичена з історичних джерел [1, с.439-443]. Через це, зокрема, західна традиція часто зараховує історію не до наук (science), а до мистецтв (arts). Зазначимо, однак, що така сама ж проблема відсутності емпірично доступного предмету дослідження притаманна й ряду інших наук, зокрема й точних – математики постійно мають справу з чистими абстракціями, полишеними практичного застосування, астроном через конечність швидкості передачі інформації (швидкості світла) досліджує не Всесвіт, а його минуле. Але чи часто ми чуємо нарікання на «переписування підручників», наприклад, з хімії? Крім того, історична наука користується ідентичним до точних наук арсеналом методів та прийомів дослідження, що

не дає жодних підстав у акцентуванні на нібито притаманній їм специфічний суб'єктивізм.

Інший вимір – інструментальний – є більш значущим. Здавна історія виступала як служниця держави – від улесливих легенд про шляхетне походження народів та правителів до інструменту формування політичних націй у XIX ст. та інформаційної війни у XXI-му. Згадати хоча б «Повість минулих літ» з її біблійним походженням слов'ян, «тихими і лагідними полянами» та панегіриками на адресу окремих Ярославичів. Формування у західному світі уніфікованої системи початкової та середньої освіти відбулося практично одночасно з настанням доби націоналізму, що миттєво перетворило шкільну історію на заручника державної ідеології. Що ж казати про час класичних тоталітаризмів, в умовах яких шкільна історія перестала бути наукою, ставши зброєю. Але й у сучасних демократичних державах освітня система покликана не лише забезпечити комплекс наукових компетентностей учня, але й сформувати його як патріота й громадянина.

Україна у цьому сенсі не виняток. Залишаючи поза увагою радянські часи (не лише через тотальність ідеологічного контролю, але й через тривалу відсутність власне курсу історії України як такого), зауважимо, що початок національного відродження та проголошення незалежності України викликали глобальні зміни у змісті шкільної програми. Цікаво зазначити, що протягом 1990-х років спостерігався своєрідний методологічний та змістовий анархізм у підручниках з національної історії. Ґрунт цього явища складався зі збігу ряду факторів: шквалу нової, раніше недоступної інформації; руйнування стереотипів радянської ідеологічної моделі; міцно вкоріненого в освітніх колах сервілізму поряд з бентежною відсутністю чіткого державного ідеологічного замовлення. У результаті на початок XXI ст. в українській школі скристалізувався дивний гібрид «державницько-народницького» курсу національної історії, у якому густо змішалися марксистський позитивізм, соціалістичне народництво кінця XIX ст., консервативні традиції діаспорної історіографії та єдине чітке державне замовлення – обґрунтування тягlosti національної державності від Русі до 1991 р. До цього додавався й характерний постколоніальний присмак – поквитатися з поневолювачами хоча б у власній історичній пам'яті. Найметкішою характеристикою для цього виявилось висловлювання професора Георгія Касьянова: «стражденний курс історії України», у якому – вічне змагання за волю та вічний програш, ідейне втілення багатовекторності епохи Леоніда Кучми.

Уже на початку 2000-х все голосніше почали луnати критичні голоси академічної спільноти, скеровані проти подібної обмеженості шкільного вивчення національної історії. Більш-менш цю критичну позицію було впорядковано у 2007 – 2008 рр. завдяки діяльності Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України, що діяла під егідою новоутвореного Українського інституту національної пам'яті. В цілому до

шкільного курсу історії, окрім чисто педагогічних зауважень, було висунуто такі претензії:

- лінійність у розумінні процесу етногенезу та його міфологізація;
- домінування політичної історії, її дегуманізація;
- прищеплення комплексу жертви та меншовартості;
- пропагування антисоціальної поведінки;
- нехтування поліетнічним та мультикультурним характером українського суспільства [2, с.42-43].

Натомість з метою подолання цих недоліків пропонувалося:

- зміна періодизації історії України за загальноєвропейським зразком;
- врівноваження політико-мілітарного дискурсу культурним;
- надання більшої уваги локальній історії;
- відхід від схематичного уявлення про колоніальний статус України та українців;
- надання більшої уваги політичній активності інших етнічних груп на території України у різний час, об'єктивне висвітлення питань міжетнічного протистояння;
- включення історії України у контекст світової історії [4, с.11-24].

Значимо, однак, що результати зусиль з реформування шкільного курсу історії протягом наступного десятиріччя виявилися близькими до нульових. У сучасній українській школі, на щастя, не існує єдиного підручника (статус «рекомендовано МОН України» давно перетворився на цілковиту формальність), а типова навчальна програма формулюється настільки загально, що залишає широкий простір для авторського підходу у складанні підручників. Колишній ініціатор та промоутер дискусії про зміст курсу історії – Український інститут національної пам'яті наразі зосередився на інших завданнях, пропонуючи школі лише окремі дидактичні матеріали, що знов таки не мають обов'язкового характеру.

Цікаво, що по суті єдиним чітким документом директивного характеру стосовно шкільного курсу історії наразі виступають програми ЗНО. У них справді можна простежити певні зміни акцентів у змісті винесеного для контролю матеріалу, якщо у якості маркерів обрати запропоновані для обов'язкового вивчення дати, терміни та персоналії. Докладний їх аналіз виходить за межі обсягу нашої доповіді, однак в цілому слід зауважити дуже слабкий вплив на ЗНО власне політичної кон'юнктури. Загальновідомою для широкої громадськості залишилась хіба що раптова зміна програм у 2013 р., суть яких полягала у заміні персоналій представників націоналістичного руху на радянський державних та політичних діячів [3]. Однак у подальші роки подібні ініціативи були вельми обмеженими, стосуючись головним чином лише тем, пов'язаних з сучасними подіями. В цілому ж в програмах ЗНО можна простежити майже весь перелік недоліків шкільного курсу історії,

висловлений ще у 2007 р. При цьому навіть радикальні зміни у політичному становищі країни мало вплинули на загальні підходи (наприклад, анексія Криму практично не змінила обсягу вивчення історії цього регіону, а постаті діячів кримськотатарського руху з'явилися лише у програмі ЗНО 2018 р.).

Отже, зазначимо, що з об'єктивного погляду шкільний курс національної історії приречений залишатися заручником державної політики. У нашому ж випадку ситуація дещо парадоксальна – національна історія в школі виявляється не скільки жертвою державної ідеології, скільки її відсутності, повністю віддзеркалюючи аморфність та популізм державної політики практично в усіх сферах життя сучасної України.

Література:

1. Коэн М., Нагель Э. Введение в логику и научный метод. Челябинск, 2010. 655 с.
2. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. Упорядкування та редакція Наталі Яковенко. Київ, 2008. 128 с.
3. Наказ МОН України № 1689 від 03.12.2013 «Про затвердження програм для проведення зовнішнього незалежного оцінювання». <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1689729-13>
4. Пропозиції до концепції історичної освіти в Україні : Матеріали ІІ круглого столу Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України (Київ, 18 жовтня 2008 року) / Зведення та упорядкування пропозицій Наталя Яковенко. Розшифровка стенограми і систематизація відгуків Людмила Ведмідь. Київ, 2009. 28 с.

Суюсанов Л.І.

Донецький юридичний інститут МВС України

ДЕПОРТАЦІЇ 1944 – 1951 РОКІВ – ТРАГЕДІЯ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

У 2019 році в Україні святкують важливі пам'ятні дати в історії країни. Насамперед це відзначення Дня пам'яті та примирення, Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні та 75-ї річниці вигнання нацистів з України.

З метою вшанування подвигу українського народу в боротьбі за свободу, увічнення пам'яті загиблих указом Президента України визначено конкретні заходи, які повинні провести державні заклади, заклади вищої освіти, громадські організації тощо.

Однак, на жаль, є в історії нашої країни й трагічні сторінки, пов'язані із завершальним етапом Другої світової війни.

У вересні 2019 року виповнюється 75 років від початку депортації з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини мешканців цих регіонів.

Одним із підсумків Другої світової війни стало встановлення нових державних кордонів в Європі, зокрема між СРСР і Польщею. На Тегеранській конференції керівників трьох союзних держав (28 листопада – 1 грудня 1943 року) учасники дійшли згоди, що кордон між СРСР і Польщею пролягатиме через «лінію Керзона», як це було у вересні 1939 року. Водночас обговорювали, як зробити, щоб після зміни кордонів українці опинилися в УРСР, а поляки – в Польщі. Так постало питання щодо «переміщення населення».

9 вересня 1944 року в Любліні голови Ради народних комісарів УРСР Микита Хрущов і Польського комітету національного визволення (ПКНВ) Едвард Осубка-Моравський уклали угоду про «взаємний обмін населенням»: українського – з території Польщі до УРСР і польського – з території України до Польщі. До переїзду в СРСР підлягали всі громадяни української національності з територій Холмського, Грубешівського, Томашівського, Красноставського, Володавського та інших повітів Люблінського, Ряшівського та пізніше Краківського воєводств. Переміщення мало бути добровільним.

Підставою для переселення були списки осіб, що виявили бажання залишити Польщу, відмовитися від її громадянства й отримати паспорт УРСР. Причому виявлення волі могло бути як письмовим, так і усним. Це й створювало широкі можливості для зловживань. Основним документом для виселення стала ідентифікаційна картка нацистської окупаційної влади («Kennkarte»), яка містила інформацію про віросповідання й національність.

На виконання угоди 9 вересня 1944 року в Києві створили Управління при РНК УРСР у справах евакуації та розселення польського й українського населення. При облвиконкомах запрацювали відділи, котрі мали на місцях організувати виселення поляків, обліковувати вільний житловий фонд, координувати розміщення прибулих українців, сприяти їх облаштуванню. За поданою місцевими відділами інформацією складали загальний план.

Планували розмістити прибулих українців переважно в західних областях, а потім – центрально-східних. Зрештою найбільше депортованих осіло в Тернопільській області, звідки виїхало найбільше поляків і євреїв і звільнилося житло.

Депортації велися в кілька етапів:

– I етап: 15 жовтня – грудень 1944 року. Акція розпочалася зі створення апарату з питань переселення. Головне представництво з польського боку розмістилося в Любліні, а з радянського – в Луцьку. На допомогу їм укомплектували штати районних представників. Початковий етап був відносно добровільним. Виселяли переважно мешканців Холмського, Грубешівського, Томашівського і Замостівського повітів. Громадяни проявляли власну ініціативу щодо виїзду. Деякі через те, що

піддавалися на пропаганду про щасливе радянське життя, інші – втікаючи від польських погромів.

– II етап: січень – серпень 1945 року. Після вигнання нацистів і їхніх союзників із західної Лемківщини почався масовий виїзд із зруйнованих війною сіл (Дуклянський і Лупківський перевали). Це була остання умовно добровільна переселенська група. 13 лютого 1945 року Рада міністрів Тимчасового уряду ПР прийняла рішення про безумовне стягнення із тих, хто зареєструвався, але ухиляється від виїзду до УРСР, натуральних поставок за 1944 – 1945 роки. Влада ініціювала мобілізацію до війська й включення до штрафних батальйонів усіх чоловіків-українців призовного віку, які не записалися на виїзд. У лютому – березні польське підпілля й частина Корпусу внутрішньої безпеки почали антиукраїнські збройні акції під гаслами «Українці за Сян». Убивства українців у Березівському, Холмському, Грубешівському, Любачівському, Перемиському, Сяноцькому й Томашівському повітах сприяли збільшенню охочих виїхати. Від початку січня й до кінця серпня 1945 року переселили 229 685 осіб.

– III етап: вересень – грудень 1945 року. На цьому етапі депортація впроваджувалася силами трьох дивізій піхоти Війська Польського. Тоді примусово виселяли українців із Ліського, Любачівського, Перемишльського та Сяноцького повітів. УПА як єдина сила, що могла протидіяти переселенню, розпочала палити села в тій місцевості, звідки виселяли українців. Такі відплатні акції погіршили ситуацію та надали польській владі додатковий аргумент для депортацій, а польським військовим – для репресій проти цивільних, які сприяли повстанцям.

– IV етап: січень – 15 червня 1946 року. Депортували найбільшу кількість українців. Виконавці діяли особливо жорстоко, навіть повністю знищували українські села. Так, у селі Завадка Морохівська Сяноцького повіту 25 січня 1946 року польські солдати 2-го батальйону 34-го піхотного полку вбили 56 мешканців. Через застосування війська в період від 1 січня до 15 червня 1946 року вдалося депортувати 252 422 українців.

У квітні 1948 року спільна комісія СРСР і Польщі прийняла рішення про демаркаційну лінію в районі верхнього Сяну. Унаслідок цього вглиб УРСР виселили 9 125 українців. Депортація відбувалася з територій південно-західної частини Турківського району, Ліського повіту (Західна Бойківщина), Мостиського, Медицького, Нижанковицького, Добромільського районів (колишньої Дрогобицької області) та територій Львівської області, що відійшли до Польщі. Останніми територіальними корективами між двома державами стала «Угода між СРСР та Польською республікою про обмін ділянками державних територій» від 15 лютого 1951 року.

Населення Західної Бойківщини з радянського боку і Забужжя з польського стало заручником ситуації. Сторони домовилися не тільки про

передачу території, але й про взаємне переміщення населення за шість місяців. Наслідком зазначеної угоди стало переселення 16 500 польських громадян і 33 000 українців.

Переселені українці переживали матеріальні й моральні труднощі. На місцях вони повинні були пристосовуватися до нових умов господарювання. У цей час селянам украї важко було призвичаїтися до радянської колгоспної системи. Практично всі прибулі в УРСР зіштовхнулися з житловою проблемою. Одиниці змогли придбати житло власним коштом чи у кредит, інших розміщали в будівлях місцевих селян. З метою «радянського перевиховання» серед депортованих проводили масово-політичну роботу. Невдоволених комуністичним ладом арештовували та судили як «націоналістичний елемент».

Уже після вирішення всіх кордонних угод з урядом СРСР поляки продовжували складати списки українців, які залишилися в Польщі, щоб повністю «зачистити» прикордонну зону з Україною. З квітня до липня 1947 року такі українці були депортовані до північного та західного воєводств країни з метою «остаточного розв'язання української проблеми в Польщі».

Польська влада провела депортаційну акцію «Вісла» під приводом ліквідації формувань Української повстанської армії на сході країни. Формальним приводом до початку операції «Вісла» стала загибель 28 березня 1947 року у засідці, організованій УПА, заступника міністра оборони Польщі генерал-полковника Кароля Сверчевського («Вальтер»). Розпочали акцію 28 квітня 1947 року, яка тривала до осені 1947 року. Депортація проходила в три етапи: перший – з 28 квітня до 15 червня 1947 року – виселяли українців із повітів Лісно, Сянік, Перемишль, Ясло, Коросно, Любачів, Горлиці, Ярослав; другий – із 15 червня до 30 червня 1947 року – виселяли з повітів Новий Сонч, Новий Тарг, Томашів Любельський, Грубешів. Протягом третього етапу, який тривав з початку липня до кінця жовтня 1947 року, було переселено громадян решти повітів.

Вихідців з однієї місцевості намагалися спрямовувати у віддалені один від одного на сотні кілометрів населенні пункти. Обов'язковими умовами було проживання не ближче, ніж за 30 км від прикордонних зон, за 10 км від приморських зон і за 20 км від воєводських міст. Кількість переселенців в одному повіті не могла перевищувати 10 % від загального населення. Ці умови мали сприяти швидкій денационалізації та асиміляції депортованих.

Після депортації проти своєї волі на колишні німецькі землі українські переселенці, серед яких було 95 % селян, опинилися у винятково важкому матеріальному становищі. Господарства, куди їх було розселено, були напівзруйновані та потребували капітального ремонту. Зазвичай їх було недостатньо, а тому на одне господарство поселяли кілька родин. Українська родина з 6 – 10 осіб могла мешкати в одній кімнаті. Операція «Вісла» офіційно завершилася 28 липня 1947 року, коли на польсько-

чехословацькому кордоні відбулося урочисте нагородження солдатів, які відзначалися в боротьбі з УПА та виселенні. Станом на 31 липня 1947 року, за польськими даними, було переселено 140 575 осіб.

За три місяці армійські підрозділи та поліція провели 357 бойових акцій, ліквідували 1 509 повстанців, знищили 1 178 бункерів і крийвок, заарештували майже 2 800 членів або прихильників ОУН і УПА, 3 936 підозрюваних у співпраці з УПА ув'язнили в концтаборі Явожно.

Понад 482 000 в 1944 – 1946 роках, 9 000 у 1948 році, 33 000 у 1951 році українців примусово переселили з Польщі до УРСР. Понад 140 000 українців було депортовано зі східних кордонів до північних та західних областей Польщі. Це брутально здійснили комуністичні режими СРСР і Польщі із застосуванням терору, репресій, конфіскації майна, обмеження політичних, соціальних, економічних і культурних прав людей. Загалом примусове переселення українців з історичних місць проживання призвело до руйнування історичних, матеріальних, моральних та культурних цінностей Лемківщини, Західної Бойківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя й поставило під загрозу знищення деяких етнографічних груп українського народу.

Титаренко О.О.
Донецький юридичний інститут МВС України

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Повоєнний період позначився глибокими змінами в сфері соціальної політики, що, зокрема, стосувалося регулювання материнства та інституту сім'ї. Це не було випадковим, адже війна катастрофічним чином змінила демографічну ситуацію в країні, наслідки чого були відчутні протягом тривалого часу.

Близько третини населення залишилося в містах Харківської, Житомирської, Запорізької, Сталінської областей; менше половини – в містах Вінницької, Ворошиловградської, Дніпропетровської, Кам'янець-Подільської, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Тернопільської, Херсонської, Чернівецької, Чернігівської областей. У жодній області України не було міста, в якому залишилося хоча б 75% його довоєнного населення [3, с.22-28].

Великі людські втрати, насамперед чоловіків у найбільш репродуктивному віці, зруйнували статевовіковий баланс населення, що призвело до різкого падіння шлюбності та народжуваності. З огляду на це проблеми розлучених війною подружж, розірваних зв'язків батьків і дітей, створення нових сімей диктували необхідність прийняття державних заходів

щодо врегулювання шлюбно-сімейних стосунків. Правове регулювання материнства мало бути спрямованим на створення сприятливих умов для народження дітей. Прийняті закони не завжди сприяли покращенню правового, соціального та морального становища жінок. Жінка розглядалася, в першу чергу, як творець людського ресурсу, а також як дешева та доступна робоча сила. На неї було покладено виконання двох ролей, несумісних за тих умов між собою: відновлення економіки, в тому числі важкої промисловості, та покращення демографічної ситуації. Робота у важкій промисловості, відсутність якісного медичного обслуговування, брак житла, голод не сприяли репродуктивному здоров'ю населення.

З метою поліпшення демографічної ситуації, підвищення рівня народжуваності Президія Верховної Ради СРСР видає постанову від 8 липня 1944 р., якою запроваджує почесне звання «Мати-героїня», триступеневий орден «Материнська слава» та двоступеневу «Медаль материнства». Матерям, які народили і виховали десять дітей, присвоювалося почесне звання «Матері-героїні». Ті матері, які народили і виховали сім, вісім і десять дітей, нагороджувалися орденом «Материнська слава», а для нагородження матерів, які народили і виховали п'ять і шість дітей, було засновано «Медаль материнства» [7, с.90].

Така система повністю вписувалася у відому радянську формулу – «труд з виховання фізично та духовно розвинутих будівників комунізму розглядається як найбільш почесний та кваліфікований». Щоправда, зарахувати цей труд до робочого стажу забули – «Мати-героїня» не мала права навіть на мінімальну пенсію. Про те, як жіноцтво ставилося до державних заходів стимулювання багатодітності, певною мірою можна дізнатися з листа М.С. Хрущова до Й.В. Сталіна «Про реагування населення на Указ Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р.». В документі наведено, головним чином, позитивні висловлювання з подякою радянському керівництву та особисто Й. Сталіну за піклування про матерів. Але в загальному хорі дифірамбів лунали і різко негативні оцінки: «Заради жалюгідної нагороди народжуй хоч кожного року, а виховати за такі гроші та прогодувати дітей важко». Подібна думка звучала антитезою бажаній реакції, проте не була позбавлена здорового глузду [10, с.59].

В дусі епохи держава намагається встановити тотальний контроль над усіма сферами, в тому числі і над сімейним життям своїх громадян. Одним з істотних нововведень цього Указу стало визнання юридичної сили лише за зареєстрованими в органах РАЦСу шлюбами. Заборонялося встановлення батьківства щодо дітей, народжених поза шлюбом. Ці заходи прикривалися позбавленими всякої підстави запевненнями про те, що права позашлюбних дітей не порушуються, оскільки турботу про них бере на себе держава. По-перше, мізерні допомоги, встановлені для одиноких матерів, не могли замінити аліменти. По-друге, діти позбавлялися права знати свого батька, а

батько не міг узаконити стосунки з рідними дітьми, що було психологічною травмою передусім для жінок. Час для подібних заходів було обрано невдало, адже війна призвела до масової міграції населення, послаблення інституту родини та виникнення численних позашлюбних зв'язків.

У радянській державі сформувався чіткий концепт сім'ї, що характеризувався такими особливостями: сім'я – найважливіший інститут радянського соціуму, що перебуває під державним і партійним контролем; материнство – найважливіша соціальна функція жінки; держава відповідає за соціалізацію дітей, навчання, охорону їх здоров'я; жінки-матері відповідають за сім'ю і сімейний побут [5, с.184]. Негласно існував своєрідний гендерний контракт, санкціонований державою, т.зв. «контракт працюючої матері»: жінка формально має з чоловіком рівні права, отримує будь-яку освіту, може працювати на будь-якій посаді – але при цьому сім'я не перестає бути основою її діяльності. Держава немовби відмовлялася регулювати приватне життя людей, але насправді вона мовчазно підтримувала точку зору, що побут і сім'я – особиста справа кожної жінки, в якій вона може розраховувати тільки на власні сили. Для характеристики наведених гендерних відносин, коли жінці відводилися дві ролі – працівниці і матері, стали використовувати термін «контракт працюючої матері» [6, с.164].

Післявоєнне суспільство потребувало значних фінансових вливань для відбудови економіки. Одним з джерел стало оподаткування фізичних осіб. Рішенням, яким передбачалося не тільки покращення демографічної ситуації, але й збільшення надходжень до бюджету, стало запровадження особливого податку з холостяків, самотніх і бездітних громадян СРСР у 1941 р., що значно поповнило надходження до бюджету. Цей закон продовжував діяти і в післявоєнний період. Означений вище податок стягували з громадян віком від 20 до 50 років. Його сплачували чоловіки до 50 років та жінки, які не мали дітей, – до 45 років. Сплата податку не з доходу, а за віком та сімейним станом, надавало йому ознаки «подушного» [2, с.87].

Ставка податку диференціювалася в залежності від заробітку громадян за основним місцем роботи. Податок справлявся і утримувався за місцем роботи разом із податком на дохід фізичних осіб (прибутковим податком). В радянській податковій системі цей податок проіснував до розпаду СРСР, його справляння припинилося лише у 1992 р. Цей податок мав доволі високу ефективність, виконуючи дві основні податкові функції: фіскальну та соціальну. Податок виступав певним каталізатором народжуваності. З огляду на те, що у держави в часи війни не було можливості вводити заохочувальні міри для покращення демографічної ситуації, у деякому сенсі ситуацію мали виправити «каральні заходи» у вигляді податку на бездітність, криміналізації абортів та інші. Та обставина, що податок справлявся виключно у грошовій формі і його розмір був доволі високим, виступало реальним стимулом для збільшення сімей [4, с.645-646].

Ще одним кроком, що ставив за мету позитивні зрушення в вирішенні демографічних питань, стала прийнята ще у липні 1936 р. урядова постанова «Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги породіллям, встановлення державної допомоги багатосімейним, розширення мережі пологових будинків, дитячих ясел і дитячих садків, посилення кримінального покарання за несплату аліментів і про деякі зміни в законодавстві про розлучення». У постанові виділили три окремі склади злочину: а) відповідальність осіб за здійснення жінці абортів; б) відповідальність вагітної за здійснення нею абортів й самоабортів; в) відповідальність осіб, що примушують жінку до проведення абортів. Прийняття цього документу свідчило, з одного боку, про турботу про здоров'я жінки, з іншого боку, вагітна жінка стає не тільки потерпілою, а й суб'єктом даного злочину. В стратегічному плані реалізація зазначеної постанови спричинила певні негативні наслідки, які виявлялися у збільшенні кількості кримінальних абортів більш ніж у 10 разів і завданні значної шкоди здоров'ю жінки: при кримінальному аборті вона має більше шансів одержати ускладнення, ніж при проведеному в умовах лікувальної установи [9, с.74]. Отже, радянське законодавство стосовно проведення абортів в умовах відсутності чи обмеженого доступу до засобів контрацепції, пропаганди здорового сексуального життя було антигуманним і намагалося перетворити жінку в репродуктивну силу.

Оцінивши всі наслідки вище зазначеної постанови «Про заборону абортів...», яка не посприяла покращенню демографічної ситуації, репродуктивного здоров'я жінок, наказом Президії Верховної Ради СРСР від 5 серпня 1954 р. була скасована кримінальна відповідальність вагітних жінок за переривання вагітності. Вагітній жінці надавалось право самостійно вирішувати питання про материнство. 23 листопада 1955 р. Президією Верховної Ради СРСР було видано Наказ «Про відміну заборони абортів». Згідно цього Наказу відповідальність за аборт була встановлена лише у таких випадках: а) проведення абортів не в лікарні чи інших лікувальних установах; б) проведення абортів в антисанітарних умовах або особами, які не мають спеціальної медичної освіти, якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я або смерть потерпілої [9, с.74].

Отже, післявоєнне радянське суспільство цілеспрямовано, на законодавчому рівні проводило політику укріплення сім'ї та сімейно-шлюбних стосунків, підтримки материнства. Державна політика, з одного боку, імплементувала позитивні зміни щодо статусу жінок шляхом збільшення правових та економічних гарантій. Приверталася увага громадськості до проблем материнства, юридично створювалися умови для поєднання сімейних обов'язків із виробництвом і суспільними обов'язками. Але недосконалість, суперечливість законодавства, байдужість керівництва на місцях, неефективне функціонування системи соціального захисту не

сприяло ефективній підтримці материнства. Жінка часто залишалася наодинці зі своїми проблемами. Саме у післявоєнний період жінки юридично стали рівноправними у всіх сферах життя. Разом з тим офіційна ідеологія рівноправності маскувала фактичну дискримінацію жінок.

Література:

1. Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Государственное конструирование гендера в советском обществе. *Журнал исследований социальной политики*. 2003. Том 1 (3/4). С. 299-321.
2. Котик Ю.В. Оподаткування населення УССР у 1941 – 1945 рр. *Український селянин*. 2016. Вип. 16. С. 86-89.
3. Лисенко О.Є., Перехрест О.Г. Демографічні втрати України в роки Другої світової війни. *Архіви України*. 2015. № 3. С. 8-34.
4. Мамалуй О.О., Васильєва М.О. Податок на бездітність в Україні: перспективи впровадження. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 644-650.
5. Михайленко О. Трансформація аксіологічних настроїв інституту сім'ї як чинник визначення напрямів державної сімейної політики. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 2. С. 179-190.
6. Смольницька М. Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика // *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. К., 2011. С. 162-174.
7. Удалова Т.М. Особливості соціального захисту дітей та матерів України в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.). *Історичні та політологічні дослідження*. 2009. № 1 (41). С. 89-94.
8. Фатхутдінова І.В. Роль української жінки в сім'ї та суспільстві. *Науковий вісник*. Серія «Філософія». 2015. Вип. 45 (частина І). С. 62-84.
9. Черевко К. Норма про кримінальну відповідальність за незаконне проведення абортів: історико-правовий аналіз. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 71-76.
10. Шипік Н.Ф. Реалізація пронаталістської політики у повоєнні роки на прикладі Сталінської області. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер. Історія. 2009. Т. 115. Вип. 102. С. 56-62.

СЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОЗАЦЬКИХ ТАТУЮВАНЬ

Актуальність теми полягає у семіотичному аналізі козацьких татуювань, а також визначенні ролі сучасного татуювання у вигляді малюнків, пов'язаних з козацькою символікою в контексті становлення української національної ідеї (сучасний період).

Предметом дослідження виступає сучасне татуювання у вигляді малюнків, пов'язаних з козацькою символікою.

Об'єктом – вивчення особливостей становлення української національної ідеї (сучасний період).

Новизна дослідження полягає у розгляді татуювань саме з козацькою символікою та їх визначенні у сучасній політичній ситуації, пов'язаній з військовими подіями.

Завжди протягом десятиліть були верстви населення, котрі приділяли увагу татуюванню. Якщо зробити маленький екскурс в історію, то можна зазначити, що татуювання у давнину виконували соціальні функції, дивлячись на них, можна було дізнатись про статус людини, тобто виконували регулятивну функцію. Татуювання на той час, особливо в Римі або Греції, були як паспорт, допомагали маскуватися на охоті, використовувались як талісман, мали магічне а іноді і містичне значення.

Але з появою християнства відбувся перегляд значення татуювань, нанесення на тіло малюнків прирівнювалось до язичництва і суворо каралось, навіть смертною карою. У II тис н.е. цей вид мистецтва взагалі припинив своє існування. У добу Відродження татуювання використовувалось як клеймо для злочинців або жінок легкої поведінки. Тобто татуювання виступало як інструмент соціального розподілу, що лише підкреслювало владу інквізиції. У XVIII столітті татуювання стало виступати символом належності до відповідного класу або організації, наприклад, масонів.

В Україні та і у світі завжди були ті, хто робив татуювання з українською символікою, але це стало особливо актуальним саме під час Революції Гідності. У контексті збереження та відродження національної ідеї символіка козацького татуювання несе особливу інформацію.

Одним з основних татуювань за останній час виступає тризуб. Багато хто замовляє коловорот (символ, який використовується частиною сучасних рідновірів, за твердженням яких, він являє собою споконвічну назву для свастики як солярного символу), а хлопці з «Азову» часто хочуть вольфангель – так званий вовчий крюк, який зображено на шевроні полку. Тату-майстер з Києва Денис Блохін (творчій псевдонім Rembrandtden)

розповідає: найчастіше бійці просять зробити їм тризуб, герб України чи козака із оселедцем.

Значення татуювання тризуб по-різному тлумачиться в різних культурах, але якщо узагальнити трактування, то можна сказати, що це один із символів влади. Тризуб не такий явний і домінуючий символ влади як скіпетр, але такий асоціативний ряд: влада, холодна зброя, зверхність. Цей символ привнесений в сучасний світ із старовини, і людина, що обрала таке татуювання, повинна розуміти, що це не просто прикраса, а щось більше – відмітний знак, виділяє її та визначає її шлях. Тризуб – це символ триєдності, небесної Тριάди.

Татуювання з козаком Мамаєм вказує на посвячений статус людини, Подібне медитаційне положення татуювання є іконографічним зображенням божеств у східних культурах, що вказує на сакралізованість образу. Чуб, так званий «козацький оселедець», відомий і у інших народів світу, вірогідно символізує вищі духовні сили. Козаки – косаки – брили голову на знак відмови від мирського життя, переходу на шлях абсолютного аскетизму. У такому контексті чуб міг слугувати засобом ритуального зв'язку з вищими світами. Татуювання образу Мамає слід розглядати двопланово. У вузькому розумінні – він є конкретизованим прототипом козаків, котрі брали на себе послух, тяжкий хрест і водночас – горде життя, служіння національній ідеї. Однак семіотичної значимості набуває не він сам, а передусім його образ, який у культурно-історичному поступі нації ототожнює і символізує дійсність.

Татуювання козака-характерника символізує всесвіт, біполярний, самодостатній, гармонізований: у ньому втілено два світових начала (чоловіче козак-лицар та жіноче). Козак-характерник постає своєрідним каналом зв'язку між двома планами буття, слугує живим камертоном, який налаштовує на гармонійний лад, виступає матрицею – кодом етнічного ідеалу. Для того, щоб набути такого статусу посвячення, козаку-характернику слід було втілити і поєднати в собі два начала і в такий спосіб злитися з космосом, стати його невід'ємною часткою.

Отже, семіотичний аналіз татуювання висвітлює полісемантичний образ «Козака-характерника»: як народного героя (усоблення козака-воїна, символ невмирущості, нескореності, військової доблесті, внутрішньої свободи, гаранту національної незалежності, сили духу, пам'ятки героїчного минулого); як культурного героя (національного святого, спасителя, мислителя, характерника, посередника між світом земним і небесним, борця сил зла, посвяченого у вищі закони світобудови, хранителя істинного знання); як духовного ідеалу українства (усоблення миролюбця; символ пісненності, романтичності, світославної, самобутності, мудрості, справедливості, відваги, любові, високодуховності, самопожертви); як усоблення етнічної моделі світобудови (символ космологічних знань

українців, просторово-часової єдності всесвіту, циклічного колообігу життя, архетипності національного світогляду).

Тож семіотично значущі композиційні елементи татуювання у своїй генетичній цілісності покликані передусім бути носіями етносакральної інформації, генерувати позитивний потенціал нації, слугувати ментальним камертоном українців. Відтак «татуювання козаків-характерників» є специфічною знаковою системою, в якій міститься не лише правдива історико-культурна інформація, а й закриптограмовано життєво важливі чинники етнічного світогляду, основні складові національного ідеалу та духовних орієнтирів українського народу.

Шрамко Д.О.
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ЇЇ ПРОЯВИ В ГРОМАДЯНСЬКІЙ ЛІРИЦІ ПАВЛА ГРАБОВСЬКОГО

У сучасному світі, який переповнений відносинами у соціумі, важливо пам'ятати, що кожен з нас заслуговує та має право на соціальну справедливість. Найгіршим є те, що соціальна справедливість все ще залишається недосяжною мрією для величезної частини людства. Крайня бідність, голод, дискримінація та порушення прав людини досі становлять небезпеку для існування цивілізованого суспільства. Найбільш виразно проблема соціальної справедливості представлена в громадянській ліриці Павла Грабовського, що не втратила свого звучання вже в незалежній Україні.

Павло Арсенович Грабовський – український поет, лірик, публіцист, перекладач, яскравий представник української інтелігенції, яка в умовах самодержавної Російської імперії вела боротьбу за національну свободу України, тісно пов'язану з рухом за соціальне визволення. Саме П.А. Грабовському належить спроба створити привабливий образ ліричного героя – борця за утвердження справедливого суспільно-політичного ладу. Здійснюючи переклади Джорджа Байрона («Шільйонський в'язень», «Замок Альва»), двох поем Роберта Бернса («Хома Баглай» (в оригіналі «Том О'Шантер») та «Старчача гульня»), віршів Персі Шеллі, Сауті, Вільяма Вордсворта, Теннісона, Генрі Лонгфелло, Елізабет Браунінг, Йоганна Гете, Уланда, Генріха Гейне, Ленау, Фрейліграта, Георга Гервега, Леопарді, П'єр-Жана Беранже, Віктора Гюго, Дюпона, Анрі-Огюста Барб'є, Моріса Метерлінка, Феліції Гіменс, поет насамперед писав та звертався до освічених кіл громадянства, котрі, звісно ж, мали можливості полегшити долю нації. «Інтелігенція кожного народу, – писав П.А. Грабовський, – повинна

працювати коло свого народу, надіючись тільки на себе, – і снага, і слабота в нас самих; вона не тільки сама повинна стояти врівень з найвищими думками віку, але й зробити ті думки по спроможності власністю народу, розвиваючи тим часом і його національне самопізнання». Гіркий досвід історії свідчив, що байдужість освічених до насущних проблем національного життя завдавала ударів по всій нації, а від цього терпіло і все людство.

У пристрасному заклику «За окутий, пригноблений люд», яким розпочинається вірш «Уперед за край рідний та волю», висвітлено найзаповітніші бажання П.А. Грабовського, які були визначені всією його революційною діяльністю, його найсокровеннішими сподіваннями. У цьому заклику органічно поєдналася його любов до України з прагненням побачити її народ звільненим від тієї важкої навали, яка отруювала кожную мить життя знедоленої людини. Поет звертався до тих своїх сучасників, «хто не хоче конати, статись трупом гнилим живучи», і у такому закличі виразно вчуваються такі ж пристрасні шевченківські інтонації, що зазвучали в попередню історичну епоху. Якщо Т.Г. Шевченко з болем говорив про індиферентність до кривди, яка скувала суспільство («Страшно впасти у кайдани, Умирать в неволі, А ще гірше – спати, спати, І спати на волі...»), то П.А. Грабовський закликає: «Годі скніти рабами, Час кормигу гидливу знести!».

Поет розумів, наскільки складна боротьба горстки сміливців, які піднімалися проти самодержавної системи, тому його ліричний герой усвідомлював, що на цьому тернистому шляху найімовірніше будуть болі та «невідданий труд», проте інакше жити він не міг. Йдеться про найсумлінніших, найпорядніших, котрі своїми діями відчиняли людям очі. Саме такому героєві віддає свої симпатії поет, адже ж він «стежки протира для нащадків, – його діло ніколи не вмре!».

Соціальні мотиви поезій П.А. Грабовського мають виразно патріотичне звучання, оскільки йдеться про носія цих цінностей, що бореться за «світло правди», воює проти «лютого зла». Поезії «Щоб настав час жданий», «Прийде день великої віради», «Оце я думаю, брати» пройняті вірою в щасливе майбутнє України. Ця впевненість основана на фактах героїчної історії народу, який зумів пережити «муки лихоліття», не згинув у страшних «завірюхах» і «зберіг високість духа».

Характерно, що П.А. Грабовський мріяв не тільки про світле майбутнє рідного народу. Він хотів бачити вільним і щасливим польський («До Б. С-го»), єврейський («Народові єврейському»), туркменський («Текинка»), бурятський («Бурятка») народи. Розквіт рідного краю мислився поетом у дружбі з сусідніми країнами. Ці мотиви його творів органічно поєднані з гострим осудом імперіалістичної політики самодержавства, бо справедливість – соціально-етична та морально-правова категорія, один з основних принципів права. Поняття «справедливість» означає наявність у

соціальному світі прав, засад і виражає їх правильність, імперативність і необхідність. Чимало філософсько-правових концепцій розглядають справедливість як найвищу, навіть передумовну правову та морально-етичну цінність. «Моя хвала живим, як і помершим, отим борцям за будуче Русі». Цими рядками з вірша «Справжні герої» поет засвідчував вірність тим суспільним ідеалам, які давали натхнення не одному поколінню борців, що виступали на герць з антилюдською суспільною системою. Розвінчуючи рожеві барви «вигадки пустої» про «героїв» «кривавих справ», П.А. Грабовський підносить хвалу «трудівникам незнаним, що двигли мисль по селах, хуторах», тим, хто обрав у житті невдячні «шляхи колочі», часто жертвуючи не тільки матеріальним благополуччям, душевною рівновагою, а й здоров'ям і навіть життям.

Таким чином, громадянська лірика П.А. Грабовського увиразнила ліричний образ – модель борця за справедливість, що жив ідеями власного народу, боровся за його права. Та й громадянська позиція поета свідчила, що він мріяв та писав про справедливість не тільки для українського народу, а й для інших народів, які також мали право на вільне й щасливе життя.

СЕКЦІЯ 3

МОВА ЯК АТРИБУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ. ПРАВОВИЙ СТАТУС МОВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Вдович С.М.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

МОВНА ПІДГОТОВКА ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Професійна підготовка майбутніх фахівців передбачає не лише здобуття знань із тієї чи іншої спеціальності, а й формування їхньої громадянської позиції та національної свідомості. Необхідною складовою цього процесу є мовна підготовка, зокрема вивчення державної мови, роль якої в українських закладах професійної освіти, на жаль, недооцінюється.

Плеканню рідної мови дитини повинна відводитися головна увага як у сім'ї, так і в освітніх закладах. На цьому наголошував український мислитель, учений Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Мова тісно пов'язана з народом і його історією, «і коли ми мусимо любити свій народ, то тим самим мусимо любити і берегти й свою рідну мову, бо без мови народ не може існувати», адже «безмовний народ – не народ» [4, с.114-115].

У відомій праці «Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства» вчений викладає найголовніші рідномовні обов'язки кожного громадянина, вимоги до держави, школи, церкви, сім'ї у навчанні дітей рідної мови. Десять найголовніших мовних заповідей свідомого громадянина актуальні й сьогодні:

1. Мова – то серце народу; гине мова – гине народ.
2. Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранив свій народ.
3. Літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша основа її.
4. Уживання в літературі тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.
6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.
7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
8. Стан літературної мови – то ступінь культурного розвитку народу.

9. Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.
10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу [5, с.15].

Інший видатний український учений Іван Франко, досліджуючи проблеми мовознавства, наголошував на нерозривному зв'язку духовного розвитку людини з розвитком її мовних здібностей. Нехтування рідною мовою, на його думку, веде до дегенерації як окремої людини, так і всієї нації. Нормальний розвиток мови – це одна з передумов здорового розвитку нації, утвердження естетичних і моральних ідеалів. Рідна мова особливо важлива для дитини, бо саме нею розширюється кругозір, загострюється розум, формується характер, закладаються моральні засади. Ступінь опанування мовою – чи не найважливіший показник духовного світу людини [7, с.233].

Мова відіграє надзвичайно важливу роль у національному самоототожненні особистості, яке, як зазначає О. Федик, починається з перших вимовлених слів і здійснюється у мові впродовж усього життя. «Мова виступає як універсальний засіб національно-психологічного ототожнення: пізнання себе як певного національного феномена на психологічному рівні через інші чинники – звичаї, обряди, традиції, страви, одяг, житло, пісню тощо, маючи все-таки спорадичний (або навіть і частковий) характер, зрештою, у мові відображений увесь комплекс культури та морального буття нації. Мова не просто виражає та інформує національну психологію, вона є її внутрішнім чинником, вона постійно підтримує національне відчуття, є джерелом національно-духовної гравітації [6, с.21]».

Відповідно до статті 10 основного Закону держави – Конституції України [3], державною мовою в Україні є українська мова, а держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. 25 квітня 2019 року було ухвалено Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2], у якому наголошується, що «мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалася і протягом багатьох століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить переважну більшість населення країни і дала офіційну назву державі, а також є базовим системотвірним складником української громадянської нації».

Професійна підготовка майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, окрім вивчення фахових дисциплін, передбачає також оволодіння державною мовою на належному рівні. Досліджуючи наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ, І.П. Дроздова визначає поняття «мовно-професійне виховання» –

«цілеспрямоване формування професійно досконалої особистості, здатної свідомо володіти скарбами рідної мови, що дає можливість для розвитку внутрішнього дару слова, гармонійного ділового спілкування, асоціативного фахового мислення, естетичномовних смаків, риторичної довершеності [1, с.30]». Втрата духовності, деструктивні змінення національного культурного простору в результаті процесів глобалізації, агресивна політика ЗМІ, яка призводить до розмивання суспільної свідомості, орієнтація на «загальноєвропейські стандарти», на її думку, є основними причинами змін, що відбуваються з українськомовною особистістю на рубежі ХХ – ХХІ століть [1, с.35].

Визначальним у мовній підготовці майбутніх фахівців є соціально-культурне середовище. Україномовне навчальне середовище повинно бути створене у закладі вищої освіти. Ключовою фігурою в ньому є особистість викладача, який і формує ставлення студентів до української мови.

У закладах вищої освіти українська мова вивчається на лекційних, семінарських та практичних заняттях. Значна увага приділяється самостійній роботі студентів, засвоєнню фахової термінології, використанню текстів за фахом, аудіюванню, формуванню навичок професійного слухання і говоріння, ефективного читання, конспектування, складання плану, тезування, анотування і реферування текстів, створення власних текстів, підготовки та проголошення доповідей. Актуальними нині є інноваційні форми організації навчального процесу: дискусії, диспути, інтерв'ю, екскурсії, ділові та рольові ігри, тренінги, розроблення проектів, аналіз конкретних ситуацій професійного спілкування, вивчення документації та інструкцій професійного спрямування, обговорення виробничих проблем тощо.

Таким чином, мовна підготовка є необхідною складовою професійного становлення та важливою умовою формування національної ідентичності майбутніх фахівців.

Література:

1. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ. Харків, 2010. 320 с.
2. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».
3. Конституція України.
4. Митрополит Іларіон (Огієнко Іван). Мої проповіді. Вінніпег, 1973. 115 с.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів, 1995. 46 с.
6. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). Львів, 2000. 300 с.
7. Франко І. Двоязичність і дволичність. *Літературно-науковий вісник*. 1905. Кн. 6. С. 233.

УКРАЇНЬКА МОВА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД

У сучасній науці сформувалися два основні погляди на виникнення й еволюцію української нації – примордіалістський і модерністський [2, с.265]. Наведемо коротку характеристику цих підходів за Г. Касьяновим. У сучасному українському суспільствознавстві переважає примордіалістська версія. Відповідно до неї, український етнос, народ існує з прадавніх часів: у період Київської Русі українці утворили етнокультурну (або етносоціальну, чи навіть етнополітичну, національну) спільноту, яка в XVI – XVII ст. робила спроби оформитися в державно-національну спільноту; після існування у складі імперій у «латентному» стані, в XIX ст. українці пережили національне відродження, внаслідок якого сформувалася українська «модерна» нація [2, с.266-267]. На думку прихильників модерністської версії, генеза української нації розпочалася в модерну добу – не раніше кінця XVIII – початку XIX ст. [2, с.275].

Відомий мовознавець О. Ткаченко вважає парадоксом історії України й української мови те, що «за часів повної або обмеженої державності України (у князівську і козацьку добу), коли на сторожі власної національної мови могла б стати власна держава і військо, такої мови не виникло, і цілком можливо, що був тут і зворотний зв'язок: міцної Української держави не пощастило створити, бо не було виразної і єдиної національної мови, а це не сприяло і виробленню національної свідомості – основи кожної держави [7, с.38]». Ще один парадокс, на думку О. Ткаченка, полягає в тому, що українська літературна мова на народнорозмовній основі почала вироблятися тоді, коли українську державність було знищено (наприкінці XVIII – на початку XIX ст.), і цю мову ніщо не могло захистити [7, с.38]. І саме мова в період бездержавності виступила на сторожі української національної ідентичності. Більше того, нова українська літературна мова, за слушним визначенням В. Русанівського, стала інструментом реанімації української національної свідомості [5, с.149].

Нова українська література, яка почала бурхливо розвиватися від кінця XVIII ст. і була представлена такими авторами, як І. Котляревський, П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка, Г. Квітка-Основ'яненко та ін., беззаперечно довела спроможність нової української літературної мови використовуватися не тільки в бурлескно-трагедійному, а й ліричному стилі. На новий рівень розвитку цю мову піднесли Т. Шевченко й П. Куліш. Коли в українських діячів виникла природна потреба розширення сфер функціонування української мови, робилися спроби запровадження її в

освіту, науку, церкву (Кирило-Мефодіївське товариство 1840-х рр., українське національно-культурне відродження кінця 50-х – початку 60-х рр. XIX ст.). Царський уряд Російської імперії вбачав реальну загрозу в розвитку української літературної мови. Її використання заборонялося багатьма царськими указами. Найбільш горезвісний з них – Валувський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р. Ці документи забороняли україномовну освіту, науку, переклади, публічні виступи, театральні вистави та ін. За таких умов україномовне книговидавництво перемістилося в Західну, підавстрійську Україну. Знакове, що в час, коли вживання української мови обмежувалося державою, ця мова не могла повноцінно виконувати своїх функцій (насамперед комунікативну – забезпечення спілкування в різних сферах життя), українська мова виконала іншу функцію – консолідаційну: вона не тільки стала об'єднавчим чинником українців у боротьбі за їхні національні права, але й об'єднала поділений між різними імперіями український народ. Отже, мова стала основним націєтворчим чинником.

Однак існує й протилежний погляд. На думку Р. Шпорлюка, зазвичай «взаємозв'язок між мовою та націотворенням трактується неадекватно». Дослідник стверджує, що українські націєтворчі процеси у складі Російської та Австрійської імперій були такими різними, що в цих імперіях українці могли піти шляхом творення різних націй, однак вони так не зробили. Цьому, за Р. Шпорлюком, сприяло бажання творити єдину націю: «Українці Росії та українці Австрії перетворилися на єдину націю не тому, що вони розмовляли однією мовою; вони саме й почали розмовляти однією мовою тому, що спочатку вирішили стати єдиною нацією [9]». Прийти до такого рішення, на переконання Р. Шпорлюка, українцям допомогла «синтеза української історії» М. Грушевського.

Проте, на нашу думку, у процесі консолідації підросійських та підавстрійських українців ключову роль відіграла така мова. Єдина живорозмовна мова дала українцям у різних імперіях усвідомлення себе як єдиного народу, а вже потім, прийшовши до цього усвідомлення, вони взялися за творення єдиної літературної мови в різних її варіантах – західно- та східноукраїнському. І, хоч це парадоксально, царські заборони в підросійській Україні (Валувський циркуляр, Емський указ) стали своєрідним каталізатором цього процесу, оскільки з переміщенням українського книгодрукування в Західну Україну поживилася співпраця між українськими діячами в різних імперіях, з'явилися дискусії (1891 – 1892 рр., 1898 р., 1906 – 1913 рр.) про шляхи розвитку нової української літературної мови – на основі східно- чи західноукраїнського варіанта.

Г. Касьянов слушно зауважив, що об'єктивні ознаки української нації, у т. ч. й мова, мають велике значення тоді, коли відбувається їх суб'єктивізація, коли вони набувають символічної цінності. Дослідник наводить думку Дж. Армстронга про те, що українська мова сама по собі не

відіграла вирішальної ролі у становленні української національної ідентичності, – ця мова набула значення тільки тоді, коли перетворилася на символічну цінність [2, с.264].

Необхідно відзначити, що в історії українського націєтворення українська мова відіграла особливу роль – незалежно від того, який основний чинник вкладається в поняття «українська нація» – етнічний чи політичний. Відповідно до етнічної концепції, українська мова забезпечувала цілісність української спільноти й виступила одним із основних об'єднувачих чинників при творенні української нації [пор. 1, с.112]. Про українську мову як інструмент формування української політичної нації писав Ю. Шевельов: «Після свого створення літературна мова перетворилася на гасло, знамено, мету. Наприкінці XIX ст. український національний рух був спрямований передовсім на питання культури, освіти, літератури. Ці питання переростали в політичні проблеми [8]». На думку вченого, «усупереч звичним теоріям, що розглядають розповсюдження котроїсь мови як наслідок політичного руху, українська літературна мова дає приклад «дива», коли саме її розповсюдження й поклато початок політичному рухові. Мовний витвір Шевченка й Куліша втрував шлях, що привів до створення політичних партій, до заснування держав, до формування армій, до воєн, до борні та конфліктів... Аматори парадоксів можуть сказати, що поет створив мову, а мова створила націю. Звичайно, нація мала за собою власну довгу традицію, проте ця традиція вже була явно наблизилася до межі розпаду та загину [8]». Про перерву в цій традиції у культивуванні культурної та політичної окремішності в середовищі української еліти протягом значної частини XVIII ст. писав і Г. Касьянов [2, с.291-292].

Наприкінці 1990-х років Г. Касьянов стверджував, що формування української нації далі відбувалося «на рівні декларацій і частково на рівні суспільної практики» й наприкінці XX століття [2, с.298]. Відбувається воно й сьогодні. І українська мова як державна повинна відіграти в цьому процесі не останню роль.

Література:

1. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Тези про місце і роль мови в національному відродженні України. Дрогобич, 1994. 218 с.
2. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. К., 1999. 352 с.
3. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. К., 2005. 315 с.
4. Німчук В.В. Державна мова // Українська мова: енциклопедія. К., 2007. С. 140-142.
5. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. К., 2002. 424 с.
6. Русанівський В.М. Староукраїнська літературна мова // Українська мова: енциклопедія. К., 2007. С. 664-667.

7. Ткаченко О.Б. Українська мова і мовне життя світу. К., 2004. 272 с.
8. Шевельов Ю. Українська літературна мова // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. 1999. Т. 8. С. 83-100.
9. Шпорлюк Р. Імперія та нації (з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі). К., 2000. 354 с.

Гуляк Т.М.
Національна академія внутрішніх справ

МОВНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СТАН І ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Мова – це, безумовно, одна з основних ознак суверенної незалежної держави. Вона визначає національну ідентичність громадян і створює підґрунтя для нормального культурного розвитку. Як стверджує О. Федоренко: «Мова – це унікальний закон суспільного буття і пізнання світу, що зумовлює необхідний закономірний розвиток людських спільнот, їхніх ідейних та культурних цінностей, соціально-побутових традицій [5]».

Проблема мовної політики активно досліджується такими вітчизняними лінгвістами як Б. Ажнюк, Ю. Жлуктенко, О. Калиновська, В. Радчук, Н. Трач, а також зарубіжними вченими, зокрема Ю. Бестерс-Дільгер, Б. Баурінгом, Т. Фудерером та ін. Про актуальність і важливість проблеми свідчить те, що вона привертає увагу не тільки лінгвістів, але й юристів, журналістів, політологів. Так, професор В. Василенко, доктор юридичних наук, робить це у своїй розвідці «Війна проти української мови»; О. Крамар, журналіст-публіцист, у праці «Основи цивілізаційного вибору»; політолог В. Заблоцький у статті «Мовна політика в Україні: стан та напрями оптимізації».

Правовою основою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція України (ст. 10), Закон України «Про мови в Українській РСР», «Рішення Конституційного суду України від 14 грудня 1999 р. щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України».

У рішенні Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення статті 10 Конституції України подано визначення державної мови: «Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового спілкування у публічних сферах суспільного життя».

Проголошення незалежності України ознаменувалося появою ряду урядових документів, у яких описано заходи, мета яких – практичне набуття українською мовою державного статусу: Державна програма розвитку

української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 р. (1991 р.), Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови (1997 р.), Про внесення змін і доповнень до постанови Кабінету Міністрів № 998 від 8 вересня 1997 р. (2000 р.), Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004 – 2010 рр. (2003 р.).

У чинній Конституції є положення статті 10 про те, що «держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування», хоча визначення поняття та значення терміна «мова міжнародного спілкування» не лише в Конституції, а й у законодавстві України взагалі немає, натомість уживається лише термін «мова міжнаціонального спілкування на території України» [3, с.22]. Хоча автори енциклопедії «Українська мова» наводять поняття «світової мови», відносячи до них найпоширеніші національні мови – англійську, французьку, німецьку, іспанську, російську тощо [4, с.321].

Окремо варто виділити Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов чи мов меншин». Детальний аналіз цього документа й позицію Франції щодо нього містить перекладена українською книжка французького політолога І. Больман «Мовні війни в Європі». І. Больман вважає хартію загрозою для національних держав, засобом етнічної регіоналізації Європи [1]. Європейську хартію регіональних або меншинних мов досі не прийняла низка країн. Не ратифікувала її й Росія, хоча на її території проживає багато етнічних груп. 15 травня 2003 р. Верховна Рада ратифікувала Європейську хартію регіональних або міноритарних мов. Відповідно до прийнятого документа, положення хартії застосовуватимуться до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької й угорської. Цей крок виглядає парадоксальним, оскільки мови національних меншин на той час були більш захищеними, ніж державна мова. А мовна політика – це частина внутрішньої політики країни, спрямована на урегулювання механізмів функціонування та використання державної мови щонайменше в офіційних установах. Можна з упевненістю констатувати, що до 2014 р. мовна політика в Україні була зовсім неефективною перш за все через несвідоме ставлення українських громадян до своєї мови. Проте саме 2014 р. став знаковим не тільки в геополітичному плані, але й у мовному тому, що події на сході спричинили переосмислення багатьма українцями своєї мовної ідентифікації.

У 2017 р. ТОВ «Перша рейтингова система» на замовлення фонду «Фольксваген» «Етнолінгвістичні конфлікти, мовні політики» провело соціолінгвістичне дослідження. Анкетування охопило 2007 респондентів – мешканців усіх регіонів України, окрім тих, що не контролюються українською владою. Цільовою групою дослідження стали особи віком від 18 років і старші. Під час анкетування було визначено пріоритети у виборі мови

під час формального та неформального спілкування, погляди українців на використання української та російської мов сьогодні та у перспективі. Так, на запитання про те, чи змінилася ситуація щодо вживання української та російської мов, а також ставлення до них після подій на майдані Незалежності у 2013 – 2014 рр. та на початку війни з Росією, приблизно половина респондентів відповіли, що майже нічого не змінилося. 61,2 % вказали, що їхнє ставлення до української мови лишилось без змін, про незмінне ставлення до російської відповіли ще більше (73,8 %). 61,1 % опитаних вказали, що російська мова, на їхню думку, продовжує функціонувати в такому самому обсязі. Щодо української – 34,6 % людей вважають, що існування мови істотно розширилось, проте 42,8 % все-таки твердять, що нічого не змінилося. Як бачимо, події Революції Гідності мало вплинули на мовні вподобання багатьох українців, а тому люди майже не пов'язують мовні питання із політичними. Порівнюючи ці дані із результатами анкетування студентів (протягом лютого – березня 2017 р. нами було проведено невелике анкетування серед 321 студента трьох університетів: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Києво-Могилянська академія» та Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут»), варто зазначити, що думка молоді з цього приводу дуже відрізняється. 72 % студентів вважає, що українська мова стала престижнішою після подій 2013 – 2014 рр. Тому очевидною проблемою є те, що більшість людей не розуміє суті та причин мовних конфліктів, а також зв'язку між питанням цілісності України та поширенням на її території двох мов [2].

Мовну політику 2019 р. можемо охарактеризувати як цілком невизначену. З одного боку, в Україні діє Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», прийнятий 25 квітня 2019 р., який регламентує квоту «на українське» на радіо та телебаченні, а з іншого – державні службовці дозволяють собі в офіційних зверненнях послуговуватися українською й російською мовою. Тому виникає питання про ефективність мовної політики.

Отже, однією з основних ознак незалежної України є функціонування в ній однієї державної мови, можливе тільки завдяки законодавчому регулюванню цього процесу, відомому як мовна політика. Проте проведення її тільки шляхом прийняття певних нормативно-правових актів є недостатнім. Основне – це ефективна імплементація згаданих документів.

Література:

1. Больман І. Мовні війни в Європі. К., 2007, 275 с.
2. Матвеева Н. Сучасна мовна ситуація (на матеріалі масового опитування 2017 року).

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12643/Matveyeva_Suchasna_movna_sytuatsiya.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Прадід Ю. Мовні питання в українських Конституціях ХХ ст. *Мовознавство*. 2002. № 1. С. 17-22.
4. Русанівський В.М., Тараненко О.О. «Українська мова»: енциклопедія. К., 2000. 752 с.
5. Федоренко О. Українська мова як геополітичний чинник. <file:///C:/Users/Us/Desktop/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%B2%20%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA/8.pdf>

Колессова О.В.

**Донецький юридичний інститут МВС України
(науковий керівник – Шулаков Д.О.,**

викладач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки)

ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

На сьогоднішній день держава забезпечує повне та всебічне функціонування та розвиток української мови як державної в усіх сферах суспільного життя. Питання державної мови регулюється низкою нормативно-правових актів та конституційних норм, серед яких, наприклад, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Стаття 10 Конституції України говорить: «Державною мовою в Україні є українська мова». У той же час, посилаючись на статтю 24, можемо говорити про те, що у країні не допускаються обмеження чи привілеї за низкою ознак, у тому числі і за мовними.

Рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України зазначено таке:

– під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя;

– українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо). Поряд з українською мовою можуть використовуватися й інші мови;

– відповідно до чинних законів питання застосування української мови визначено щодо розгляду звернень громадян; діяльності Збройних Сил України та Національної гвардії України; видання друкованої продукції, призначеної для службового та ужиткового користування, що розповсюджується через державні підприємства, установи і організації (бланки, форми, квитанції, квитки, посвідчення, дипломи тощо); висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації; оформлення митних документів тощо.

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року (стаття 7) встановлено, що мовою виховання в дитячих дошкільних установах, мовою навчання і виховання в загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах є українська мова.

Окрім того, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» дає чітко зрозуміти, що єдиною офіційною державною мовою в Україні є українська мова. Посилаючись на цей же нормативно-правовий акт, можемо говорити про те, що одним з обов'язків громадянина України є володіння українською мовою, яка має статус державної.

Законом передбачено також, що акти найвищих органів державної влади та управління України приймаються українською мовою. В Україні мовою роботи, діловодства та документації, а також взаємовідносин державних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, мовою сесій, конференцій, з'їздів, засідань, зборів, інших зібрань державних органів, підприємств і організацій є українська мова. Українською мовою здійснюється також, згідно із законом, виховання дітей у дитячих дошкільних закладах, навчальна і виховна робота в загальноосвітніх школах. Абітурієнти, які вступають до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів України, як правило, складають конкурсний екзаме́н з української мови. Мовою офіційних засобів масової інформації є українська мова. Українською мовою виконуються також маркування товарів, етикетки на товарах, інструкції з користування товарами, виготовленими в Україні.

Таким чином, ми можемо дійти до висновку, що держава забезпечує функціонування української мови в усіх сферах життя, приймає нові закони для більш ефективного розвитку мови та її удосконалення.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Надзвичайно широкі можливості для формування та удосконалення комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців надає *метод проектів*. Це метод групової співпраці, коли кожна команда обирає для себе завдання, яке виконується протягом наданого часу та в кінці презентується іншим групам і викладачу. Проектні роботи – це роботи, які висувають підвищені вимоги до студентів і мають на меті розвиток вищих розумових функцій, черпаючи теми для виконання не лише із змісту навчальних дисциплін, а й з самого життя. Прикметною особливістю методу проектів є те, що він ставить студента перед певною проблемою та мотивує бажання обов'язково її вирішити. Звідси метод проектів характеризується як особистісно орієнтований, бо студенти самі стають відповідальними за свої знання [1; 4, с.29-31; 5, с.13; 7, с.11].

Учені-педагоги вбачають у методі проектів величезні можливості для емоційного та особистісного розвитку студентів, формування та вдосконалення їх комунікативної компетентності, інтелектуальних здібностей, розвитку їх автономії, реалізації міжкультурної освіти, налагодження зв'язку навчання з дійсністю, відмови від підручника як єдиного джерела знань тощо. Окрім цього, всі дослідники наполягають, що метод проектів сприяє розвитку умінь співпраці та реалізації міжпредметних зв'язків.

Науковці сформулювали принципи успішної реалізації методу проектів:

- створення в аудиторії необхідного клімату довіри та природності/невимушеності. Необхідно, щоб викладач і студент перебували в режимі співпраці з початку (вибір теми) і до кінця (оцінювання). Взаємоповага і культура учіння з обох сторін є необхідною умовою успіху;
- створення необхідних умов комунікації відповідно до реального соціального оточення;
- перехід від суб'єкт-об'єктного до суб'єкт-суб'єктного (особистісно орієнтованого) навчання;
- організація навчального процесу відповідно до рівня володіння мовою, мовних потреб, особливих характеристик, досвіду студентів [2, с.103; 7, с.11].

Грецький педагог Е. Контос визначив умови успішної реалізації методу проектів: відповідна підготовка викладача до організації та керівництва проектом; пошуково-практичний характер, досяжні цілі і

завдання проектних робіт; необхідне оснащення; об'єктивна оцінка як поточної діяльності студентів, так і кінцевого результату [6].

Аналіз праць учених показав, що вони виділяли й характеризували різну кількість стадій виконання проектної роботи: від чотирьох до семи і навіть до одинадцяти. Хоча насправді всі стадії можна узагальнити до чотирьох головних. *Перша стадія* – стадія підготовки, визначення проблеми, планування проекту. На цій стадії студентам пропонується філософія проектної роботи, здійснюється її аналіз. Тут необхідно викликати інтерес студентів до вибору теми, залучити їх до дискусії, обговорення, висунення пропозицій. Після вибору теми студенти поділяються на групи із врахуванням таких критеріїв, як: стать, соціальне походження, навчальні досягнення, міжособистісні стосунки тощо. Доречно в кожній групі обрати координатора. Далі необхідно визначити структуру, часові терміни та етапи виконання проектної роботи, пояснити критерії її оцінювання. *Друга стадія* – виконання проекту. Під час виконання проекту проводяться консультаційні зустрічі з викладачем, підготовка, якщо заплановано, проміжних звітів тощо. *Третя стадія* – подання проекту у вигляді презентації Power-Point, твору, виставки, розробленого сайту тощо. Презентує проект один або кілька представників групи, після чого йде обговорення проекту між групами та викладачем, у разі необхідності вказуються недоліки, труднощі, на які наштотувались учасники проекту, та триває пошук шляхів їх подолання. *Четверта стадія* – оцінювання проектної роботи [3, с.85-96; 4, с.29; 7, с.12; 8].

Вияткової уваги заслуговує питання оцінювання проектної роботи. Оцінюванню має підлягати: участь у плануванні та виконанні дослідження – 30%; зміст письмової роботи-звіту – 30%; мова і структура письмової роботи-звіту – 20%; прилюдна презентація проекту – 20%. Окрім цього, оцінюватись має не тільки групова робота, а й індивідуальна. Внесок кожного учасника в розроблення проекту авторка пропонувала оцінювати згідно з індивідуальним щоденником, де фіксуються дати завершення поточних робіт, додаткова інформація стосовно виконаних робіт, консультацій з викладачем, однокурсниками, іншими особами, критичні зауваження, пропозиції, роздуми щодо процесу дослідження; індивідуальним пакетом, який містить короткий звіт про хід роботи групи та оцінку власного внеску; реальною участю особи в розробленні проекту [8].

Під час оцінювання проекту необхідно брати до уваги досягнення поставлених цілей, наголос робити не на оцінці кінцевого продукту, а на роботі студента протягом всього дослідження [7, с.12], також необхідно надавати час для здійснення критичного самоаналізу студентами якості своєї роботи [4, с.29].

Наведемо приклади проектних робіт, які можна пропонувати студентам/курсантам.

I. Проект на тему «Мовна політика України».

Мета: з'ясувати сутність поняття «мовна політика»; дослідити історію становлення мовної політики в Україні; проаналізувати особливості формування й реалізації мовної політики на сучасному етапі; простежити двосторонній вплив мовної політики на загальний розвиток суспільства.

Алгоритм роботи над проектом: визначення проблеми, теми, мети; формулювання завдань; формування груп; продумування ходу діяльності, варіантів дослідження; розподіл обов'язків; узагальнення результатів дослідження; підготовка презентації; оприлюднення результатів; оцінювання, взаємооцінювання, самооцінювання; рефлексія.

Опис проекту. Для виконання проекту студенти об'єднуються в чотири групи. *Група істориків:* досліджує особливості становлення та реалізації мовної політики в Україні в різні історичні періоди. *Група лінгвістів:* з'ясовує зміст поняття «мовна політика», «мовне планування», «мовна освіта». *Група юристів:* вивчає закони, Конституцію України, нормативно-правові акти, які регулюють мовну політику в державі. *Група політиків:* вивчає питання про вплив мовної політики на загальний розвиток суспільства, україно-російську двомовність, можливість або неможливість функціонування в Україні двох і більше державних мов.

Кінцевий продукт. *Група істориків:* демонструє відеофільм або мультимедійну презентацію за матеріалами досліджень. *Група лінгвістів:* презентує словник термінів. *Група юристів:* подає на розгляд збірник нормативно-правових актів щодо реалізації мовної політики. *Група політиків:* пропонує шляхи удосконалення мовної політики в Україні.

План заняття. I. Вступне слово викладача. Оголошення теми, мети. II. Захист мікропроектів. III. Оцінювання результатів роботи студентів. Взаємооцінювання. Самооцінювання. IV. Рефлексія.

II. Проект на тему «Судові промови».

Мета: дослідити лінгвістичні особливості судової промови; етапи підготовки до неї; мистецтво виголошення промов.

Алгоритм роботи над проектом: визначення проблеми, теми, мети; формулювання завдань; формування груп; продумування ходу діяльності, варіантів дослідження; розподіл обов'язків; узагальнення результатів дослідження; підготовка презентації; оприлюднення результатів; оцінювання, взаємооцінювання, самооцінювання; рефлексія.

Опис проекту. Для виконання проекту студенти об'єднуються в три групи. *Група істориків:* опрацьовує історичні джерела; аналізує та систематизує інформацію з питання дослідження; підводить підсумки, формулює висновок, готує слайди. *Група дослідників:* збирає інформацію з наукових, навчальних, фахових джерел, Інтернет-ресурсів, засобів масової інформації щодо лінгвістичних особливостей судової промови, етапів її підготовки, ролі позамовних засобів у виголошенні промови. *Група ораторів:*

добирає найкращі зразки судових промов, демонструє мистецтво їх виголошення.

Кінцевий продукт. Група істориків: історичний коментар з демонстрацією слайдів за матеріалами пошукової роботи. Група дослідників: презентує портфоліо з питань дослідження. Група ораторів: демонструє мистецтво проголошення судових промов.

Модель побудови заняття. I. Вступне слово викладача. Оголошення теми, мети. II. Захист мікропроектів. III. Оцінювання результатів роботи студентів. Взаємооцінювання. Самооцінювання. IV. Рефлексія.

Таким чином, метод проектів надає величезні можливості для емоційного та особистісного розвитку студентів/курсантів, формуванню та вдосконаленню їх комунікативної компетентності, дослідницьких умінь і навичок, інтелектуальних здібностей, розвитку умінь колективної співпраці.

Література:

1. Калита О.П. Проектна технологія в професійній підготовці майбутніх юристів. <http://tme.umo.edu.ua/docs/5/11kalpfu.pdf>
2. Ζερδέλη Σ., Σαραφίδου Τ. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και προτάσεις πρόσληψης και παραγωγής λεξιλογίου στο γλωσσικό μάθημα με εφαρμογή του κειμενοκεντρικού/επικοινωνιακού μοντέλου και της μεθόδου project σε επιλεγμένα κειμενικά είδη. Α΄ Μέρος. *Παιδαγωγικός Λόγος*. 2010. Τεύχος 3. Σ. 95-109.
3. Ζερδέλη Σ., Σαραφίδου Τ. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και προτάσεις πρόσληψης και παραγωγής λεξιλογίου στο γλωσσικό μάθημα με εφαρμογή του κειμενοκεντρικού/επικοινωνιακού μοντέλου και της μεθόδου project σε επιλεγμένα κειμενικά είδη. Β΄ Μέρος. *Παιδαγωγικός Λόγος*. 2011. Τεύχος 1. Σ. 85-99.
4. Κακάτσιου Χ. Η διαθεματικότητα στην εκπαίδευση και η μέθοδος project. *Δελτίο Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Κύπρου*. 2006. Τεύχος 8. Σ. 29-32.
5. Κατσιμπαρδής Μ. Νεοελληνική γλώσσα Β΄ Γυμνασίου 6^{ης} ενότητα «Παρακολούθω, ενημερώνομαι και ψυχαγωγούμαι από διάφορες πηγές»: διδακτική προσέγγιση και σχέδιο εργασίας/project. www.pischools.gr/.../gymnasio/neoel-glossa-b
6. Κοντός Ευσ. Μέθοδος project: πρακτική εφαρμογή, αντιμετώπιση προβλημάτων. http://dide.fth.sch.gr/grepr/wp-content/uploads/2013/02/st_kontos.pdf
7. Μιχαηλίδου-Ευριπίδου Α. Ερευνητικές Μελέτες-Projects. *Δελτίο Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Κύπρου*. 2006. Τεύχος 8. Σ. 11-12.
8. Τσαρούχα Β. Η μέθοδος project ως δημιουργικό μοντέλο Διδασκαλίας. <http://dide.fth.sch.gr/grepr/wp-content/uploads/2013/02/axiologisi-project.pdf>

МОВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЧИННИК СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ

Соціальна сфера життєдіяльності – це сфера продукування способів і форм спілкування, правил взаєностосунків між людьми. Вона пов'язана з формуванням в процесі історії соціальних спільнот (конкретно-історичних суспільств, держав, класів, націй, етносів, різноманітних соціальних груп) і соціальних інститутів – форм організації і регулювання стосунків в суспільстві. Кожне суспільство в своєму розвитку базується на певній системі цінностей, норм, ідеалів. Суспільне життя в будь-якій формі і на будь-якому рівні визначається духовно-культурними чинниками, які не можна ігнорувати. Суспільна свідомість, духовна сфера суспільства існує у формі певного спільного сукупного результату людської діяльності. Досвід міжлюдського спілкування, взаємин з природою, раціональних та почуттєвих способів освоєння світу відображається у суспільних формах свідомості, набуває об'єктивного, надіндивідуального характеру і може передаватися іншим людям, транслюватися від одного покоління до іншого.

Важливу роль тут відіграє мова. Ґрунтовний аналіз проблем мови роблять автори книги «Основи демократії». Вони вказують, що постійне вживання і творчий розвиток власної мови, художньої й наукової літератури є невід'ємною ознакою буття будь-якої нації. Так забезпечується національний комунікативний простір, тобто простір ефективного спілкування громадян, що належать до різних культур. Разом з тим, виділення і фактичний пріоритет у межах держави однієї мови, як правило – мови державного етносу, поряд з іншими мовами, мовами національних меншин, містить у собі певні загрози. Вони пов'язані, перш за все, з можливістю насильницького або просто не досить виваженого поширення мови більшості адміністративними засобами, що сприйматиметься меншістю як зазіхання на її культурні права. З іншого боку, безкомпромісне піднесення меншістю статусу власної мови, особливо коли це супроводжується радикальними діями проти більшості, викликає обвинувачення у намаганні зруйнувати державу.

В Україні мовна проблема також існує, хоч і не у надто загостреній формі. Вона полягає в утрудненому утвердженні української мови як державної та провідної, а також у визначенні статусу російської мови. Ця проблема має багатовікове історичне підґрунтя. Щоб вирішувати наведені проблеми потрібно заглибитись в сутність мови. Потєбня пише: «Итак, слово есть настолько средство понимать другого, насколько оно средство понимать самого себя [3, с.122]». Потєбня вказує, що ніхто не думає при певному слові те, що думає інший. Тому всяке розуміння разом з тим є і нерозуміння, в силу

особливостей кожної мислячої істоти. Люди розуміють один одного не тому, що передають між собою знаки предметів та виробляють одне і те саме поняття, а тому, що торкають один в одному ті самі струни чуттєвих сприйнятів. Завдяки цьому в кожному постають відповідні, але не тотожні поняття. До збудження думки, що її людина отримує від зовнішньої природи, в суспільстві приєднується саме слово. Без книжок та без людей ніхто не здатен до плідного мислення. Розуміння іншого відбувається через розуміння самого себе і своїх думок.

Зараз у суспільстві активно дискутується питання мови. Засоби масової інформації піднімають складні, глибинні філософські питання. Часто ці питання політично заангажовані, що далі віддаляє нас від суті. Філософський аналіз мови виводить на проблемне поле. Мовні взаємозв'язки відтворюють взаємозв'язки реальної дійсності. Тому прив'язаність до певної мови детермінує прив'язаність до певної філософської традиції. Якщо мисляча людина знаходиться в певному культурному полі, що її детермінує, то вона також знаходиться і в певній філософській традиції. Мова виступає однією із форм реальності. Думка здатна змінювати, розвивати мову і культуру. Багатомовність слід сприймати як форму культурного розвитку індивіда.

Література:

1. Михайленко Р.В. Суспільний розвиток: аспекти національних та мовних проблем. *Філософія. Психологія. Педагогіка*. Вип. 1. 2008. С. 44-48.
2. Основи демократії : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / М. Безсонова, О. Бірюков та ін. К., 2002. 684 с.
3. Потєбня А.А. Мысль и язык. М., 1999. 268 с.

Федорова О.Ф.

Криворізький державний комерційно-економічний технікум

ДЕРЖАВНА МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

На сучасному етапі актуальність даної теми є очевидною, оскільки це обумовлено складними процесами розбудови незалежної Української держави, творення української політичної нації. Мова – це не лише засіб спілкування, а й головний чинник консолідації нації, оскільки забезпечує єдність, вільний і культурний розвиток національної спільноти, стоїть на сторожі збереження національної ідентичності, здорового духовного і ментального розвитку, а отже, виступає могутнім засобом зміцнення національної свідомості. У державотворчому процесі мова, поряд із внутрішніми консолідуючими чинниками, виконує й зовнішню функцію, яка

полягає у виокремленні держави з-поміж інших країн, в утвердженні нації і держави серед багатомовної спільноти. Отже, творення української політичної нації вимагає розв'язання фундаментальних питань мовної сфери, щоби така нація ґрунтувалася на засадах української національної державності [1].

Тому зараз, коли Україна здобула незалежність, утвердження у суспільстві української мови як державної, як одного з основних націотворчих, державотворчих чинників, постає надзвичайно важливою й актуальною проблемою, а її вирішення має бути одним із пріоритетних завдань держави. Усе це актуалізує дослідження стану функціонування державної мови в сучасному українському суспільстві як необхідної умови зміцнення української національної свідомості, важливого чинника консолідації суспільства. Статус української мови як єдиної державної мови в Україні був визначений ще наприкінці 1989 р. Законом «Про мови в Українській РСР», що створило передумови для поступового відродження мови титульної нації як повнофункціонального засобу спілкування й важливого чинника розбудови соборної Української держави. З прийняттям Конституції України державний статус української мови був закріплений у ст. 10 Основного Закону, яка проголошує: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом». Простір для подальшого утвердження державного статусу української мови відкрило рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. під № 10-рп/99 про офіційне тлумачення зазначеної статті Конституції України, згідно з якою державний статус української мови означає її обов'язкове застосування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших визначених законом публічних сферах суспільного життя, зокрема в роботі державних і комунальних навчальних закладів, сфері обслуговування, культурі, засобах масової інформації [3].

З метою формування та здійснення державної мовної політики в незалежній Україні були створені спеціальні державні органи й установи: Держдепартамент із здійснення державної мовної політики у структурі Державного комітету у справах національностей та міграції, Рада з питань мовної політики при Президентові України. Їх діяльність спрямовувалась на створення умов для розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя, а також розвитку і використання

мов національних меншин України, задоволення мовних потреб українців, які проживають за межами держави [4].

У етнороз'єднавчих процесах прийнято розрізняти парціацію, сепарацію та дисперсизацію [2]. При етнічній парціації відбувається розпад колись єдиного етносу на окремі етнічні частини, що не завжди повністю ототожнюють себе із старим етносом. Якщо ж відокремлена частина перетворюється на самостійний етнос, то це є показником процесу етнічної сепарації. Якщо вона не стала самостійним етносом, а набула ознак етнічної групи, відбувся процес етнічної дисперсизації.

Література:

1. Варзар І. Політична етнологія як наука. К., 1994. 215 с.
2. Євтух В. Етносоціологія: терміни та поняття. К., 2003. 280 с.
3. Крисаченко В. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи. К., 2004. 656 с.
4. Пасько І. Українська ідея на тлі європейської культури. *Схід*. 1996. № 5 – 6. С. 4-11.

СЕКЦІЯ 4

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО, ОСВІТНЬОГО ТА КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Баланаєва О.В.
Донецький юридичний інститут МВС України

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Останніми роками увага вітчизняних лінгвістів все частіше приділяється проблемі нормування української термінології права. Так Г.Й. Васильєва відзначає необхідність кодифікування юридичних термінів на лексико-семантичному рівні. Вона вважає, що потреба в кодифікації правничої термінології виникає, як правило, тоді, коли немає загальновизнаної мовної норми в галузі права: паралельно застосовуються кілька термінів для характеристики того самого поняття, а звідси – небажана синонімія, не завжди доцільне залучення до правничої мови слів загальномовних; використання без необхідності запозичень з інших мов тощо [3, с.49]. Автор визначає «напрями» уніфікації і нормалізації мовних одиниць, що відносяться до області права.

А.В. Красницька пише про необхідність вдосконалення термінології кримінально-процесуального права, а саме, що пошук досконалої форми для втілення правового змісту є надзвичайно важливим у законотворчості, оскільки від якості формулювання правової норми, від якості всього законодавчого тексту, його відповідності основним критеріям щодо мови, термінології та стилю законодавчих актів залежить ефективність закону та інших нормативних актів [4, с.29]. А.В. Красницька пропонує виключити із законодавчих текстів застарілу і канцелярську лексику (*дорослі підмовники, дана особа*), ненормативні слова (*речові докази повернуті володільцеві, законним володільцям* – замість правильного *власник, власникові*), тавтологічні конструкції типу *забезпечення безпеки* (замість правильного *гарантування безпеки*), ненормативне використання дієслівних форм (*вислухує показання* замість *вислуховує показання*) та ін. [4, с.29-30].

У дисертаційному дослідженні П.М. Балтаджи запропоновані дефініції понять «юридична мова» («особлива мова, розроблена на основі літературного варіанта національної мови з метою фіксації, збереження і передачі результатів інтелектуальної діяльності, що мають юридичне значення»), «правозастосовний акт» («різновид правового акта, виданого компетентним органом держави чи посадовою особою на основі нормативного акта для одноразового використання та обов'язкового виконання, адресатом якого виступають конкретні суб'єкти»), визначені їхні

мовні характеристики [2]. Проаналізувавши типові помилки процесуальних актів (неправильне використання термінологічних одиниць, складність вибору синоніма, переважаність речень, невдалий порядок слів), дослідник виробляє рекомендації, що дозволяють уникнути неточностей мовного і юридичного характеру. В роботі обґрунтовується необхідність формування самостійного напряму оптимізації юридичних текстів з урахуванням правил і способів їх складання; підкреслюється необхідність одноманітності при створенні правових словників; вказуються перспективи подальшого розвитку концепції юридичної лінгвістики [2].

Аналізуючи процеси нормотворення, стандартизації юридичних термінів, Н.П. Яцишин підкреслює непослідовне вживання термінологічних одиниць, порушення мовної цілісності текстів, калькування конструкцій російської мови, невдалу синонімію, нестачу адекватних понять права. Актуальними проблемами термінознавства дослідник вважає такі, як подолання синонімії у правових текстах, яка ускладнює трактування правових норм і є необґрунтованою та недоречною; впровадження єдиного термінологічно вивіреного та науково обґрунтованого і з юридичного, і з лінгвістичного погляду українсько-російського словника юридичних термінів; формування мовленнєвої культури фахівців на рівні усного і писемного мовлення [5, с.222].

Однією з найбільш актуальних прикладних проблем сучасного юридичного термінознавства в контексті євроінтеграційних процесів і перспектив входження України в єдиний європейський правовий простір називають «фронтальний лексикографічний опис мови і термінології права (на рівні словників різних типів (дво- і багатомовних, тлумачних, галузевих, нормативних, труднощів терміновживання)» [1, с.40], термінологічних баз даних, монографічних і дисертаційних досліджень, практичних посібників і довідників.

Дослідники правничої термінології однозначно підтримують основні вимоги, які висуваються до термінів. Юридичні терміни повинні мати певні властивості, а саме: співвіднесеність із спеціальним поняттям – елементом правової норми; номінативність; точність змісту; дефінітивність; системність; прагнення до однозначності та обов'язкова однозначність розуміння, тлумачення; незалежність від контексту; стилістична нейтральність.

Проаналізувавши стан сучасної юридичної термінології, вітчизняні лінгвісти вважають, що до основних напрямів розвитку правничої терміносистеми належать наступні: уніфікації і нормалізації мовних одиниць, удосконалення якості формулювання правової норми, оптимізації юридичних текстів з урахуванням правил і способів їх складання, подолання синонімії у правових текстах.

Наведені напрями удосконалення юридичної термінології сприятимуть дотриманню відповідності правничих термінів тим вимогам, які до них висуваються.

Література:

1. Артикуца Н.В. Актуальні проблеми юридичного термінознавства у контексті євроінтеграційних процесів і перспектив // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: тез. доп. V міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 6 лист. 2009 р.) / ред. кол.: Є.М. Моїсєєв, О.М. Джу́жа, М.В. Костицький та ін. К., 2009. С. 40-41.
2. Балтаджи П.М. Юридична мова правозастосовних актів : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01. К., 2008. <https://mydisser.com/search.html>
3. Васильєва Г.Й. Питання унормування української правничої термінології // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: тез. доп. IV міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лист. 2008 р.) / ред. кол.: Є.М. Моїсєєв, О.М. Джу́жа, М.В. Костицький та ін. К., 2008. С. 48-50.
4. Красницька А.В. Удосконалення термінології кримінально-процесуального права // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: тез. доп. IV міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лист. 2008 р.) / ред. кол.: Є.М. Моїсєєв, О.М. Джу́жа, М.В. Костицький та ін. К., 2008. С. 29-32.
5. Яцишин Н.П. Юридична термінологія як об'єкт мовознавчих досліджень. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2011. С. 219-222.

Боровенська А.А.
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
(наукова керівниця – Єремєєва І.А.,
доцентка кафедри міжнародних відносин та туризму,
кандидатка історичних наук, доцентка)

ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Умови перехідного суспільства в Україні обумовлюють його маргіналізацію, основою якої є невизначене проміжне становище як самої політичної системи, так і її складових, зокрема, сфери політичного лідерства. Аналіз феномена маргінальності в умовах відсутності єдиної шкали цінностей, кризи ідентичності й аномії, що підсилюють деструктивізм та нестабільність політичної системи, вимагає від дослідників адекватної оцінки діяльності політичних лідерів в українському соціумі. Основними детермінантами процесу маргіналізації в сучасному українському суспільстві є спад в економіці, безробіття, міграція, зростання злочинності, аксіологічна криза і політична корупція. У зв'язку з цим формуються політичні процеси та

типи поведінки, які сприяють маргіналізації суспільства. Хоча інтерес до дослідження цього феномена останнім часом з боку різних суспільних наук збільшився, необхідно відзначити, що проблема політичної маргінальності розроблена недостатньо.

Політична маргінальність не тотожна соціальній. Предметом досліджень психологів є психіка і психічні процеси, в соціальній психології предметом виступає поведінка соціальних груп. Політика представляє собою самостійну галузь, а предметом політології є політичні процеси.

Філософи-екзистенціалісти стверджують, що особа завжди відчуває себе чужою в цьому світі. У будь-якому соціумі людина перебуває у фрустрованому стані, тому що вона, певною мірою, знаходиться в недружньому середовищі та постійно стикається з непереборними труднощами. Саме такий стан спричиняє маргінальність. В політичній науці важливим є типологія політичних маргіналів, визначення їх психологічних особливостей в ідейно-політичному контексті [1].

Маргіналітет, як позбавлений стійких повноцінних зв'язків із суспільством прошарок громадян, є важливою, але нестійкою складовою соціально-політичної та електоральної маси. Під впливом економічної і політичної нестабільності, аномії, соціальної незахищеності ця маса є нестійкою у своїх поглядах та оцінках політичної ситуації та лідерів, тобто перебуває в своєрідному стані суспільної мімікрії. Це, в першу чергу, стосується політичних партій, які у своїй більшості не мають чіткої ідеології, структури і регіональної організації. Такі протопартії зацікавлені у залученні цього нестійкого елемента на свій бік. Вони, як і великий капітал, зацікавлені у процесі маргіналізації суспільства. Таким суспільством просто управляти і забезпечувати легітимність своєї влади. Відомо, що в Україні більша частина загальнонаціонального багатства сконцентрована в руках лише п'ятдесяти найзаможніших родин. Однак парламентські і президентські вибори цього року підтвердили, що сьогоднішня влада спирається не на оформлені соціальні страти або на могутніх власників і ностальгуючу за сильною владою частину населення, а на сподівання, внутрішні переконання та принципи, які закладено в більшості передових країн світу.

Головними чинниками маргіналізації політичної сфери сучасного українського суспільства є: аномічність влади в центрі і на місцях; несформованість громадянського суспільства; відсутність потужного середнього класу; формування фінансово-кланових структур; активізація міграційних процесів; насиченість політичної верхівки представниками радянської номенклатури та представниками криміналітету. Ефективний розвиток України може бути забезпечений політиками, які здатні зупинити маргіналізацію суспільства. Державне управління повинно бути фаховою діяльністю, що вимагає спеціальних знань, навичок, відповідного досвіду. Майбутніх політичних лідерів треба виявляти серед талановитої молоді.

Кадри на різні посади слід підбирати не серед родичів та знайомих, а суто на конкурсній основі. Розбудова якісно нового суспільства потребує зміни політичної еліти.

Література:

1. Андрусив В. Украинская элита: откуда ноги растут. *Украинская правда*. 11 ноября 2009 г.
2. Вафин А.М. Политическая маргинальность: к проблеме типологии политического лидерства. *Психология и психотехника*. 2013. № 9. С. 15-17.
3. Карпо В. Причины маргинальности политических элит в переходных обществах (на примере Украины). *Научный вестник Черновицкого университета*. История. Политические науки. Международные отношения. 2014. Вып. 702 – 703. С. 202-206.
4. Местр А.В. Людська міграція і маргінальна людина. *Соціальні та гуманітарні науки*. Сер. 11. «Соціологія». 2014. № 3. С. 215-220.

O. Volik, O. Mamonova
Donetsk Law Institute MIA of Ukraine

CURRENT INNOVATION TRENDS IN IMPROVING FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF FUTURE LAW ENFORCERS

As it is stated in the European Linguistic Recommendations, “only through better knowledge of modern European languages communication and interaction between Europeans with different native languages can be facilitated for supporting European mobility, mutual understanding and cooperation, and to combat prejudice and discrimination [1, p.15]”.

In the conditions of globalization of society, spreading of interethnic professional relations the special issue becomes the problem of training specialists who are fluent in their own language, along with their foreign languages.

The results of the analysis of professional literature show that today the specialist is understood not only as a professional with a certain specialty in the narrow sense but also as a highly cultural person who has not only specific skills of various kinds but also speaks the state and at least one foreign language, and therefore is ready for professional communication. Consequently, the competent language of a specialist is evidence of his professional potential, the content framework of which is also determined by the level of general cultural development of the individual.

The language culture is needed by any specialist. It is especially acute for law enforcement officers whose professional activity is characterized by contact, openness, and communicative orientation. A high level of linguistic culture is an

indicator of the professional competence of law enforcement officers. State requirements for quality assurance of official business communication in various spheres of life, intensive development of international contacts necessitate the improvement of the system of professional, in particular linguistic, training of future law enforcement professionals. The above mentioned necessitates the search for effective ways of organizing the teaching of state and foreign languages in higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which would be maximally aimed at providing practically oriented language training for future law enforcement officers. In this regard, educational institutions are tasked with providing continuous language education aimed at training individuals capable to communicate in their personal and professional contexts both in their native language and languages of other national cultures. Right now, all law students at the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, specializing in Law, who study English, are participating in a free English language learning project “Lingva.Skills” from the Association of Innovative and Digital Education of Academy of Skills.

The free online “Lingva.Skills” platform is an innovative and effective system for anyone who wants to learn to speak English fluently. It is developed on the basis of the Main Territorial Department of Justice. It is currently the largest educational project in Ukraine. With its help, English is being studied for free across the country by civil servants, students, cadets, any organizations, social categories of the population and others. The purpose of the project is to enable every Ukrainian to learn foreign languages free of charge. Those who register on the online platform have the opportunity to study at the levels A1-A2 and B1-B1+. After completing the lessons and testing, participants who have completed all the requirements of the course have the opportunity to obtain a certificate of English. The Lingva method offers the development of grammatical schemes in a vast selection of examples and situations within the following exercises: listening: to listen and make target sentences from the proposed words (distractors present); grammatical templates: to make a sentence with the proposed words using the template given above the exercise; to write in English the sentence submitted in Ukrainian according to the template given above the exercise.

The system of repetition of the passed material according to the algorithm SuperMemo-5 is used. Each example is accompanied by a graphic image that corresponds to the content of the exercise. The course (A1-A2, B1-B1+) consists of 300 lessons, containing about 17,000 examples. The system of gamification (introduction of game techniques in the educational process) is used and points for correct answers are calculated. There is a system of inbound diagnostic testing and initial testing for compliance with the target skills. The technique is focused on forming the habit of active and correct use of language in the context of everyday communication.

Since September 2019 at faculty № 2, lectures of the Department of Humanities Olena Mamonova and Elena Volik have been holding additional classes and consultations on the “Lingva.Skills” course. At the lessons, teachers give examples of working with the course “Lingva.Skills”, paying attention to the lexical and grammatical features of the course provide individual advice to each cadet. As a result, 2 cadets have already received certificates and 30 cadets of Faculty № 2 have fulfilled all requirements of the course and are waiting for certificates. According to the analysis, cadets who have excellent grades in English are more likely to fulfill the course requirements. Participation of cadets in the “Lingva.skills” project improves not only the foreign oral and written speech, but also enhances their self-esteem and promotes the overall development of the individual.

References:

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. К., 2003, 273 с.

Дзевицька Л.С.
Донецький юридичний інститут МВС України

ОСВІТА ЯК ОСНОВНА ВИМОГА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Інтеграція України до світового освітнього простору вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти; пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг; апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем; реального забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти; надання свободи вибору в освіті; модернізації змісту освіти та її організації відповідно до світових тенденцій і вимог ринку праці; забезпечення неперервності освіти; розвитку державно-громадської моделі управління освітою.

Сучасний рівень освіти в Україні не надає змоги повною мірою реалізувати її функцію бути основним ресурсом соціально-економічного розвитку країни і підвищення добробуту громадян. У суспільстві залишається низьким престиж освіти і науки.

Стратегічні завдання забезпечення рівного доступу дітей і молоді до якісної освіти, її стабільного й сучасного розвитку, демократизації управління, задекларовані в попередні десятиріччя, не набули повної реалізації. Освіта дорослих, діяльність закладів післядипломної педагогічної освіти, структурних підрозділів вищих навчальних закладів, на базі яких здійснюється перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, потребує якісного покращення.

Критичним залишається стан фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи освіти.

Зміна сучасної парадигми освіти від традиційної до інноваційної вимагає вдосконалення підготовки фахівця, який не лише досконало опанував фахові науки, а й вільно орієнтується в новітніх досягненнях у галузі педагогічної діяльності, володіє новітніми технологіями навчання. Вітчизняна політика України донині орієнтована насамперед на забезпечення централізованої освіти, що послідовно об'єктивується впровадженням державних освітніх стандартів; неповною мірою реалізовано стратегічні завдання щодо забезпечення рівного доступу дітей і молоді до якісної освіти, її стабільного й сучасного розвитку, демократизації управління, які були задекларовані в попередні десятиріччя; існування ступеневої освіти – «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» – донині зберігає організаційні й змістовні особливості колишньої системи, зокрема, такого її рудимента, як освітньо-кваліфікаційних рівень «спеціаліст»; в українській системі педагогічної освіти все ще зберігається традиційна система авторитарного навчання, у якій переоцінюється викладання і недооцінюється навчання; залишається критичним стан фінансового й матеріально-технічного забезпечення системи освіти України загалом і системи педагогічної освіти зокрема. Аналіз освітньої практики дозволяє констатувати суперечність між зростаючими вимогами суспільства до освітньої кваліфікації випускників закладів вищої освіти, зокрема педагогів, та недостатньою розробленістю теоретико-методичних основ компетентісно-орієнтованого навчання у вищій школі.

Отже, система освіти – це основне джерело накопичення інтелектуального потенціалу суспільства. Педагоги відіграють у навчальному дискурсі особливу роль, оскільки вони є ключем до розпізнання нахилів і здатностей до виконання подальшої фахової діяльності не лише на професіональному рівні, але й на основі творчо-орієнтованої платформи; і відповідно виконують функцію наставника. При цьому мотивація, кваліфікація та високопрофесійні й соціальні компетенції є невід'ємними вимогами до професії вчителя.

Наука про освіту, як і інші галузі знань і суспільної практики, не може розвиватися ізольовано від світового досвіду. У цьому разі галузь освіти підпорядковується загальним тенденціям і закономірностям розвитку. Розвиток інтеграційних процесів, інтернаціоналізація суспільного життя, що охоплюють економіку, соціальні відносини, науку, культуру, освіту, є визначальними рисами сучасного світу й педагогічної освіти зокрема. Інтеграційні процеси в галузі педагогічної освіти сприяють формуванню нових вимог, пов'язаних з підготовкою викладача, здатного до роботи в мультикультурному суспільстві, диверсифікованому навчально-виховному середовищі, альтернативних педагогічних системах.

Література:

1. Ваховський Л., Харченко Т. Ідеї гуманізму у французькій філософії освіти. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 18-22.
2. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. К., 2008. 568 с.
3. Комарницька Т.М. Кваліфікаційна характеристика вчителя іноземної мови в контексті сучасних наукових, психолого-педагогічних теорій, методів та технологій навчання. <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=23&b=7>
4. Олійник В.В. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації: програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти. <http://www.programs.edu.ua/ep334ua.sttp>

Казаков О.О.
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ЗНАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДОПОМОГА ПРИ ВИВЧЕННІ ПОЛЬСЬКОЇ

Метою даної роботи є показати спорідненість слов'янських мов та можливість використання цього на практиці, тобто, при вивченні однієї зі слов'янських мов, володіючи вже якоюсь з них. Іншими словами, йдеться про позитивний ефект мовної інтерференції.

Як відомо з курсу історії мови, усі слов'янські мови щонайменше 800 років розвивалися спільно, як одна, праслов'янська мова, котра пізніше розпалася на окремі слов'янські мови. З того ж самого курсу відомо, що спорідненість мов, утворених внаслідок розпаду праслов'янської мови, проявляється в тому, що одні й ті самі об'єкти в різних мовах називаються однаково, або дуже схожими словами. Це терміни, що стосуються духовності та душі, родинних стосунків, дому, їжі, абстрактних явищ тощо. Але не одне це вказує на спорідненість слов'янських мов. Бувають моменти, коли певні питання тої чи іншої мови краще зрозумілі іноземцям, ніж носіям. Багато таких моментів є при вивченні польської мови україномовними студентами.

Вже на рівні орфографії маємо проблеми з написанням «СН/Н», «U/Ó», «RZ/Ż(SZ)». Найпростіше дати раду з першою парою, адже написання «СН» вживається в словах слов'янського походження, тобто в таких, в яких при написанні чи вимові українською на місці сумнівної морфемі присутній «Х». Написання «Н» в польській мові властиве словам неслов'янського походження, тобто, німецького, французького, тюркського чи латинського. Українець тут виграє саме тому, що він вже знає принаймні слов'янську

мову. У професора А. Кравчук можна знайти, що польському «Н» відповідає український «Г», а вчителька польської мови з понад тридцятирічним стажем М. Возняк стверджує, що колись схожа фонема існувала теж в польській мові.

З наступною парою ще цікавіше. Поляк, аби довідатися, як має записати той самий звук, повинен знайти перевірочне слово, яке не завжди є флексійною формою, слово, написання котрого треба перевірити. Це може бути геть інша частина мови. Українцям знову приходиться на допомогу рідна мова. В українських аналогах таких слів на місці сумнівного «U» маємо «I», хоча, може бути й «O».

Найцікавішою є третя пара. В польських школах навчають тієї самої засади, що в попередньому випадку, і дається понад трьох десятків винятків. Українця рятує факт, що «RZ» – це трансформований м'який «P», що колись був у польській мові, але не є для неї властивим. В усіх без винятку східнослов'янських мовах цей звук і донині записується літерою «P», хоча, лише в російській він зберіг м'якість.

Як зазначають А. Кравчук зі Львова та А. Гурська з Ополя, вище згадані морфеми є дуже складні для українців, але практика (10 років) доводить протилежне.

На рівні фонетики українець легше, ніж росіянин чи поляк, розуміє, коли «RZ» означає дзвінкий звук, а коли – м'який. Тут на допомогу прийде знана кожному школяреві формула «Кафе Птах», яку не потрібно пояснювати.

Проблемним моментом флексії є чергування носових голосних, яке є складним навіть для університетських викладачів-полоністів. Тут засада така сама, як і при чергуванні і/о в українській, тобто, а пишемо в закритому складі, е – у відкритому.

На підставі зазначеного, можна ствердити, що знання української може бути допоміжним інструментом при вивченні будь-якої іншої слов'янської мови, зокрема польської.

Література:

1. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Warszawa, 2015.
2. Górńska A. Błędy studentów z Ukrainy – zapobieganie i eliminacja w grupach o zróżnicowanych możliwościach (na podstawie doświadczeń Centrum Partnerstwa Wschodniego Uniwersytetu Opolskiego). Opole, 2015.
3. Казаков О. Магістерська робота «Мовленнєві помилки українців при вивченні польської мови». Дрогобич, 2018.

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОГО НАУКОВО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Одним із найбільш затребуваних психологічних запитів сучасного постіндустріального суспільства є адаптація особистості до інформаційно-комунікативної реальності. За нової ідеологічної позиції культура розглядається як основний детермінуючий фактор розвитку особистості. В психологічну практику поступово втілюється таке поняття як «ноосфера» (Є. Леруа, Т. де Шарден, В.І. Вернадський). Вхідження людини в ноосферне буття вимагає певних змін у світогляді особистості та в науковому світогляді.

У новому світорозумінні змінюються аспекти розуміння генезису свідомості: її трактують не як похідну від матерії та енергії, а як регулятор енергії, за В.І. Вернадським. Особистість виявляється через зміст своєї психіки, а мозок розуміється як інструмент сприйняття і перероблення внутрішньої та зовнішньої психоенергії (М.Й. Варій). Вдосконалення людської дисгармонії потребує вироблення «раціонального світогляду» та формування «вольового розуму», який введе людину в гармонійний стан сприйняття ноосферних процесів (В.Ф. Капіца).

У науковому колі назріли умови для розробки концепції з розвитку стресостійкості особистості, що включатиме адаптаційні процеси особистості до різних реальностей, зокрема ноосферної. Про що свідчать результати опитування учасників українських психологічних фестивалів «Психологія для всіх», «Арт-практик» та проведеного пілотного дослідження в Криворізькому відділі поліції ГУНП в Дніпропетровській області та його територіальних підрозділів (вибірка опитуваних складала 382 особи).

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій свідчить про глибокий інтерес учених до феномену стресостійкості. Це надало можливість узагальнити та виокремити такі сучасні напрями його дослідження:

1. Особливості прояву стресу в екстремальних умовах праці (Горбенко Д.А., Швець Т.В., Грідчина О.В., Завгородня Ю.В., Коляда О.С., Стрельник О.Л., Турбін Д.О., Гурський В.Є.).
2. Особливості організаційних аспектів формування менш стресогенних умов діяльності (Валеев Р.Г., Фурса В.В., Мітченко К.В.).
3. Дослідження копінг-стратегій та захисних механізмів подолання стресу (Боснюк В.Ф., Гарькавець С.О., Доценко В.В., Федоренко О.І., Жданова І.В., Жуковська К.Р., Стрельник О.Л., Зозуля Д.Е., Петрова А.С., Кучеренко С.М., Ксьонз Н.В., Кучеренко А.И.).

Лінник А.О., Казміренко В.О., Маннапова К.Р., Мухіна Г.В.,
Озірна М.В., Стрельник О.Л., Філоненко І.С.).

4. Методи подолання та профілактики стресу (Борщак С.Г.,
Стрельник О.Л., Куций О.А., Приходько І.І., Черніков А.М.,
Гіренко С.П., Шикір Д.О., Теремцова Н.В.).
5. Професійне спілкування в умовах стресу (Тарановська А.О.).

Слід відзначити той факт, що на сьогодні є необхідним створення якісної системи розвитку стресостійкості особистості, враховуючи три головні аспекти означеної проблеми: психопрофілактика стресу, допомога людям в гострих «екстремальних станах», психотерапія стресу.

Накопичений науковцями дослідницький матеріал часом протирічиво відтворює деякі факти, є мало узагальненим та мало об'єктивним:

– не зовсім чітко зрозумілим є визначення, що таке стрес: стимул для зросту чи перешкода для розвитку? Адже існують неоднозначні визначення: адаптація особистості в умовах впливу стрес-факторів (Ганс Сельє); неспецифічна реакція організму у відповідь на дуже сильну дію зовні (подразник), яка перевищує норму, а також відповідна реакція нервової системи; універсальний механізм, який дозволяє усім живим істотам бути гнучкими за різних обставин; допомагає мобілізації сили організму на подолання складних ситуацій чи шкідливими руйнівниками ендокринної системи; як розуміти неоднозначний прояв стресу?;

– як розвивати стресостійкість під кутом зору психологічної науки; значення феномену «стресостійкість науковці пов'язують, здебільшого, із вмінням контролювати емоції в складних емотивних ситуаціях (Г. Лапшинська, В. Корольчук, В. Маришук, Є. Мілерян, Я. Рейковський та ін), але «стресостійкість» не можна звужувати тільки до меж «емоційної стійкості» (М. Кудінова), тож, актуальним є дослідження й інших структурних складових стресостійкості особистості;

– як узагальнити відомості про стрес-фактори, стрес, реакції на стрес (борись, біжи, завмири), види стресу (дистрес, еустрес), екстремальні стани, етапи подолання стресу (шок, адаптація, відновлення ресурсів), копінг-стратегії (емоційні, поведінкові, когнітивні), захисні механізми (позитивні, негативні)?

Об'єкт дослідження – психологія стресостійкості в сучасному соціокультурному просторі.

Предмет дослідження – закономірності розвитку стресостійкості особистості.

Методологічними засадами виступили: методи системного підходу в психологічній науці (В.В. Александров, С.Л. Виготський, Дж. ван Гіга, Дж. О'Коннор, І. Макдермотт, В. Циба); теорії про психіку та її критерії (М.Й. Варій, М. Люшер, О.М. Леонт'єв, З. Фрейд, А. Фабрі); концепції про різні типи реальностей (Д. Бом, М. Добрі, Г. Гарднер, В.Ф. Капіца,

С.В. Ковальов, Ф. Коркюф, Лірі-Уілсон, К. Лоренц, К. Прібрам, О. Хейнрот); вчення про системне мислення (І. Макдермот, Дж. О'коннор); онтологічні концепції (Ю.В. Петров, І. Пригожин, Ч. Пірс, М. Хайдеггер, К. Ясперс); концепції, що пояснюють генезис стресу (Белтруш, П.Д. Горизонтов, Л.А. Китаєв-Смик, Р.С. Лазаруса, О. Мікшік, Р. Сапольски, Г. Сельє.); дослідження визначення поняття «стресостійкість» (М.С. Кудінова); концепції, які пояснюють генезис емоційного дисбалансу: «заміщеної агресії» (Л. Берковіц), «фрустрації» (Дж. Доллард і Н. Міллер), «трикутник Карпмана» (С. Карпман), «двох інстинктів» (З. Фрейд), «розвиваюча роль неврозу» (К. Юнг); теорії опанування стресу за допомогою копінг-стратегій (Д. Амірхан, Л. Еспінволл, Ч. Карвер, Т. Кроубер, Р. Лазарус, Е. Люїс, Я.С. Ляшин, Р. Моуз, Д. Паркер, С. Страк, Ш. Тейлор, Г. Файфель, Е. Фрайденберг, С. Фолкман, Н. Хаан, Р. Шварцер.); концепції, в яких виокремлено етапи розвитку опанувальної поведінки (К. Уїллз, П. Шифман); теорії про методи розвитку стресостійкості: соціального навчіння (А. Бандура); концепції гомеостазу (П.К. Анохін, К. Бернар, У. Кенон, О.І. Карзілов); теорії розвитку емоційного інтелекту (Д. Гоулмен); теорії спілкування (Е. Бьорн, М. Розенберг); вчення про стан «поток» (М. Чиксентмихай); вчення про норму психічного здоров'я особистості (М. Люшер); вчення про польові аспекти самосвідомості та ноосферні положення (В.І. Вернадський, В.Ф. Капіца, Є. Леруа, Т. де Шарден, Б. Хелінгер); психотерапія стресу (С.В. Ковальов, Ф. Шапіро); вчення про професійне вигорання (Л.М. Карамушка); концепції розвитку самосвідомості та свідомості, вчення про збалансовану особистість (П.Д. Успенський); вчення про психосоматичні розлади (Холмс і Паре). Отже, на сьогодні існує методологічна база для аналізу поняття «стресостійкість», на основі якої ми спроможні сформулювати основні положення концепції з розвитку стресостійкості.

Загальна гіпотеза дослідження полягає у тому, що розвиток стресостійкості буде ефективним завдяки застосуванню системного підходу, який включає: складові компоненти розвитку стресостійкості (тілесний, емоційний, когнітивний, інтуїтивний); критерії розвитку психіки – тип середовища (предметне, комунікативно-психологічне, соціально-діяльнісне, польове), зміст відображуваного (фізична реальність, емоційна реальність, логічна реальність, метафізична реальність), форма відображення (сенсорна, перцептивна, понятійна, символічна), форма поведінки (реакції, сприйняття, відношення, осмислена ноосферна можливість для самореалізації цінностей); етапи розвитку стресостійкості (виявлення проблеми, пошук прояву в різних структурах системи організації психіки, зміна якості захисних механізмів, прийняття відчужених частин Я, підвищення ресурсів, набуття успішних копінг-стратегій, визначення або перевизначення сенсу стресової ситуації);

показники результативності (врівноваженість, спокій, адекватність прийняття рішення, усвідомлення значення життєвого уроку).

Шляхом теоретичного аналізу обраної для дослідження теми нами доведено, що стресостійкість – це інтегративна системна властивість особистості, яка характеризується взаємодією фізіологічного, емоційного, когнітивного, інтуїтивного складових компонентів, які є основою для свідомого здобуття навичок саморегуляції, що забезпечують їй успішне досягнення цілі в складних стресових ситуаціях й характеризується низкою вмінь: уміння досягати стану гомеостазу, емоційного балансу, алоstaticної рівноваги, адаптації, когерентності (стан потоку), осмисленості.

Також виявлено, що взаємозв'язки між структурними компонентами стресостійкості визначають поетапність запровадження практик із розвитку стресостійкості: 1) Екстремальний стан (межовий стан між нормою та патологією), 2) Виявлення проблеми на фізіологічному рівні, досягнення алоstaticної рівноваги між симпатичною і парасимпатичною нервовими системами, 3) Виявлення проблеми на емоційному рівні – досягнення балансу енергії, що залежить від зосередженості на зовнішньому і внутрішньому світі (20 – 80%), та самоприйняття, 4) вибір успішної копінг-стратегії на когнітивному рівні – стан гомеостазу (пошук інформації та спроможність приймати рішення), 5) усвідомлення значення ситуації (за для самозросту).

Отже, розвиток стресостійкості – це поетапний процес розвитку самосвідомості (стан, у якому людина стає об'єктивною по відношенню до себе, раціональною та вольовою) та об'єктивної свідомості (стан, у якому вона вбачає реальність світу, який не є закритим від неї почуттями, сновидіннями, суб'єктивними станами свідомості й надає людині істинні знання про неї), результатом чого формуються набуті властивості особистості, які можна змінювати. З точки зору системи психіка людина має центри, які контролюють наші звичайні дії: інтелектуальний розум, емоційний розум, руховий розум та інстинктивний розум. Дані центри належать сутності людини й є основою для розвитку стресостійкості. Інформація, якою наповнюється людина керуючись центрами, формує її як особистість.

Література:

1. Гоулман Д. Деструктивные эмоции. Минск, 2005. 672 с.
2. Кудінова М.С. Порівняльний аналіз понять «стресостійкість» та «емоційна стійкість». *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 1. С. 22-28.
3. Леонова А.Б. Комплексная стратегия анализа профессионального стресса: от диагностики к профилактике и коррекции. *Психологический журнал*. 2004. № 2. С. 75-85.

4. Моросанова В.И. Индивидуальный стиль саморегуляции. М., 2001. 192 с.
5. Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Кривий Ріг, 7 лютого 2019 року). Кривий Ріг, 2019. 493 с.
6. Психология кризисных и экстремальных ситуаций: индивидуальные жизненные кризисы; агрессия и экстремизм. С-Пб., 2016. 445 с.
7. Ришко Г.М. Основні концептуальні теорії та підходи до вивчення феномену стресостійкості особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Випуск 22. С. 493-509.
8. Сапольски Р. Психология стресса. С-Пб., 2015. 480 с.
9. Селье Г. Стресс без дистресса. Рига, 1992. 109 с.

Кокош К.А.

Криворізький МВ УПО в Дніпропетровській області

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ОРГАНІВ ТА ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Комуникативна компетентність керівника органу поліції на сьогодні є чи не найбільш важливою складовою компетентності в цілому, оскільки особистість керівника мусить відповідати очікуванням громадськості та забезпечувати довіру суспільства та громадян до поліції. На сьогодні Україна може пишатися розквітом відкритості публічної сфери, свободи ЗМІ, зняттям недоторканості із працівників влади. Цей факт підвищує рівень вимог особливо до керівного складу поліції.

Питання комуникативної компетентності дослідники розглядали по-різному, зокрема як: комуникативні знання (О. Коваленко, Л. Орбан-Лембрик, Л. Петровська, А. Панфілова), комуникативні здібності (Ю. Ємельянов, С. Макаренко, А. Панфілова), комуникативні риси (О. Гринчук, Н. Мельникова, В. Черевко, Т. Щербан) тощо.

Проблемам формування комуникативної компетентності у сфері психологічного забезпечення правоохоронної діяльності значну увагу приділено в працях низки фахівців, серед яких: В. Андросюк, Д. Александров, О. Бандурка, В. Барко, О. Іванова, Л. Казміренко, М. Костицький, С. Максименко, В. Медведєв, Л. Мороз, С. Яковенко та інші.

Найменш висвітленим аспектом розвитку комуникативної компетентності є емоційний інтелект.

Емоційний інтелект – це розвиток таких навичок, як розуміння почуттів і емоцій, вміння керувати своїми емоціями та емоціями інших людей.

На сьогодні розроблено багато моделей соціального інтелекту. Серед них ми виділяємо модель ізраїльського психолога Рувен Бар-Она, який вводить поняття емоційно-соціального інтелекту і припускає, що він складається з багатьох, як глибоко особистих, так і міжособистісних здібностей, навичок і умінь, які, об'єднуючись, визначають поведінку людини. Модель Рувена Бар-Она дає найбільш широке трактування поняття емоційного інтелекту. Вчений визначає його як всі некогнітивні здібності, знання і компетентності, що дають людині можливість успішно справлятися з різними життєвими ситуаціями. Рувен Бар-Он виділяє п'ять сфер компетентності, які можна ототожнити з п'ятьма компонентами емоційного інтелекту: пізнання себе, навички міжособистісного спілкування, здатність до адаптації, управління стресовими ситуаціями, переважний настрій. На їх основі Рувен Бар-Он розробляє опитувальник для вимірювання емоційного інтелекту, який має назву EQ-i (EmotionalQuotientInventory).

Внутрішньоособистісна сфера відповідає за здатність розуміти, що ви відчуваєте і управляти собою. Здібності, що пов'язані з цією сферою:

1. Самоаналіз – здатність розуміти свої почуття і те, який вплив поведінки має на оточуючих. На наш погляд, самоаналіз, або рефлексія, – це ключова здатність особистісної сфери, з нього все починається. Для розвитку цієї здатності рекомендується самоспостереження і медитація.

2. Асертивність – здатність ясно висловлювати свої почуття і думки, виявляти твердість переконань. Задовольняти свої бажання законними засобами, беручи до уваги переваги і реакції інших людей. Розвиток такої якості як асертивність не припускає єдину лінію поведінки. З різними людьми людина веде себе по-різному. Люди з нерозвиненою асертивністю в спілкуванні як правило пасивні, проявляють агресію або сором'язливість.

3. Незалежність – здатність самостійно приймати рішення і контролювати себе. Такі люди є вільними від емоційної залежності.

4. Самооцінка (самоповага) – вміння розпізнавати свої сильні і слабкі сторони, залишатися в злагоді з собою, поважати себе і сприймати позитивно, не заперечуючи мінусів і усвідомлюючи їх. На протилежному кінці шкали – почуття власної неспроможності і неповноцінності, самолюбство, гіпертрофоване почуття власної важливості.

5. Самоактуалізація – це розвиток безперервного динамічного процесу прагнення до максимального розвитку і здатність реалізовувати свій потенціал, які пов'язані з почуттям повноцінності життя і задоволення собою.

Друга сфера відповідає за здатність взаємодіяти з людьми на рівні мистецтва спілкування.

1. Емпатія – це вміння розуміти почуття інших. Вона не включає в себе люб'язність або співчуття, тобто не поділяє почуття іншої людини, а розуміє і дає про це знати.

2. Соціальна відповідальність – здатність до взаємовигідної співпраці, що включає в себе совість, моральність і турботу про ближнього. Це здатність встановлювати і підтримувати взаємовигідні відносини. Тобто людина, досягаючи своїх цілей, піклується про те, щоб оточуючі люди теж могли досягати своїх цілей. Протилежністю цього є жорстка конкуренція.

3. Міжособистісні відносини – це навички конструктивного спілкування через вербальні та невербальні комунікації. Це здатність встановлювати і підтримувати відносини, засновані на почутті емоційної близькості, вміння відчувати себе вільно і комфортно в соціальних контактах.

Третя сфера розвивається тоді, коли навички перших двох сфер сформовані в достатньому обсязі. Вона відповідає за здатність бути гнучким, реалістичним, адекватно поводитися в будь-якій ситуації і вирішувати проблеми в міру їх виникнення.

1. Рішення проблем – здатність виявляти і формулювати проблеми, адекватно оцінювати причини їх виникнення, а також виробляти і перетворювати в життя потенційно ефективні шляхи їх вирішення.

2. Оцінка дійсності – здатність вірно визначати співвідношення між своїм досвідом і тим, що об'єктивно існує (бачити світ таким, яким він є). Акцент ставиться на прагматизм, об'єктивність, адекватність сприйняття. Включає здатність концентруватися і зосереджуватися.

3. Контроль імпульсивності – здатність вистояти перед спокусою, діяти раціонально, а не на хвилі емоцій. Люди, у яких розвинута ця здатність, не допускають емоційних помилок, тому позбавлені почуття провини. Вони справляють враження досконалості в усіх відношеннях. Протилежності – запальність, дратівливість, неконтрольована зміна емоцій.

Остання сфера – позитивне сприйняття життя, задоволеність в цілому. Це сфера, за допомогою аналізу якої можна оцінити ступінь розвитку емоційного інтелекту в цілому навіть без тестів і глибинного аналізу. Якщо у вас високий рівень емоційного інтелекту, то ви обов'язково задоволені життям. Це люди здатні веселитися, бути умиротвореними, життєрадісними, натхненними, повними оптимізму. Для них характерні: ентузіазм у вигляді діяльності, вміння бачити світлу сторону у всьому і не занепадати духом. Це не схильність вірити, що все буде добре, щоб зберегти навколо себе позитивну атмосферу. Це здатність не дозволяти думати і говорити в деструктивному ключі. Здатність бачити невдачі як ситуативне явище. Протилежності – депресивність, тривожність, млявість, смуток, вина, суїцидальні прояви.

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що розвиток емоційного інтелекту як складової комунікативної компетенції керівників є важливою передумовою ефективності їх професійної діяльності. Дослідження в галузі теорії та практики психології управління доводять, що для ефективної управлінської діяльності працівникам важливо оволодіти науковими

засадами комунікації та вмінні творчо їх застосовувати. Володіючи знаннями й мистецтвом комунікації, керівник здатен визначити цілі своєї діяльності та виробити стратегію, встановити ефективну міжособистісну взаємодію.

Вищезазначені чинники потребують подальшого напрацювання навчально-методичного забезпечення психологічної підготовки управлінських кадрів Національної поліції.

Коротков Є.П.
Донецький юридичний інститут МВС України

ЗАСТОСУВАННЯ ФЕМІНТИВІВ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

З радянських часів для українських жінок були введені значні обмеження у військовій службі та правоохоронній діяльності. Нині ситуація змінилася. Жінки несуть службу на рівні з чоловіками. Але назви професій та службових звань донедавна були чоловічого роду, не враховували «жіночий фактор». Виник запит – чітко артикулювати жінок у правоохоронній діяльності.

22 травня 2019 року Кабінет міністрів ухвалив нову редакцію Українського правопису, який враховує новітні мовні явища. Попередній правопис від 1992 року втратив чинність. У новій редакції є окремий пункт, присвячений утворенню фемінтивів. «Сучасна українська мова – відкрита й динамічна. Змінюється словник, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил», – сказано в передмові до правопису [3].

Щодо обов'язків працівників правоохоронних органів дотримуватися норм української мови, зокрема, нової редакції правопису, слід відзначити:

1. Ст. 9 ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної» наголошує, що володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків зобов'язані «особи начальницького (середнього і вищого) складу Національної поліції, інших правоохоронних та розвідувальних органів, посадові особи інших органів, яким присвоюються спеціальні звання; особи рядового, сержантського і старшинського складу Національної поліції, інших правоохоронних, розвідувальних органів, інших органів, яким присвоюються спеціальні звання [1]»;

2. В Ст. 1 вищезазначеного закону сказано: «Навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні

української мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом [1]».

Отже, в роботі працівників поліції повстало нагальне питання: використовувати нові правила Українського правопису, зокрема, застосовувати фемінітиви на письмі та в спілкуванні при професійній діяльності. А для викладачів Донецького юридичного інституту – навчити студентів та курсантів утворювати фемінітиви для спеціальних звань рядового і начальницького складу, окремих видів професій та родів діяльності.

Фемінітиви – це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від статі): льотчик – льотчиця, письменник – письменниця, професор – професорка, директор – директриса тощо.

Фемінітиви в українській мові утворюють найчастіше за допомогою суфіксів -к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес- та ін. Від іменників чоловічого роду утворюються іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс -к-, бо він поєднуваний з різними типами основ: авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігуристка та ін. Суфікс -иц-(я) приєднується насамперед до основ на -ник: верстальниця, набірниця, порадиниця та -ень: учениця. Суфікс -ин-(я) сполучається з основами на -ець: кравчиня, плавчиня, продавчиня, на приголосний: майстриня, філологиня. Суфікс -ес- рідковживаний: дияконеса, патронеса, поетеса [3].

В професійній діяльності працівників правоохоронних органів найчастіше вживаються наступні слова:

Спеціальні звання осіб рядового і начальницького складу:

Рядовий – рядова, сержант – пані сержант, генерал – пані генерал.

Рід занять, професії, означення діяльності людей:

Адвокат – адвокатеса, викладач – викладачка, випускник – випускниця, водій – водійка, доцент – доцентка, експерт – експертка, журналіст – журналістка, заступник – заступниця, інспектор – інспекторка, інструктор – інструкторка, кандидат – кандидатка, керівник – керівниця, кінолог – кінологиня, командир – командирка, курсант – курсантка, магістр – магістриня, методист – методистка, начальник – начальниця, офіцер – офіцерка, першокурсник – першокурсниця, працівник – працівниця, прокурор – прокурорка, проректор – проректорка, професор – професорка, ректор – ректорка, рятувальник – рятувальниця, слідчий – слідча, спеціаліст – спеціалістка, співробітник – співробітниця, студент – студентка, учений – учена, фахівець – фахівчиня, черговий – чергова, юрист – юристка [2].

Варто зазначити, що в Україні наразі немає академічного словника фемінітивів, хоча розмови про необхідність такого видання ведуться давно. Державна служба України з надзвичайних ситуацій розробила словничок

фемінітивів для співробітників [2]. Вважаємо за нагальне доповнити даний словник для правоохоронних органів та послуговуватися ним в повсякденній діяльності.

Література:

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
2. Словничок фемінітивів для прес-офіцерів та прес-офіцерок територіальних управлінь Державної служби України з надзвичайних ситуацій. http://www.wicc.net.ua/media/Slovyk_fem.pdf
3. Український правопис. 2019. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>
4. Шевченко З.В. Словник гендерних термінів. <http://a-z-gender.net/ua/feminitivi.html>

Мухіна Г.В.

Донецький юридичний інститут МВС України

РОЛЬОВА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

На сучасному етапі особистість у психологічній науці розглядають як суспільно-психологічну сутність людини, яка формується у процесі соціалізації. Переважна більшість науковців розглядають особистість як цілісне утворення, що має певну психологічну структуру і складається із різних сфер та аспектів. У теорії особистості поняття структури має відношення до найбільш стабільних і незмінних властивостей, що проявляються індивідуумами в різний час і в різних ситуаціях [4, с.313].

У зарубіжній і вітчизняній науці структуру особистості розглядають по-різному. Певний загальний науковців вважає, що в структурі особистості доцільно розглядати лише психологічні компоненти (пізнавальні, емоційно-вольові, спрямованість), інші дослідники виокремлюють не тільки психологічні, а й біологічні аспекти (типологічні особливості нервової системи, вікові зміни в організмі, стать), які не можна ігнорувати у процесі виховання особистості. На думку науковців, протиставляти біологічне соціальному в особистості не можна, біологічне та соціальне у структурі особистості утворюють єдність і взаємодіють.

Найпоширеніші дослідження структури особистості представлені у працях науковців, таких як: О. Ковальова, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Максименка, С. Мула, К. Платонова, В. Рибалки, С. Рубінштейна та інших.

Вперше ідею наявності в структурі особистості різних ролей виокремив У. Джеймс, який запропонував термін «соціальне Я» як складову

структури уявлень про себе. Дослідження У. Джеймса покладено в основу подальших наукових доробок щодо рольових теорій особистості [3, с.209].

Сучасний загал досліджень рольової структури, що мають певне відношення до концепцій особистості, представлений такими науковцями, як У. Айкес, Б. Біддл, Ч. Гордон, Р. Кідд, Е. Ноулес, Ш. Страйкер та інші. Серед небагатьох вітчизняних досліджень особистості, що використовують поняття «ролі», слід виділити праці В. Єхало, І. Кона, І. Мартинюка, В. Ольшанського, Н. Соболевої.

У науковому дискурсі давно та плідно досліджуються закономірності соціальних ролей, розроблено декілька наукових рольових теорій, серед яких найбільш значущими вважаються: *функціональна рольова теорія* (Р. Лінтон, Т. Парсонс, Е. Шілз, Ф. Батс, С. Харві); *структурна рольова теорія* (Р. Лінтон, М. Леві, С. Надел, Р. Барт, М. Мандел, Г. Уайт, С. Уіншіп); *організаційна рольова теорія* (Н. Гросс, Р.Л. Кан, М. Ван-Селл, Е. Ван-де-Вліерт та ін.); *когнітивна рольова теорія* (Я. Морено, М. Шериф, Дж. Ротгер, Дж. Келлі, Дж. Мід, Ж. Піаже); *теорія символічного інтераціоналізму* (Дж. Мід, Ч. Кулі, Г. Блумер, М. Кун, Т. Шибутані, К. Берк, І. Гофман) [1].

В рамках нашого дослідження цікавими є теорії особистості, в основі яких лежать психологічні концепції ролей. До них відноситься *теорія соціальних ролей* (Дж. Мід, М. Кун). Основним постулатом теорії ролей є те, що людина діє у такий або інший спосіб тому, що є представником певної соціальної групи, і розвиток особистості відбувається лише в процесі виконання нею будь-якої соціальної ролі. Представники зазначеної теорії основним механізмом у структурі особистості визначають її рольову сутність. Дж. Мід доводить, що особистість втілює собою модель тих міжособистісних взаємин, які в її житті є найбільш часто повторюваними. М. Кун зазначає, що індивід формує стратегію поведінки у відповідності з ролями та статусами в групах. Людина усвідомлює себе як носія певних нормативів, прав та обов'язків [3, с.211].

Дослідження особистості в контексті її рольової структури – це такий підхід до вивчення особистості, згідно з яким особистість описується за допомогою засвоєних і прийнятих нею або вимушено виконуваних соціальних функцій і зразків поведінки – ролей, що впливають з її соціального статусу в даному суспільстві або соціальній групі.

Отже, зазначені вище передумови бачення рольової структури особистості як цілісної системи у психологічній науці видаються нам продуктивними з позиції вирішення завдань, присвячених формуванню рольової структури особистості поліцейського. Саме значення ролей, які виконує особистість, рольова структура особистості поліцейського стали для нас основною метою, яку необхідно реалізувати у процесі підготовки майбутнього фахівця, професіонала, сучасного поліцейського.

Діяльність поліцейського досить жорстко регламентована його функціональними обов'язками, різними нормативними документами та інструкціями. І тому, на нашу думку, успішність його професійної діяльності багато в чому визначається саме вміннями працівника поліції володіти широким спектром соціальних ролей.

Відповідно до основних повноважень поліцейський повинен вміти демонструвати *конспіративно-рольовий вид поведінки*, а саме: вміти маскувати свою приналежність до правоохоронних органів і відігравати інші ролі для добування необхідної оперативної інформації. Поліцейський під час встановлення психологічного контакту з іншими людьми виявляє *особистісно-рольовий та цілерольовий види поведінки*, наприклад, грає роль довірливої, наївної, розгубленої людини при цьому маскуючи власні якості, істинні цілі та психічні стани [4].

Аналізуючи ролі (соціальні ролі), які виконують працівники поліції під час психологічної підготовки курсанта до виконання ним професійних завдань, науковці сформувавши професійні навички рольової поведінки на трьох рівнях, а саме:

– *психофізіологічному* – формується здатність викликати і демонструвати різні психофізіологічні реакції організму відповідно до демонстрованих психічних станів, обстановки і умов здійснення контакту з об'єктом. Виробляється максимально можливий контроль мимовільних реакцій;

– *психологічному* – формується вміння викликати і входити в різні психічні стани, що відповідають демонстрованій оперативній ролі, обстановці, стану об'єкта і особливостям контакту;

– *соціально-психологічному* – шліфується здатність до реалізації сукупності вмінь, демонстрації різних комунікативних форм поведінки з урахуванням психологічних особливостей як об'єкта і його оточення, так і обстановки, при цьому домагаються максимального узгодження його слів, жестів, реакцій, рухів, станів, які повинні бути властиві створеному образу [4].

Крім цього, слід зазначити, що соціальні ролі, які виконує поліцейський, можуть бути найрізноманітнішими: активними чи латентними (актуалізованими або не актуалізованими в даний конкретний момент); довготривалими чи ситуативними (такими, що виконуються упродовж усього життя або лише в конкретній ситуації); формальними чи неформальними (зв'язаними з належністю до формальних або неформальних структур); груповими чи індивідуальними (які виконуються групою або окремою особою).

Як зазначає В. Доценко, на стадії формування лінії рольової поведінки такими психологічними механізмами виступають: уява, отожднення, наслідування, проектування самоподачі, фантазування, прогнозування і

асоціативні уявлення. На стадії реалізації: ідентифікація, рефлексія, емпатія, механізми самопрезентації, пристосування, атракція, імітація та копіювання [2, с.162].

Отже, актуалізація соціальних ролей та специфіка їх виконання залежить від змісту тих видів діяльності, що виконуються поліцейським, та рівню його підготовки до виконання професійних завдань. Розширюючи спектр професійних ролей, працівники поліції засвоюють соціальні стандарти поведінки, вчать оцінювати себе і здійснювати самоконтроль. Навички рольової поведінки виступають інструментом успішної адаптації до умов службової діяльності і формування професійної майстерності.

Література:

1. Горностаєв П. Психологія рольової самореалізації особистості: дисертація на здобуття наук. ступеня докт. псих. наук : 19.00.05 «Соціальна психологія; соціальної психології роботи». Інститут соціальної та політичної психології АПН України. Київ, 2009.
2. Доценко В. Значення рольової поведінки у професійній діяльності працівника поліції. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2018. С. 162.
3. Мірошник З. Рольова структура особистості практичного психолога в контексті сучасних психологічних теорій особистості. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Психологія. 2013. Т. 18. Вип. 8 (30). С. 209.
4. Шапар В. Психологічний тлумачний словник. Харків, 2004. 640 с.

Новікова О.О.

Донецький юридичний інститут МВС України

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Щоб правильно передати інформацію про світ, бути адекватно сприйнятим і зрозумілим для інших, людина надає думкам певних словесних форм. Такими формами в мові загалом, і мові права зокрема, є різноманітні лінгвістичні засоби, поширеними серед яких є вставні конструкції – синтаксично ізольовані члени речення, введені до складу речення на семантико-комунікативному рівні з метою вираження ставлення мовця до повідомлюваного з погляду його ймовірності / неймовірності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо. За допомогою заздалегідь відомого змісту, вкладеного в їхню форму, вставні одиниці зумовлюють ставлення слухача або читача до почутого або побаченого.

Зазначені конструкції тривалий час становлять предмет уваги лінгвістів, проте деякі аспекти цього мовного явища на сьогодні ще потребують додаткового дослідження.

У сучасній лінгвістиці наявна доволі стала класифікація вставних конструкцій, які докладно проаналізовано в працях І. Вихованця, П. Дудика, А. Загнітка, Г. Козачук, Б. Кулика, А. Мамалиги, І. Слинька, С. Шевчук, К. Шульжука та інших мовознавців. Однак недослідженими залишаються деякі проблеми структури й специфіки функціонування вставних конструкцій в українському юридичному дискурсі, репрезентованого працями українських учених.

Одну й ту ж думку можна передати різними словами й способами, актуалізуючи ті вставні слова, словосполучення й речення, які автор виділяє як ключові. Маючи різне екстралінгвістичне підґрунтя, вставні конструкції в юридичних текстах виконують неоднорідні завдання й реалізують різні комунікативні настанови.

1. Для успішного виконання завдань правником у процесі формування його мовленнєвої майстерності, творення правничого дискурсу одним із основних є вплив на аудиторію. З цією метою в юридичних текстах активно вживають вставні одиниці, що **виражають ступінь вірогідності повідомлюваного**. Найчастіше трапляються конструкції, що виражають так звану констатаційну модальність, на позначення впевненості щодо об'єктивності наведених фактів (передається словами на зразок *безперечно, безумовно, розуміється, певно, звичайно, справді* тощо), пор.: **Зрозуміло, це не означає заперечення суттєвої новизни КПК України**.

Подколи в юридичних текстах трапляються конструкції, що виражають гіпотетичну модальність, на позначення можливої об'єктивності наведених фактів (передається словами на зразок *очевидно, можливо, може, мабуть, здається* тощо), пор.: **Вони, як правило, не повинні будуватися з використанням відкритих переліків**. Утім такі конструкції не є дуже поширеними в юридичному дискурсі, адже роботу правника характеризують високими вимогами до точної відповідності прийнятих ним рішень чинному законодавству. Усі синтаксичні одиниці представленої семантичної групи реалізують прагматичну акцентно-стверджувальну функцію, яка дає змогу найбільш повно реалізувати комунікативні задуми правника – не лише подати інформацію, але й довести її істинність, вплинути на розум та почуття громадянина.

Під час опрацювання фактичного матеріалу було з'ясовано, що вставні конструкції на зразок *певна річ, правду кажучи, може, здається* в юридичних текстах не вживають, оскільки вони притаманні переважно розмовному стилю.

2. Другою за частотністю вживання в юридичному дискурсі й надзвичайно різноманітною щодо семантичного наповнення її компонентів є

група вставних конструкцій, що вказує на зв'язок думок, послідовність викладу чи його завершення (передається словами на зразок *по-перше, по-друге, між іншим, до речі, втім, однак, отже, значить, словом, таким чином, виявляється власне кажучи, зрештою, до речі, між іншим* тощо), пор.: **Отже**, слід визначити перспективні напрями, які б сприяли імплементації положень Стамбульської конвенції та забезпеченню їх дієвості в Україні. За допомогою таких одиниць видається можливість виразити підкреслену логічність, зв'язок між реченнями, частинами тексту, підкреслити найбільш значущі частини, підсумувати тощо.

На сьогодні особливо поширеними в цій семантичній групі постають модальні елементи відприкметникового, відзайменникового та відчислівникового походження на зразок *власне, втім (утім), головне, по-перше, по-друге*, пор.: **Утім**, у ст. 3501 ЦПК України чітко визначена підсудність справ про видачу і продовження обмежувального припису. Згадані вставні одиниці втрачають змістову самостійність, що зумовлено специфікою їхніх функцій – слугувати засобом зв'язку між синтаксичними конструкціями та оформлювати відношення між ними, тобто функціонально наближатися до сполучників.

Варто зауважити, що деякі вставні одиниці зазначеної семантичної групи останнім часом зазнають усе більшої актуалізації, а деякі – стають менш уживаними. Це демонструє пересічні можливості української мови до синонімізації її одиниць й українізацію юридичного дискурсу в цілому. Так, більш уживаною серед вставних компонентів є перша позиція й менше уживаною – друга (*утім/проте, зрештою/нарешті словом/до речі, скажімо/зокрема*), пор.: **Зокрема**, використано методи системно-логічного та порівняльного аналізу, які охоплюються діалектичною пізнавальною методологією; **Словом**, про потребу ратифікації свідчать і результати громадського моніторингу.

Вставні слова на зразок *по-перше, по-друге, по-третє* репрезентують одну з найголовніших ознак юридичного стилю – аргументованість. Водночас вони допомагають авторам розв'язувати прагматичні завдання: логізувати текст, надавати йому стрункості, оформлювати хід міркувань, акцентувати на найважливіших моментах повідомлюваної інформації тощо, пор.: **По-перше**, спостерігається нерівномірне навантаження на прокурорів прокуратур різних рівнів. Згадані синтаксичні конструкції в юридичних текстах виражають не лише числову послідовність думок, а й ступінь їхньої важливості, певної значущості.

Також зазначимо, що всі вставні одиниці цієї семантичної групи слугують актуалізаторами прагматичної функції текстової зв'язності, спричиненої комунікативними потребами вказувати на хід думок автора, їхню послідовність, на взаємозалежність між сусідніми висловленнями, коментувати, доповнювати, узагальнювати сказане, увиразнювати

структурні, логіко-семантичні зв'язки між частинами висловлення відповідно до авторського задуму.

3. Активними щодо функціонування в юридичному дискурсі є вставні одиниці, що **вказують на джерело повідомлення** (на зразок *за словами, на мою думку, на думку (чию?)*, як *то кажуть, мовляв, як свідчить, як повідомили* тощо). У зазначеній семантичній групі кількісно переважають конструкції на позначення джерела повідомлення з прийменником **на**, які вживають зазвичай або на початку, або всередині речення, пор.: **На нашу думку**, у відкритих переліках між конкретизувальними та узagalьновальними термінами більш доречно вживати сполучники «або», «чи». Такі словосполучення не лише конденсують у собі зміст цілого речення, а мають ще й окремий додатковий зміст, який перебуває за межами змісту основного речення.

Різновидом вставних одиниць цієї семантичної групи, також послідовно вживаних у юридичному дискурсі, є конструкції, які мають форму підрядного речення зі сполучником **як**, пор.: **Як зауважує В. Даневський**, «...значна кількість закритих кримінальних проваджень є недоліком кримінального провадження, явищем несприятливим для правосуддя». Такі конструкції виконують у юридичних текстах функцію вставного повідомлення. Вона має перевагу з погляду впізнаваності вставного компонента, його мобільності: зміст вставного компонента може бути висловлений не лише в процесі основного повідомлення, а й мати випереджувальний характер. Зазначені конструкції є поширеними в юридичному дискурсі, оскільки «тяжіють» до його стандартів.

Помітно також, що у двоскладному реченні зі сполучником **як** поєднують здебільшого дієслова *повідомляти, пояснювати, наголошувати, зазначати, заявляти, запевняти, свідчити, засвідчувати* в різних видо-часових та особових формах, пор.: **Як зазначає Є. Блажівський**, вагомими аспектами, що характеризують стан координаційної діяльності прокуратури у сфері протидії злочинності, є рівень організаційного забезпечення цього напрямку діяльності, наявність вивіреної стратегії та правильної тактики дій учасників координації..., а в односкладному – головний член, виражений предикативним прислівником *відомо* і дієслівною зв'язкою *стало* або нульовою формою дієслівної зв'язки *бути (стало відомо, відомо)*, які виступають здебільшого в обрамленні інших додатково-повідомлюваних компонентів, пор.: **Як відомо**, «...велика кількість закритих кримінальних проваджень є недоліком кримінального провадження, явищем несприятливим для правосуддя».

Значно рідше в юридичному дискурсі вживають вставні конструкції цієї семантичної групи з прийменником **за**: **За словами Ярмачі Х.П.**, «функціонування сучасного суспільства неможливо уявити без державного управління, ефективність якого забезпечується різноманітними

заходами...». Такі вставні словосполучення, як і попередні вставні речення, правники використовують для доповнення інформації джерелом повідомлення, підвищення ступеня її вірогідності, що є досить важливим для юридичного дискурсу.

Під час аналізу зазначеної семантичної групи було виявлено, що в деяких текстах юридичного спрямування інколи трапляються вставні конструкції, які знаходяться поза нормою вживання, пор.: ***Із викладеного вбачається, що, на думку законодавчого органу, зобов'язання захисту емблеми Червоного Хреста відповідно до Женевських конвенцій гарантувалися кримінальним правом; Підтвердженням природи дисциплінарного провадження як процесуально-правової категорії, з точки зору Адушкіна Ю.С., є процесуальне оформлення та реалізація дисциплінарним провадженням дисциплінарної відповідальності.***

Усі вставні конструкції, які вказують на джерело повідомлення, у сучасних українських юридичних текстах виконують прагматичну адресно-марковану функцію: дають змогу авторові, покликаючись на інше джерело, підвищувати рівень правдивості інформації, погоджувати власну думку з думкою компетентного джерела, знижувати категоричність висловлення, спонукати адресата до прийняття авторської позиції.

4. Вставні компоненти, що **виражають емоційний стан мовця, його почуття** (на лихо, на горе, на жаль, на біду, на радість, як на гріх, на диво тощо), є найменш уживаними в юридичних текстах, адже мова правника має покладатися на факти, а не на емоції. Проте подеколи можна простежити поодинокі випадки вживання таких словоформ із метою підсилення емоційного ставлення мовця до змісту висловленого, пор.: ***На жаль, зазначена законодавча прогалина ускладнює здійснення ефективного та дієвого контролю відповідними суб'єктами.*** Такі вставні конструкції є прагматично спрямованими, адже володіють потужною потенційною спроможністю відтворювати змістовно-концептуальну інформацію, що має на меті повідомити слухачеві індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, дати їм позитивну чи негативну оцінку передати афективний стан суб'єкта, посилити загальний заряд емоцій, уже наявних у висловленні.

5. Останні дві групи вставних конструкцій (на позначення **характеру висловлення, способу передачі думки, типу її оформлення** (так би мовити, іншими словами, власне кажучи, сказати по правді, правду кажучи тощо) та такі, що **передають звернення до співрозмовника й уживаються з метою привернення уваги читача (слухача)** (даруйте, вибачте, пам'ятаєте, відчуваєте, бачиш, чуєш, зверніть увагу тощо) не поширені в юридичному дискурсі, оскільки вони «тяжіють» до «простої» мови, пор.: ***Іншими словами, адміністративні провадження, стадії адміністративного провадження складають чітку, послідовну структуру, яка характеризує адміністративний процес як чітко визначену, послідовну, нормативно-***

закріплену систему дій. Інколи з метою увиразнення модальної спрямованості, посилення стилістичної значущості в одному реченні паралельно використовують кілька вставних конструкцій, різних за семантикою.

Проаналізувавши фактичний матеріал щодо вживання вставних слів, словосполучень і речень у юридичному дискурсі, зауважуємо, що вони набувають дедалі ширшого вжитку й стилістичної ваги, слугуючи засобом реалізації кількох комунікативно-прагматичних функцій: функції текстової зв'язності, акцентно-стверджувальної, акцентно-гіпотетичної, оцінної.

Повстюк О.Ю.
Хмельницький національний університет
(наукова керівниця – Лютко Н.В.,
доцентка кафедри філософії і політології,
кандидатка політичних наук, доцентка)

ВНЕСОК ПЕТРА ЗІНЧЕНКА У РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Початок формування психологічної думки в Україні датується XVII століттям. Її розвиток нероздільно пов'язаний з історією країни, зв'язками з сусідніми державами та впливом міжнародних спільнот. Ще до початку формування психології як науки велику просвітницьку роботу вели братські школи, а згодом ці вчення поширювалися і в інших навчальних закладах. Не зважаючи на те, що психологія як окрема наука пройшла довгий шлях, протягом тривалого часу вона вважалася частиною багатьох суміжних наук. Хоча й сьогодні не складно прослідкувати її зв'язок з філософією, соціологією, біологією та іншими медичними та технічними науками, перелік яких постійно збільшується, зараз психологія стала просто невіддільною частиною життя будь-якої пересічної особистості XXI століття.

Найважливіше завдання психології полягає у вивченні людської психіки, тобто однієї з функцій мозку, діяльність якої спрямована на зображення дійсності у вигляді відчуттів, уявлень, сприйнятів, а також вивчення властивій тільки людині вищій формі психічного відображення – свідомості. Термін «психологія» означає науку, яка досліджує процеси активного відображення об'єктивної реальності.

Розвиток психологічної науки в Україні на початку свого існування тісно пов'язаний з релігією, де у багатьох творах конфесійного стилю розвивалася християнська теза про душевно-тілесну природу людини. Тому в період до XX століття психологія сильно уповільнила свій розвиток. На значну кількість психологічних напрямків було накладено табу, що змусило припинити діяльність багатьох вчених. Як наслідок, психологія в Україні

почала сильно поступатися здобуткам західних вчених, які мали можливість повною мірою продемонструвати свій інтелектуальний потенціал.

Однією з організацій, що продовжувала і розвивала свою діяльність була група психологів, а також система неформальних особистих зв'язків між фахівцями в цілому ряді психологічних і суміжних з ними дисциплін, що називалася Харківською психологічною школою, що заснована в 30-х роках ХХ століття. Формування Харківської психологічної школи пов'язане з початком роботи в Харкові учнів Л.С. Виготського в ході так званої «дискусії початку 30-х рр.» через їх добровільне вигнання з Москви.

Діяльність Харківської психологічної школи – це один зі світлих моментів розвитку психології України. Роботи деяких її представників так і залишилися неопублікованими, інша частина публікувалася більшою мірою українською мовою в малотиражних виданнях. З часом, в основному в повоєнний період, робота школи була спрямована на діяльнісний підхід, а її лідером став Петро Зінченко, що входив до довоєнного покоління.

Зінченко закінчив Харківський інститут народної освіти, згодом розпочав роботу в науково-дослідних інститутах і ВНЗ Харкова, заснував і очолював кафедру психології в Харківському університеті. У своїх наукових дослідженнях демонстрував особливості мимовільної та довільної пам'яті, а також простежував особливості вікового розвитку людини. Дослідження запам'ятовування посідають вагоме місце у наукових працях психолога. Зокрема, у своїй книзі «Мимовільне запам'ятовування» він детально аналізує всі особливості пам'яті, проводячи паралелі між її видами. Усвідомлення завдань і шляхів вивчення мимовільного запам'ятовування, його взаємозв'язок з довільним безпосередньо простежується в основних проблемах психології пам'яті як в історичному розвитку, так і на даному етапі. Як зазначає сам автор, мимовільна пам'ять відносно нещодавно стала областю спеціального експериментального і теоретичного дослідження. Її помилково вважають випадковою, тобто тією, що не має своїх власних закономірностей, а в психології та педагогіці обмежуються виключно характеристиками довільної пам'яті [1, с.10]. Розглянуте трактування мимовільного запам'ятовування дає відповідь на питання, чому розкриття закономірностей цієї форми пам'яті є одночасно і прямим розвитком загальної теорії пам'яті.

У своїх наукових працях психологу вдалося підійти до вирішення однієї з найважливіших проблем сучасної психології пам'яті, що є основною її потребою, – це узагальнення величезного фонду концептуально роз'єднаного дослідного матеріалу. Одним з доказів того, що в підході Зінченка були латентно закладені найважливіші принципи системного аналізу, є те, що його наукові здобутки дають можливість осмислено та результативно об'єднати численні, отримані в його та інших вчених попередніх дослідженнях факти й спостереження та осмислити їх з нових

позицій. Тому цілком закономірно, що особливість цього підходу має вагомий вплив на подальший розвиток досліджень, а також дає можливість системно-структурного аналізу людської пам'яті, які самому вченому так і не вдалося зробити.

Петру Зінченку вдалося відкрити ряд мнемічних ефектів: ефект інтерференції, структурно-діяльнісний ефект, негативний ефект віку, «ефект генерації», який ще називають «ефектом Зінченка». У дослідженнях вченого і його співробітників були сформовані дані про способи формування в онтогенезі мнемічних дій, спрямованих на запам'ятовування навчального матеріалу, а також структуру цих дій. Інші аспекти пам'яті висвітлені в численних дослідженнях автора, зокрема: «Функціональна структура зорової пам'яті», «Питання психології пам'яті», «Про забування і згадування шкільних знань».

Окрім дослідження довільної й мимовільної пам'яті Зінченко вивчав психологічні особливості сприйняття. Разом з Б.М. Величковським і А.Р. Лурією він став співавтором книги «Психологія сприйняття», де сформовано основні уявлення про структуру і функції перцептивних процесів. Значення сприйняття в структурі пізнавальних процесів визначається двома особливостями:

1) безпосереднє, чуттєве відображення дійсності грає величезну роль в організації практичної діяльності суб'єкта;

2) перцептивні процеси є основою для формування мислення.

Зінченко був у науці людиною «однієї проблеми» («*homo unus libri*» – говорили про таких давні римляни). Однак ця одна, і як колись уявлялося, приватна проблема виявилася «відкритою» комплексною філософсько-психологічною проблематикою, розвиток якої являє собою в цьому відношенні дуже повчальну картину (зокрема, з огляду на те, що сьогодні проблема вивчення колективної пам'яті є актуальною і в українознавстві, і в соціальній філософії, і в історії, і в соціології) [3].

Результатами наукової діяльності Петра Зінченка є: встановлення функцій пам'яті, основною серед яких, на думку вченого, є закріплення і подальше використання індивідуального досвіду; обов'язковий розподіл пам'яті на довільну і мимовільну з подальшим визнанням значущості обох вищезгаданих елементів, мимовільне запам'ятовування є завжди опосередкованим; одним з провідних завдань школи є формування в учнів навичок і вмінь довільного мислення.

Українська психологія зробила вагомий внесок у розвиток світової психології. Не зважаючи на те, що протягом ХХ століття на шляху українських дослідників поставало багато труднощів, здобутки Харківської психологічної школи, а особливо одного з її лідерів – П.І. Зінченка, знайшли своє відображення в діяльності наступних поколінь. Це була та рушійна сила, що не дала зупинитися розвитку психології на території нашої країни.

Література:

1. Зинченко П.И. Непроизвольное запоминание. Москва, 2010. 717 с.
2. Чик А. Внесок Петра Зінченка у розвиток психологічної науки. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2013_14_25
3. Шагар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник: близько 2500 термінів. Харків, 2007. 607 с.

S. Polovin
Donetsk National Technical University

USING SCREENCASTIFY VIDEOS IN THE CLASSROOM

Gone are the days when teachers spent long hours creating videos, using large video cameras with VCR tapes. When the work was done and you wanted to playback the video you created, you needed a television and a VCR. And if you wanted to do some video editing, but did not have any of the skills required for that, all your efforts went down the drain.

These days the situation has changed dramatically. Wherever we turn, we are likely to find a camera: phones, laptops, tables, etc.

There is a good reason why video creation popularity has skyrocketed. The moment we start watching a video, an instant connection is built with the person in the video – you hear their voices, can look in their eyes. Using video in the classroom has become so easy.

How can we make the most of it?

There are a number of awesome programs available on the web. One of them is Screencastify [1].

It is a Chrome extension, and once you decide to download it from Google Play and install it, it will be displayed in the top right corner of the Google Chrome web browser.

The program can:

- Record what is happening on your screen.
- Record, depending on the task at hand, a specific web browser tab, the entire web browser or your computer's desktop.
- Select between cameras and microphones if you have more than one plugged in.
- Use the system audio or turn it off.
- Upload directly to YouTube or Google Drive.

Recently Screencastify [2] has made it even easier to add comments to a screencast or video you have created.

To begin with, you record your video as usual with the Screencastify extension. When you have recorded the video, you will be able to preview your video.

“Comments” section is in the top right corner.

Clicking on “New Comment” you add a comment, then by clicking “Post” you complete this process. You can add as many comments as you need. For other people to be able to leave comments, check the box “Allow others to comment”. To enable other people to see your comments, share the video, but do it while you are still in Screencastify – it is easier than doing that in Google Drive.

And on top of all these great features, Screencastify has a powerful free version. I have been using only the free version – it records up to 10 minutes, which is more than enough for me.

A Screencastify logo on the screen has never been a problem for me. If you feel uncomfortable with a Screencastify logo on your screen, then you can select the paid version, which gives you more options such as unlimited recording and no logo. But it will cost you \$24 a year.

As for me, I use Screencastify to create instructional videos (screencasts). The biggest advantage here is that students can watch these videos at home, as many times as they want.

<https://www.youtube.com/watch?v=QWKU2HG8Az4&feature=youtu.be>

In this example I explain to my students what they have to do to make up for the missed classes [3]. The idea of the screencast is to make students realize that saying what exercise and on what page they did is not enough. They should tell me what other additional resources they used, preparing for this class. These might be YouTube videos, Pinterest collections, materials from educational blogs and channels.

Also, Screencastify can be used for [4]:

1. Newscast (webcam) – Students act as the news presenters and present what they are learning in the classroom as the news of the day. It can be a desk in front of a whiteboard or a chair at a table, and they have to summarize the important details.
2. Moving paper manipulatives (webcam) – Students draw or bring or cut out paper objects that demonstrate what they are learning. Using the webcam to show the objects on the desk, students can explain what they are doing using those paper manipulatives.
3. Moving digital manipulatives (screencast) – If you are not into using paper and scissors, turn to digital manipulatives. For that you can use Google Drawings, Google Slides, PowerPoint. Pictures and text boxes can be used as items to explain the concept. After you have sorted out what items to use, start a screencast video using Screencastify. Explanation is done through the microphone, and by moving the digital manipulatives you prepared around the screen.

4. Tour Builder walking tour (screencast) – Here you have to use Google maps. First, choose the locations. Next, choose the view – either satellite view from overhead or street view from the ground. What you do next is display it full screen to others. This can be done with a Screencastify screencast. Students can arrange their own tours, record them, and tell their stories using their microphones. They become virtual tour guides.
5. Interview (webcam) – Students can conduct interviews with a laptop and a Screencastify webcam recording. They can interview each other and anyone if this is related to what they are learning.
6. Presentations (webcam/screencast) – Recording presentations (with slides or without) using Screencastify has a number of advantages:
  - You are not in front of a dozen people, so your anxiety is gone.
  - You can re-record your presentation as many times as you want.
  - Students are aware of the amount of time they are presenting.
  - Students can record their faces as they speak alongside their slides.
7. Audio assignments (webcam) – Students can record their home assignment with a webcam video, either doing that without preparation, or speaking from a script. This is very useful for students learning a foreign language. They practice speaking the new language.`
8. Screencastify’s primary function is creating instructional videos [5], but this Chrome extension is a versatile tool, and can be used by both teachers and students for a myriad of interesting and engaging projects.

References:

1. 7 Classroom Screencasting Activities. <https://www.screencastify.com/blog/7-classroom-screencasting-activities>
2. Screencastify for teachers. <https://ictedumag.com/2019/03/31/screencastify-for-teachers/>
3. Screencastify. TeachersFirst review. <https://www.teachersfirst.com/single.cfm?id=15569>
4. Top Ten Screencastify Tips. <https://www.edtechteam.com/blog/2017/06/top-ten-screencastify-tips/>
5. Four Ways Teachers Can Use Screencastify in the Classroom. <https://www.loudenclearblog.com/four-ways-teachers-can-use-screencastify/>

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Ніхто не сперечається, що освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації, держави та запорука майбутнього України. Їй належить провідна роль у розвитку економіки, культури, забезпеченні конкурентоспроможності країни, а також посиленні інтеграції в загальноєвропейське середовище [1]. Тому державна політика у сфері освіти розглядається як складова загальної політики держави.

Ще задовго до процесу адаптації законодавства України та співпраці з ЄС в Державній національній програмі «Освіта» (1993 рік) наголошувалося про невідповідність освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства [2]. Тому, головною метою програми було визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективу XXI століття, а саме: підняття на рівень освіти розвинутих країн світу. У подальшому саме означена стратегія пронизує всі нормативно-правові акти з питань освіти в Україні, здійснюється низка кроків реформування вищої освіти.

Одним з шляхів реформування вищої освіти є розроблення та впровадження науково-обґрунтованої методики визначення перспективної потреби держави у фахівцях з різним рівнем кваліфікації, визначення обсягів їх підготовки у закладах вищої освіти. Це конче важливе завдання, оскільки сучасний ринок праці визначається суперечливими тенденціями, а саме: невідповідністю рівня зростання ВВП обсягу збільшення кількості робочих місць та зростання потреби в залученні висококваліфікованих фахівців до ринку праці.

Водночас неузгодженість ринку освітніх послуг і ринку праці призводить до того, що підготовлені фахівці залишаються незатребуваними і змушені виконувати малокваліфіковані роботи або шукати роботу за кордоном. Так, за останні роки Україну залишили від 4 – 5 млн українців, одна третина з яких мають вищу освіту. Причин цього є декілька:

- надлишкова підготовка фахівців деяких спеціальностей;
- невідповідність вимог ринку праці якості освіти;
- низька заробітна плата;
- відсутність державної підтримки молодого фахівця.

Але виїзд на роботу за кордон не вирішує проблему самореалізації фахівця. Навіть запровадження європейської кредитно-трансферної системи та додатку до диплому міжнародного зразка не підвищили академічної мобільності здобувачів вищої освіти і не привели до визнання української

вищої освіти. Зазвичай людям, які мають дипломи українських закладів вищої освіти, потрібно довчитися, пройти практику, а потім ще і скласти державний екзамен. І лише тоді вони можуть отримати свідоцтво про визнання диплому, але це знову не вирішує проблему їхнього працевлаштування за фахом [3]. Хоч і реформування вищої освіти також передбачає забезпечення міжнародного визнання дипломів українських вишів.

З часу визначення ключової стратегії реформування вищої освіти пройшло 26 років, кілька поколінь вже отримали дипломи вищої освіти за Болонською системою, прийнята оновлена Національна стратегія розвитку освіти в Україні [4] та Національна доктрина її розвитку [1], а заплановані завдання не вирішуються або вирішуються частково.

Кабінет Міністрів нової влади надав проект програми власної діяльності, в якій серед пріоритетних цілей вказані також цілі освітньої сфери [5]. Так, в галузі вищої школи зосереджено увагу на вічній проблемі підвищення якості освіти – «створення умов, за яких студенти отримують високу якість вищої освіти» за рахунок змін в системі фінансування. Але ж в проекті Закону «Про державний бюджет України на 2020 рік» [6] на освіту збільшення фінансування незначне (лише на 7,7 млрд грн більше, ніж у 2019 році, і складає 136,4 млрд грн). Вперше у проекті Державного бюджету передбачено видатки на розвиток закладів вищої освіти в обсязі близько 0,3 млрд грн. Порівнюючи з видатками на освіту в розвинених країнах, можна констатувати, що державне фінансування освітньої діяльності в Україні перебуває, за відносними показниками, на рівні найбільш розвинених країн світу, а то й перевищує його. Однак, в абсолютному вимірі, становище не таке втішне через значно менший, порівняно з розвинутими країнами, обсяг ВВП України. Проаналізуємо на порівняльній таблиці.

Рік	2010	2011	2012	2014	2015	2016	2018	2019	2020
ВВП (%)	7.4	6.6	7.2	6.3	5.7	5.4	5.9	4.75	5.0

Як видно, державне фінансування освіти з 2014 року зменшувалося на фоні підвищення цін на енергоносії, різні видатки тощо. В наступному році фінансування освіти не вирішить завдань, які пов'язані із Національною стратегією розвитку освіти в Україні.

Отже, відсутність цілісної стратегії розвитку вітчизняної економіки, відновлення ефективної роботи Національної агенції із забезпечення якості вищої освіти, удосконалення управлінського менеджменту та підвищення відповідальності осіб за прийняті рішення унеможливорює адекватну відповідь на виклики ринку праці й подолання освітньо-кваліфікаційного дисбалансу.

Література:

1. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17.04.2002, № 347/2002. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)» від 03.11.1993, № 896. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
3. Визнання дипломів: поневіряння випускників українських вишів у Німеччині. <https://www.dw.com/uk/a-19399327>
4. Указ Президента України «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013, № 344/2013. <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
5. Програма КМУ: стратегические цели в образовании и науке. <https://ru.osvita.ua/news/65683/>
6. Проект Бюджету-2020: кому скільки грошей дадуть. <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100014163-proekt-byudzhetu-2020-komu-skilki-groshey-dadut>

Ромашенко В.Є.

Донецький юридичний інститут МВС України

УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ

Реформування освітньої галузі нашої держави вимагає від педагогічних працівників закладів освіти вивчення і впровадження в навчальний процес технологій та нових методів навчання дітей та молоді.

Інноваційна діяльність в Україні передбачена Законами України «Про інноваційну діяльність» [2], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [4], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3].

В Законі України «Про інноваційну діяльність» дано наступне визначення інноваційної діяльності – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [2].

Інновації в освіті дозволяють вирішити низку суперечностей між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті, більш динамічній за характером і розвивальною за результатами. Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану [1, с.338-339].

Розглянемо деякі умови впровадження інноваційних технологій у навчальний процес закладу вищої освіти (ЗВО) та наведемо декілька

факторів, які, на нашу думку, є запорукою успішної організації інноваційного навчального процесу у ЗВО.

Однією із найважливіших умов для успішної організації інноваційного навчального процесу в закладі освіти є готовність та бажання керівника закладу до розроблення, апробації та впровадження інновацій в педагогічний процес, а також наявність у нього інноваційної компетентності. Керівник закладу з інноваційними підходами до навчання і викладання має бути творчою особистістю, сприяти впровадженню експериментальної діяльності викладачів, забезпечити умови для професійного зростання, формувати науковий світогляд та здійснювати діагностику інноваційної діяльності викладачів.

Не менш важливу роль в організації інноваційного навчального процесу відіграє професійна компетентність та новаторство викладача. Викладач – новатор вносить принципово нові ідеї у навчально-виховний процес, розробляє нові методичні системи, створює нові педагогічні технології та використовує інноваційні методи викладання.

Ще одна умова, на яку потрібно обов'язково звертати увагу при впровадженні інноваційних технологій у навчальний процес сучасного закладу вищої освіти, – це правильний вибір інновації. Технологій та методик пропонується дуже багато, тому для того, щоб відібрати для освітньої сфери тільки дійсно ефективні, необхідно використовувати Інтернет, вести спілкування через он-лайн конференції, проводити опитування, щоб враховувати інтереси та побажання якомога більшої кількості студентів.

Отже, якщо дотримуватись умов правильної організації інноваційного навчального процесу у закладі вищої освіти, це значно підвищить його конкурентоспроможність в нових умовах та дозволить сміливо дивитись у майбутнє.

Література:

1. Енциклопедія освіти. Київ, 2008. 1040 с.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 05.12.2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 848-VIII від 16.07.2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
4. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 3715-VI від 05.12.2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>

FEATURES OF BUSINESS COMMUNICATION IN THE CONDITIONS OF CONTEMPORARY POLICE OFFICERS ACTIVITIES

Currently, the culture of communication in the Ukrainian law enforcement system is of great importance. One of the professional activity components of National Police officers, regardless of their specialization, is communication, which helps to look more deeply at the process of interpersonal interaction and interpersonal relationships.

In order to communicate more effectively, a police officer must be aware of the law, possess certain communication skills, be able to establish relationships with citizens, be able to persuade them taking into account individual and psychological characteristics, and arouse interest in communication in connection with certain circumstances that have some legal value.

Communication of police officers is carried out in the framework of various professional activities, such as communication with a citizen who asked for help; preventive conversation in the course of personal search, intelligence survey and so on. The end result of a police officer activities depends on the communicative expertise of a police officer who meets many people every day in different situations and how quickly he/she interacts with them, how quickly and efficiently he/she does so.

National police officers' professional communication is the purposeful establishment of interpersonal interaction through knowledge of communication and taking into account the conditions of their use in order to influence the consciousness and behavior of others.

When communicating with colleagues, everyone should be respectful of everyone, regardless of their rank or position, always remain friendly and show correctness and tolerance. It requires the ability not to create an inconvenient situation for the interlocutor. Service relations do not imply a keen interest in private affairs as this can lead to an atmosphere of mistrust and a deterioration of cooperation. Of course, there may be some misunderstandings between colleagues. If you do not follow the rules of communication, they can develop into serious conflicts. That is why it is so important for the police officer to decide on communication strategy and tactics of their behavior, depending on the significance of the situation. For example, one must actively defend one's position in cases where the consequences of engagement are extremely important or depend on maintaining one's own authority, although confrontation does not overcome conflict. The more productive engagement strategy is to consider collaboration, but this option is acceptable only to those who can listen, discuss, and find a satisfactory solution to both parties. If it is impossible to decide or inappropriate to

spend time and effort on a problem, then it should be simply ignored (*avoidance strategy*).

In this case, the situation is likely to be out of date or take more time to prepare for its resolution. When peace of mind and a peaceful relationship with your partner are more important than your own right, it is better to apply an adaptation strategy. This will help to create a favorable working atmosphere and successful interaction. Thus, you should express your intention to remedy the situation and to be first to cede by inviting your opponent to cooperate. At the same time, it is worth maintaining your ability to take appropriate action if your opponent starts to place pressure upon and try to sucker into thinking that he/she is right.

Even when talking to senior, equal, or junior police officers on a daily basis, it is needed to follow certain rules for organizing relationships: the senior relative to younger may order, require certain behaviour, and approve documents or proposals; peer-to-peer may communicate, notify, request assistance and send documents; the junior in relation to the senior reports, requests permission, executes orders with a subsequent report and submits documents.

One of the important professional skills of a police officer is the ability to avoid conflicts and to encourage colleagues to communicate politely. It is necessary to learn to watch the expression of face, eyes, to understand a person's state of mind and to analyze his own actions, to be kind, to be sincerely happy and smiling to colleagues. In addition, it is important to monitor one's own language, its pace, to avoid ambiguous or incomprehensible intonations that cause emotional discomfort, and not to use jargon. One should try to talk in a friendly manner and, making mistakes, immediately admit it. Of course, one can point out to colleagues some mistakes, but in a form suitable for professional communication.

The activities of internal affairs officers belong to the subject and subjective activity, i.e. the achievement of their goals occurs in the system "person-person". Obtaining positive results in such activities largely depends on the ability to communicate competently and professionally with citizens, leaders, subordinates, representatives of different units of the police department and so on.

In this regard, the professional communication of internal affairs officers should be understood as a process of specially organized interaction between people (managers and subordinates, employees on equal footing, internal affairs officers and citizens, internal affairs officers and offenders). It is determined by professionally meaningful goals that imply their personal responsibility for their implementation.

The goals of professional communication of National Police officers are determined by the nature of the activity. The effectiveness of communication indicates the level of their communicative competence and the quality of their duties. The professional communication of internal affairs officers is of a purely official nature, since the procedure for communication with citizens is clearly

regulated by laws and regulations, and is therefore often compulsory both for citizens and for employees themselves.

Communication of internal affairs officers can be complicated by various factors of activity. The main difficulties of internal organizational communication include:

- lack of clear regulation of interaction and ambiguity of duties of employees;
- different interests of cooperating officials;
- lack of professional readiness to work together;
- functional isolation of individual employees and units;
- overloaded with proxies (including uncharacteristically fulfilling duties).

The specificity of professional communication of internal affairs officers (contacts with suspects, accused, witnesses, victims, applicants, etc.) is manifested in the fact that it occurs within a detailed regulatory framework and is characterized by additional difficulties related to overcoming internal resistance from some people, with reluctance to cooperate, insincerity, etc. Of course, these circumstances cause complicate the conditions of communication and significant psychological strain on employees.

Therefore, the professional communication of internal affairs officers is peculiar to a group of people engaged in a certain type of professional activity. It has general characteristics and provides for the successful and efficient performance of the duties.

Фоміна О.О., Шаповал І.А.
Донецький національний технічний університет

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ

Ускладнення зовнішньоекономічних процесів, інтенсивна динаміка світової економіки зумовили необхідність розробки та впровадження більш складного комплексу національних та міжнародно-правових заходів, які мають вплив на міжнародні відносини, позиціонують країну у світовому співтоваристві. Одним з інструментів такого зовнішньоекономічного міждержавного впливу є міжнародні санкції. Відповідно до українського законодавства міжнародні санкції представляють собою санкції, які «визначаються Україною відповідно до міжнародних договорів України або рішень міждержавних об'єднань, міжнародних, міжурядових організацій, участь у яких бере Україна, а також іноземних держав щодо замороження активів визначених осіб або обмеження будь-якого доступу до них [1]». Міжнародні санкції поділяються на дипломатичні, економічні, військові, що пов'язано із сферою їх застосування.

Економічні санкції здебільшого стосуються торговельних відносин між країнами та передбачають їх повне припинення або обмеження в окремих секторах. Метою застосування санкційного механізму є примус країн, що порушують міжнародні правовідносини, до зміни зовнішньої політики, її коригування, відповідно до вимог міжнародного права, зокрема, це приєднання до міжнародного договору (про нерозповсюдження ядерної зброї, наприклад), припинення практики порушення прав людини, припинення підтримки міжнародного тероризму тощо.

Економічні санкції різноманітні, це і ембарго – повна або часткова заборона економічних відносин з країною правопорушницею, і відміна режиму сприяння економічному розвитку через надання торгових преференцій, обмеження кредитних та торгових відносин, і реторсії [2], що представляють собою обмежувальні заходи однієї держави до іншої у відповідь на протиправні дії з метою їх припинення та відновлення порушеного права, та інші економічні обмеження, що примушують країну до виконання норм міжнародного права.

На сучасному етапі розвитку наразі актуальними є взаємовідносини України і Росії, і тут чітко простежується дія санкційного механізму та його вплив на розвиток визначених країн. Аналіз низки джерел надає суперечливі данні. Так, відповідно до даних рейтингового агентства S&P, що аналізує кредитні рейтинги, Росія до санкцій адаптувалася [3]. Протилежні дані виникають при аналізі ВВП даної країни [4], та подібні висновки роблять інші іноземні експерти-аналітики.

Найпомітнішим наслідком дії санкцій економісти називають відтік іноземних капіталів і скорочення інвестицій, заборона на імпорт технологій у Росію, зокрема, військові технології та технології подвійного призначення [5]. Щорічний негативний ефект санкцій на зростання російського ВВП в період з 2014 по 2018 рік склав в середньому 0,2 процентних пункти, при цьому найбільший негативний вплив відчутний у 2015 році, коли санкції були запроваджені [4; 6], що наочно представлено у табл. 1.

Таблиця 1 – ВВП Росії за 2014 – 2018 рр.

	2014	2015	2016	2017	2018
У постійних цінах 2016 року (млрд. руб)	87757,1	85731,9	86014,2	87416,4	89387,5
Темп приросту, %	-	-2,31	0,33	1,63	2,25
Індекси-дефлятори, у % до попереднього року	107,5	107,6	103,2	105,4	110,3

Складено автором на основі [4].

Щодо стану ВВП в Україні, то тут відбувається більш швидке зростання (табл. 2).

Таблиця 2 – ВВП України за 2014 – 2018 рр.

	2014	2015	2016	2017	2018
У цінах попереднього року (млн. грн.)	1369190	1431826	2037084	2445587	3083409
Темп приросту, %	–	4,57	42,27	20,05	26,08
Дефлятор ВВП, % до попереднього року (у постійних цінах 2010 року)	15,9	38,9	17,1	22,1	15,4

Складено автором на основі [7].

Навіть зважаючи на інфляцію, темпи зростання економіки України перевищують темпи зростання економіки Росії.

Зростання економіки України обумовлене тим, що держава полегшила умови ведення бізнесу, зокрема, зменшила оподаткування заробітної плати найманих працівників, як наслідок почали зростати реальні доходи населення і обсяг приватного споживання [8]. Ще одним впливовим чинником економічного зростання України є кредитування від МВФ та Європейського союзу, відкриття ринку завдяки угоді про вільну торгівлю. Україна постачає сільгосппродукцію, продукцію металургійного комплексу, що заборонено Росії. Також Україна надає транспортні, телекомунікаційні та ділові послуги на європейський ринок, що також впливає на зростання економіки [9].

Таким чином, економічні санкції мають суттєве значення для розвитку країни. Недотримання країнами міжнародного права призводить до втрат, зокрема до недоотримання інвестицій, скорочення виробництва, закриття ринків, падіння ВВП. Разом з тим, країни, що потерпають від агресії або інших неправомірних діянь інших країн, можуть бути у вигаді, оскільки отримують певні преференції з боку світової спільноти, які стимулюють їх розвиток та економічне зростання.

Щодо перспектив подальших досліджень у даному напрямку, то недостатньо висвітленими ще залишаються питання вдосконалення санкційного механізму щодо мінімізації його негативного гуманітарного та економічного впливу на треті держави.

Література:

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014

2. Словник української мови: в 11 томах. Том 8. С. 516.
<http://sum.in.ua/s/retorsija>
3. Will Russia And Some of Its Neighbors Get Out From Under Their Big Stocks Of Problem Loans? (Будет ли Россия и некоторые ее соседи выходить из-под своих больших запасов проблемных кредитов?).
<https://www.spglobal.com/ratings/en/research/articles/190704-will-russia-and-some-of-its-neighbors-get-out-from-under-their-big-stocks-of-problem-loans-11035255>
4. Национальные счета. Федеральная служба государственной статистики.
<https://www.gks.ru/accounts>
5. Санкції проти Росії: чи був ефект? <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38247744>
6. МВФ назвав збиток російської економіки від санкцій і падіння цін на нафту. <https://www.epravda.com.ua/news/2019/08/6/650308/>
7. Державна служба статистики України. Економічна статистика. Національні рахунки. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Как изменились экономики России и Украины за 5 лет.
<https://perfume007.livejournal.com/514696.html>
9. Санкційна війна між Україною і Росією: санкції дзеркальні, а умови різні.
<https://www.radiosvoboda.org/a/29955057.html>

Шпак Т.С.

Донецький юридичний інститут МВС України

СТВОРЕННЯ БУККРОСИНГОВОЇ ПЛАТФОРМИ В КРИВОМУ РОЗІ

Буккросинг з'явився в 2001 році. Новий рух було створено американським ІТ-фахівцем Роном Хорнбекером. Його ідея полягала в тому, що людина, прочитавши книгу, залишала її («звільняла») у громадському місці (парк, кафе, поїзд, станція метро) для того, щоб хтось інший випадково зміг цю книгу знайти та прочитати. Той у свою чергу повинен був повторити процес. Простежувалася «подорож» книги через спеціальні сайти в Інтернеті. Для початку Рон Хорнбекер залишив 20 книг з пояснювальними написами в холі свого готелю. За півроку на його сайті було вже близько 300 активних користувачів, які «відпускали» книжки і приводили нових учасників [1].

Чому не бібліотеки? По-перше, книга є «прив'язаною» до бібліотеки, її власністю, що заважає вільному обміну та «подорожі» всією країною. По-друге, часто в бібліотеках відсутні книги сучасних авторів, в яких молодь є більш зацікавленою. Чому не можна завантажити з Інтернету? Більшість сучасних книг відсутні у вільному доступі, за їхні електронні версії також

потрібно платити. А якщо навіть вдалось знайти щось, то частіше за все це буде обмежена версія. Знайшовши повну версію і завантаживши її, ви підтримуєте «піратство», що є протизаконним і заважає подальшому розвитку авторів.

На нашу думку, існує необхідність створення буккросингової платформи в місті Кривий Ріг. Як це має виглядати? Починати потрібно з навчальних закладів. Встановити спеціальні полиці, стенди, де можна розмістити книги. Пояснити головну ідею та правила буккросингу учням і зацікавленим особам. Відстежування буде здійснюватися через офіційну сторінку буккросингового руху в місті Кривий Ріг, де буде міститися інформація про всі книги (місцезнаходження, опис книги, побажання) та правила. В кожній книзі буде міститися посилання на електронну сторінку.

Стосовно правил, вони є досить простими:

- 1) Берегти книгу.
- 2) Не залишати назавжди книгу у себе.
- 3) Надати відомості про книгу на офіційній сторінці буккросингу в місті Кривий Ріг.
- 4) Читати та насолоджуватися доброю справою.

У подальшому існує ідея встановлення спеціальних книжкових шаф, які будуть захищені від впливу природних умов, в особливо людних місцях відпочинку (парки, сквери, площі), що надасть можливість залучити ще більшу кількість людей до цієї ініціативи.

Час національного становлення, процеси відродження, що відбуваються сьогодні в країні, повертають нас до спадщини творців української духовності, мислителів, до національної книги, яка має виступити як гуманітарна сила, яка слугує високим ідеалам духовного відродження, але не ізольовано від загальнолюдських духовних надбань, а в поєднанні, в єдиному культуротворчому процесі. Книга – це складова частина та головний носій загальної культури. Її образ складається з багатьох чинників, які несуть у собі пізнавальну, моральну, естетичну та іншу інформацію. Якою б за формою книга не була, вона стає універсальним зберігачем соціального досвіду. Книга має двоїтий і навіть багатоманітний характер. Вона може виступати і засобом збереження інформації для людей наступних поколінь, і засобом комунікації, і товаром. Книга супроводжує людину з раннього дитинства до останніх днів, несучи їй світло розуму та знань, виховуючи та скеровуючи духовно, естетично. Цей повсякчасний зв'язок людини з книгою зумовлює величезний виховний зміст книги, може впливати на людей різного соціального рівня та різних поглядів на життя.

Серед притаманних книзі функцій є постійні, а також ті, що змінюються з часом. Вони можуть розглядатися в різних аспектах, узагальнено чи детально, у ретроспективі та в сучасному оточенні. Але загального погляду на систему функцій книги поки ще не вироблено.

Результати досліджень стверджують, що сьогодні в суспільстві та його свідомості книга виступає: а) такою, що дає насолоду як предмет вжитку; б) корисним помічником у повсякденному існуванні; в) предметом, який символізує високий соціальний статус, творче сприйняття художньої літератури на високому естетичному рівні, здатність відчувати катарсис від спілкування з нею, що притаманне невеликій групі населення [2].

Книга – ясний розум та інтелект, фантазія та мислення. Якщо зробити книги доступнішими, то можна збільшити кількість читачів, що потягне за собою інтелектуальний розвиток поколінь. Це вигідне вкладення у майбутнє. Запуск цього проекту неможливий без підтримки небайдужих людей та керівників закладів освіти.

Література:

1. Буккросинг: давайте мінятись книгами! <http://knukim.edu.ua/bukkrosing-davayte-minyatis-knigami>
2. Якубенко Я.А. Соціальна роль книги в культурі суспільства: до постановки питання. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2012_2_4

Шульженко І.В.

**Донецькій національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**

ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ГАЛУЗІ ЗАЙНЯТОСТІ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Проблема гендерної рівності в галузі зайнятості набуває все більшої актуальності в сучасних соціально-економічних умовах ринкової економіки. Жінки стали найбільш незахищеною категорією працівників, тому що роботодавці йдуть на різноманітні хитрощі, щоб відмовити у прийнятті на роботу або звільнити у першу чергу тих працівників, які вимушені тривалий час знаходитися у соціальних відпустках, знаходитися на лікарняному по догляду за хворою дитиною і, взагалі, мають додаткові пільги та переваги при укладенні зміни та припиненні трудових правовідносин.

Актуальністю даної проблеми є і те, що жінки становлять понад половину всієї сукупної робочої сили в українській економіці. Чотири п'ятих жінок у працездатному віці належать до економічно активного населення, тобто працюють або активно зайняті пошуком роботи. Значна їх кількість (понад 40 % працюючих жінок) мають вищу або середню спеціальну освіту. До речі, серед чоловіків цей показник становить 35 % [1, с.5].

Проблемі гендерної рівності в Україні, в тому числі в галузі зайнятості, присвячені праці багатьох фахівців, таких як Андріїв В., Болотіна Н., Буроменський М., Лаврінчук І., Левченко К., Мельник Т. та ін.

Метою повідомлення є сприяння вирішенню проблеми забезпечення соціальної рівності жінок та чоловіків у галузі зайнятості, а також надання пропозицій, щодо подальшого забезпечення гендерної рівності у галузі зайнятості.

Існують різні точки зору науковців щодо забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах, в тому числі і у галузі зайнятості. Одні пропонують надання додаткових пільг всім категоріям жінок (так звана позитивна дискримінація), інші – тільки тим жінкам, які виконують материнську функцію, а деякі наполягають на забезпеченні повної гендерної рівності без будь-яких пільг та привілеїв, тобто на забороні будь-якої дискримінації за ознаками статі.

Як вважає фахівець у галузі захисту прав людини Михайло Буроменський, позитивна дискримінація не містить нічого образливого, тому що на сьогоднішній день цілком зрозуміло, що жінки потребують спеціального захисту своїх прав. Заходи позитивної дискримінації як раз і є тими заходами, які забезпечують жінкам рівні можливості у доступі до універсальних прав. Потрібно з цим погодитися і не намагатися воювати з цими заходами. При цьому ці заходи могли б дійсно дати певний позитивний результат [2, с.83].

Кардинально протилежну точку зору щодо гендерної рівності в галузі зайнятості має І.П. Лаврінчук. На її думку, надання додаткових пільг жінкам у галузі зайнятості (йдеться про встановлення статтею 5 Закону України «Про зайнятість» додаткових гарантій щодо працевлаштування жінкам, які мають дітей віком до шести років, самотніми матерям, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей інвалідів), по-перше, ще більше знижує їх конкурентоспроможність на ринку праці, по-друге, порушує права представників іншої половини людства – чоловіків, які перебувають у тих самих умовах, а також жінок і чоловіків, які мають обов'язки по догляду за іншими близькими родичами [3, с.30].

Точку зору щодо скасування позитивної дискримінації в галузі зайнятості підтримує К. Левченко. На її думку, немає сумніву, що позитивна дискримінація без міцної системи соціальних гарантій веде до звичайної дискримінації жінок у економічній сфері та сфері зайнятості, оскільки підприємці віддають перевагу відносинам з чоловіками, які не потребують ніяких пільг [4, с.94].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про зайнятість населення» державна політика України в галузі зайнятості забезпечує рівні можливості усім громадянам незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, віку, політичних переконань, ставлення до релігії, в реалізації права на вільний вибір виду діяльності відповідно до здібностей та професійної підготовки з урахуванням особистих інтересів і суспільних потреб.

Водночас статтею 5 зазначеного закону виокремлюються як соціально незахищені і менш конкурентноспроможні жінки, які мають дітей віком до шести років, одинокі матері за наявності дитини віком до 14 років або дитини інваліда.

На наш погляд, позитивна дискримінація жінок в галузі зайнятості (тобто надання додаткових пільг) потрібна в сучасних соціально-економічних умовах і відповідає чинному законодавству. Ми вважаємо, що, враховуючи статистичні данні про стан народжуваності в Україні, надання певних пільг жінкам (в тому числі і у галузі зайнятості), які мають дітей, буде стимулювати покращення демографічної ситуації в Україні.

Україна зазнає демографічну кризу, рівень народжуваності падає, зростає смертність, тому держава повинна надавати додаткові пільги громадянам, які виконують репродуктивну функцію.

В 1989 році в Україні проживало 51,45 мільйона людей. За інформацією на листопад 2003-го року – лише 47,66 мільйона. І темпи скорочення населення прискорюються. Тільки за листопад 2003-го кількість населення нашої держави зменшилося на 30 тисяч людей. Смертність майже в два рази перевищує народжуваність. Нація втрачає тисячу людей на день, 360 тисяч на рік. Цифри вражаючи. І тому, враховуючи наведені дані, ми пропонуємо шляхом внесення доповнення до пункту 1 статті 5 Закону України «Про зайнятість населення» розширити перелік осіб, яким держава надає додаткові гарантії щодо працевлаштування і визнає такими, що потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці, і внести до нього й таку категорію працівників, як жінки, зайняті доглядом трьох і більше дітей віком до 18 років. Таким чином, з одного боку, було б підвищено соціальний захист жінок, які мають дітей, їх конкурентноспроможність на ринку праці, а з другого – стимульовано підвищення народжуваності в Україні.

Отже, викладене дає підстави для висновку, що в Україні зберігається уразливе становище жінки на ринку праці. Проблема зайнятості жінок у сучасних соціально-економічних умовах залишається дуже актуальною. Її вирішення потребує внесення додаткових змін у вітчизняне законодавство та здійснення гнучкої політики надання пільг жінкам у галузі зайнятості.

Література:

1. Довженко В. Становище жінок на ринку праці України в умовах соціально-економічної трансформації суспільства: шляхи вирішення проблеми // Сучасні проблеми жінок на ринку праці та шляхи їх вирішення : Збірник наукових статей. К., 1998. 308 с.
2. Буруменский М. Международно-правовые предпосылки гендерного реформирования украинского законодательства // Рівність жінок і

чоловіків в Україні: правові аспекти : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. К., 2001.

3. Лаврінчук І. Трудове законодавство України. Гендерна експертиза. К., 2001. 70 с.
4. Левченко К. Проблеми гендерної рівності у сфері зайнятості: міжнародні правові документи та українське законодавство // Рівність жінок і чоловіків в Україні: правові аспекти : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. К., 2001.

СЕКЦІЯ 5

УКРАЇНА ТА ЄВРОПА: КУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ І ВЗАЄМОДІЯ

Голінько Н.А., Гребенюк Л.М.
Полтавський коледж нафти і газу
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка

УКРАЇНА І ЄВРОПА: КУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ І ВЗАЄМОДІЯ

У рамках глобалізації зростає міжнародний діалог культур, який посилює взаєморозуміння між народами та дає можливість кращого пізнання власної національної культури.

Чинники включення України в процеси європейської інтеграції визначають пріоритети і сутність політики, яка вбачається у використанні досвіду розвинутих країн та реалізації позитивних тенденцій національного розвитку. Європейська інтеграція як вектор зовнішньої політики України, співробітництво з міжнародними організаціями сприяють розробці ефективних національних стратегій і програм міжкультурного діалогу, демократизації політичних інститутів і трансформації політичної культури, плюралізму вираження поглядів і активній участі українського суспільства в політичних процесах ХХІ століття [3].

Євроінтеграційні прагнення України потребують державної підтримки на рівні політичних рішень, ефективного міжкультурного діалогу, законодавчого забезпечення і спрямованого впливу владних структур на усвідомлення суспільством нових можливостей життєдіяльності. Розширення Європейського Союзу (ЄС), пов'язане зі зростанням спільного ринку, з новою й старою течією міграції, новими торговельними зв'язками, освітою, глобалізацією, збільшує контакти між культурами, релігіями, етнічними групами та мовами [4, с.51]. У контексті зростаючого культурного різноманіття ЄС розвиток міжкультурних повноважень та забезпечення міжкультурного діалогу є фундаментальним.

Досить вдале узагальнююче визначення (особливо з уваги на можливість практичного застосування) міститься в документах Ради Європи. Міжкультурний діалог – це «відкритий і сповнений поваги обмін поглядами між індивідами, групами з різним етнічним, релігійним та лінгвістичним походженням і спадщиною на основі взаємного порозуміння. Він здійснюється на всіх рівнях – у межах одного суспільства, між суспільствами Європи, між Європою та ширшим світом [4, с.40]».

Міжкультурний діалог між Європою та Україною сприяє кількості таких стратегічних пріоритетів ЄС, як повага і забезпечення культурного різноманіття. Зокрема, ЄС протягом багатьох років підтримує цей діалог як у межах, так і поза межами ЄС через різні програми та ініціативи [2]. Тим паче, що це сьогодні відповідає потребі в більш глибокому та більш структурному діалозі між культурами, який би охоплював не тільки державну владу, а й громадянське суспільство в цілому.

У багатьох документах ЄС і Ради Європи щодо розвитку культурної політики на європейському континенті зазначається, що багатство європейської культури походить від розмаїття та життєздатності національних, регіональних та місцевих культур та їхньої здатності до сприйняття духовних, інтелектуальних і творчих спрямувань в інших частинах світу; європейська культура відзначається низкою етичних, релігійних, політичних, правових, творчих та наукових ідеалів і цінностей, які своїм корінням заглиблюються в європейську історію та є суттєвою частиною людської спадщини; основні свободи та права людини, які пройшли процес становлення впродовж історії Європи і часом потребували болючих зусиль, є невід'ємною спадщиною нашої цивілізації, її фундаментом та рушійною силою [5, с.36]. Вищезгадані ідеали цінні і в Україні та виражаються у визнанні громадянських та політичних прав, що гарантує всім і кожному можливість виявити свою відмінність не лише в духовних, релігійних, політичних або філософських поглядах, але також у способах життя та самовираження. Такі особисті свободи здійснюються шляхом, який відповідає суспільству, що базується на повазі до особи, терпимості та солідарності.

Виходячи з цих основних положень, констатуємо, що на сучасному етапі державотворення України, з урахуванням усіх тенденцій розвитку суспільства (інтеграційні процеси, глобалізація), формування державної політики культурного різноманіття базується на визначенні інтеграції до ЄС як основного пріоритету розвитку українського суспільства. Така культурна інтеграція забезпечить ефективну присутність України в європейських та світових культурних проектах і програмах, активізує культурно-інформаційний обмін з країнами Європи та світу. Вона покращить виконання основних пріоритетів міжнародного культурного співробітництва, а саме:

1. Втілення програми створення позитивного іміджу України у світі та боротьби з негативними стереотипами у громадській свідомості:

– заснування культурно-інформаційних центрів України за кордоном; створення українського телевізійного каналу, орієнтованого на трансляцію в іноземному медіапросторі;

– активізація культурних обмінів, зокрема проведення днів України тощо; запровадження нової міжвідомчої програми розвитку туризму в Україні з метою перетворення її на велику туристичну державу;

– розробка концепції та комплексної програми залучення до міжнародних туристичних маршрутів об'єктів культурної спадщини України.

2. Розвиток двостороннього та багатостороннього міждержавного співробітництва у галузі культури:

– активізація культурного співробітництва із державами-сусідами України, а також провідними країнами Європи та світу;

– розширення культурного співробітництва між Україною та Радою Європи, Європейською Комісією та іншими європейськими інституціями; приєднання до міжнародних конвенцій щодо захисту культурної спадщини, зокрема до Конвенції про захист архітектурної спадщини 1985 року (Гранадська конвенція Ради Європи);

– вступ до ICCROM – Міжнародного центру вивчення, збереження та відновлення культурної спадщини;

– розширення участі України в міжнародних організаціях у сфері фольклору та аматорського мистецтва;

– пошук можливостей для залучення іноземних держав, міжнародних урядових та неурядових організацій до фінансування проектів у галузі української культури та мистецтв;

– включення більшої кількості об'єктів культурної спадщини України до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

3. Активізація взаємодії з українськими громадами за кордоном:

– створення постійної міжвідомчої ради з питань взаємовідносин із закордонними українцями;

– створення ефективної системи взаємодії з осередками етнічних українців в іноземних державах; сприяння захисту прав української національної меншини в інших державах;

– створення умов для вивчення представниками української діаспори української мови, культури та історії;

– введення в дію програми пільгового навчання в Україні для етнічних українців та активізація програм навчального і наукового обміну.

4. Сприяння розвитку духовно-культурного життя національних меншин, що проживають на території України:

– налагодження конструктивного діалогу з культурно-інформаційними центрами іноземних держав та організаціями національних меншин на території України;

– створення умов для вивчення рідної мови, історії та культури представниками національних меншин;

– приведення у відповідність нормативних актів України з міжнародними двосторонніми договорами та європейськими стандартами щодо захисту національних меншин [6, с.5].

5. Створення реєстру найвизначніших українських культурних цінностей, що перебувають за кордоном, та сприяння їх поверненню на

Батьківщину. Доходимо висновку, що основні пріоритети політики міжкультурного співробітництва національних держав на національному, регіональному і глобальному рівнях, зумовлені потребою державотворення та забезпечення національних інтересів у сфері міжкультурного співробітництва, формування громадської думки щодо власної держави, її міжнародної репутації, внутрішньої і зовнішньої політики, культурної самобутності та ідентичності [6, с. 7]. Водночас національна культурна ідентичність має на меті не відтінювати спільну культурну спадщину європейських народів [7, с. 8].

Формування спільної культурної спадщини є частиною процесу розбудови дедалі тіснішого союзу між народами Європи. Такий історичний вимір насамперед може сприяти поліпшенню взаєморозуміння культур європейських народів. З огляду на це, ефективна європейська культурна політика може поглибити не тільки загальноєвропейську, але й різні національні культурні ідентичності.

Це дозволить Україні зіграти унікальну історичну роль географічного, культурного, а також інтелектуального мосту між Сходом і Заходом.

Література:

1. Вектори української дипломатії. *Політика і час*. 1995. № 10. С. 3-9.
2. Горбулін В.П. Сценарії наближення України та Польщі до Європейського Союзу мають багато складових. *Урядовий кур'єр*. 24 травня 1997 р.
3. Гриценко О.А., Гончаренко Н.К., Мягка Є.А. Державна політика щодо культурного різноманіття та етнічних меншин: порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів. www.culturalstudies.in.ua/zv_2005.php
4. Державна національна програма «Освіта» Україна XXI століття. Київ, 2004. 61 с.
5. Євангелос С. До ЄС не так далеко, якщо прискорити ходу. *Віче*. 1996. № 12. С. 102-111.
6. Ігрошкін Г. Об'єднана Європа: що там нас чекає. *Політика і час*. 1995. № 7. С. 3-10.
7. Круглашов А.М. Україна та Європейський Союз: ностальгія за майбутністю. *Політичні студії*. Чернівці, 1997. С. 40.

Дужак О.В.
Костянтинівське відділення поліції
Бахмутського відділу поліції ГУНП в Донецькій області
Зайчикова О.А.
Костянтинівська загальноосвітня школа № 5,
Громадська організація «Молодіжна Ліга майбутніх поліцейських»

УКРАЇНСЬКИЙ І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МОДУС ЖИТТЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Наша доповідь ґрунтується на підставі минулорічної туристичної поїздки до країн Європи (Польща, Чехія, Угорщина, Італія), а також подорожей в різні роки містами України (Київ, Харків, Одеса, Львів, Кам'янець-Подільський, Маріуполь, Святогірськ, Бахмут), як наслідок, наших спостережень щодо ставлення до культурних традицій в Європі й Україні, дотримання норм безпеки.

1. Ставлення до культурної спадщини.

Багато людей полюбують подорожувати, і ми, костянтинівські члени Молодіжної Ліги майбутніх поліцейських, не є винятком. Коли туристи прогулюються містами та вивчають пам'ятки архітектури, різні визначні місця, то навіть мимоволі звертають увагу на те, в якому стані зберігаються ці об'єкти та які зусилля докладаються для підтримання їх в охайному стані. В Україні біля культурних об'єктів мають спеціальні металеві таблички, на яких зазначено, що даний об'єкт є пам'яткою, яка охороняється державою. Такі таблички дисциплінують людину. Подорожуючи європейськими містами, ми не бачили таких табличок. Але біля культурних пам'яток та пам'ятників у таких містах Європи, як Прага, Краків, Ватикан, Рим, Венеція, підтримується охайність та спостерігається поважливе ставлення з боку туристів. Ми вважаємо, що досвід України може бути корисним – повідомляти громадянам і туристам, що даний культурний об'єкт охороняється державою. Тобто, читаючи інформацію на таких табличках, людина розуміє, що за псування культурної спадщини передбачається відповідальність.

2. Дотримання чистоти.

В Європі на вулицях та на зупинках громадського транспорту не накидано сміття, підтримується охайність навіть в місцях великого скупчення людей. Прага, Краків, Венеція вражають чистотою та порядком, і це при тому, що там завжди багато туристів. Ми вважаємо, що такий стан речей є результатом потужної логістики. На жаль, в українських містах, навіть в столиці, стан чистоти на вулицях потребує більшої уваги та турботи і від адміністрації, і від самого населення. В Європі сміття розміщують тільки в урни, яких, до речі, багато, немає потреби бути «скованим» від того, що

немає куди подіти сміття. В містах України мало урн, є хаотичні сміттєзвалища з пляшок, обгорток, недопалків тощо. Ці смітники не додають охайності нашим містам. Треба працювати над логістикою щодо чистоти на вулицях та зупинках громадського транспорту, пропагувати серед населення цю тему.

3. Ставлення до мови.

В Європі на табличках певну інформацію зазначено у першому рядку державною мовою, а в другому рядку – англійською як загальноприйнятою для спілкування. В Україні також дотримуються такого принципу поваги до державної мови, на табличках інформація пишеться державною мовою – українською.

4. Дотримання безпеки.

В містах Європи багато інформаційного контенту щодо попередження про можливу небезпеку. Наприклад, є таблички про можливе падіння зі сходин (намальовано схематично людину, яка начебто падає зі сходин). Такі таблички постійно зустрічаються в Кракові, де багато сходин і бруківки і можна послизнутися. В Україні подібні таблички ми бачили в Кам'янці-Подільському. Безумовно, така інформація є важливою для забезпечення людей від можливого травмування.

5. Транспортна безпека (дотримання велосипедистами норм безпеки, наявність світловідбивачів в темний час доби, оголошення про небезпеку біля залізниці).

Жителі європейських країн мають на велосипедах світловідбиваючі катафоти, які можуть забезпечити велосипедистів та інших учасників дорожнього руху від аварій в темну пору доби. Пішоходи є дисциплінованими і переходять проїжджу частину вулиці лише по «зебрі», а не навмання. На вулицях Польщі, Угорщини водії не розмовляють по телефону під час керування авто. В Італії, де система залізниці є розгалуженою, дуже багато повідомлень на вокзалах про небезпеку наближення до потягів, у тому числі у вигляді інформаційних табличок. На жаль, в Україні учасники дорожнього руху не завжди є дисциплінованими та взаємоповажними. Необхідно пропагувати норми дорожнього руху серед населення.

6. Ставлення поліцейських до звернень туристів (гостинність, вміння надати швидку консультацію або допомогу).

В наших подорожах ми зверталися до поліцейських, щоб отримати якусь інформацію. Нас цікавила інформація на кшталт того, як пройти до якоїсь визначної пам'ятки архітектури чи до готелю. Усюди, і в Європі, і в Україні, ми відчували гостинність, увагу та доброзичливість.

Рибакова Х.С.
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
(наукова керівниця – Єремєєва І.А.,
доцентка кафедри міжнародних відносин та туризму,
кандидатка історичних наук, доцентка)

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРАТЕГІЮ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ

Проблеми формування та підтримання позитивного іміджу набувають актуальності для держав сучасного світу, які ставлять за мету покращити за допомогою іміджевих характеристик свій статус у світовій політиці. Для України проблема державного іміджу на міжнародній арені є надзвичайно актуальною, адже саме позитивний імідж сприяє реалізації дипломатичних зусиль щодо залучення нових інвестицій та політичної підтримки України з боку світової спільноти.

Основою для формування позитивного іміджу будь-якої держави є: внутрішньополітична стабільність, економічний прогрес, успішні демократичні реформи, історико-культурні особливості розвитку. На сьогоднішній день Україна не може відповідати усім наведеним критеріям, враховуючи нестабільність влади, корупцію, війну на Сході.

Але щодо історико-культурних чинників позиції України виглядають привабливіше. Експерти зауважують на необхідності перенесення уваги з негативних моментів на позитивні і широкого висвітлення якомога більшої кількості досягнень. То ж вважаємо, що при формуванні іміджу України варто звертати увагу на багату культуру, досягнення українських спортсменів, науковців тощо.

Сучасна Україна має значний потенціал невикористаних можливостей для забезпечення просування своїх національних інтересів на світовій арені, серед яких головна роль належить зовнішньополітичним технологіям паблік рілейшнз (PR), які дозволяють презентувати існуючий образ країни в найвигіднішому світлі [2]. Одними із основних стратегій формування іміджу держави є поєднання державного брендингу на рівні міжнародного PR з публічною дипломатією. На нашу думку, Україні бракує саме цієї стратегії.

Аналізуючи проблему державного образу України, треба зауважити на відсутності скоординованих дій щодо його формування: відсутні кваліфіковані кадри, підконтрольний державі орган зі створення іміджу. Тоді як в розвинених країнах Європи держава опікується створенням умов для формування власного іміджу.

В Україні представлені не усі провідні іноземні медіаагенства, тому журналісти інших країни часто керуються інформацією, що подається українськими ЗМІ (які часто є заангажованими) та, навіть, користуються

сторінками українських політиків у соціальних мережах. Тобто, образ України починає персоніфікуватися, на основі думок небагатьох створюються стереотипи про нашу країну [3].

Треба зазначити, що в Україні здійснюється певна робота щодо створення міжнародного іміджу. Так, було ухвалено Концепцію Державної цільової програми формування позитивного іміджу держави на 2008 – 2011 роки, де було зазначено, що Міністерство закордонних справ в даному випадку є державним замовником цієї програми.

Для практичної реалізації іміджевої стратегії України в 2010 році Міністерство закордонних справ проводило тендер на розробку стратегії позиціонування держави у світі. Перемогу в цьому тендері одержала компанія CFC Consulting. І хоча там були присутні певні скандали стосовно кількості витрачених коштів компанією CFC Consulting на досягнення мети, та все ж таки це був перший крок на шляху формування відомого українського бренду.

Основою брендингової стратегії стали наступні елементи: цінності, різносторонній потенціал, швидкий темп сучасного життя. У цьому напрямку були розроблені візуальні зображення України для позиціонування у світі. Так, до проведення в Україні чемпіонату Європи з футболу у 2012 році було спеціально створено логотип, що супроводжувався слоганом «Увімкни Україну». Крім цього, було розроблено слоган «Україна. Рухаючись у швидкісній смузі», який мав відобразити Україну молодого та динамічного державою. Символами для брендингової стратегії України було обрано персонажів Спритка й Гарніюні – виконані в популярному стилі «аніме», який був орієнтований як на дитячу, так і на дорослу аудиторію.

Ukraine now – це наймасштабніша міжнародна маркетингова кампанія українського уряду, яка стартувала в 2018 році. Її ціль – сформувати бренд України у світі, залучити в країну інвестиції та покращити туристичний потенціал. Мінусом більшості іміджевих програм сучасної України є або відсутність практичної реалізації, або їх маловідомість. Наприклад, сайт ukraineallaboutu.com створений спеціально під проект «Ukraine. All about U», метою якого є демонстрація міжнародній аудиторії потужного туристичного та інвестиційного потенціалу України. Але на сьогодні сайт не поновлюється, що не надто добре позиціонує Україну [2].

Аналіз результатів міжнародних рейтингів за участю України дає можливість охарактеризувати динаміку іміджу нашої держави в очах інших суб'єктів міжнародної політики, дій, що можуть негативно вплинути на образ України, або, навпаки, можуть підвищити його, тим самим забезпечивши розвиток України. У світовому рейтингу економічних свобод «Index of Economic Freedom 2010», підготовленим Heritage Foundation The Wall Street Journal, Україна посідає 162-ге місце з 183 можливих [1]. І одразу проводимо аналогію з тим же самим рейтингом тільки вже за 2018 рік. І станом на 2019

рік Україна посідає 147 місце з 180 можливих [4]. У рейтингу сприятливих умов для ведення бізнесу (International Finance Corporation, IFC) Україна в 2009 році посіла 142 місце (з 183 можливих) [1]. А вже станом на 2019 рік Україна займає 71 місце серед 190 країн світу в цьому рейтингу [5].

Статистичний аналіз місця України в міжнародних індексах (рейтингах) засвідчує, що нашій державі доведеться виконати значну кількість роботи задля підвищення її іміджу на світовій арені, але це можливо лише за умови прийняття рішень на державному рівні. Впровадження державної програми, яка спрямована на покращення іміджу України, повинно посилити організацію проведення органами державної влади комунікаційних кампаній, спрямованих на підвищення міжнародного авторитету держави. Програма повинна забезпечити створення сприятливої атмосфери для соціально-економічного та політичного розвитку України, а також покращити сприйняття нашої держави світовим співтовариством як передбачуваного та надійного партнера.

Позитивний результат у формуванні іміджу України, має дати використання технологій брендингу. У позиціонуванні країни у світі потрібно використовувати те, що Україна – це європейська держава з багатими сировинними ресурсами, родючими ґрунтами, сприятливими кліматичними умовами та високим інтелектуальним потенціалом. В українській економіці є перспективні напрями для міжнародної співпраці. А ще суспільство нашої країни володіє значним ринком робочої сили. Не будемо забувати й про культурні та спортивні заслуги наших громадян, які теж роблять свій внесок в створення позитивного іміджу держави. Із того, що ми вже маємо, можна використати історичні моменти, для того, аби показати, що ми завжди були миролюбним народом, який лише захищав свої права на існування. Вдале поєднання складових іміджу дасть можливість сформувати позитивний бренд України в цілому. Консолідовані дії представників усіх сфер життєдіяльності держави мають бути спрямованими на створення сильного та неповторного образу, що є одним з головних завдань на найближчу перспективу [2]. Формування іміджу держави повинно відбуватися комплексно, включно зі сферами туризму та культури, політики та економіки.

Головною умовою покращення державного іміджу України є результативні соціально-економічні та політичні реформи, які сформуєть високий життєвий рівень населення, демократизують державу та її інститути, сформуєть розвинене громадянське суспільство та середній клас. Успішна держава автоматично буде посідати високі місця у світових рейтингах та залучати іноземні інвестиції.

Література:

1. Качинська Н. Міжнародний імідж України в контексті забезпечення захисту національних інтересів. https://www.researchgate.net/publication/323539070_Miznarodnij_imidz_Ukraini_v_konteksti_zabezpecenna_zahistu_nacionalnih_interesiv
2. Терещук М. Використання PR-технологій у зовнішньополітичній стратегії України в сучасних умовах. http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21D_BN=UJR
3. Чечель О.Ю. Формування іміджу держави на міжнародній арені. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 10. С.82-86.
4. 2019 Index of economic freedom. <http://www.heritage.org/index/ranking>
5. Doing business measuring business regulations. <http://www.doingbusiness.org/en/rankings>

S. Rudenko
Poltava Oil and Gas College of PoltNTU

THE EU-UKRAINE AGREEMENT IMPLEMENTATION

Since 1991, each Ukrainian government has stated that Ukraine was an integral part of the European family and declared its European choice. However, Ukraine's European integration policy has suffered from inconsistency. This can be explained, first of all, by objective factors, including the huge number of issues and challenges related to post-communist transformation. The lack of a comprehensive strategy as well as irrational decisions and mistakes made by all governments have resulted in additional obstacles in Ukraine's quest for Europeanization. One of the most controversial issues is the prospect of European Union (EU) membership for Ukraine. Ukraine's integration into the EU is one of the country's officially declared strategic goals, and became law in 2010. Despite that, this issue remained a subject of political polemics, resulting in deepening divergence in the society [5].

The active political measures of Ukraine towards the signing of an Association Agreement (AA) with the EU at the Eastern Partnership Summit in Vilnius in November 2013 raised hopes for the introduction and implementation of necessary reforms. Many Ukrainians believed that the AA would determine the path of Ukraine for years ahead; the path of a state based on European values and a European standard of living. The Ukrainian government's decision not to sign the AA showed that decision-makers had failed to deliver [1].

The scenario project, The Future of EU-Ukraine Relations, was envisaged to facilitate free and open discussions on plausible scenarios for the future of EU-Ukraine relations by the year 2030. The Kyiv Office of the Friedrich-Ebert-

Stiftung (FES) invited 26 participants from across Ukraine with diverse expertise related to EU-Ukraine relations, to take part in two workshops designed to identify and elaborate various images of the future. The project's overall goal was to enrich the debate on EU-Ukraine relations by providing new perspectives.

The Association Agreement (AA) between the European Union (EU) and Ukraine is a comprehensive treaty covering Ukraine's political and economic relationship with the EU. The trade-related content foresees a Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA), which is an important part of the overall Agreement.

The aims of the Association Agreement between EU and Ukraine (hereinafter – AA), as defined in Article 1, can be summarized as follows:

- promoting peace and stability;
- respect for common values (as they constitute essential elements of the AA);
- enhanced cooperation and Ukraine's association with EU policies in various areas;
- Ukraine's gradual integration in the EU Internal Market, by setting up a Deep and Comprehensive Free Trade Area [1].

Since then, the EU and Ukraine have signed several bilateral agreements aimed at strengthening their cooperation. Specifically, they agreed on the Mechanisms for consultations on crisis management (2002), concluded the Agreement on the security procedures for the exchange of classified information (2005) and the Agreement establishing a framework for the participation of Ukraine in the EU-led crisis management operations (2005). Those steps reflected Ukraine's intention to expand cooperation with the European Union, even if the intensity of coordination efforts was uneven due to a variation in positions of subsequent Ukrainian governments [2].

Russia's annexation of Crimea and its 'hybrid' war in Donbas in 2014 dramatically changed the focus for joint cooperation efforts in the foreign and security policy domains. As Russia officially denied its involvement in the military conflict in Donbas, Ukraine was not able to achieve any de-escalation through bilateral negotiations. The 'Minsk' peace process was launched with the support of the EU. Active diplomatic efforts by the EU and its member states, combined with sanctions imposed on Russian individuals and entities, contributed significantly to the reduction of hostilities, which in principle should lead towards a peaceful resolution of the conflict [3].

Ukraine supports the EU's sanctions imposed on Russian targets and considers them as a tool to curb the aggression. It joined in certain EU decisions by imposing several sets of sanctions, which included travel bans and asset freezes on individuals and entities responsible for action against Ukraine's territorial integrity. Ukraine has also imposed an embargo on the import and export of certain goods from/to Russia, including arms and related materials, and it has banned flights of

Russian airlines to the country. Ukraine also advocates a tightening of international sanctions against Russia. In December 2015, the Parliament of Ukraine called on the Parliaments of other countries to extend and strengthen sanctions against Russia for organising terrorist acts in Ukraine [4].

CONCLUSIONS

Achievements: As of January 2019, none of the AA deliverables in Ukraine's integration to the EU's Internal Market had been achieved – although by this time, according to the AA schedules, there must have been at least four. In fact, however, the opening of the public procurement market has taken place – but according to the GPA, i.e. beyond the AA framework.

Factors of success: it should be acknowledged that there are many successful areas of Ukraine's 'homework' implementation. These are: technical regulation, financial services, public procurement, and, to a large extent, energy. These achievements should be valued even more if due account of the specific context is taken: political fragmentation, weak institutions and influential vested interests which try to preserve the status quo. Behind these successes is the dedicated work of enthusiasts – 'agents of change' among civil servants, members of the Parliament, progressive business and civil society.

Roots of the problems: the necessary prerequisite for the successful accomplishment of the 'home-work' is the availability of a developed public policy strategy and a competent agency in the relevant field. The absence of such responsible agencies is the main reason for lagging behind in implement-ing Ukraine's 'homework' in the customs and in digital market areas.

EU should: reward Ukraine for the successful implementation of the 'homework', as foreseen by the AA, by making decisions on Ukraine's integration into the relevant sectors of the EU's Internal Market. Indeed, many reforms are needed for Ukraine itself and without external encouragement, but at the same time, in many areas of regulatory approximation, new norms become more burdensome for the Ukrainian market players. In the absence of a market opening by the EU, the question may arise in Ukraine about necessity to take a more flexible approach to fulfilling its legislative harmonization obligations. In a number of areas, the scope of the Ukrainian 'homework' in the AA should be updated. Objectively, EU legislation has evolved significantly since the conclusion of the negotiations between Ukraine [2].

References:

1. EU-Association Agenda to prepare and facilitate the implementation of the Association Agreement, as endorsed by the EU-Ukraine Association Council on 16 March 2015.
2. MFA of Ukraine. Foreign and security policy. <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/ukraine-eu/dialogue/foreign-policy>

3. European Court of Human Rights communicates to Russia new inter-State case concerning events in Crimea and Eastern Ukraine, Press release, ECHR 296 (2015), 01.10.2015. <http://goo.gl/Ibd0J9>
4. Human Rights Watch, “Ukraine: Fear, Repression in Crimea”, 18 March 2016. www.hrw.org/news/2016/03/18/ukraine-fear-repression-crimea
5. Joint press statement following the 5th Association Council meeting between the EU and Ukraine. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/12/17/joint-press-statement-following-the-5th-association-council-meeting-between-the-european-union-and-ukraine/>

Сабельникова Т.М.

Донецький юридичний інститут МВС України

ВИСОКІ ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ДЕМОКРАТІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Сучасна Україна пріоритетним напрямом свого розвитку обрала європейську цивілізаційну модель, провідними цінностями якої є демократія, верховенство права і права людини. У такому суспільстві правоохоронна система повинна відповідати його цілям. Щодо ефективної діяльності поліції нині світовим співтовариством напрацьовано значний досвід. У демократичних державах робота правоохоронної системи здійснюється в тісному контакті з громадськістю і її ефективність значною мірою залежить від публічної підтримки. Окрім забезпечення правопорядку, європейські правоохоронці виконують соціальні, а також сервісні функції в суспільстві. Довіра населення до поліції визначається повагою окремих її представників до людської гідності та основоположних прав і свобод людини.

У найбільш розвинутих країнах високі моральні якості є невід’ємною частиною професійної компетентності правоохоронців. Так, наприклад, у Франції, правоохоронна система якої вважається однією з найефективніших у світі, головним критерієм добору поліцейських є чесність і порядність. У Великій Британії, як зазначає В. Бондаренко, професійна підготовка правоохоронців «ґрунтується на поєднанні правових знань та етичних принципів під час службової діяльності. Це надає можливість формувати міцний, довготривалий авторитет і високий рівень довіри з боку суспільства [1, с.65]».

Для України цікавим є досвід країн пострадянського простору щодо реформатування правоохоронної системи. Зокрема, у Польщі під час реформування поліції працювали психологи й фахівці з етики, щоб навчити правоохоронців засобам ефективної комунікації. «Був посилений громадський контроль: правозахисники могли у будь-який момент прийти в

поліцейську дільницю і перевірити, в якому стані перебувають камери попереднього затримання, як там поводяться із затриманими [6]».

Крім того, було запроваджено програми і проекти, які сприяли розширенню контактів поліції з інститутами громадянського суспільства. Зокрема, здійснювалася акція «Відкритий відділок», коли громадяни у певний час допускалися до поліцейських відділків. Було також запроваджено проєкт «Познайомся зі своїм поліцейським», в межах якого ЗМІ публікували відомості про поліцейських з фотографіями. Метою таких заходів було покращення іміджу поліції в очах суспільства та полегшення доступу громадян до правоохоронців. У результаті довіра до поліції з 23 % у 1987 році зросла до 70 % у 2007 – 2014 роках [6].

Чесність і порядність особового складу – один із важливих чинників зростання рівня довіри населення до поліції у Грузії. Після створення патрульної поліції він збільшився на 65 %.

Усвідомлюючи непересічну важливість етичних чинників у діяльності правоохоронної системи будь-якої держави, впливові міжнародні організації, такі як Рада Європи та ООН, ініціювали обговорення цієї проблеми на загальносвітовому рівні. 8 травня 1979 року у Страсбурзі Парламентською асамблеєю Ради Європи було прийнято «Декларацію про поліцію» [4], а 17 грудня 1979 року Генеральною Асамблеєю ООН – «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» [3].

У зазначених документах наголошується, що посадові особи з підтримання правопорядку зобов'язані поважати і захищати людську гідність та права людини щодо всіх осіб. За будь-яких обставин суворо забороненими є тортури та інші форми негуманного чи такого, що принижує особу, поводження або покарання. Такі дії є порушенням цілей Статуту ООН та основних свобод, проголошених у Всесвітній декларації прав людини та інших міжнародних документах щодо прав людини.

Відповідно до зазначених документів поліцейський повинен утримуватися від виконання наказів, якщо йому відомо про їх незаконність. При цьому щодо такого поліцейського не можуть застосовуватися ніякі кримінальні чи дисциплінарні міри покарання.

Під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен діяти лише для досягнення цілі, передбаченої законом, і при цьому вдаватися до силових методів впливу лише в розумних межах.

Проблеми правоохоронної системи стоять на порядку денному Ради Європи від перших днів її снування. Основоположними цінностями Ради Європи є плюралістична демократія, верховенство права та права людини. Надзвичайно важливу роль у їх захисті відіграє поліція. Саме тому Рада Європи цілком природно стала європейським форумом для обговорення ролі поліції в демократичному суспільстві. У результаті тривалих дискусій та обговорень Комітет міністрів створив Експертний комітет з поліцейської

етики та проблем діяльності поліції (РС-РО) під керівництвом Європейського комітету з проблем злочинності (CDPC). Про це, зокрема, зазначається в Рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалений Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів) [5].

Комітет експертів здійснював дослідження з проблем поліцейської етики з урахуванням таких питань, як роль поліції в демократичному суспільстві та її місце в системі кримінальної юстиції; завдання поліції в межах верховенства права: запобігання злочинності, виявлення злочинів тощо; контроль за поліцією. Було також розглянуто ті аспекти професійної етики правоохоронців, що стосуються окремих ситуацій у щоденній роботі поліції. Етичні аспекти діяльності правоохоронців розглядалися в цілому і як важлива складова їх професійної підготовки.

Наведені вище документи дають загальні рекомендації щодо етичних вимог до правоохоронців. З більш детальними інструкціями щодо виконання поліцейськими своїх обов'язків у різних службових ситуаціях можна ознайомитись у довідкових виданнях Міжнародного Комітету Червоного Хреста, який веде постійний діалог із силами поліції в багатьох країнах світу, зосереджуючись на базових нормах прав людини.

Суспільство надає правоохоронцям особливі повноваження, пов'язані із виконанням ними своїх службових обов'язків: право застосовувати силу та вогнепальну зброю, затримувати й арештовувати, здійснювати обшуки і вилучати майно. При цьому в будь-яких діях, що можуть мати наслідки для прав людини, слід пам'ятати про дотримання чотирьох основоположних принципів, якими повинна керуватися держава в будь-яких діях:

- принцип законності, який полягає в тому, що всі дії повинні базуватися на положеннях закону;

- принцип необхідності, який передбачає, що вони не повинні утискати або обмежувати права людини більше, ніж це необхідно;

- принцип пропорційності, відповідно до якого їх вплив на права людини повинен бути пропорційним цілям;

- принцип підзвітності, який передбачає, що ті, хто певним чином діє, повинні нести відповідальність на всіх відповідних рівнях (перед судовою владою, громадськістю, урядом і в межах внутрішньої системи підпорядкування).

Таким чином, сутність концепції діяльності поліції в демократіях полягає в тому, що поліція допомагає підтримувати цінності демократії і сама їх сповідує. Громадськість, у свою чергу, погоджується і схвалює здійснення поліцією легітимної влади доти, доки поліція виконує свої завдання в етично прийнятні способи і заради гідних демократичних цінностей. Лише за таких

умов поліція має право розраховувати на довіру громадськості і співпрацю з нею.

Література:

1. Бондаренко В.В. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями. К., 2018. 524 с.
2. Охрана правопорядка: международные нормы и стандарты. Женева, 2017. 72 с.
3. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282
4. Резолюция Парламентской ассамблеи Совета Европы «Декларация о полиции». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803
5. Рекомендация Rec (2001) 10 Комитета Министров державам-участникам Рады Европы «Про Європейський кодекс поліцейської етики». <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>
6. Реформування поліції: міжнародний досвід. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29325.pdf>

СЕКЦІЯ 6
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ:
МІЖНАРОДНА ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА.
РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У
ВИРІШЕННІ СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ

Авдєєва А.О.
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
(науковий керівник – Маргулов А.Х.,
професор кафедри міжнародних відносин та туризму,
доктор історичних наук, доцент)

CHARLIE HEBDO ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

Сучасний суспільно-політичний дискурс стає все більш цинічним. В своїх аргументаціях опоненти використовують засоби та форми, які іноді не відповідають встановленим в суспільстві нормам моралі. Одним з таких засобів стає карикатура. Завдячуючи карикатурним жанрам та провокаційним художнім формам, французька щотижнева газета Charlie Hebdo [2] отримала всесвітнє визнання.

Карикатура – жанр образотворчого мистецтва, який за допомогою художньої графіки виражає предмет чи особу, використовуючи спосіб сатиричного гротеску. Характерним для карикатури є навмисне перебільшення певних елементів у різкій формі, спотворення зовнішньої правдоподібності об'єкта, який зображується. Карикатура як жанр створила власні закони, власну метафоричну логіку та власну систему, у якій сміливим і непристойним чином реальність переплітається з фантастикою, поєднується непокєднуване. Важливими її ознаками є злободенність, оперативність, тенденційність. Але структура, композиція і фантастизм малюнка сатиричного характеру суворо підпорядковуються задуму автора і слугують для вираження конкретної і ясної думки. Художник звертається як до розуму людини, так і до її емоційного світосприйняття.

Французьку газету можна вважати по праву лідером сучасного політичного дискурсу міжнародного масштабу [1]. Своїми карикатурами вона підіймає на перші позиції порушення прав людини в міжнародній практиці. Предметом політичної карикатури на шпальтах видання стають актуальні суспільно-політичні події та вчинки політичних, релігійних та громадських діячів. Редакційною концепцією є чітко визначені європейські цінності. Всі світові події інтерпретуються авторами крізь призму свободи індивіда та перемоги демократичних практик. На наш погляд, стиль

редакційного матеріалу відповідає домінуючим настроям у суспільстві та виконує роль «соціально-політичного» замовлення.

Якщо стверджувати, що журналістика – це четверта гілка влади, то треба зазначити ефективність її роботи. Реакція суспільства на карикатури журналістів Charlie Hebdo є прикладом суспільного дискурсу, зазвичай розколює суспільство. В ньому з'являються прихильники та супротивники таких форм викладення матеріалу. Обговорення обкладинок переходить із площини обговорення міжособистого спілкування до рівня державних інституцій та систем міжнародних відносин.

Ми презентуємо редакційну діяльність видання як дієвий засіб захисту прав людини в міжнародному політико-правовому полі. Їдка карикатура вносить на порядок денний світової спільноти актуальні питання зловживань із боку релігійних і державних інституцій, окремих політичних лідерів та їх особистих поглядів по відношенню до прав та свобод людини. Результатом такою діяльності завжди є відповідна реакція суспільства та політико-правових інституцій.

Література:

1. Перший після теракту випуск «Шарлі Ебдо». Магомет плаче.
<https://www.radiosvoboda.org/a/26793728.html>
2. Charlie Hebdo.
<https://web.archive.org/web/20150107120424/http://www.charliehebdo.fr/>

Волянук А.В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

На жаль, вже 5 років наша країна знаходиться у стані непроголошеної війни з Російською Федерацією, війни, яка почалася з окупації та подальшої анексії наших територій в Криму та на Сході, а також створення та фінансування терористичних квазідержав.

Внаслідок вищевказаних дій агресора майже 45 тисяч квадратних кілометрів України та багато тисяч українських громадян опинилися під окупаційною владою ворога, і, звичайно, протягом цих років на даних територіях відбувалося і відбувається систематичне порушення прав людини, як з боку терористів самопроголошених держав, так і з боку безпосередньо російських військових та представників влади на вказаних територіях.

Порушення прав людини відбувається в усіх сферах суспільного та політичного життя, тобто можна сказати, що порушуються всі передбачені Конституцією України права та гарантії, в тому числі право на життя, на

гідність, на особисту недоторканність та інші права, які чітко передбачені основним законом [1, ст.21-68].

Для того, щоб краще висвітлити дане питання, його треба розділити на 2 блоки, а саме: на порушення прав людини російською владою на території окупованого Криму та порушення прав людини на території окупованих частин Донецької та Луганської областей.

Ситуація з дотриманням прав людини на території Криму вкрай жахлива, це питання було головним в доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)». Доповідь була оприлюднена у вересні 2017 року. За даними ООН за час з 2014 по 2017 рік на території Криму окупаційною владою було скоєно багато тяжких злочинів, починаючи від незаконних арештів та затримань і закінчуючи катуваннями та жорстоким поводженням з населенням. Як правило, жертвами ставали люди, які були патріотично налаштовані до України та висловлювали свою думку та громадянську позицію, яка вкрай уразлива для окупаційного режиму.

Окремих питань стоїть систематичне насильницьке надання російського громадянства місцевим жителям, хоча це прямо заборонено міжнародними правовими актами, в тому числі Женевською конвенцією, стороною якої виступає і Російська Федерація.

Відповідно до міжнародного законодавства Росія після незаконної анексії та встановлення своєї влади повинна дотримуватися всіх зобов'язань з дотримання та гарантування прав, свобод, законних інтересів місцевого населення, нести відповідальність у разі такого порушення.

На жаль, Україна і міжнародне співтовариство можуть мало, що зробити, оскільки окупаційна влада не йде на компроміс і не змінює свою політику.

За цей час в Україні було прийнято декілька нормативно-правових актів, які направлені на забезпечення прав переселенців і всебічну допомогу громадянам, які залишилися. Яскравим прикладом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Цей акт фіксує, що основою гуманітарної, соціальної й економічної політики держави стосовно населення тимчасово окупованої території є захист і повноцінна реалізація національно-культурних, соціальних і політичних прав громадян України, у тому числі корінних народів і національних меншин [2, ст.1]. Також в ст.5 зазначається, що Україна вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, всім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території, а в ч.2 ст.5 фіксується обов'язок України підтримувати і забезпечувати економічні, фінансові, політичні, соціальні,

інформаційні, культурні та інші зв'язки з громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території [2, ст.5].

Абсолютно аналогічним є і положення українців на території окупованого Сходу України. Систематичне порушення прав та свобод проходить вкупі з вбивствами людей. За статистичними даними громадських організацій, які займаються моніторингом ситуації стосовно прав людини («Східноукраїнський центр громадських ініціатив», «Восток-SOS», Луганський обласний правозахисний центр «Альтернатива» та інші) основними видами злочинів проти мирного місцевого населення є незаконне затримання та утримання, незаконне заволодіння майном, масові вбивства та навіть втягнення малолітніх дітей до участі в складі незаконних збройних формувань. Правозахисникам вдалося ідентифікувати понад 150 незаконних місць несвободи по обидва боки лінії розмежування. При цьому доступ у такі місця закритий і українським, і міжнародним організаціям, і саме факт не допуску туди представників міжнародних організацій виносить це питання на передні плани, оскільки і досі невідомо, скільки бранців там перебуває.

Що стосується втягнення дітей у конфлікт, то за період з 2014 року і до 2018 року було зафіксовано 30 випадків втягнення неповнолітніх у збройний конфлікт на Донбасі, і це тільки те, що вдалося зафіксувати.

Великої уваги, безумовно, зазнає питання зникнення людей, як мирних, так і українських військовополонених. Так, за даними громадської організації «Мирний берег», за період з 2014 року по 2017 рік налічується близько 1023 випадків зниклих безвісті, в тому числі 19 дітей.

Якщо підбити підсумок всього вищенаведеного, то можна констатувати, що прояви порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях зустрічаються дуже часто, якщо казати про Схід України, то там дуже часто мають місце злочини щодо мирного населення та нехтування всіма нормами міжнародного законодавства. Україна зі свого боку шляхом прийняття профільних нормативно-правових актів намагається покращити положення місцевого населення та надає гарантії всіх конституційних прав переселенцям, в тому числі в плані надання нових умов і засобів для існування [3, ст.2, 3].

Як висновок, ця ситуація ще раз доводить нехтування Російською Федерацією всіх норм міжнародного права та всіх загальноприйнятих правил та стандартів гарантування свобод та законних інтересів людини.

Література:

1. Конституція України.
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».
3. Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб».

МІСЦЕ І РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ТА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Основоположним джерелом права будь-якої держави є Конституція – Основний закон, який закладає підґрунтя організації і діяльності держави та формування у ній громадянського суспільства. Конституція України – суспільний договір, у якому Український народ у 1996 році визначив основні напрями свого подальшого розвитку та існування, гарантії прав і свобод громадян у суспільстві та завдання держави.

Методологічною основою нашого дослідження стали наукові праці українських вчених, як Н.В. Неліна, В.М. Корчака, В.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, О.Ф. Фрицького, Ю.С. Шемшученко та інших.

Конституція України – це Основний Закон Української держави, що прийнятий 28 червня 1996 р. вищим представницьким органом державної влади, володіє вищою юридичною силою і регулює фундаментальні положення організації суспільного і державного життя: належність державної влади, характер власності, права і свободи громадян, національно-державний і адміністративно-територіальний устрій, систему і принципи діяльності механізму здійснення народовладдя.

Конституція є ґрунтовним чинником не тільки правового, а й політичного управління суспільством, розвитку громадянського суспільства, юридичною базою всього законодавства держави, основою наукових розробок у сфері права тощо. З одного боку, в Основному Законі зафіксовані єдине громадянство (ст. 4), що Україна є республіка (ст. 5), носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ (ст. 5), здійснення влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6), визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7), суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (ст. 15), з іншого – визначаються та стверджуються головні принципи та цілі розвитку державного процесу (ст. 1 Конституції України акцентує: «Україна є суверенна і незалежна демократична, соціальна, правова держава») [1].

Конституція увійшла в суспільне життя як оберіг державності, демократії та соборності України. Її фундаментальними засадами, на яких ґрунтується сучасність і вибудовується майбутнє, є верховенство права, політична, економічна та ідеологічна різноманітність – саме вони гарантують правовий захист Українського суспільства.

Слід погодитися з існуючою думкою, що Конституцією України підтверджується воля і рішучість народу України забезпечити гідні людині умови життя, утвердити справедливе демократичне суспільство, вільну, суверенну, миролюбну, правову державу, відкриту для міжнародного співробітництва [2, с.5]. В цілому передбачено створити міцну державу, де були б сильними законодавча, виконавча і судова влада, спрямовані на забезпечення і захист прав людини і громадянина.

Досвіду досягнення порозуміння щодо складних питань розвитку суспільства і держави набуто в конституційній практиці більшості країн. Ще за стародавніх часів на київському віче укладалися договори князя з народом, князя з дружиною, завдяки яким ті чи інші спірні питання вирішувалися за взаємною згодою, без ворожнечі.

Конституція України є сукупність фундаментальних, юридично незаперечних норм, які поширюються на всі без винятку сфери суспільства, суспільні відносини. Будь-яка Конституція встановлює соціально-політичне обличчя держави, фіксує вихідні принципи їх функціонування й розвитку.

Характерні риси Конституції України виявляються у тому, що вона: виражає суверенітет і волю українського народу – громадян України всіх національностей; служить основою (фундаментом) чинного національного законодавства, її норми перебувають у центрі системи права, забезпечують єдність та узгодженість норм права, що закріплені різними нормативно-правовими актами; має вищу юридичну силу, тобто всі інші нормативно-правові акти повинні відповідати їй і застосовуватися на її основі; норми її є нормами прямої дії, тобто вони гарантують можливість звернутися в суд для захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина виключно на підставі Конституції України; має підвищений ступінь стабільності, що забезпечується як спеціальною процедурою внесення змін і доповнень – для внесення змін встановлений жорсткіший порядок, ніж для звичайних парламентських законів, так і створенням системи правової охорони Конституції – системи конституційного нагляду і конституційного контролю; нормативні приписи мають не тільки регулятивний, а й установчий, програмний, політичний характер.

Верховенство Конституції України як юридичного джерела проявляється в системі нормативно-правових актів у тому, що норми Конституції мають базовий характер для всіх суб'єктів публічного управління та для всіх галузей права.

Конституція України як нормативний акт поширює свою дію на всіх громадян України, на іноземців, на всі державні органи і посадових осіб в Україні. Аналізуючи чинну Конституцію України з позиції пропорційності регламентованих у ній дозволів і заборон, необхідно підкреслити, що майже третина статей Основного Закону закріплює права та свободи людини і лише у чотирьох статтях встановлені обов'язки. Ця особливість свідчить про

гуманістичне спрямування діючої Конституції України. Та ще важливіше те, що текст майже всіх цих статей досить повно відповідає всесвітньовизнаним міжнародним стандартам прав і свобод людини, які встановлені Хартією прав людини (складається з трьох міжнародних актів: Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, обидва датовані 1966 р.) й іншими міжнародними актами. На жаль, цього не можна сказати про всю систему законодавства України.

Водночас, розмірковуючи про Конституцію України як про юридичний документ, слід визнати, що більшість прогресивних засад та ідей, закріплених в Основному Законі, залишається переважною частиною на папері. Наша держава ще не досягла суттєвих результатів на шляху демократизації, утвердження прав і свобод людини і громадянина, утворенні правової держави. У зв'язку з цим у суспільній свідомості переважають негативні настрої, а самі громадяни вважають наявні в Україні соціально-економічні та політичні проблеми наслідком недосконалості Конституції і, як наслідок, – негативне ставлення до Основного Закону [3, с.23].

Сьогодні в українському суспільстві виникла необхідність системної модернізації Конституції України, яка має дати початок новій історії України. Водночас Конституція не є незмінним актом, адже суспільні відносини розвиваються, змінюються. Також єдиному законодавчому органу державної влади слід прийняти законодавчі акти, які передбачені чинною Конституцією України та перехідними положеннями.

В свій час Джордж Вашингтон говорив, що Конституція – путівник, від якого він ніколи не відмовиться. Слід підтримати думку «батька» першої конституції в світі, Конституції США, що Основний Закон є державним дороговказом, від якого не можна відмовлятися і з яким постійно слід звіряти свій рух.

Література:

1. Конституція України.
2. Коментар до Конституції України: науково-популярне видання. К., 1996. 378 с.
3. Опришко В. Теоретичні та практичні питання реалізації Конституції України. *Право України*. 1997. № 8. С. 23.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

У процесі формування громадянського суспільства особливого значення набуває правове регулювання реалізації і захисту прав, що забезпечують повноцінне існування людини. Особливої уваги питання захисту прав людини вимагає за умов надзвичайних обставин, які здатні негативно впливати на стан фізичного і психічного здоров'я особи. Сучасний стан розвитку суспільства актуалізує питання забезпечення медичних прав громадян в умовах конфлікту.

Актуальність даної тематики визначається необхідністю всебічного наукового дослідження питань дотримання і захисту медичних прав людини.

Метою даної статті є дослідження питання забезпечення медичних прав громадян за умов конфлікту на Сході України.

Питання здійснення і захисту права людини на здоров'я є об'єктом дослідження насамперед юриспруденції та медицини. Окремі аспекти забезпечення здоров'я людини і суспільства торкаються також низки інших галузей (філософії, психології, соціології, економіки, менеджменту, історії та інших). Серед досліджень питань щодо прав людини в медичній сфері можна зазначити праці вітчизняних науковців (Сенюта І.Я., Стеценко В.Ю., Стеценко С.Г., Третьяков В.М., Шумракова-Карагодіна Л.П. та інші). Проблеми захисту прав людини в умовах конфлікту досліджували Гнатовський М.М., Гутник В.В., Дмитренко Ю.П., Задорожній О.В., Кравченко М.В., Фесенко О.А. та інші.

Держава визнає право кожного громадянина України на охорону здоров'я і забезпечує його захист (частина 1 статті 8 Основ законодавства України про охорону здоров'я). Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність (стаття 3 Конституції України). Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (стаття 24 Конституції України). Проблема забезпечення медичних прав людини набуває особливого значення за умов соціальної нестабільності. Стан конфлікту впливає на можливості громадянина реалізувати свої конституційні права і свободи.

Реалізація медичних прав громадян залежить від низки факторів. Поняття «здоров'я» містить «стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» (стаття 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я). Право людини на охорону здоров'я і медичну допомогу пов'язане з низкою конституційних

прав (на життя, особисту недоторканість, працю, соціальний захист, житло, достатній життєвий рівень, безпечне довкілля тощо) і потребує наявності певних умов (фізичні, соціальні, психологічні, економічні, екологічні тощо).

З метою вирішення наявних проблем доцільно визначити категорії осіб, на яких впливають проблемні фактори з питань забезпечення медичних прав у зв'язку з подіями на Сході України: внутрішньо переміщені особи; особи, які перебувають на територіях поблизу лінії розмежування і в «сірій зоні»; особи, що мешкають на неконтрольованих територіях.

Окремо слід зазначити діяльність фахівців, що беруть участь у вирішенні питань з охорони здоров'я і медичної допомоги (медичні і соціальні працівники, військовослужбовці, поліцейські, рятувальники, адвокати, співробітники правозахисних і благодійних організацій та інші).

На стан реалізації медичних прав впливають особливості існування громадян в умовах конфлікту: перебування в межах дії воєнних факторів (мінування, обстріли тощо); вимушене переселення на інше місце (у тому числі неодноразова зміна місця фактичного проживання через фінансові та інші обставини); проблеми щодо працевлаштування (пошук переселенцями роботи на новому місці, відсутність можливості офіційного працевлаштування за законодавством України за місцем реєстрації проживання на непідконтрольній території); перетинання лінії розмежування (для оформлення документів, відвідування рідних, роботи, навчання, перевірки залишеного житла) тощо.

Серед загальних проблемних питань у сфері реалізації права на охорону здоров'я можна зазначити такі:

- небезпека пошкодження здоров'я через дію факторів воєнного характеру (обстріли, мінування тощо);
- відсутність належного епідеміологічного контролю в «сірій зоні» і загроза розповсюдження інфекційних хвороб (туберкульоз тощо) на територіях поблизу лінії розмежування;
- небезпечні умови діяльності медичних працівників з надання медичної допомоги в районах поблизу лінії розмежування;
- труднощі щодо доступу до медичної допомоги через невизначеність правового статусу певної території, віддаленість медичних закладів, відсутність стабільного транспортного сполучення тощо;
- труднощі з отримання медичної допомоги для мешканців території поблизу лінії розмежування та між пунктами пропуску у «сірій зоні»;
- ризики для здоров'я під час перетину лінії розмежування (черги, відсутність належних умов харчування, відпочинку та гігієни, фізичне і психологічне навантаження, вплив несприятливих природних факторів тощо);
- відсутність можливості офіційного постачання якісних лікарських засобів на певних територіях;

- невизначеність меж діяльності між службами екстреної медичної допомоги та медичними установами з обох сторін від лінії розмежування тощо.

На можливість реалізації прав громадян у сфері охорони здоров'я за умов конфлікту впливають обставини юридичного характеру:

- невизначеність правового механізму захисту медичних прав громадян на неконтрольованій території, «сірій зоні» і поблизу лінії розмежування;
- невизначеність правового статусу медичних установ, що розташовані в межах неконтрольованої території;
- недійсність або невизначеність правового статусу документів медичного характеру, що видаються громадянам працівниками медичних закладів з неконтрольованої території (медичні довідки, медичні книжки тощо);
- труднощі з офіційного оформлення медичних документів громадян з обмеженою фізичною мобільністю з неконтрольованої території (встановлення групи інвалідності важкохворих осіб тощо);
- відсутність правового механізму забезпечення прав, гарантій і безпеки адвокатів при наданні правової допомоги з медично-правових питань громадянам у межах відповідних територій тощо.

Серед загальних проблемних факторів, що впливають на можливість реалізації медичних прав громадян, можна визначити питання:

- безпеки (небезпечні умови проживання мешканців «сірої зони», переміщення громадян через лінію розмежування, діяльності осіб, які надають медичну допомогу, через загрози впливу факторів воєнного характеру);
- задоволення фізичних потреб людини (неповноцінне харчування, відсутність належних умов проживання внутрішньо переміщених осіб, фізичне навантаження під час перетину лінії розмежування тощо);
- емоційно-психологічного стану (тривала нервово-психологічна напруга через дію факторів воєнного, соціального, політичного, економіко-фінансового характеру під час перебування на території поблизу лінії розмежування, необхідність постійного доведення своїх прав (під час пошуку житла і роботи, відновлення пенсійних виплат), відсутність належного розуміння проблем мирного населення регіону з боку решти суспільства);
- екологічного стану (загроза припинення постачання безпечної для споживання води, небезпечний стан підприємств (шахти, хімічні заводи, відходи виробництва) поблизу лінії розмежування, забруднення навколишнього середовища внаслідок воєнних факторів тощо);
- економіко-фінансового характеру (відсутність стабільного джерела доходів (заробітної плати, пенсії тощо) для забезпечення належного харчування, проживання і лікування, відсутність доступного житла для

внутрішньо переміщених осіб, відсутність можливості офіційної роботи громадян на неконтрольованій території, ускладнений механізм отримання пенсій, фізична неможливість важкохворих громадян з невідконтрольної території виїхати за оформленням поновлення пенсій, коштовність переміщення між контрольованими і неконтрольованими територіями);

- транспортного сполучення (відсутність можливості доступного, швидкого і безпечного проїзду до місця розташування організацій і установ, де громадянам може бути надано офіційну медичну допомогу і захист їх медичних прав, відсутність прямого транспортного сполучення між контрольованими і неконтрольованими територіями, необхідність кількох пересадок і пішого пересування під час перетину лінії розмежування);
- інформаційно-комунікаційного характеру (недостатність можливостей доступу до інформаційних засобів (радіо, телебачення, Інтернет) мешканців «сірої зони», неналежна якість роботи засобів мобільного зв'язку і відсутність умов для впровадження «телемедицини» в окремих районах тощо).

Слід визнати, що зазначені проблемні питання стосуються не всіх мешканців регіону конфлікту. Проте задовільний стан життя частини з них не зменшує важливості вирішення проблем з забезпечення медичних прав решти громадян, що залишаються під впливом негативних факторів конфлікту.

Особливі труднощі у сфері реалізації медичних прав стосуються саме осіб, які потребують більшої уваги щодо охорони здоров'я: особи похилого віку, інваліди, вагітні жінки, діти.

Починаючи з 2014 року, було прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на визначення правового статусу осіб у зв'язку з обставинами на сході України. Відповідно до частини 1 статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщена особа має право на: безпечні умови життя і здоров'я; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; інші права, визначені Конституцією та законами України. Вживаються заходи для вирішення існуючих проблем у сфері охорони здоров'я громадян в умовах конфлікту: можливість вибору лікаря незалежно від місця реєстрації, поліпшення умов перетинання лінії розмежування з боку України (облаштування пунктів пропуску та зменшення черг) тощо.

Разом з тим, низка питань потребує термінового вирішення. На жаль, суть зазначеної проблеми не є достатньо зрозумілою для осіб, які перебувають за межами проблемної ситуації. При визначенні шляхів

вирішення проблемних питань не завжди беруться до уваги особливості, які впливають на стан забезпечення медичних прав громадян в умовах конфлікту.

Про важливість вирішення питань забезпечення медичних прав громадян, що постраждали внаслідок соціально-політичних подій, наголошують представники вітчизняних, міжнародних та іноземних правозахисних організацій. При вирішенні проблем можливе використання досвіду інших країн, на території яких відбувалися подібні події.

Філософсько-правовий аналіз питань забезпечення медичних прав людини за умов конфлікту дозволяє зробити низку висновків. Проблемний стан вимагає наукового дослідження питання реалізації і захисту медичних прав громадян в умовах сучасного конфлікту. При вирішенні проблем захисту прав людини у сфері охорони здоров'я доцільно враховувати не лише суто медичні та юридичні, а й інші супутні аспекти (економічні, соціальні, психологічні, екологічні тощо). Питання стосується забезпечення права на охорону здоров'я кількох мільйонів громадян. Виникає потреба в розробці науково обґрунтованої державної концепції з питань визнання, дотримання і захисту медичних прав громадян, на яких впливає стан конфлікт. Є необхідним створення ефективних законодавчих механізмів забезпечення прав людини у сфері охорони здоров'я.

Література:

1. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України. К., 2008. 507 с.
2. Чижов Д.А. Особливості забезпечення права на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 163-167.

Кльова В.О.

**Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
(науковий керівник – Маргулов А.Х.,
професор кафедри міжнародних відносин та туризму,
доктор історичних наук, доцент)**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

З моменту проголошення незалежності у нашій країні вибори проводяться кожні 4 роки і більш-менш на демократичній основі. А тому головною ознакою демократичної держави на сьогоднішній день залишається проведення вільних виборів із принципом гласності і відкритості – глава 1, стаття 1 «Про вибори Президента», сутність яких полягає в постійному поновленні державних органів та органів місцевого самоврядування. Варто

додати, що основні принципи виборчого права закріплені у розділі III Конституції України, а більш детальні засади закріплені у виборчому законодавстві.

Нині однією з головних проблем є недотримання статті 71 Конституції України, в якій йдеться про порушення принципу виборчого права, а саме: загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Так як ми живемо у 21 столітті, ми не можемо обійтись без техніки. Особливо важливою є інформаційна діяльність, яка має врегульовувати діяльність ЗМІ під час виборчого процесу. Під час виборів було зафіксовано безліч правопорушень щодо фотографій з бюлетенями, там де чітко було видно, за кого і хто голосує, і більше всього правопорушниками були або депутати, або відомі зірки.

Ще однією проблемою виборів є незаконна агітація, невідомі тіньові кошти, які виплачувались різним співробітникам за агітаційні моменти, виготовлення біл-бордів, які йшли поза фондом. О. Кошель зазначає: «Закон передбачає, що будь-яка виплата, тобто немає нижньої межі, умовно кажучи, чашку із символікою партії, яку на парламентських виборах ми вважаємо сувеніром, на президентських виборах закон говорить, що це підкуп [1]». Кожного дня на вулицях стояли палатки із агітаційними символами та лозунгами. Щодо цієї проблеми, можна додати, що більше сотні тисяч запрошених людей, які працювали на виборах, були жорстоко обмануті.

Наступною проблемою є війна між штабами всіх кандидатів. Кожен штаб намагається вибороти перемогу, і є багато повідомлень до поліції про підкуп народу. На жаль, все це робиться для того, аби за цими повідомленнями не видно було тієї роботи, яку роблять у тіньовий спосіб.

Також можливі політичні проблеми з'являються через партії. Політичні партії в Україні не є представницькими. Вони нагадують фан-клуби своїх найманців олігархів. Фактично, жодна політична партія України сьогодні не спирається на конкретну соціальну групу або верству [2]. Окрім цього, українські політичні партії не базують свою діяльність на чіткій ідеології, не мають далекосяжного бачення розвитку суспільства і країни, не формують ідеї, цілі та завдання, спрямовані на владу й суспільство загалом. Лідери масштабних політичних партій намагаються переконати український народ, що малі політичні партії тільки заважають будувати «країну мрії», тим самим залучаючи більшість людей голосувати за великі партії, і знову ж це протиправна агітація. До цієї проблеми можна додати ще одну – фальсифікація голосів. Кожна партія, прагнучи перемогти, завжди вчинює правопорушення, намагаючись вивести свою партію або кандидата в лідери.

Можна виділити останню проблему виборів – це проблема «прописки». Громадяни, які залишилися, наприклад, на території Криму чи на території Донецької та Луганської областей, мають всі юридичні можливості змінити місце голосування [3], але ж для цього потрібна

прописки. Виникає проблемне питання: як швидко отримати цю «прописку» і проголосувати?

Щодо виборів до Верховної Ради, то необхідно проводити їх за змішаною виборчою системою, наприклад, половина на половину. Як наслідок, політична партія матиме змогу на сто відсотків опинитися у парламенті та провести тих, партійців, які по деяким причинам не змогли балотуватися по мажоритарній системі, але вони потрібні як професіонали.

Отже, розглядаючи проблеми змін виборчої системи в Україні, треба зрозуміти, що процес її вдосконалення перманентно триває. На жаль, на цей процес впливає політична ситуація в країні, відсутність певного рівня політичної культури населення, «молодість» держаних інституцій.

Література:

3. Найбільша проблема цих виборів – незаконна агітація, тіньові кошти та війна між штабами – КВУ. <https://hromadske.ua/posts/najbilsha-problema-cih-vivoriv-nezakonna-agitaciya-tinovi-koshti-ta-vijna-mizh-shtabami-kvu>
4. Україна потребує виборчої реформи. <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2017/11/30/7149532>
5. Проблема «Прописки». <https://www.5.ua/suspilstvo/problema-propysky-blyzko-1-mln-ukraintsiv-ne-zmozhut-holosuvaty-na-vyborakh2019-186732.html>

Микитенко М.В.

Криворізький державний педагогічний університет

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В ОСВІТІ

Україна як одна із багатонаціональних держав, що прагне бути частиною європейського співтовариства, орієнтується на існуючі міжнародні стандарти щодо забезпечення та гарантування прав людини та запобігання дискримінації в освіті.

Права людини – поняття, що характеризує правовий статус людини стосовно держави, її можливості і домагання в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах, закріплені міжнародними та національними нормами.

Предметом нашого дослідження є правове забезпечення реалізації принципу недискримінації в освіті.

Метою роботи виступає розкриття особливості нормативно-правового забезпечення реалізації принципу недискримінації на сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти.

Термін «дискримінація» походить з латинської мови й означає обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за різними

ознаками: расової або національної належності, статі, соціального походження, політичних поглядів тощо.

Освіта не може розвиватися без всебічного засвоєння того, що вже було зроблено, тобто без вивчення своєї власної історії. Отже, виникає нагальна потреба систематизації, аналізу й узагальнення нормативно-правових актів, які ратифіковані та прийняті Україною щодо правового забезпечення реалізації принципу недискримінації в освіті.

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості визнає дві окремі форми дискримінації: пряму та опосередковану. Пряма дискримінація – будь-яке розрізнення, засноване на таких ознаках, як раса, колір, мова, релігія, громадянство або країна походження чи етнічне походження, що не має об'єктивного і розумного виправдання. На протигагу, непряма дискримінація (опосередкована) трапляється тоді, коли явно нейтральний фактор, як-то вимога, критерій або практика, не може бути виконаним особами, котрих об'єднують за такими ознаками, як раса, мова, релігія, громадянство або етнічне походження, чи створюються для цих осіб незручні обставини, за винятком ситуації, коли цей фактор має об'єктивне і розумне виправдання. Наприклад, якщо при прийомі в навчальний заклад обов'язковим документом буде наявність реєстрації, яку не завжди мають представники ромської меншини.

Дискримінація при одержанні освіти чи професійної підготовки може виражатися або в обмеженні доступу до одержання освіти й професійної підготовки, або в наданні освітніх послуг низької якості. Більше того, дії, спрямовані на порушення прав (або створення перешкод для реалізації прав) осіб з огляду на їх національність чи етнічне походження, колір шкіри, стать, мову спілкування, політичні уподобання чи інші ознаки, є протиправними.

Доступ до освіти є одним із важливих прав людини. Це визнається усіма ключовими міжнародними документами щодо прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (ст. 13 – 14), Конвенцією про права дитини (ст. 28). Стаття 53 Конституції України так само визначає право кожного громадянина на освіту. Конституція встановлює, що обов'язковою та доступною повинна бути загальна середня освіта.

У статті 1 Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, прийнятою ООН у грудні 1960 року, зазначається що дискримінація охоплює будь-яке розходження, виключення, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, що має на меті або як наслідок знищення чи порушення рівності ставлення в галузі освіти, зокрема: закриття для всякої особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого щабля або типу; обмеження освіти для будь-якої особи або групи осіб з нижчим рівнем освіти; створення або збереження

роздільних систем освіти або навчальних закладів для всяких осіб або групи осіб, крім випадків, передбачених положенням статті 2 дійсної Конвенції; положення, несумісне з достоїнством, у яке ставиться будь-яка особа або група осіб [5]. Таким чином, Конвенція є тим міжнародно-правовим актом, який повинен забезпечувати гендерну рівність в освітній сфері та контролює виконання державами його принципів.

Наведемо ще низку документів:

- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року (проведення заходів, зокрема, в галузі викладання, виховання, культури та інформації, з метою боротьби з упередженнями, які ведуть до расової дискримінації);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (право кожної людини на доступну освіту на всіх її рівнях, у тому числі професійно-технічну середню освіту);
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року (ліквідація дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи інших обставин);
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок 1979 року (ліквідація дискримінації стосовно жінок у галузі освіти; подолання будь-якої стереотипної концепції ролі чоловіків і жінок шляхом заохочення спільного навчання, перегляду навчальних посібників і шкільних програм і адаптації методів навчання);
- Конвенція про права дитини 1989 року (ст. 28: держави-учасниці визнають право дитини на освіту, з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони 1) сприяють розвитку різних форм освіти, як загальної середньої, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безплатної освіти та надання у разі потреби фінансової допомоги; 2) забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей).

Акцентуємо ще раз. Дискримінація є одним із видів порушення прав людини. Сутністю дискримінації є особливе ставлення до людини, яке прямо чи опосередковано пов'язане з її певною ознакою. До дискримінації може бути віднесена будь-яка диференціація прав і правоздатностей людини, що не має раціонального обґрунтування і побудована на основі біологічних (наприклад, стать чи вік), фізичних (наприклад, стан здоров'я) або соціальних (наприклад, приналежність до певної соціальної групи: етнічної, за політичними поглядами і переконаннями, за сексуальною орієнтацією) ознак. У такому розумінні дискримінація може розглядатися як відхилення від норми, адже права людини законодавчо закріплені та соціально визнані і будь-яке порушення чи обмеження в їх реалізації є девіацією.

Аналіз зазначених нормативних документів свідчить, що в Україні наявна необхідна правова база, яка дає змогу державі переважно забезпечувати право громадян на отримання освіти на рівні світових стандартів. Але закріплення в чинному законодавстві певних положень ще не є показником їх реальності, створення належних умов гарантування принципу недискримінації в освіті.

Доступність якісних освітніх послуг виступає однією з базових потреб дітей, незалежно від місця проживання та рівня добробуту сім'ї. Нерівність у доступі до послуг різних категорій дітей обмежує їх самореалізацію в майбутньому та є вагомим фактором формування нерівності в суспільстві. Натомість, для вищої освіти на перше місце серед низки проблем виходить питання доступності.

Необхідно продовжувати наукові дослідження з метою запобігання освітньої дискримінації та формування культури толерантності в освітньому просторі.

Література:

1. Актуальні проблеми сучасної соціології та соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: антидискримінаційна теорія і практика : Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород, 2018. 124 с.
2. Аніщук Н.В. Основи гендерного права України. Одеса, 2013. 208 с.
3. Бутиліна О.В. Прихована освітня дискримінація в Україні. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний, юридичний аспекти : Матеріали науково-практичної конференції. Харків, 2013. С. 100-104.
4. Дашковська О. Дискримінація за ознакою статті: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 219-226.
5. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174
6. Конституція України.
7. Світяшук І., Совсун І. Інституційна дискримінація в освіті // Повсякденні практики інституційної дискримінації: український вимір. Київ, 2013. С. 33-50.
8. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
9. Протокол про заснування комісії примирення та добрих послуг для вирішення розбіжностей, що можуть виникнути між державами, що приймають участь у Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_416

Мухай А.А.
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
(науковий керівник – Маргулов А.Х.,
професор кафедри міжнародних відносин та туризму,
доктор історичних наук, доцент)

ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ДЕМОКРАТІЇ В ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ПРАКТИКАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У ціннісному контексті демократія – це форма правління, образ життя, мета або ідеал. Це політичний механізм, що здатний гнучко пристосовуватися до зміни форм організації суспільства, до системних реформ. Вона забезпечує конкуренцію ідей, альтернативних соціополітичних проєктів, що зменшує ризик незворотних помилок. Демократія гарантує представництво інтересів різних соціальних груп при ухваленні політичних рішень, що підвищує легітимність влади і керованість політичної системи в цілому.

У сучасній науці демократія розуміється як форма організації суспільства, державно-політичного устрою, що базується на визнанні народу джерелом влади, здійсненні принципу рівності та свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави та суспільства.

Політичний істеблшмент України має відповідальну місію: розбудувати демократію, яка б не суперечила суспільним очікуванням, впровадити демократичні засади та механізми в державі.

Модель представницької демократії (Ш. Монтеск'є, М. Олсон, Ф. Хайєк, Ф. Ешер), як відомо, передбачає опосередковану участь громадян у державних справах усіх рівнів через обраних представників. Конституційність і обмеження політичного панування є основними принципами представницької демократії. Її механізми здебільшого пропагують лібералізм, ставлячи за мету створення умов чіткого забезпечення принципу відповідальності, але при цьому дещо ігнорується принцип співучасті. Представницька демократія пов'язана з практиками парламентських або парламентсько-президентських республік; абсолютна більшість сучасних демократій є представницькими [1].

До цієї форми правління нині повернулася й Україна, згідно з відновленою конституційною реформою 2004 – 2006 рр. В той же час, особливо після революційних подій 2013 – 2014 рр., нашій державі необхідно в аспекті дійсної представницької демократії суттєво реформувати інститути парламентаризму, представництва інтересів і розширити місцеве самоврядування. Форми безпосередньої демократії, що передбачають пряму участь громадян у виробленні та прийнятті рішень, майже не реалізуються в українській політиці.

Останніми роками актуалізувалась модель так званої елітарної демократії як правління політичної еліти, що є носієм демократичних цінностей завдяки своїй компетентності, професіоналізму, толерантності, урівноваженості. У розробленій Й.А. Шумпетером «моделі еліти» критерії демократії досягаються лише завдяки такому методу відтворення влади, коли діє певний порядок (інститут) реалізації політичних рішень, за якого окремі соціо-політичні сили одержують право на ухвалення рішень у боротьбі за голоси народу. За цією моделлю диференційовані співтовариства не мають постійного вирішального голосу із питань політики (як суб'єкти), а здійснюють це право через специфічний «розподіл праці», коли вибрана на певний термін пануюча еліта отримує делеговані функції політичного представництва від більшості населення [4].

Безумовно, більш прогресивною є модель ліберальної демократії, сутність якої А. Камю вбачав не у владі більшості, а у захисті меншості. В ліберальній моделі сама демократія постає атрибутом цивілізованого суспільства. Цінності демократії поза людським життям не існують. Вони є орієнтирами і принципами поведінки людини та спільнот, завдяки суспільній свідомості, усвідомленню власних інтересів і здатності їх захищати та реалізовувати. Зважаючи на попередій негативний досвід і проблеми нашої держави, ця форма європейської демократії є привабливою, адже в її основі лежать гарантії та захист прав і свобод особистості, правова держава, чіткий функціональний розподіл гілок державної влади, ідейно-політичний плюралізм, автономія громадянського суспільства від державного втручання, свобода підприємництва, недоторканість приватної власності, обмеження панування більшості над меншістю тощо [2].

Крім того, в аспекті неоліберальних ідей ця модель демократії вимагає наявності свідомого й активного громадянина, здатного до самоорганізації та самоуправління. Соціальна демократія проголошує пріоритет людини як головної цінності суспільства і держави, передбачає не тільки політичну рівноправність громадян, а й визначає їх джерелом влади, забезпечує соціально-правову рівність як гарантію використання прав особистості у сфері політики, економіки, духовності [3].

Демократичний європейський вибір сучасної України, як вбачається, має ґрунтуватися на комбінації ліберальної та соціальної моделей. Розбудова ефективної демократичної держави, удосконалення її функціонування пов'язані з наявністю внутрішніх політико-економічних, соціокультурних та зовнішньо-політичних чинників. До політичних належать: стабільність політичної влади, стійке функціонування інститутів демократії, розвинене громадянське суспільство, впливові та незалежні ЗМІ, політичний плюралізм. Економічні чинники – це ринкова конкурентна економіка, плюралізм форм власності й бізнес-прорив, високий рівень економічного розвитку, прогресивна урбанізація, розвиненість інфраструктури масових комунікацій.

Соціальні умови передбачають: соціальний плюралізм, відносно високий рівень добробуту громадян, зменшення соціальної нерівності, поширення в суспільстві різних соціальних благ, наявність численного і впливового середнього класу. Культурні чинники – це освіченість і культурна ідентичність населення, громадянський тип політичної культури, сталість демократичних традицій. Особливістю духовно-релігійних умов є наявність релігії, що не обмежує індивідуальну свободу, рівність, Сприятливий зовнішньополітичний фактор передбачає відсутність ризиків воєнної агресії, пряий вплив прикладів демократичних країн у сфері стабільних політичних, економічних, гуманітарних, культурно-інформаційних, військових й інших зносин дружнього характеру [1]. Наразі для розбудови демократії в нашій державі необхідно виконати наступні задачі:

- закріпити ціннісні і соціально-психологічні засади демократії в межах держави;
- здійснити економічне та політико-правове реформування держави. Лише за таких умов демократична модернізація національної державності матиме поетапний характер;
- подолати корупцію та її прояви;
- модернізувати систему державних органів від центру до регіонів;
- зменшити запеклу боротьбу серед еліти та інших політичних сил за владу;
- стимулювати інститути ринку та приватної власності, потужність середнього класу, де складаються групи інтересів і партії;
- забезпечити «рекрутування» нової, демократичної політичної еліти, яка здатна до модераторства у процесі демократизації України.

Прогресивна європейська модель соціально-ліберальної демократії може бути реалізована в Україні лише за умови збалансування і гармонізації розвитку об'єктивних і суб'єктивних чинників демократизації суспільства.

Література:

1. Герасіна Л.М. Проблема вибору ефективної «моделі» демократії в державницьких практиках сучасної України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 4. С. 94-105.
2. Нудненко Л.А. Теория демократии. Москва, 2001. 96 с.
3. Основи демократії. Київ, 2002. 684 с.
4. Пилипенко В. Владна еліта у контексті суспільного розвитку. Київ, 2008. 158 с.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОРУПЦІЇ

Корупція – розповсюджене явище в Україні. Вже десятиліття правознавці, економісти, політики та звичайні люди, яких питання корупції хвилює за межами їх професійної діяльності, намагаються дослідити фактори, які впливають на появу корупції та її припинення, але досі корупційні явища в нашій країні процвітають і створюють гостре питання перед економічним зростанням та іншими ланками соціального добробуту. Мета даної роботи – з'ясувати історичне виникнення корупції та сучасний стан корупції України.

Для того, щоб визначити звідки береться джерело корупції, необхідно розкрити сутність та походження права. В історії людства існує 2 періоди – первісний та період складних організованих класових суспільств. До виникнення права існував найтриваліший період – первісний лад. Вирішальне місце історичного розвитку етапу первісного суспільства займали громади – сукупність людей, об'єднаних певними кровними зв'язками зі спільним майном і певною працею. Декілька громад об'єднувались, створюючи плем'я, таким чином виникла переддержавна форма влади, функції якої втілював вождь. Владні повноваження вождів визначалися їх власним авторитетом, а непокора первісним засадам і правилам з боку учасників каралася різними способами, в тому числі і із застосуванням фізичної сили до порушників. Отже, на цьому етапі розвитку людства вже можна простежити формування права, яке виникло у процесі історичного розвитку як необхідність регулювання суспільних відносин і встановлення системи правил, виконання яких організовує сукупність суб'єктів, надає певний рівень захисту кожному з них. До цього періоду взаємодія індивідів відбувалася неупорядковано, кожен був сам по собі, головні питання здебільшого вирішувалися силовими методами. Наприклад, вбивство тоді було основним елементом розв'язання спорів щодо здобутої їжі або захисту житла.

З ускладненням людських відносин, із розвитком людини історично поставало питання організації правил поведінки та введення гуманних способів захисту себе. Так і з'явилося право як система загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, що встановлюються, гарантуються і охороняються державою для упорядкування суспільних відносин [1, с.17]. Одна із найпоширеніших теорій виникнення держави і права є договірна теорія (Ж.-Ж. Руссо, О.М. Радищев), згідно з якою держава вважається результатом укладення угоди між людьми. Ця угода є вираженням природної потреби людей до об'єднання та ведення

спільних справ. Порушення умов договору призводить до заміни правителів природним чи революційним способом [1, с.6]. Таким чином, становлення права є необхідністю для співіснування людей, а ускладнення правовідносин базується на розвитку усіх аспектів людської життєдіяльності.

Повернемося до визначення сутності корупції. Корупція – це явище, яке проявляється у використанні службових повноважень та можливостей посадовцями, громадськими і політичними діячами для незаконного збагачення. Будь-яка держава може існувати при умові, якщо в ній функціонує сукупність загальнообов'язкових правил, які встановлено та санкціоновано самою державою. А корупція – це можливості та способи, як ці правила уникати. Тому і розпадаються усі галузі і системи суспільних відносин. Таким чином, неформальні відносини у корумпованих країнах стають вище самої держави, вони її контролюють та впливають на суб'єктів як стихійне явище.

До основних причин появи корупції належать [3]:

- низька заробітна плата;
- бюрократія;
- погана законодавча база і відсутність або неефективні дії антикорупційних органів. Адже просте, недвозначне, лаконічне і зрозуміле законодавство скорочує потреби у великому апараті чиновників і полегшує розуміння законів громадянами.

Отже, з наведених причин можна зробити висновок, що джерелом утворення корупції є неправильна правова система, яка створює такі умови для громадян країни, при яких реалізація законних дій, виконання правових норм стає недоцільним порівняно з недотриманням цих правил. Іншими словами – виконувати деякі закони не вигідно. Так само не вигідно, як прийти на прийом до лікаря у державну лікарню і не дати йому хабар, адже всім відомо – не дав гроші, не отримав належного лікування. Така ж ситуація у податковій системі, приклади можна привести в усіх галузях діяльності людини в нашій державі. Якщо просто посилити контроль над корупційними діяннями без покращення правових норм, то система просто зупиниться, перестане функціонувати.

14.10.2014 р. був прийнятий Закон України «Про запобігання корупції» № 1700. Згідно з даними [2], Закон увійшов у дію 26.04.2015 р., поширюючись на посадових осіб бюджетних установ, комунальних закладів підприємств та організацій. Змінилося старе визначення корупційного правопорушення, яке стало включати в себе не тільки умисні дії, а й протиправну бездіяльність. Таке визначення розширює перелік злочинів, які містять ознаки корупції. Також з'явився новий тип правопорушень, який сам по собі не являється корупційним, але пов'язаний з ним. Цим законом були введені зміни у визначеннях неправомірної вигоди, конфлікту інтересів, розширено коло близьких осіб, введено поняття антикорупційної експертизи

та подарунків. Отже, впровадження Закону № 1700 зробило значний теоретичний внесок у систему права, покликаний на боротьбу з корупційною діяльністю.

Відповідно до Transparency International, дослідимо динаміку зміни індексу сприйняття корупції. Цей індекс базується на оцінках підприємців та аналітиків. «Нагадаємо, що чим нижче бал, тим ближче країна знаходиться до корупційної прірви. Будь-який результат, менший за 30 балів, з точки зору Transparency International, вважається «ганьбою для нації [4]». Для порівняння: у 2018 році Польща отримала показник в 60 балів, у два рази більший, ніж в Україні, США – 71, Данія отримала найвищий показник – 88 балів.

Динаміка зміни індексу сприйняття корупції в Україні:

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Показник індексу, бали	25	26	27	29	30	32
Місце України в міжнародному рейтингу	144	142	130	131	130	120

Отже, з даних таблиці можна простежити прогрес останніх років, який можна пояснити запровадженими антикорупційними реформами. Індекс корупційності України досі залишається на високому рівні, а це може говорити про те, що запровадження саме антикорупційних реформ – це не гарантування того, що країна зможе послабити корупційність та стримувати її на адекватному рівні.

Можна зробити висновки, що корупція – це не тільки погане явище, це, в першу чергу, природний показник, який вказує на неправильно функціонуючу правову систему, засновану на недоцільних правових нормах. Корупція – це симптоми. І лікувати необхідно «ядро симптомів» – саме захворювання, яким являється неможливість реалізації правових норм, загальнообов'язкових правил поведінки у державне життя суспільства. Лікуючи симптоми, ми ніколи не зробимо організм здоровим. А якщо зробити законодавство реальним, «вигідним» до виконання, то пропаде масовий рівень корупції, адже громадяни хочуть проводити діяльність у межах, встановлених законом, але, поки це нереально.

Література:

1. Атамась Г.О., Шелепов А.П., Якутка А.М. Правознавство. Львів, 2004. 250 с.
2. Бюджетна бухгалтерія. 27 квітня, 2015. № 16/1 (400). 15 с.
3. Причини і наслідки корупції. <http://kr.dsp.gov.ua/index.php/2847-ko251017>
4. Transparency International Ukraine. <https://ti-ukraine.org/>

CHALLENGES BETWEEN PUBLIC INSTITUTIONS AND CSOS

Recent years have witnessed a considerable upsurge of interest throughout the world in CSOs, which are now recognized as strategically important participants in the development process and an effective but underutilized vehicle of development. The rising popularity of CSOs is largely in response to the widespread disillusionment with the performance of the public sector in developing countries. In fact, even governments are now increasingly viewing CSOs as an integral part of the institutional structure particularly for addressing the problem of rising poverty. This is reflected in the poverty reduction strategy put in action by governments in most developing countries [2].

Increasing civil society engagement and participation in the policy planning and implementation process underlines the complementary relationship with representative democracy. Civil society organisations (CSOs) bring knowledge and independent expertise to the process of decision making. This has led governments at all levels, from local and regional to national, as well as international institutions, to draw on the relevant experience and competence of NGOs to assist in policy development and implementation. This also applies to the area of drug policy [5].

Civil society involvement in policy planning and delivery is an obligation in a democratic society. To ensure influence, relevance, added value and practical applicability of civil society involvement in policy planning and delivery – to the benefit of all stakeholders; the civil society actors themselves, the policy makers and society as a whole – it is necessary to define the opportunities, levels and means of participation. This requires taking into account the following aspects:

1. Determining the specific benefits of CSO participation in the different steps of the policy process should be agreed: agenda setting, drafting, decision, implementation, monitoring, review, and reformulation.
2. Levels of participation: provision of information, consultation, dialogue and partnership between CSOs and public authorities.
3. Ways to identify the appropriate partners.
4. Means and tools that enable and support the process of participation [1].

Collaborative action between civil society and public authorities leads to more dynamic, efficient and effective development and implementation of drug policies and action plans. Particularly in drug policy, touching about so many different fields for action and aspects of concern, cross-cutting or network-based civil society actors can often overcome sectorial barriers much easier than the public administrations. In addition cooperating with civil society contributes to

meeting a concern of modern democracies about the alienation of citizens from the political processes.

The involvement of different CSOs in the different steps of the political process varies. Generally there are four gradual levels of participation, from least to most participative: information; consultation; dialogue; and partnership. They may be applied at any step in the policy-making process but they are often particularly relevant at certain points in the process [3].

Information: Access to information is the basis for all subsequent steps in the involvement of CSOs. This relatively low level of participation should consist of a two-way mutual process between public authorities and CSOs of providing information and access to it.

Consultation: This is a form of initiative where the public authorities ask CSOs for their opinion on a specific policy topic or development. Consultation can be initiated by public authorities informing CSOs of current policy developments and asking for comments, views and feed-back. Consultation can also be initiated by CSOs in the form of public hearings or conference to which public authorities are invited to participate.

Dialogue: The initiative for dialogue can be taken by either party and can be either broad or collaborative. A broad dialogue is a two-way communication built on mutual interests and potentially shared objectives to ensure a regular exchange of views. It ranges from open public hearings to specialised meetings or formal co-operation arrangements between CSOs and public authorities. A collaborative dialogue is built on mutual interests for a specific policy development.

Partnership: A partnership implies shared responsibilities in each step of the process from agenda setting, drafting, decision and implementation of activities, in its highest form it is based on co-management [4].

Government and public institutions have different roles and responsibilities than CSOs and often also different aims and objectives. In addition the management, administration and resource mobilization differ significantly. Levels of co-operation are also different: national, regional and local. Different institutions may also have different aims. This creates compatibility challenges on various levels of co-operation between public institutions and CSOs.

Since the Council of Europe's (CoE) inception there has been a strong link and co-operation between the Council and civil society. The Council engages with civil society largely because it is a way to democratically engage with citizens of member states and promote the Council's values, objectives and standards, in regards to human rights, democracy and rule of law. Co-operation between the Council and civil society is most evident in the Council's relations with international and national non-governmental organizations (NGOs). This history of co-operation has provided for general principles on how the two entities engage with each other [3].

CONCLUSIONS.

To spread benefits of globalization more equitably across nations and regions and to achieve the MDGs, all development partners need to play their due role. This paper demonstrates that the civil society sector is instrumental in promoting local economic development, alleviating poverty, advocating policy change, contributing to good governance and campaigning for the Millennium Declaration. Their contribution, however, needs to be strengthened. Critical engagement on the MDGs can increasingly become the approach for many CSOs, adapting, extending, updating, and localizing the goals, as appropriate to their own situation. The Millennium Declaration and the local civil society movements can strengthen and reinforce each other both at the local and national level. Moreover, increased global awareness, dialogue and a true partnership between the North and South will strengthen engagement and set us firmly on the road to 2015 especially from the viewpoint of reducing global poverty by half.

References:

1. Beck, U., 2004, "Analysis of Global Inequality: From National to Cosmopolitan Perspective", the Centre for the Study of Global Governance, LSE.
2. Chandhoke, M., 2009, "The Limits of Global Civil Society".
3. Clinton, Hillary Rodham (2012), Strategic Dialogue with Civil Society 2012 Summit, Washington DC: US Department of State. <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/05/190179.htm>
4. EUISSS, European Commission, and UNU-CRIS (2010): The Role of Civil Society in Global Governance, Brussels: European Union. http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/events-127-synthesis-report%20_en.pdf
5. Paul, J.A., 2000, "NGOs and Global Policy-Making", Global Policy Forum.

Сальнікова Н.В.

Донецький юридичний інститут МВС України

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР: ДІЄВИЙ ДІАЛОГ СУЧАСНОСТІ

Побудова України як демократичної, правової держави тісно пов'язана з формуванням громадянського суспільства. У сучасних умовах української дійсності інституту громадянського суспільства лише формуються, тим самим вони не можуть повною мірою здійснювати дієвий контроль над державною владою. Проте вже сьогодні простежуються тенденції впливу інститутів громадянського суспільства на процеси, які відбуваються в нашій країні.

Важливим фактором для побудови сучасного громадського суспільства та правової держави є інформаційні комунікації, під їх впливом відбуваються постійні трансформаційні процеси. Інформаційний простір для сучасної України є важливим, тому що наша країна переходить на новий тип суспільства, в якому цінністю є інформація, яка сьогодні стає реальним соціальним ресурсом. Інформаційний простір є ключовим для формування та становлення сучасного суспільства, його активна діяльність і вільний доступ до нього створюють базу для становлення та розвитку демократії.

На сучасному етапі сфера міждержавних відносин зазнає суттєвої трансформації, що пов'язане з процесами глобалізації, інформаційно-комунікативною революцією, масштабним впровадженням новітніх технологій у всіх сферах нашого життя. Інформаційний простір в Україні, як новий геополітичний простір, чинить все більший вплив на світові процеси. Сучасні держави все частіше виступають каталізаторами взаємопов'язаних процесів мілітаризації та дипломатизації інформаційного простору. Посилення таких тенденцій і включення більшої кількості країн призводить до нових форм співпраці та конфліктів, які потребують постійної пильної уваги та аналізу з боку суспільної думки громадськості та експертів-політологів.

Сьогодні відбувається інтенсивне розмивання меж між внутрішньою та зовнішньою політикою держав. Стратегічного значення набувають національні інформаційні ресурси країни. Впроваджуються новітні інформаційно-комунікативні технології, відбуваються операції в іміджевому просторі.

В результаті інтенсифікації геополітичної і гео економічної конкуренції країни перманентно вступають у різні конфліктні протистояння, специфіка яких обумовлена особливою роллю інформаційного виміру сучасних конфліктних протистоянь. В інформаційному просторі, створеному сучасними мас-медіа, міждержавні конфлікти потрапляють в зону уваги мільйонних аудиторій, стають об'єктами, з приводу яких формується думка світової громадськості. Великий арсенал комунікативних стратегій, тактик та практик, які знаходяться у розпорядженні засобів масової інформації, у багатьох випадках дозволяє їм стати головною дійовою особою з правом і можливістю припинити конфліктне протиборство або ж посилити його до небезпечної межі.

Сучасний рівень розвитку інформаційного простору здатний запропонувати оптимальну модель вирішення проблемних питань за допомогою розробки відповідних програмних продуктів, які зможуть забезпечити не міфічну, а реальну демократію в Україні.

Ідеї формування ефективного громадянського суспільства з розвитком електронних комунікацій потребують новітньої матеріально-технічної бази. В даний час ми є свідками парадоксальної ситуації, коли вітчизняні фахівці

виїжджають на роботу за кордон, забезпечуючи розвиток інших держав у різних галузях, в тому числі і створення новітніх інформаційних технологій.

Для України ця проблема може бути вирішена за допомогою формування доцільної державної політики, спрямованої на розвиток інформаційного простору. Удосконалення та розвиток законодавчої та нормативно-правової бази також має бути одним із пріоритетів державної політики, так як відсутність правового регулювання постійно гальмує впровадження інформаційних і комунікаційних технологій.

Слюсарчук І.В., Герасимчук Л.В.
Національна академія внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФАКТИЧНИХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

З кожним роком в Україні все частіше спостерігаються західноєвропейські тенденції сімейного життя. За офіційною статистикою кожен десятий шлюб у нашій країні є фактичним. Сьогодні поняття фактичних шлюбних відносин поширюється на сімейні союзи, що не визнані ані церквою, ані державою. Саме тому взаємне виникнення бажання чоловіка та жінки спільно проживати – це лише перший крок на шляху до становлення законного шлюбу. Адже для його укладення додатково необхідно виконати низку умов, дотриматися встановленого спеціального порядку та здійснити державну реєстрацію [3, с.151].

Слід зауважити, що поняття «фактичний шлюб», «фактичні шлюбні відносини» варто відрізнити від «громадянських», «цивільних», хоча чинне законодавство, зокрема Сімейний кодекс України, не містить жодного з них. «Фактичним шлюбом» прийнято називати такі відносини між чоловіком і жінкою, які відповідають наступним критеріям: 1) ці відносини не зареєстровано у встановленому законом порядку; 2) особи проживають разом; 3) наявний факт ведення спільного господарства.

Недоліки у правовому регулюванні фактичних шлюбних відносин існують не лише на національному, а й на міжнародному рівні.

Окремі аспекти, пов'язані безпосередньо з регулюванням досліджуваної проблеми в Україні, висвітлювалися у наукових працях вітчизняних науковців, зокрема: Апопій І.В., Драгневич Л.Ю., Жилінкової І.В., Махінчука В.М., Митрофанової О.І., Ромовської З.В., Фурси С.Я., Червоного Ю.С. та інших. Але проблема фактичного шлюбу та його правового регулювання потребує подальшого дослідження.

Законодавством багатьох держав не регламентовано питання спільного проживання однією сім'єю. До цієї групи належать: Грузія, Російська Федерація, Молдова, Вірменія, Азербайджан, Білорусія. У цих країнах

фактичні шлюбні відносини не створюють жодних майнових чи немайнових наслідків для кожного з учасників такого союзу.

В Україні з прийняттям 10 січня 2002 року Сімейного кодексу України (далі – СКУ) були встановлені деякі аспекти існування «фактичних шлюбів», проте й сьогодні існують дискусії судових органів у вирішенні питань, пов'язаних з регулюванням відносин у «фактичному шлюбі». У ст. 74 СКУ хоч і не повною мірою, але є спроби ідентифікувати «фактичний» союз до зареєстрованого. Схожі спроби зустрічаються також у ст. 91 СКУ. Водночас, проаналізувавши ч. 2 ст. 27 СКУ, можна впевнитися, що законодавець зводить нанівець значення «фактичного шлюбу».

Фактичні шлюбні відносини в Україні не прирівнюються до зареєстрованого шлюбу, адже шлюб – це сімейний союз чоловіка та жінки, що є зареєстрованим у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Як зазначається у ч. 2 ст. 21 СКУ, проживання однією сім'єю не є підставою для виникнення у осіб прав та обов'язків подружжя [1, с.34].

Реєстрація шлюбу є суто індивідуальним вибором кожного.

Головна відмінність зареєстрованого від фактичного шлюбу полягає у тому, що в останньому між чоловіком та жінкою не виникає прав та обов'язків подружжя, які прописані у СКУ, а, отже, і наслідків їх невиконання не існує. Виходячи із реалій життя, варто вказати на особливості такого союзу, насамперед, тих, що стосуються розподілу майна, спадщини, народження дитини. Якщо чоловік та жінка, які перебувають у «фактичному шлюбі», припиняють спільне проживання, права їхніх спільних дітей не обмежуються. Відповідно до ст. 142 СКУ вони мають рівні права та обов'язки щодо батьків незалежно від того, чи перебувають ті у шлюбі між собою. Статті 76, 91 СКУ передбачають можливість отримання аліментів в разі фактичних шлюбних відносин.

Згідно з ч. 4 ст. 211 СКУ відсутність реєстрації шлюбу стає на заваді спільному усиновленню фактичним подружжям однієї і тієї ж дитини.

Як правило, фактичне спільне проживання будується виключно на почуттях та усному договорі. Тому при розгляді справ щодо поділу майна фактичного подружжя суд має встановити наявність спільного побуту, господарства та бюджету сторін, а також визначити характер існуючих відносин.

Сам факт перебування у фактичному шлюбі без установлення ведення спільного побуту, господарства та бюджету не є підставою для визнання права власності на половину майна за кожною із сторін відповідно до постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18.07.2018 року [4].

Фактичні шлюбні відносини є відмінними від зареєстрованих також у питаннях спадкування. Так ст. 1264 ЦКУ закріплює право того з подружжя, хто пережив, на спадкування за законом у першу чергу. У ст. 1264

Цивільного кодексу України передбачено, що в четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, котрі проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до моменту відкриття спадщини. Однак у разі смерті одного з подружжя, на ім'я якого оформлене майно, інший може сподіватися на отримання спадщини тільки тоді, коли на його користь залишено заповіт, або якщо спадкоємець перебував на утриманні померлого [2, с.49].

Загалом проблема правового регулювання фактичного шлюбу в Україні потребує подальших досліджень.

Ми пропонуємо внести зміни до законодавства щодо регулювання «фактичного шлюбу», зокрема: доповнити ст. 21 СКУ «Поняття шлюбу» окремою частиною, яка буде присвячена саме поняттю фактичного шлюбу, а також Главу 6 Розділу II СКУ «Особисті немайнові права та обов'язки подружжя» додатковою статтею, яка регулюватиме правовий статус фактичного подружжя.

Література:

1. Апопій І.В. Обмеження майнових прав осіб, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. 2008. С. 32-35.
2. Грінчук О. Проблеми фактичних шлюбних відносин у Сімейному кодексі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 12. С. 48-50.
3. Овчатова-Редько А. Походження «фактичного шлюбу». *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 33. С. 148-153.
4. Постанова Верховного Суду України від 18.07.2018 № 544/1274/16-ц. <https://verdictum.ligazakon.net/document/75473692>

Шемет У.Р.

**Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
(науковий керівник – Маргулов А.Х.,
професор кафедри міжнародних відносин та туризму,
доктор історичних наук, доцент)**

ПАТЕРНАЛІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ: СТАЛІСТЬ ЧИ ВИНЯТКОВІСТЬ?

Визначення особливостей, закономірностей і рівня взаємодії держави і суспільства відбувається як з урахуванням існуючих соціально-політичних реалій, так і в площині політичних традицій. Маючи багаторівневий характер, отже, й багатоваріантність визначення, політична традиція приковує особливу увагу науковців з точки зору своєї функціональної сутності, тобто визначення тієї ролі, яку вона відіграє у політичній системі

суспільства. У цьому сенсі політична традиція є інструментом збереження та трансляції усталеної, зрозумілої для суспільства інформації (норми, цінності, моделі поведінки, стереотипи тощо) [5, с.150]. Особливе значення це має у перехідний період, коли суб'єкти політики формують нову логіку свого мислення та поведінки. Крім цього, політична традиція має безпосередній вплив на активність участі громадян у суспільно-політичному житті, оскільки є важливим елементом політичної культури та політичної свідомості.

Попри наукове обґрунтування генетичної схильності українського суспільства до демократичних традицій існують застереження щодо зведення їх нанівець через тривале існування українства в умовах недемократичних політичних режимів. Практичний вплив радянської системи соціального забезпечення на українську свідомість став тією спадщиною, що зумовив появу та закріплення такої соціально-політичної установки як патерналізм. Він укорінив у свідомості мас віру у те, що будь-який суб'єкт влади піклується не лише про власні інтереси, а й про народні, забезпечує виконання їхніх потреб. Це автоматично має зменшити соціальну напругу, сформувати лояльність суспільства до такої системи відносин, коли активний пошук нівелюється пасивним очікуванням «манни небесної».

Про тривале домінування патерналістських настроїв українського суспільства свідчать численні результати наукових, соціальних досліджень щодо рівня впливу цього феномену на електоральний вибір громадян у ході президентських та парламентських виборів. Загальною специфікою електоральних переваг є пошук «надійнішого гаранта вирішення соціальних проблем населення інструментарієм етатизму [1, с.297]». Специфіка українського патерналізму складається в тому, що в масовій свідомості українців він з'являється в тих випадках, коли громадянин не в змозі вирішити проблему самостійно. Звичність українців до нерозуміння їхніх проблем та хоча б якогось сприяння їх вирішення з боку бюрократії змушує усього добиватись самотужки. Це стає усталеним приводом для політичних маніпулювань під час передвиборчих виступів, де все гучніше декларуються ліберальні цінності та реформи. Цікаво, що попри низький рівень довіри до політичних лідерів та всіх політичних інститутів патерналістська риторика залишається ефективним інструментом досягнення політичних цілей.

Звертаючи увагу на зростання (особливо після подій 2013 – 2014 рр.) рівня активної участі українців у політичному житті країни (різні форми самоорганізації, громадські ініціативи, контроль за владою, взаємодія з нею та ін.), науковці схильні говорити про зменшення проявів патерналізму в політичній свідомості з точки зору ставлення індивіда до своєї ролі в суспільно-політичній системі. Але з точки зору ставлення індивіда до самої суспільно-політичної системи патерналістські настрої громадян залишаються високими, що ставить під сумнів детермінованість таких установок виключно радянським минулим. Така потреба викликана перш за все низьким рівнем

життя, невизначеністю, наявними суспільними ризиками та політичною нестабільністю. Навіть часткова зміна поколінь та європейські перспективи українського цивілізаційного вибору не сприяють остаточним змінам ціннісних орієнтацій масової політичної свідомості. Так, за результатами всеукраїнського опитування «Молодь України 2017», яке було здійснене Центром «Нова Європа» та Фондом імені Фрідріха Еберта спільно з соціологічною компанією GfK Ukraine, одночасно з 58 % опитаних, які цілковито або скоріше погоджуються з тим, що демократія загалом є хорошою формою правління, 51 % підтримують тезу щодо необхідності «сильної руки», яка б керувала Україною для суспільного блага [4]. На сьогодні в Україні посилюється підтримка авторитарних настроїв та «сильної руки» як альтернативи демократії. За даними досліджень Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва [3], 60,5 % населення тією чи іншою мірою погоджується з твердженням, що «для нормального розвитку країні потрібна «сильна рука», а не розмови про демократію», 6,9 % респондентів зовсім не згодні з такою альтернативою, а 12,1 % – скоріше не згодні. При цьому 26,3 % опитаних взагалі не задоволені тим, як розвивається демократія в Україні, лише 1,4 % – повністю задоволені.

Таким чином, незважаючи на суттєві перетворення в суспільстві, патерналістські установки не лише збереглися у свідомості старшого покоління, а й «реставрувалися» у свідомості нової генерації. Значний сегмент соціуму продовжує відчувати залежність свого життя від держави та правлячих кіл, з якими налагоджена усталена модель патерналістських відносин. Причинами цього є низький рівень соціального забезпечення, невпевненість у раціональності політичних та економічних змін через негативний досвід попередніх реформ, правова незахищеність в усіх сферах суспільного життя. Притаманне українству намагання покласти надії та зобов'язання не лише на свою державу, але й на іншу (зокрема, Європейський Союз, Росія, Сполучені Штати Америки) додає специфіку українському феномену у вигляді зовнішнього патерналізму.

Література:

1. Дем'яненко В. Патерналістські мотивації в електоральному виборі громадян України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України*. 2012. Вип. 6 (62). С. 288-300.
2. Колоколова М.О. Патерналізм у політичній свідомості українців: характерні прояви та ймовірні причини. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2014. Вип. 1122. С. 59-66.

3. Моніторинг'2018: основні тенденції змін громадянської думки. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. <https://dif.org.ua/article/monitoring2018-osnovni-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki>
4. Українське покоління Z: цінності та орієнтири. Результати загальнонаціонального опитування. Київ. 2017. http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-2.pdf
5. Фоломеев М.А. Патерналістські політичні традиції в системі відносин української держави та суспільства. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Питання політології. 2009. Вип. 15. С. 148-155.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Аббасов Ільгам Абульфат оглу – науковий співробітник відділу соціології Інституту філософії Національної Академії наук Азербайджану, кандидат філософських наук

Авдєєва Анастасія Олексіївна – студентка факультету соціально-психологічної освіти та управління Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Баланаєва Оксана Василівна – завідувачка кафедри іноземних мов Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка філологічних наук

Бойчук Василь Миколайович – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Бойчук Марія Володимирівна – доцентка кафедри видавничої справи та редагування Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», кандидатка філологічних наук

Боровенська Анастасія Анатоліївна – студентка факультету соціально-психологічної освіти та управління Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Бурмак Діана Володимирівна – студентка технологічного відділення Криворізького державного комерційно-економічного технікуму

Василиненко Надія Борисівна – викладачка соціально-гуманітарних дисциплін Криворізького державного комерційно-економічного технікуму

Вдович Світлана Михайлівна – доцентка кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидатка педагогічних наук, старша наукова співробітниця

Волік Олена Валеріївна – викладачка кафедри гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України

Волошенко Вікторія Олександрівна – доцентка кафедри теорії та історії держави і права Національного транспортного університету, кандидатка історичних наук, доцентка

Воляннюк Артем Віталійович – слухач магістратури юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Гавриляк Любов Сергіївна – викладачка філологічних дисциплін Криворізького державного комерційно-економічного технікуму

Герасимчук Лідія Вікторівна – доцентка кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук, доцентка

Голінько Неля Андріївна – викладачка німецької мови Полтавського коледжу нафти і газу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Гребенюк Лариса Миколаївна – викладачка німецької мови Полтавського коледжу нафти і газу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Греченко Володимир Анатолійович – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ МВС України, доктор історичних наук, професор

Григораш Інна Володимирівна – студентка факультету економіки та управління Криворізького економічного інституту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Гуляк Тетяна Миколаївна – старша викладачка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ

Делія Юрій Володимирович – доцент кафедри загально-правових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, доктор юридичних наук, доцент

Дзевницька Лариса Сергіївна – доцентка кафедри іноземних мов Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Дужак Олена Вікторівна – інспекторка з ювенальної превенції Костянтинівського відділення поліції Бахмутського відділу поліції ГУНП в Донецькій області

Дурдинець Мирослав Юрійович – викладач кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Дьякова Олена Василівна – доцентка кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, кандидатка історичних наук, доцентка

Дюжев Дмитро Володимирович – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького інституту ринку та соціальної політики, кандидат філософських наук, доцент

Зайчикова Ольга Олександрівна – учениця Костянтинівської загальноосвітньої школи № 5, членкиня Громадської організації «Молодіжна Ліга майбутніх поліцейських»

Засипкін Єгор Олексійович – старший науковий співробітник Дніпропетровського національного історичного музею імені Дмитра Яворницького

Казаків Олексій Олександрович – викладач кафедри іноземних та ділової української мов Криворізького економічного інституту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Кльова Валерія Олегівна – студентка юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Ковтун Оксана Олександрівна – старша викладачка кафедри іноземних мов Харківського національного університету будівництва та архітектури

Когут Олександра Олександрівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка психологічних наук

Кокош Катерина Анатоліївна – психологиня сектору кадрового забезпечення Криворізького МВ УПО в Дніпропетровській області

Колесова Олександра Вікторівна – курсантка факультету № 2 Донецького юридичного інституту МВС України

Кононенко Тетяна Володимирівна – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, докторка філософських наук, доцентка

Коротков Євген Павлович – викладач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки Донецького юридичного інституту МВС України

Короткова Юлія Михайлівна – професорка кафедри гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, докторка педагогічних наук, доцентка

Кочерженко Ольга Миколаївна – методистка Полтавського коледжу нафти і газу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Кучук Анастасія Олегівна – студентка факультету економіки та управління Криворізького економічного інституту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Лабузова Юлія Геннадіївна – студентка факультету економіки та менеджменту Донецького національного технічного університету

Лаврут Ольга Олександрівна – доцентка кафедри історії, суспільно-гуманітарних дисциплін та методики їх викладання Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидатка історичних наук, доцентка

Лисенко Віталій Сергійович – методист, викладач соціально-гуманітарних дисциплін Криворізького державного комерційно-економічного технікуму

Лунгу Дмитро Іванович – викладач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки Донецького юридичного інституту МВС України

Лютко Наталія Віталіївна – доцентка кафедри філософії і політології Хмельницького національного університету, кандидатка політичних наук, доцентка

Максименко Ольга Володимирівна – доцентка кафедри юридичної лінгвістики та практичної психології Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидатка філологічних наук, доцентка

Мамонова Олена Іванівна – доцентка кафедри гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка педагогічних наук

Маргулов Артур Худувич – професор кафедри міжнародних відносин та туризму Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор історичних наук, доцент

Микитенко Марина Віталіївна – аспірантка кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету

Мироненко Валентина Миколаївна – викладачка зарубіжної літератури, культурології Полтавського коледжу нафти і газу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Михайленко Роман Володимирович – доцент кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, кандидат філософських наук, доцент

Москалевич Галина Миколаївна – доцентка кафедри правових дисциплін Мінського інноваційного університету, кандидатка юридичних наук, доцентка

Мудраков Віталій Вікторович – доцент кафедри філософії і політології Хмельницького національного університету, кандидат філософських наук

Мухай Анастасія Андріївна – студентка юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Мухіна Галина Вікторівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка педагогічних наук

Никифоренко Андрій Ростиславович – старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Донецького державного університету управління

Нікішина Наталія Володимирівна – директорка Центру іноземних мов «Альянс Лінгва» (м. Дружківка), кандидатка філософських наук

Новікова Ольга Олександрівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка філологічних наук

Нуждов Віталій Валерійович – викладач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки Донецького юридичного інституту МВС України

Павлишин Олег Володимирович – професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Пархоменко Марина Миколаївна – доцентка кафедри історії та права Донецького національного технічного університету, кандидатка юридичних наук

Повстюк Олена Юріївна – студентка гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету

Половін Сергій Миколайович – старший викладач кафедри мовної підготовки Донецького національного технічного університету

Полудьонна Наталія Станіславівна – професорка кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, кандидатка філософічних наук, доцентка

Пономаренко Катерина Вікторівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка філологічних наук

Рибаква Христина Сергіївна – студентка факультету соціально-психологічної освіти та управління Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Романуха Олександр Миколайович – доцент кафедри туризму та країнознавства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, кандидат історичних наук, доцент

Ромашенко Вікторія Євгенівна – доцентка кафедри гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка педагогічних наук

Руденко Ігор Михайлович – викладач суспільних дисциплін Полтавського коледжу нафти і газу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, кандидат філософських наук

rudenko Софія Іванівна – викладачка англійської мови Полтавського коледжу нафти і газу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Рябовол Ганна Серафимівна – старша викладачка кафедри іноземних мов Харківського національного університету будівництва та архітектури

Сабельникова Тамара Миколаївна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка філологічних наук, доцентка

Сальнікова Наталія Валеріївна – завідувачка кафедри гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка історичних наук

Слюсарчук Ірина Вікторівна – студентка Житомирського відділення навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

Сокур Юрій Васильович – доцент кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Сусликов В'ячеслав Євгенович – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат історичних наук

Суюсанов Лут Ікрамович – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат історичних наук, доцент

Тарановська Альона Олегівна – аспірантка кафедри загально-правових дисциплін Донецького юридичного інституту

Титаренко Дмитро Миколайович – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, доктор історичних наук, доцент

Титаренко Оксана Олексіївна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидатка історичних наук, доцентка

Туренко Олег Станіславович – доцент кафедри загально-правових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, доктор філософських наук

Федорова Ольга Феофанівна – викладачка філологічних дисциплін Криворізького державного комерційно-економічного технікуму

Фоміна Олена Олександрівна – докторантка кафедри управління і фінансово-економічної безпеки Донецького національного технічного університету, кандидатка економічних наук, доцентка

Чумаченко Олена Петрівна – викладачка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Криворізького коледжу Національного авіаційного університету, кандидатка культурології

Шаповал Ірина Артемівна – студентка факультету економіки та менеджменту Донецького національного технічного університету

Шемет Уляна Романівна – студентка юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Шпак Тарас Сергійович – курсант факультету № 1 Донецького юридичного інституту МВС України

Шрамко Данило Олегович – студент факультету економіки та управління Криворізького економічного інституту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Шульженко Ігор Владиславович – доцент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, кандидат юридичних наук, доцент

Шумейко Оксана Володимирівна – аспірантка кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ

Наукове видання

**УКРАЇНСТВО: ДИНАМІКА СЕНСІВ І
ВИМІРІВ НАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ:**
*матеріали Всеукраїнської наукової конференції,
м. Кривий Ріг, 8 листопада 2019 року*

Відповідальний секретар редакційної колегії:

Сабельникова Т.М. – доцентка кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України,
кандидатка філологічних наук, доцентка

Члени редакційної колегії:

Новікова О.О. – доцентка кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України,
кандидатка філологічних наук

Пономаренко К.В. – доцентка кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України,
кандидатка філологічних наук